

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**SİNEMA SALONLARININ KENTSEL
BELLEKTEKİ YERİ: GÖÇ BAĞLAMINDA BİR
SİNEMA MEKÂNLARI ANALİZİ**

Arda KAYA

2502180284

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Hasan AKBULUT

İSTANBUL - 2023

ÖZ

SİNEMA SALONLARININ KENTSEL BELLEKTEKİ YERİ: GÖÇ BAĞLAMINDA BİR SİNEMA MEKÂNLARI ANALİZİ

ARDA KAYA

Kentler, toplumsal ve mekânsal olarak değişimler geçiren alanlardır. Bu değişimler, kentlilerin belleğinde çeşitli şekillerde yer almış ve aktarılmıştır. Göç de bu değişimlerden bir tanesidir. Göç, günümüzde önemli bir araştırma konusudur. Toplumların mekânlar arası hareketliliği çeşitli sonuçlara sebep olabilmektedir. Bu sonuçlar toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan oldukça önemlidir. Göç eden toplumsal gruplar gittikleri kentlerde çeşitli mekânsal ve toplumsal pratikler sergilemiştir. Bu pratikler içerisinde sosyalleşme amacıyla yaptıkları etkinlikler de bulunmaktadır. Bu etkinliklerden bir tanesi de sinemaya gitme pratiğidir. Kentte sinemaya giden göçmenler, sinema salonları üzerinden kent belleğine dair çeşitli anlatılar üretebilmektedir. Gündelik hayata ve kent belleğine dair anlatıların sonraki kuşaklara nasıl aktarıldığı konusu oldukça önemlidir. Göçmen ailelerinin belleği, kuşaklar arasındaki benzerlik ve farklılıklara dair çeşitli verileri de sunabilmektedir. Göç deneyimini yaşamış kişiler ile kentte doğmuş olanların anlatıları arasında çeşitli farklılıklar bulunabilmektedir. Bu veriler kuşak bağlamında oldukça önemlidir.

Araştırma kapsamında İstanbul'da görüşme yapılan sekiz görüşmecinin görüşmeleri anlatı analizi ile analiz edilmiştir. Bu analizlerde kentin değişimine ek olarak sinemaya gitme alışkanlıklarında da belirli değişimlerin yaşandığı ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra görüşme verileri analiz edildikten sonra İstanbul kent haritası üzerinden dijital olarak haritalanmıştır. Kuşakların sinema salonları ve kent mekânlarına dair anlatıları dijital haritalara konum bazlı işlenmiştir. Böylelikle araştırmada anlatı analizi ile dijital haritalama birlikte kullanılarak geleneksel analiz dijitalle aktarılmıştır. Bunun sonucu olarak farklı kuşakların belleği görsel olarak harita üzerine işlenmiştir. Göçü bizzat yaşamış ya da ailesinde göç deneyimi olan kuşakların anlatılarının dijital haritalama yöntemiyle incelenmesi bu alanda yapılan

alışmalara eşitlilik katmıştır. Geçmişin belleği, günümüz ve gelecek kuşaklara dijital harita yoluyla aktarılmıştır. Bu aktarım semt bağlamında ve mikro düzeyde yapılmıştır. Bu araştırma sonucunda kuşak, cinsiyet ve bölge faktörlerinin kent belleğinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: sinema, bellek, kent çalışmaları, mekân, g

ABSTRACT

CINEMA HALLS' PLACE IN CITY'S MEMORY: AN ANALYSIS ABOUT CINEMA PLACES IN MIGRATION CONTEXT

ARDA KAYA

Cities are evolving places both socially and spatially. Changes resulting from this evolution have been taking place in urbanities's memories and transfered to other people in different ways. Migration is considered one of this changes. Societies' mobility between spaces have different consequences. These consequences are crucial socially, economically and culturally. Migrating societies have been presented various spatial and social practicals. Mentioned practicals involves events which aim to get socialized. Cinemagoing experience is a part of these events. Migrants who goes to cinemas in cities creates some different narratives about city's memory through cinema halls. The way of transferring narratives about daily life and city's memory to the next generations are deeply important. Migrant families' memory presents various data regarding similarities and differences among generations. Narratives of people who experienced migration and narratives of people who born in the city includes several differences. These data show importance in the context of generation.

Within the scope of this research, eight people in Istanbul had been interviewed and analyzed with narrative inquiry. In addition to the change of the city, these analysis show that cinemagoing habits are also going through changes. Besides that, following the analyzing of interview data, analysis has been mapped digitally on Istanbul city map. Therefore, narrative inquiry and digital mapping used together in this research and traditional analysis has been transferred to the digital platforms. As a result of this transfer, memories of different generations have been processed on the map visually. Examining narratives of generations who experienced migration personally or whose family members have migration experience with digital mapping method has contributed in a different way to the

researches in this field. Memory of the past has been transferred to the current and next generations by using digital mapping. This transfer has been made neighborhood specific and at the micro level. As a result of this research, it was detected that generation, district and gender factors are effective in urban memory.

Keywords: cinema, memory, urban studies, space, migration

ÖNSÖZ

Sinemanın çeşitli coğrafyalarda farklı kültürlerden insanların benimsediği bir sanat olması onun toplumsallaşmasını sağlamıştır. Bu toplumsallaşmayla birlikte sinemaya gitme deneyiminin kendisi araştırılması gereken bir pratik haline gelmiştir. Elbette bu pratiğin ortaya çıkmasında mekânsal olarak sinema salonlarının önemli bir payı vardır. Sinemanın kente göç etmiş olan göçmen aileleri için rolü kent belleğini analiz edebilmek için önemli bir veri sunmaktadır. Bu araştırmayı tasarlarken Anadolu'dan İstanbul'a göç etmiş olan bir ailede doğmuş olmanın da önemli rolünün olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla tez süreci aynı zamanda bireysel olarak benim ve ailemin geçmişine yönelik de hatırlama sürecini içermiştir. Bu nedenle araştırma sürecinin bireysel aile belleğim anlamında da katkıları olmuştur. Görüşme süreci aynı zamanda kendi ailemin sinema ve kent belleğine bakışının da tarafımdan analiz edildiği bir aşamaya katkı sunmuştur. Bu sebeplerden dolayı araştırmanın özdüşünsel bir boyutu da bulunmaktadır. Sinemaya dair anlatılacak olan hikâyelerin bu kadar çok olması sinema araştırması yapan birisi olarak çalışma sürecinde beni oldukça motive etmiştir. Buna ek olarak tez yazım sürecinde bana destek olanlara teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Araştırma döneminde özellikle bana evlerini açan ve sorularımı samimiyetle yanıtlamaya çalışan görüşmecilerime büyük bir minnet borcum bulunmaktadır. Yine tez aşamasında benden desteklerini esirgemeyen başta Nigar Zulfugarova, Hülya Akan Çelik ve Abdurrahman Akyıldız olmak üzere Alper Önen, Cansu Öksüz Karademir, Meltem Kaya Sıpmaz ve buraya ismini sığdıramadığım tüm arkadaşlarıma, dostlarıma çok teşekkür ederim.

Bir diğer büyük teşekkürü de beni yetiştiren ve tez sürecimde yanımda olan aileme etmeliyim. Başta annem olmak üzere, babama ve kardeşime doktora sürecimde birçok zorluk yaşamalarına rağmen desteklerini verdikleri için çok teşekkür ederim. Yine bu süreçte her zaman beni motive eden aile dostumuz Aynur Teyzeme teşekkürlerimi sunarım.

Tez yazım sürecinde önerileriyle hep yanımda olan değerli hocalarım Prof. Dr. Nilüfer Timisi Nalçaoğlu ve Doç. Dr. Perihan Taş Öz ile tez savunma sürecinde yanımda olan Doç. Dr. Hakan Aytekin, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sarı'ya şükranlarımı sunarım. Akademik yaşamımda kendime örnek kabul ettiğim, sinema kültürümü şekillendirmiş olan, yaşamımda her daim varlığını yanımda hissettiğim danışman hocam Prof. Dr. Hasan Akbulut'a çok teşekkür ederim.

ARDA KAYA

İSTANBUL, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
RESİMLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA SİNEMA VE KENT BELLEĞİ

1.1. Bellek Çalışmaları	21
1.2. İstanbul'da Kent Belleği Çalışmaları	24
1.2.1. Semt Odaklı Kent Belleği Çalışmaları	35
1.2.2. Mekân Odaklı Kent Belleği Çalışmaları.....	38
1.2.3. Travma ve Tanıklık Odaklı Kent Belleği Çalışmaları.....	48
1.2.4. Nostalji Odaklı Kent Belleği Çalışmaları.....	51
1.2.5. Vaka Odaklı Kent Belleği Çalışmaları	54
1.2.6. Göç Odaklı Kent Belleği Çalışmaları	56
1.3. İstanbul'da Göçmenler ve Kent Belleği	58
1.3.1. Kent Belleğine Göçmen Bakışı	60
1.3.2. Mahalle İsimlerindeki Göçmen İzleri.....	61
1.3.3. İstanbul'da Göçmenlerin Sinema Belleği.....	64
1.3.4. Kent İçi Mutenalaştırmadan Sinemaların Mutenalaştırılmasına	66

İKİNCİ BÖLÜM

SEYİRCİ ARAŞTIRMALARI VE SİNEMA MEKÂNLARI

2.1. Dünya Sinema Tarihi Yazınında Seyirci Araştırmalarının Gelişimi.....	70
2.2. Türkiye'de Sinema Tarihi Yazınında Seyirci Araştırmalarının Gelişimi.....	74
2.2.1. Türkiye'deki Seyirci Merkezli Sinema Araştırmalarında Saha Çalışmalarını Kullanmak	76

2.2.2. Türkiye’deki Seyirci Merkezli Sinema Araştırmalarında Dijital Teknikleri Kullanmak.....	79
2.3. Sinema Mekânlarının Gelişimi ve Toplumsal İşlevleri.....	82
2.4. Kenti ve Semtleri Sinema Mekânları ile Deneyimlemek.....	87
2.4.1. Kent Merkezlerindeki Sinemalar.....	91
2.4.2. Mahalle Sinemaları.....	93
2.5. İstanbul’da Kentin ve Sinema Salonlarının Dönüşümü	95
2.5.1. Kent Mekânları ve Sinema Salonlarının Dönüşümüne Karşı Bellek ..	105
2.5.1.1. İstanbul’da Sinema Mekânları Nostaljisi: Açık Havada Film Gösterimleri	108
2.5.1.2. İstanbul’un Yaşayan Sinema Salonları.....	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANLATILARIN ANALİZİ

3.1. Sahaya Giriş ve Notlar.....	119
3.2. Kente ve Kent Mekânlarına İlişkin Anımsamalar	124
3.2.1. Göçten Önceki Hayaller: “Deniz Manzaralı Ev”.....	126
3.2.2. Kentle İlk Karşılaşma: “Haydarpaşa’ya Gelince Bir Şok Yaşadık Köyde Öyle Bir Şey Yoktu. Denizi Gördük.....	128
3.2.3. Kente Taşınamayan: Şeyler “O Zaman Ne. Bir Sandık Almıştık Bir Kat Yatak Almıştık”	129
3.2.4. Denize Ulaşmak: “Hem Doğa Hem Deniz İşte Bu Benim Çocukluğum.....	130
3.2.5. Göçmen ve Kent Yoksulluğu: “O Zaman Sosis Ne Zeytin Ne Biz Bilmiyorduk”	132
3.2.6. Bir Kent Yoksulu ve Göçmen Pratiği Olarak Yürümek.....	132
3.3. Sinema Salonlarına İlişkin Anlatılar	134
3.3.1. “Buradaki Açık Sinemaydı Yani Sanki Gariban Yeri Gibi”	135
3.3.2. Sinema Salonunda Düğün	138
3.4. Sinema Anılarında Kent Kavrayışları	139
3.4.1. Hemşehriyle Sinemaya Gitmek: “Erzurumlu Komşularımız Bizim Erzincanlılar, Sivaslı Olanlar Öyle Onlarla Beraber Giderdik	140

3.4.2. Sinemaya Dair Travmatik Bir Deneyim: “Film mi İzleyeyim Yazıları mı Okuyayım?.....	141
3.4.3. Yalınayak Sinemaya Gitmek	142
3.4.4. Vardiyadan Sabah Matinesindeki Filme.....	144
3.5. Kuşak Bağlamında Kent ve Sinema Belleği	145
3.5.1. Kuşak Mekânı Ağları.....	146
3.5.2. Yeni Kuşağın Belleği: “Şunu Hatırlıyorum Sürekli İnşaat Halindeydi Burası”	148
3.5.3. Günümüz Kentine Dair İkinci Kuşakların Ortak Vurguları: “Kalabalık”, “Tedirginlik”	149
3.5.4. Günümüz Kentine Dair Bireysel Vurgular: “Mutluluk da Bulaşıcıdır Mutsuzluk da. Bence Hissedebiliyorsunuz Böyle	150
3.5.5. Yeni Kuşağın Seyir Pratikleri: Kolektif Davranıştan Bireyselliğe Geçiş	152
3.5.6. Kuşaklara Göre Anlatılarda Farklılaşan Dil: “Ben/O, Biz/Onlar”	154
3.5.7. Kuşaktan Kuşağa Bellek: Süreklilik ve Kesintiler	155
3.6. Anlatılardaki Duygu Coğrafyası.....	158
3.6.1. Sinemasal Duygu Coğrafyası	160
3.6.2. Kente İlişkin Duygu Coğrafyası	164
3.6.2.1. Göçmenlik Tedirginliği: “Bahçede Otururduk Annemler Yanımızda Bahçede Otururduk Yani Oynardık Ama Sokak Yoktu	165
3.6.2.2. Ulaşılmaz Olan Kent: “Uzağa Gittiğin Zaman Arabaya Binmen Gerek Arabaya da Para Nereden Bulacan Girecen ...	168
3.6.2.3. Öykünülen Yer: “Kadıköy Daha Böyle Evimiz Gibiydi”	169
3.6.2.4. Kozmopolitizm ve Nostalji Vurguları: Hep Akraba Gibiydik Kimse Kimseye Nereli Olduğunu Sormuyordu Yani. Sadece Komşuydu Herkes	171
3.6.2.5. Anlatılara Sinen Yoksulluk: “Dışardan En Fazla Alsak Bir Tane Simit Alabiliyorduk. Başka Bir Şey Yok	176
3.6.2.6. Beklemek: “Eskiden Mesela Minibüs Beklerdik Kuyruk Beklerdik Otobüs Beklerdik”	177

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL’UN SİNEMA BELLEĞİNİ HARİTALAMAK

4.1. Kente ve Kent Mekânlarına Dair Anlatılardaki Bellek Haritaları.....	189
4.2. Sinema Salonlarına Dair Anlatılardaki Bellek Haritaları	194
4.3. Kente ve Sinemaya Dair Duygu Coğrafyasının Haritalanması	198
SONUÇ	203
KAYNAKÇA	226
EKLER	256
ÖZGEÇMİŞ	260

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Görüşmecilerin Demografik Durumları.....	123
Tablo 2: Göç Deneyimini Yaşamış Olan Görüşmecilerin Gittikleri Sinema Salonları ve Film İzleme Alanları.....	194
Tablo 3: Göç Deneyimini Yaşamamış Olan Görüşmecilerin Gittikleri Sinema Salonları ve Film İzleme Alanları.....	196
Tablo 4: Sinemaya Dair Baskın Anlatılar.....	212
Tablo 5: Anlatılarda Kente Dair Öne Çıkan Baskın Noktalar.....	220

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: “Yatırımlık Hisseler Fikirtepe Murat Sineması’nda1”	97
Resim 2: “Yatırımlık Hisseler Fikirtepe Murat Sineması’nda2”	98
Resim 3: “7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası1”	99
Resim 4: “7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası2”	99
Resim 5: “7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası3”	99
Resim 6: “7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası4”	100
Resim 7: Lale Şengül’ün Anlatısında Bahsetmiş Olduğu Tulumba	175
Resim 8: Seher Çelik Okmeydanı – Taksim Yürüyüş Güzergahı.....	190
Resim 9: Seher Çelik Okmeydanı – Beşiktaş Yürüyüş Güzergahı	191
Resim 10: Kadın Görüşmecilerin Gittikleri Kent Mekânları	192
Resim 11: Kuşaklara Göre Gidilen Kent Mekânları	193
Resim 12: Anlatılarda Belirtilen Sinema Salonları ve Film İzleme Alanları.....	197
Resim 13: Kadıköy’de Gidilen Sinemalar	198
Resim 14: İstanbul – Anlatılardaki Duygu Coğrafyası	199

KISALTMALAR LİSTESİ

AVM	: Alışveriş Merkezi
İMES	: İstanbul Madeni Eşya Sanatkârları
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu

GİRİŞ

Sinemanın toplumsal işlev içeren bir sanat olması, disiplinler arası bir çalışma için uygun bir alan yaratmaktadır. Toplumun, mekânın ve kentlerin geçirdiği dönüşümlerin yansımalarını sinemada görebilmek mümkündür. Bu yansımalar, sinema filmlerinde olduğu gibi sinema mekânlarında da ortaya çıkmaktadır. Sinema salonlarının toplumsal anlamda birçok farklı işlevi bulunmaktadır. Bu işlevlerden biri de kentlileşmeye olan katkısıdır. 1960'lı yıllardan itibaren kente göç etmiş olan topluluklar için sinema salonları kent ile tanışma ve toplumsallaşma alanları olmuştur. Kentin yerlileri için mekân çeşitliliği genellikle daha fazla iken, kente daha küçük bir şehirden ya da taşradan göç etmiş olanlar için bu sayı sınırlı olabilmektedir. Bu sınırlılık, göç etmeden önce açık hava sinemaları, küçük mahalle sinemaları ile kısmen aşına olunan sinema salonlarının kent mekânı anlamında daha hızlı benimsenmesini beraberinde getirmektedir. Göç etmiş olan topluluklar için diğer kent mekânları da sinema salonları aracılığıyla tanınır hale gelebilmektedir. Kentsel mekân ağları, deneyimleri bu şekilde başlamış olmaktadır. Sinema salonlarının, kent mekânları anlamında önemli bir yere sahip olması geçmişin ortak grup deneyimleri ve toplumsal belleğinin oluşturulmasının da yolunu açmaktadır. Açılan bu yol, kentin geçmişini hatırlama süreçlerinde sinema salonlarını önemli birer hatırlama figürüne dönüştürebilmektedir. Sinema salonları, dış göçün yoğun olduğu bir kent olan İstanbul'un kent belleğinde yer almaktadır. Bu noktada göç deneyimini yaşayan kişi kentli olma sürecinde 'dışarıdan' bakan, kente yeni gelmiş özne konumundan, 'içeriden' bakan kentli olma konumuna dönüşebilmekte ve kent belleğine dair anlatılarını, deneyimlerini biriktirebilmektedir. Bu deneyimlerde, kuşakların birikimlerini açıklayabilmek, benzerlik ve farklılıkları kuşak belleği bağlamında da analiz edebilmek önemlidir.

Mekân çalışmaları, coğrafya, sosyoloji, mimari, siyaset gibi birçok farklı disiplinin iç içe geçtiği bir alan olarak ele alınmaktadır. Kültürel peyzaj incelemelerinden, toplumsal ilişkilerin analizine kadar geniş bir odağı kapsamaktadır. Lefebvre'nin vurguladığı gibi; "Mekân, toplumsal morfolojidir"

(2015: 118). Bu toplumsal organizmayı incelemek için farklı odakları bağlamın içerisine dahil etmek gerekmektedir. “Toplumsal ve mekânsal yapılar, kategorik izdüşümler olarak birbiri üzerine yansıtılmakla kalmazlar; toplumsal yaşamda da diyalektik olarak iç içe geçmişlerdir” (Soja, 2017: 171).

Mekânların incelenmesi aynı zamanda mekânda yaşayanların belleğine başvurulması aracılığıyla da gerçekleştirilebilmektedir. Bachelard’ın belirttiği gibi “mekân, peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştırılmış olarak tutar” (2017: 39). Mekânın içerisinde tuttuğu zaman ve bellek, -mekânın fiziksel varlığını sürdürmesi ya da kaybolmasında bile- toplumun belleğinde yaşamaya devam etmektedir. Bu bağlamda kentsel bellek, kentlilerin hafızalarında yer alan anlatıların, mekânları nasıl ele aldığı üzerinden analiz edilebilir. Bu nedenle mekân ve kent üzerine çalışan araştırmacıların bir bölümü, kentlilerin belleğine başvurarak kente dair mekânsal ve toplumsal verilere ulaşma amacını taşımaktadırlar. “Mekân temsilleri, aynı zamanda, belli bir mekânın kolektif bellekteki yerini tanımlayan (dilsel/metinsel, imgesel) temsilleri de kapsar” (Batuman, 2019: 15). Bu temsillerin kentlilerin belleklerinde ne şekilde yer aldığı önemlidir. Dolayısıyla bellek çalışmalarını incelemek önemlidir.

Bellek alanında araştırmalar yapan akademisyen Leyla Neyzi bellek çalışmaları için “bireysel ve toplumsal hatırlama (ve unutma) süreçlerini inceler (Neyzi, 2014: 1) diyerek bellek alanının sadece hatırlama ile değil aynı zamanda unutma ile de çeşitli analizleri yapabildiğine işaret etmektedir. Bireysel ve toplumsal bir süreci kapsayan bu alan, yapısı itibarıyla interdisipliner bir özellik taşımaktadır. Sosyoloji, Psikoloji, Antropoloji, İletişim, Siyaset gibi birçok alandan farklı araştırmacı bellek çalışmalarıyla ilgilenmektedir ve son yıllarda bellek çalışmaları alanında üretilen bilimsel çalışmalar artmaktadır. Bellek üzerine ilk çalışmalara dönüldüğünde Maurice Halbwachs ismi dikkat çekmektedir. Halbwachs, belleğin toplumsal yönüne işaret eden araştırmacılarıdır. “Kolektif hafıza” kavramı onun çalışmalarında önemli bir yer tutar. Halbwachs’a göre, “bir şeyi hatırlamamın sebebi, çoğu zaman başkalarının beni bunu hatırlamaya teşvik etmesi, onların hafızalarının benimkinin yardımına gelmesi, benim hafızamın ise onlarınkine dayanmasıdır”

(2016: 17). Bunu söylemesinin nedenlerinden biri, bireyin hafızasının aslında toplumsal olarak da inşa edilebilen bir süreç olduğudur.

Toplumlar, uluslar, kentler, mahalleler kendi hafızalarını grup aidiyetleri ya da kimlikleri üzerinden hatırlayabilmekte veya unutabilmektedir. Bu nedenle, Neyzi'den daha önce de alıntılandığı gibi bellek çalışmaları aynı zamanda unutmayı da incelemektedir (2014: 1). Hatırlama ve unutma süreçlerinde üzerinde durulması gereken noktalardan biri de unutma eyleminde, bireyin ait olduğu toplumsal grubun etkilerinin bireyde ne şekilde etkili olduğudur. Hatırlama ve unutma üzerine olan bu ilgi ile hafıza üzerinden kimlik oluşturma isteğinin gerisinde çeşitli nedenler bulunmaktadır. Neyzi, günümüzde bireyin zaman ve mekân ile olan ilişkisinin oldukça karmaşıklaşmasıyla birlikte kimlik ve benlik sorunlarının ortaya çıkmasının süreklilik gereksinimini kamçıldığını bu durumun da bizi eskisinden daha fazla geçmişe yönelttiğini belirtmektedir (2016: 5). Modernite sonrası dönemde yaşanan hız, kişilerin hayatlarında daha fazla kimlik sorgulaması, geçmişe ilgi duyma ve “köklere geri dönme” isteği yaratmaktadır. “Kısacası, kendimizi ‘kaybettiğimiz’ oranda anlamlandırma gereksinimimiz artıyor. Bu da, yaşamöyküsü kurgularına yansıyor” (Neyzi, 2016: 5) denilebilmektedir.

Bellek alanında yapılan çalışmaların bir alt dalı olarak kent belleğini de belirtmek gerekmektedir. Kent belleği, hem o dönemin tanıklıklarına başvurarak hem de dönemin dokümanları incelenerek yapılabilmektedir. Türkiye’de kırsal nüfusun kentlere göç etmesi sonucunda nüfus yoğunluğunun belirgin bir şekilde kente kaymasıyla birlikte kentin geçirdiği dönüşüm de incelenmesi gereken bir konu olarak görülmektedir. Ek olarak dünya savaşları, mübadele gibi birçok olay ülke dışından da Türkiye kentlerine olan göçü beslemiştir. “Savaş sonrası dönemde bir yerleşime geri dönüş veya bir yerleşimden göç süreci dahilinde, hafıza ve kimlik arasındaki kaçınılmaz bağlantılar kent tarihçileri açısından özel önem arz eder” (Canefe, 2007: 317). Dünyada ve ülkemizde meydana gelen birçok olay ve bunun sonucunda ortaya çıkan göç, toplumsal ve mekânsal değişimler kentin geçirdiği fiziki ve toplumsal dönüşümün nasıl hatırlandığını inceleyen çalışma alanlarını yaratmıştır.

Fiziki varlığını koruyan kent mekânları, hafızanın bir parçası haline gelmektedir. “Mekân hem kolektif hem de kişisel belleğin kurgulanmasında yer (locus) görevi görür. Bu esnada bir taraftan mekânın da kendi belleği oluşur ki bu da şimdiki zamana ait gerçeğin tanımını yapmamıza yardımcı olur” (Özaloğlu, 2017: 13). Mekânın belleği, dönemin yapısını anlatan çizimlere, mimariye şimdiki zamanın gerçeğinden bakmamızı sağlar.

Geçmişin mekânları ortadan kaybolmaya ve izleri silinmeye başladıkça, bu mekânları yaşatmak isteyenler onun yerine koyulabilecek çeşitli mekânlar yaratma veya var olanları koruma isteğine girmişlerdir. Hafıza mekânı kavramı bu açıdan da ele alınabilir. Hafıza mekânı kavramını ortaya koyan Pierre Nora, modern toplumun hafızaya olan ilgisini şu şekilde açıklamaktadır:

Geçmişin gölgesinde kendi bilincine kavuşma; uzun zaman önce başlanmış bir şeyin tamamlanması. Sürekli olarak hafızadan söz etmemizin bir tek nedeni olabilir: Artık hafıza yok. Hafızanın belirginleşip yerleştiği mekânlara gösterilen ilgi tarihimizin bu özel zaman dilimiyle ilgilidir. (...) Süreklilik duygusunun kökü mekândadır. Artık hafıza ortamları olmadığı için hafıza mekânları var (Nora, 2006: 17).

Kent ile bütünleşen, özdeşleşen mekânların fiziksel varlığını devam ettirmesi, onların kent belleği nezdinde birer yaşayan hafıza mekânlarına dönüşmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Yok olan yapılar ise toplumun belleğinde varlığını korumaktadır. Bu noktada Nora’nın da belirttiği gibi artık hafıza ortamları yerine hafıza mekânları bulunmaktadır. Hafıza ortamlarının da olmadığı yerde toplumların belleği birer hafıza mekânına dönüşmüştür. “Yere ilişkin imgelerin tekrarı, zaman içinde aktarımı, yer söylenceleri aracılığıyla yeniden ve yeniden inşası o yere ilişkin hafızamızı canlı tutar” (Yılmaz, İnceköse, 2017: 62). Kentlerin anlatılarında sürekli olarak tekrar edilen eski kent mekânlarına ve kentlilere olan özlem duygusu, hafızayı diri tutmaya yarayan bir araç olarak görülmektedir. Nora’nın da belirttiği gibi artık var olmayan hafıza ortamları (2006: 17) yerine hafıza mekânları bulunmaktadır.

Değişen kentte, geçmişin kültürel peyzajı ve toplumsal ilişkilerinin hatırlanması, genellikle kişinin kendisini ait hissetmediği ‘yeni’ye karşı oluşturduğu pasif bir dirençten dolayı da ortaya çıkabilmektedir.

Kuşkusuz ki bir kentteki dönüşümlerin ve bir evin basit bir yıkımının bazı bireyleri alışkanlıkları konusunda rahatsız etmesi, onları sarsması ve keyiflerini kaçırmayı kaçınılmazdır. Gözleri görmeyen dilenci, bastonuyla yoklayarak, oradan geçen insanları beklediği köşeyi arar. Oralarda gezinen kişi, temiz hava aldığı ağaçlı yolun özlemine çeker ve kendisini o mahalleye bağlayan birden fazla pitoresk görüntünün yok olduğunu görmekten keder duyar. Orada oturan ve o eski duvarların, o yıpranmış evlerin, o karanlık geçitlerin ve o çıkmaz sokakların kendi küçük evreninin bir parçasını oluşturduğu ve pek çok hatırası artık asla silinmeyecek bu imgelere bağlanmış olan bir kimse, bir yanının bu şeylerle birlikte tamamen öldüğünü hisseder ve bunların, en azından kalan ömrü boyunca var olmayacaklarına üzülür (Halbwachs, 2017: 146).

Sosyal psikolog Nuri Bilgin, kendimizi ait hissettiğimiz yerleri “kimlik yerleri” (2013: 99) olarak nitelendirmektedir. Geçmişte bireylerin kendilerini ait hissettiği bu “kimlik yerleri”nin değişimi, onları Halbwachs’ın belirttiği tarzda bir üzüntüye uğratmaktadır. Assmann’ın da dikkat çektiği gibi “Hatırlama figürleri belli bir mekânda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncelleştirilmek isterler, yani coğrafi ya da tarihi anlamda olmasa da her zaman somut bir mekâna ve zamana dayanırlar” (2015: 46). Gündelik hayatta yer tarifi yapılırken belirli figürler, mekânlar kullanılmaktadır. Bu mekânlar değişse hatta yok olsa bile yer tarifleri, yine de o mekânların ismi söylenerek yapılır. Hızlı yapısal değişimlerin yaşandığı kentlerde bu durumun örneklerini görmek mümkündür. Bazen bu örnek artık orada olmayan bir çeşme, dere veya bir mekân olabilmektedir. Bu mekânlar yok olmuş olsa bile çeşitli mağazaların, restoranların, otobüs duraklarının isimlerinde görünür olmaktadır. Artık fiziki varlığını sürdüremeyen bu mekânlar toplumun geçmişte kimliklerini yansıtan yerlerdir. Bu nedenle Halbwachs’ın vurguladığı gibi:

Onlar için, bir sokağın köşesindeki, bir duvarın ya da bir kilisenin gölgesindeki yerlerini kaybetmek demek, onları olumlayan bir geleneğin desteğini yani yegane varoluş amaçlarını kaybetmektir. Yıkılmış büyük binalardan, silinmiş yollardan, uzun

süre boyunca fiziksel bazı izlerin kalmasını da açıklayan budur ve bu artık yalnızca, bir sokağın, bir meydanın geleneksel adı veya bir mağazanın tabelası olacaktır; “eski kapıda”, “Fransa’nın eski kapısında” gibi (Halbwachs, 2017: 148).

Toplumsal bir kısmının kentin kimlik değişimine karşı olması, geçmişe olan özlemi yaratmaktadır. Bundan dolayı, -Halbwachs’ın örneğinde görüldüğü üzere- kaybedilmiş olan mekânların isimlerinin çeşitli sokak, mağaza, restoran gibi yerlerde yaşatılması ile eskiye olan özlem duygusu, somut bir gerçeğe dönüşmektedir.

Sosyolog Richard Sennet, kentlerin inşa tarzının toplumu tüketime teşvik eden pazaryerleri yarattığını ve kentlerin görünüşünün insanlar için “açılma” korkusu oluşturduğunu belirtmektedir. Yoksul semtleri diğerlerinden ayıran sınırlar, otoyollar bu açılma korkusu ile ilintilidir (2013: 13). İstanbul’da da örneğini görebileceğimiz bu “açılma” korkusunun kentin dizaynı ile yakından ilintili olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu duruma ek olarak açılma korkusunun aynı zamanda eskiye olan nostaljik bir özlemi de beslediğini vurgulamak gerekmektedir. Eski mahallelere ve kent yaşamına olan özlem bu durumu kanıtlar niteliktedir. Elli altmış yıl öncesini yaşayanlar, eski kentin korunaklı, iletişimin güçlü olduğu, tehlikenin az olduğu mekânlarına geri dönmek istemektedir. Sosyal antropolog Paul Connerton, toplumsal belleği açıklarken geçmişin imgelerinin bir araya gelmesi durumunda geçmişin toplumsal düzenini meşru gösterdiğini ve bu toplumsal düzen içerisinde yaşamış insanların ortak anıları olduğunu varsaymalarının örtük bir kural olarak görüldüğünü belirtmektedir (2014a: 11). Bu durumda geçmişe dair anı ve hikâyeler anlatma isteği doğmaktadır. Geçmişin mekânlarına ilişkin bir şeyler anlatma isteği, bireyi o dönemi yaşayan olarak bilen bir özne konumuna geçirir. Yaşanılan yerlere ilişkin anlatılan hikâyeler çoğu kez öznenin yaşadığı mekân üzerinden kendisini ifade etmesi, kimliğini kurması ile olabilmektedir. Gazeteci Robert Fulford, kente ilişkin anlatıların yapısını şu şekilde özetlemiştir: “Halk anlatılarının en popüler ve en canlı biçimi olan şehir efsaneleri, aramızdaki varlığını istemsiz bir edebi sanat ve kamusal imgelemin kendiliğinden filizlenmesi şeklinde sürdürür. (...) Tecrübe ettiğim kadarıyla, şehir efsaneleri anlatıldığı yerden en fazla yüz kilometre uzakta gerçekleşmiş, hatta bazen birkaç sokak ötede meydana gelmiştir” (2014: 64).

Toplumlar bazen kendisini güçlü gördüğü dönemlerin hikâyelerini daha çok anlatma ihtiyacı hissedebilirler. Bu noktada geçmiş, o dönemleri yaşayanlar için kurtarıcı bir hikâye konusudur. Hikâye anlatma ihtiyacı sözlü kültürün güçlü olduğu toplumlarda oldukça yaygındır. Türkiye’de sözlü kültürün benimsenmiş olduğu düşünüldüğünde hikâye anlatma isteği de güçlüdür. İnsanların anlattığı hikâyeler bazen gerçeği yansıtmasa bile önemli olan hikâye anlatmaya neden bu kadar ihtiyaç duyulduğudur. Yine Robert Fulford’un vurguladığı gibi bireyler, kendileri hakkındaki gerçekler yetersiz geldiğinde onları kendi inandıkları şekilde yeniden yazarlar (2014: 27). Hayat ile hikâyenin birbirine benzerliğini hikâyeleme üzerine çalışmalar yapan William L. Randall şu şekilde özetlemiştir: “Bir hayatın hikâye gibi bir girişi, gelişme bölümü ve sonucu vardır. Bir hayat, hikâyede olduğu gibi bir şey yapan biri hakkındadır. Bir hayatın ortasında bir temel kişi vardır, bir hikâyede çoğunlukla olduğu gibi” (Randall, 2014: 140). Dolayısıyla hayat gibi hikâyelerde de bazen inanmak istendiği gibi anlatılmaktadır. Bu nedenle hikâyeler de aslında aidiyetlerin, kimliğin bir yansımasıdır.

Hikâyeler gibi hafıza mekânları da kimliği yansıtan mekânlardandır. Bu nedenle de aslında ideolojik yerlerdir. Hafıza mekânlarının görsel imajları, değişimi, yıkılışı, yenilenişi gibi faaliyetler ideolojik bir mücadele konusudur (Suda, 2017: 45). Kentlerin belleğinin kurgulanışı, değişimi de bu ideolojik mücadelenin bir sonucudur. Kültürel coğrafya üzerine çalışmalar yapan antropolog Amy Mills, Kuzguncuk üzerine yaptığı *Hafızanın Sokakları. İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü ve Ulusal Kimlik* (2014) adlı çalışmasında, şehrin dönüştürülmesi ile ulus tahayyül etme sürecinin nasıl ortaya çıktığını incelemiştir. Bu çalışmada İstanbul’un dönüşümünün korunan, dönüştürülen, yeniden yapılan ya da ortadan kaldırılan mekânların aslında ulusal bir kimlik tahayyül etme süreci ile ilintili olduğunu ileri sürer. Mahalle incelemesi üzerinden farklı etnik gruba mensup topluluklar üzerinden döneme, mekâna, mahallelere ilişkin etnografik bir araştırma gerçekleştirir ve farklı toplumsal grupların farklı temalar üzerinden anlatılarını kurduklarını belirtir. Hafızanın bazen yaratılan ya da yok edilen bir şey olduğu ve bunun kentsel mekânlar ile kültürel peyzaj üzerinden gerçekleştirilebileceği gerçekliği hafıza çalışmalarında dikkat çeken noktalardan bir tanesidir.

Bu tezin araştırma odaklarından bir diğeri ise göçün kentsel bellek ile olan ilişkisidir. Göç çalışmaları da farklı disiplinlerden araştırmacıların yer aldığı alanlardan bir tanesidir. Kent belleğini etkileyen faktörlerden biri de göç olgusudur. Türkiye'nin, İstanbul başta olmak üzere büyük kentleri iç ve dış göçle birlikte şekillenen yerlerdir. Türkiye'de iç ve dış göçün çeşitli toplumsal, ekonomik ve politik nedenleri bulunmaktadır. Büyük kentlere göç edenlerin, kentle karşılaşma mekânlarından biri olan sinema mekânları, onların kentli olma sürecine katkıda bulunan birer sosyalleşme alanıdır. Taşrada olduğu gibi kentte de kültüre, coğrafyaya özgü sinema mekânları ortaya çıkmıştır. Kapalı sinema salonları, açık hava sinemaları, gezici sinemalar bu mekânlardandır. Göçmenlerin kent ile karşılaşma yerlerinde sinema salonlarının yanı sıra başka kentsel mekânlar da bulunmaktadır. Bu mekânlar çoğu kez kent kültürünü yansıtan alanlar olabileceği gibi ulaşım araçları gibi yerler de olabilmektedir.

Sinema mekânlarının ve seyirci pratiklerinin dönüşümü sinema tarihi alanında yeni çalışmaların yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda yapılan araştırmaların içerisinde en kapsamlısı “Kültürel ve Toplumsal Bir Pratik Olarak Sinemaya Gitmek: Türkiye’de Seyirci Deneyimleri Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması” (Akbulut, 2018a) başlıklı çalışmadır. Yürütücülüğünü Hasan Akbulut’un yaptığı 115K269 no’lu TÜBİTAK Projesi’nde¹ dört farklı ilden yüz kişi ile görüşülmüştür. Bu çalışmada 1960 ve 1970’li yıllarda sinemaya gitme deneyiminin, toplumsal ve kültürel farklılıklar bağlamında nasıl yaşandığı araştırılmıştır.

Son yıllarda Türkiye’de sinemaya gitme deneyimi ve sinema mekânları üzerine yapılan araştırmalardan bazıları ise şunlardır:

Sinemaya gitme, seyir deneyimi ve sinema mekânlarının toplumsal işlevleri üzerine yapılan çalışmalar:

“Türkiye’de Sinema Mekanlarını Sözlü Tarih Üzerinden Anlamak” (Öztürk, 2013);
“Sinemaya Gitmek ve Seyir Deneyimi: Bir Sözlü Tarih Çalışması” (Akbulut, 2016);

¹ Yürütücülüğünü Hasan Akbulut’un yaptığı projede araştırmacılar, S. Ruken Öztürk, Emine Uçar İlbuğa ve Mert Gürer’dir.

“Sinemasal Mekânlar ve Sinemasal Mekânların Çözümlemesi” (Çam, 2016); “Yazlık Açık Hava Sinemaları: Sinema Mekanlarının Sosyal Bir Alan Olarak İşlevleri” (Gökmen, Gür, 2017); “Eski Sinema Salonları ve İzleyici Deneyimleri Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması” (Uçar İlbuğa, 2021).

Kadınların sinemaya gitme ve seyir deneyimleri üzerine yapılan çalışmalar:

“Cinema-going As A Heterogeneous And Multidimensional Strategy: Narratives Of Woman Spectators” (Akbulut, 2017); “1960-1970’li Yıllarda Kent ve Taşra Karşıtlığında Türkiye’de Kadınların Sinema İzleme Pratikleri Üzerine Bir Araştırma” (Uçar İlbuğa, 2017); “Adana Sinema Tarihinden Kadınların Seyir Deneyimine Dair Fragmanlar” (Şanlıer Yüksel, Çam, 2019).

Etnografik yaklaşımla yapılan sinemaya gitme deneyimi araştırmaları:

“Bir Seyirci Araştırmasından Etnografik Deneyimler ve Hikâyeler” (Akbulut, 2018b);

Sinema seyircisi ve mekânlarının değişimi üzerine yapılan çalışmalar:

“Düş Şatolarından Çoklu Salonlara Değişen Seyir Kültürü ve Sinema” (Erkılıç, 2009); “Pelikülden Dijitale Sinemada Seyir Kültürü ve Seyircinin Değişen Konumu” (Taş Öz, 2012).

Kenti ve yereli odağa alan sinemaya gitme ve seyir deneyimleri çalışmaları:

“O Yılları Yaşamak: İzmit Sinemaları” (Balkı, 2001); “Eski İstanbul Sinemaları: Düş Şatoları” (Evren, 1998); “Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950)” (Aydın, 2008); “Yeşilçam Döneminde Van’ın Sinema Kültürü” (Ertaylan, 2013); “Kentte Sinema Sinemada Kent” (Türkoğlu, Öztürk, Aymaz, 2014); “Gaziantep’te Sinema, Seyir ve Seyirci (1923-1980)” (Liman, 2014); “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Taşrada Sinema Seyri: Çankırı Örneği” (Boran, 2015); *İstanbul’un 100 Sinema Salonu* (Bulunmaz, Osmanoğlu, 2016); “Eski İzmir Sinemaları ve Yıldız Sineması: Mekân, Toplum” Seyir (Kaya, 2017); 1960-1970’li Yıllarda Antalya’da Sinema İzleme Deneyimleri

(Uçar İlbuğa, 2018); “1960-1975 Yılları Arasında Adana’da Filmcilik ve Sinemacılık İşİ” (Çam, 2018); “Toros Yayla Köylerinde Sinema Deneyimleri: Modernlik, Şehir, Sinema Ve Seyirci İlişkilerine Dair Bir Soruşturma” (Çam, Şanlıer, 2019); “Samsun’da Sinema Mekanları Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması” (Gökmen, 2019); “Pavlidis’ten Uğur’a Sinemanın Toplumsal Tarihi (1914-1990) ‘Yeni Sinema Tarihi Çalışmaları Yöntemler – Yaklaşımlar’” (Özsoy, 2023).

Sinema tarihi bağlamında yapılan sinemaya gitme, seyir deneyimleri ve sinema mekânları çalışmaları

Sinemanın İstanbul’da İlk Yılları: Modernlik ve Seyir Maceralar (Erdoğan, 2017); “Yeni Sinema Tarihi Çalışmalarında Dijital Olanaklar: Sahadan Örnekler” (Çam, Şanlıer Yüksel, 2019); “Beyoğlu Sinemalarının Dönüşümü ve Sait Faik Abasıyanık Hikâyelerinde, Sinema: Yeni Salonlar, Seyirciler ve Deneyimler” (Çam, 2020).

Bu tezin temel problemi, literatürde parçalı biçimde çalışılmış olan göç ve kent belleğini, sinema anıları aracılığıyla yeniden gözden geçirmek olarak belirlenmiştir. Bu yönüyle tezde İstanbul’a göç deneyimini yaşamış aileler üzerinden kişilerin kent belleğinde sinemanın yeri ve önemi ortaya konmak istenmiştir.

Bu tezin temel amacı ise seyircilerin belleklerindeki sinema salonlarına dair anlatılarda İstanbul kent belleğinin ve göç deneyiminin izini sürmektir. Bu doğrultuda tez, sinema anlatılarına sinmiş kent belleğini, kente dair deneyimleri ararken, göçün hem sinema salonlarının hem de kentin deneyimlenmesiyle ne tür bir ilişki kurmuş olduğunu ortaya koymak amacındadır.

Tezin genel amacına uygun olarak belirlenen alt amaçlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Görüşme anlatılarında kent ve kentsel mekânlar nasıl anımsanmakta, kente dair ne tür temalar üretilmektedir?
2. Anlatılarda sinema salonları nasıl anımsanmaktadır? Anlatılarda merkezi sinema salonları ile semt sinemaları ve yazlık (açık hava) sinemaları arasında belirgin bir farklılık söz konusu mudur?

3. Sinema anılarında, gündelik hayat pratiği içinde kent kavrayışı/ algısı nasıl inşa edilmiştir? Göçmenlerin kente dair algısını kuran sinemaya dair referanslar nelerdir?
4. Kuşaklar arasında, sinema ve kent belleğinin inşasında belirgin bir ayrım var mıdır? Varsa bu ayrım, anlatılarda hangi kavram ve temalarla üretilmiştir?
5. Görüşmecilerin sinema salonları ve kent mekânlarına ilişkin anlatılarında ortaya çıkan duygular nelerdir? Bir başka deyişle sinema ve kent deneyimine ilişkin ne tür bir duygu coğrafyasından söz edilebilir?

Bu araştırmada, veriler nitel araştırma yöntemlerinde veri toplama tekniği olarak kullanılan sözlü tarih ile yapılacaktır. Görüşme yapılacak olan kişilerden toplanan veriler anlatı analizi yaklaşımı ile analiz edilecektir. Anlatıda ortaya çıkan hikâyeler bireylerin deneyimleri konu edinirken onların bu hikâyelerde kimliklerini ve kendilerini nasıl gördüklerine ışık tutabilmektedir. (Creswell, 2018: 71). Anlatılarda bireyin yaşam öyküsü, yaşadığı olaylar, semtinde geçirdiği deneyimler gibi noktalar üzerinden çeşitli veriler elde edilecektir. Anlatı üzerine çalışmalar yapan Jane Elliott, geçmişe yönelik olarak toplanabilecek bir veri olan olayın yani bir başka deyişle yaşam öyküsü verilerinin en yaygın veri türlerinden biri olduğunu belirtmektedir ve bu verilerin bireyin yaşamında meydana gelen bazı önemli olaylar olabileceğini vurgulamaktadır. Bu olaylar, işe başlama, bir aile yakınının doğum tarihi, evlilik yılı gibi şeyler de olabilmektedir (2005: 65-66). Gündelik hayatta önemli dönüm noktaları olarak sayılabilecek bu veriler yaşam öyküsü içerisinde ele alınarak kentteki ve sinema salonlarındaki anlatılar üzerine sorulacak sorularla da desteklenecektir. Böylelikle bireyin yaşam öyküsünde kişisel olayların yanı sıra kentsel, mekânsal değişimlerin ve sinema salonlarıyla ilgili belleğin nasıl bir şekilde anlatıya dönüştürüldüğü ve hangi olayların seçilerek aktarıldığı belirlenecektir.

Creswell'in de belirttiği gibi anlatı analizinde bağlam önemli bir yer tutmaktadır (2018: 72). Görüşmecilere yöneltilen sorular hazırlanırken soruların bağlama ilişkin ayrıntıları açığa çıkarabilecek nitelikte olmasına dikkat edilecektir. Görüşmecilerden veri toplanırken öz yaşam öyküleri üzerinden şekillendirilecektir. Analiz de bağlam göz önünde tutularak öz yaşam öyküsü anlatısı

ile ele alınacaktır. Neyzi'nin de vurguladığı gibi “Özyaşamöyküsel anlatılar, yakın tarihimizin bastırılmış veya gözardı edilmiş olaylarına (ve kimliklerine) işaret ettikleri kadar, tarihin bellek yoluyla nasıl anlamlandırıldığını, nasıl hatırlandığını - veya hatırlanmadığını- irdelememizi sağlıyor” (2016: 2). Antropolog Conrad Phillip Kottak, yaşam öyküsünde bireyin kişisel yaşamındaki değişiklikleri nasıl algıladığını, nasıl tepki verip, ne gibi katkılarda bulunduğunu açığa çıkarıldığını ve böylelikle farklı insanların aynı olaylar hakkında hangi yorumları geliştirdiğini ortaya çıkararak toplumdaki çeşitliliği gösterdiğini belirtmektedir (Kottak, 2002: 33). Yaşam öyküsü kişiler için daha fazla bilgi sahibi oldukları, söze daha kolay dökülebildikleri ve ayrıntılı bilgiler verebildikleri anlatılardır. Bu nedenle içerisinde bireysel yaşantının ayrıntıları olduğu gibi topluma, mekâna, kente ilişkin de verileri içermektedir. Otobiyografik anlatılar bireysel yaşama, topluma ve aynı zamanda bireyin toplumsal gruplar içerisinde konumlanışına dair de bilgiler verebilmektedir. Helen L. Williams ve Martin A. Conway bireyin otobiyografik belleğinin toplumsal alanın içerisinde nasıl konumlandığını şu şekilde belirtmektedir:

İnsanlarda *otobiyografik bellek*, *anısal bellek* (insanın yaşamındaki belirli olaylarla ilgili anılar) ve kişisel geçmişin kavramsal, genelleyici ve şematik bilgilerinden (*otobiyografik bilgi dağarcığı*) oluşmuştur. Tipik bir hatırlama eyleminde bu ikisi birleştirilir ve kişinin yaşamından özel bir anı hatırlanır. Bu otobiyografik anılar kendiliğinden içeriğini oluştururlar; bizi sosyo-tarihsel zamanda toplum ve sosyal gruplarımız içinde konumlandırırlar ve benliği tanımlarlar (Williams, Conway, 2015: 43)

Anlatı araştırmasında görüşme yapılan kişilerin dünyayı nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimi nasıl anlatıya dönüştürdükleri oldukça önemlidir. “Anlatı çalışması, insanların dünyayı deneyimleme yollarının incelenmesidir” (Connelly, Clandinin, 1990: 2). Bu araştırma bağlamında görüşmelerde kişilerin kenti hangi şekillerde deneyimledikleri, bu deneyimlemede sinema salonlarının rolü ve tüm anlatılar kent belleği bağlamında incelenecektir. “Yaşam öyküleri, aslında süreçlerin yapısal incelemesinde gizli kalabilen bireysel deneyimlerin anlatımındaki ardışıklık sayesinde sosyal bağlamlardaki yan yanlılıkları açığa çıkarır” (Marcus,

2015. 400). Topluma ilişkin olan ayrıntıların da yer aldığı yaşam öyküsünde ayrıntıları bularak çıkarma eylemi, anlatı analizinin temel hedeflerinden biridir. “Anlatı araştırması tek bir kişinin yaşam deneyimlerinin veya az sayıda kişinin yaşamlarının detaylı bir şekilde tasvir edildiği durumlar için çok uygundur” (Creswell, 2018: 74). Bu nedenle görüşmeci sayısı olarak sekiz kişi belirlenmiştir. Yine Creswell’in vurguladığı gibi anlatı araştırmasında kişilerden toplanacak hikâyelerin bağlamıyla ilgili bilgilerin de toplanması önemlidir. Görüşmecilerin kişisel deneyimlerinden ait oldukları kültürel yapı ve tarihsel bağamlarına kadar bilgi elde edilmesi gerekmektedir (Creswell, 2018: 74).

Yarı yapılandırılmış sözlü tarih görüşme formu üzerinden yapılacak olan görüşmeler sesli olarak kayıt altına alındıktan sonra, yazılı şekilde deşifre edilmiştir. Sonrasında ise anlatı analizi yaklaşımı ile verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılacak olan kişilerin otobiyografik belleği üzerinden döneme, kente ve sinema mekânlarına ilişkin veriler elde edilmiştir. Otobiyografik bellek, bireylerin kendi yaşantıları üzerinden hatırladıkları deneyimler ile ilintili olarak kullanılan bir terimdir ve uzun süreli bellek olarak belirtilen belleğin bir parçası olarak nitelendirilir. (Gülgöz, 2018: 13) Otobiyografik belleğe başvurulurken, kolektif belleğin otobiyografik belleğe olan katkısı da araştırmada incelenecek noktalardan bir tanesidir. Kimberly Hart, kolektif hafızanın karmaşık bir şekilde gündelik hayatı, inanç yapılarını, geçmiş ile olan ilişkileri ve insanların bireysel hayatlarını içerdiğinden bahseder. Kolektif hafızanın klasik tarih gibi kronolojik bir şekilde ilerlemediğini, bu şekilde olduğu takdirde zaten onun kolektif hafıza değil tarih olacağını belirtir (2011: 32). Bu nedenle yapılan görüşmelerde yer yer atlamaların, dönemsel geçişlerin olabileceği varsayımı oldukça güçlüdür. Bu noktada görüşmecilerin anlatısı üzerinden gerekli analizleri yapmak ve hangi dönüm noktalarına vurgu yapıldığını ortaya çıkarmak araştırmacının görevidir.

Bu noktada hem görüşmecinin yaşam öyküsü anlatısı hem de belirttiği sinema mekânlarının ve en genel anlamıyla kentsel mekânlara ait bilgiler analizde önemli bir yer tutmuştur. Thompson’un da işaret ettiği gibi sözlü tarih alanı sosyoloji, antropoloji, tarih, edebiyat kültür gibi alanlar ve diğerleri için bir kesişme alanı

olmuştur (2006: 23). Bu araştırma yukarıda belirtilen alanların iç içe geçtiği bir yerde konumlanarak, sinema, tarih, kent, göç ve sosyoloji gibi çalışma alanlarına ait kaynakları çalışmaya dahil etmiştir.

Paul Thompson, var olan ilk tarih türünün sözlü tarih olduğunu belirtir. (1999: 19). Yine Thompson'un da vurguladığı gibi sözlü tarihi bir veri olarak kabul eden tarihçiler olduğu gibi yüz çeviren tarihçiler de mevcuttur (1999: 19-20). Türkiye'de sözlü tarih alanında çalışmalar yapan önemli isimlerden Leyla Neyzi, yazılı belgelere dayanan klasik tarih anlayışının devletler, orta ve üst sınıfların tarihi olduğu varsayımından yola çıkarak, sözlü tarihin ötekilerin yani toplumda daha güçsüz konumda olanların tarihini yazma amaçlı olarak, 1960'lı yıllarda söze dayanan yaşamöyküsü anlatılarının kaydedilerek oluştuğunu belirtir (2016: 5). Lynn Abrams, sözlü tarihin yaşayan insanlarla iletişim kurmayı içerdiğini ve bunu kullanan başka herhangi bir tarih metodu olmadığını dile getirir (2010: 18).

Bu çalışmada, kente göç etmiş olan kişilerin kentsel mekânlar içerisinde önemli bir yer tutan sinema mekânları ile ilgili olan deneyimleri, anlatının temelini oluşturmuştur. Gündelik hayatta, belleğin görece dezavantajlı olan kent göçmenleri üzerinde nasıl oluştuğunu ortaya çıkarmak kentin “öteki” tarihinin yazılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Sözlü tarihin kullanım amaçlarından biri de aslında büyük, resmi, güçlü anlatılar yerine gündelik hayattaki, dezavantajlı konumda bulunan toplulukların hayatlarını aktarmaktır. “Deneyimsiz tanıklık olmaz, ama anlatmadan deneyim de olmaz: Söze dökmek suskun deneyimi azat eder, doğrudanlıktan ya da unutulmaktan kurtarır ve onu iletilebilir, yani *herkesin* yapar” (Sarlo, 2012: 21).

Bu çalışma bağlamında ele alındığında sözlü tarihin kent tarihi için veri oluşturabilecek bireysel ve toplumsal belleğe dayanan bir bilgi kaynağı oluşturabileceği görülmüştür. Aynı zamanda nelerin hatırlanıp nelerin unutulduğunun ve anlatıya hâkim olan temaların da analize katkı sunduğu tespit edilmiştir.

Leyla Neyzi, toplumun göçle şekillendiği bir ülke olan Türkiye'de yazılı belgelerin az olduğunu belirterek, sözlü tarihe bu noktada önemli bir rol biçer. Bunun

sebebi kültürel mirasın günlük hayattaki yansımalarını ortaya koyabilmenin sözlü tarih ile mümkün olmasıdır (Neyzi, 2016: 2). Bu çalışmada, temel odak noktalarının göç, kentsel mekânlar ve sinema salonları üzerinden kurulması ve anlatı analizi yaklaşımının benimsenmesinin temel sebeplerinden biri de budur. Göç ile şekillenen bir toplumda, göçmenlerin yanlarında taşıdıkları hikâyelerin, kentsel mekânlarda nasıl şekillendiği, nasıl değiştiği ve nasıl kurulduğu oldukça önemlidir. Kent belleğini, hem mekânlar hem de gündelik yaşam üzerinden okumak Neyzi'nin de belirttiği gündelik hayatı anlamlandırabilmek açısından değerlidir.

Kent belleğine aynı zamanda bir tarih okuması olarak da bakmak mümkündür. Caunce'un da vurguladığı gibi, sözlü tarih, antropoloji, sosyoloji, psikoloji gibi disiplinlerle bağlar kurar ve tarih disiplini içerisinde yeni engeller yaratmak yerine tarih ve insan deneyimlerine geniş bir bakış açısı katma noktasında zorlukların kaldırılmasına yardımcı olur. (2016: 244) Sözlü tarihin, kentin yerel tarihine katkı sunması, görüşmecilerin ortaya koyduğu verilerin tümünden doğrulanmasından ziyade, gündelik yaşamda kente göç eden kişilerin mekânları nasıl anlamlandırdığı önemlidir. “İster bireysel bir araştırma, ister sivil bir inisiyatifin koruma-araştırma-yı hedeflediği bir çalışmanın odak noktası olsun, yanbaşımızdaki tarih aileler, sokaklar, evler, çarşılar, dükkânlar, semtler ve nihayet kentlerle halka halka genişleyen bir dizi konuyu içerebilir” (Danacıoğlu, 2001: 15). Böylelikle daha geniş bir perspektiften analiz yapılması mümkün olacaktır. Büyük ve resmi tarih anlatılarının yerine gündelik hayatın ve belleğin bir veri toplama aracı olarak kullanılmasıyla kent, mekân ve toplum etkileşiminin nasıl olduğuna dair sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. “Göçle yakından ilgili olan sınır/hareketlilik, çeşitlilik/vatandaşlık, entegrasyon, kaynaşma/katılım [incorporation/participation] ve ayrımcılık/yabancı düşmanlığı gibi önceden var olan analitik çerçevelere yerleştirilemeyecek pek çok konu yoğun bağlamsal çözümleme gerektirmektedir” (Zapata-Barrero, Yalaz, 2019: 3). Bu nedenle sinema mekânlarının, kente göç edenlerin belleğindeki yerini incelerken farklı disiplinlerle temas kurarak çok yönlü bir inceleme yapılması gerekmektedir.

Araştırma kapsamında yöntem bölümüne eklenmesi gereken bir diğer katkı da dijital haritalama üzerinedir. Dijital haritalama, araştırmada elde edilen verilerin coğrafi bilgi sistemlerini kullanarak dijitale aktarılması işlemidir. Bu veriler tarihi belgelerden elde edilebileceği gibi görüşmecilerin belleğinden aktarılacakları verilere dayalı olarak da yapılabilmektedir. Görüşmecilerin kentte gittikleri sinema salonları dijital olarak tematik bir şekilde haritalandırılmıştır.

Bu araştırmada İstanbul, nüfus açısından Türkiye'nin en büyük şehri ve iç / dış göçün yoğun olarak yaşandığı bir kent olması nedeniyle odağa alınmıştır. Araştırmada görüşmeciler 1965 ve 1995 yılları arasında İstanbul'a göç etmiş bir kuşağın olduğu ailelerden seçilmiştir. Bir sonraki kuşağın ise göçü bizzat yaşamış olması şartı aranmamıştır. Önemli olan iki farklı kuşaktan birinin göçü yaşamış olmasıdır.

Zaman aralığının otuz yıllık geniş bir dönemi kapsamasının nedeni bu dönemlerde farklı nedenlerle İstanbul'a yoğun şekilde göçün yaşanmasıdır. Böylelikle vaka çeşitliliği arttırılmış olacaktır. Anlatının şekillenmesinde göçün nedeninin de etkili olabileceği düşünülmektedir. Sözlü tarih görüşmesi yapılacak olan kişiler seçilirken kente göç ettiği sırada yetişkin olması kistası (göçü net bir şekilde hatırlıyor olması) baz alınmıştır. Kartopu örneklem seçimi ile görüşmeciler bulunmuştur. Bu örneklem tipinde temel strateji “çalışırken, bir temas noktasıyla başlayıp, onun tavsiyesiyle ikinci bir temas noktasına geçip” (Erdoğan, Uyan Semerci, 2021: 88) örnekleme çoğaltmaktır. Araştırmada örneklem alınırken kişisel olarak tanışlığın bulunduğu kişiler üzerinden de ilerlenmiştir. Bu kişilerle iletişime geçildikten sonra ikinci kuşağın araştırmaya dahil olması kartopu örneklem seçimine işaret etmektedir.

Bu noktada görüşmeciler seçilirken kuşak açısından farklı kuşakların olmasına dikkat edilerek seçilmiştir. Kent belleğinin ve sinema salonlarının farklı kuşaklar bağlamında nasıl değerlendirildiğini açıklayabilmek amacıyla, göç deneyimini yaşamış dört farklı aileden (aileden bir kişinin göç deneyimini yaşamış olması önemlidir) ikişer kişi ile görüşme yapılmıştır. Karl Mannheim, kuşak konusunda şu açıklamayı yapmaktadır:

Bir kuşağın üyeleri ‘benzer şekilde yerleştirilmiştir,’ her şeyden önce kolektif sürecin aynı aşamasına maruz kalırlar. (...) İnsanların aynı zamanda doğmaları veya gençliklerinin, yetişkinliklerinin ve yaşlılıklarının çakışması kendi başına yerleşimde benzerlik durumunu içermez. Benzer yerleşim olgusunu yaratan şey bu kişilerin benzer olay ve olguları deneyimleyecek bir konumda olmaları ve özellikle de herkeste benzer olan ‘katmanlaşmış’ bilinci etkilemeleridir (Mannheim, 2018: 340).

Yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi yaş aralıklarından çok yakın deneyimlerin yaşanmış olması kuşak sorununda daha belirleyici bir etken olarak görülmektedir. Mannheim, sürekli olarak bir kuşaktan diğerine geçiş yapılırken geçişin gerçekleşmesi durumunun kuşaklar arası ilişkileri daha yumuşak kılma eğilimi gösterdiğini belirterek, bu karşılıklı etkileşim sürecinde eski kuşak ile yeni kuşağın aniden karşılaşmadığını “aracı” bir kuşak tarafından bu karşılaşmanın sağlandığını dile getirir. Bunun yanı sıra yazar, kuşak üzerine çalışan birçok farklı araştırmacının belirttiği 30 yıllık aralıkların tek başına belirleyici olmadığını belirtmektedir (Mannheim, 2018: 345). Bu tez bağlamında ele alındığında çeşitli göçmen ailelerindeki farklı kuşakların, kent mekânları, kent belleği ve sinema mekânlarını ne şekilde ele aldıkları, toplumsal ve kent dönüşümü üzerinden açıklanmıştır. “Yeni kuşağın problemleri eski kuşağinkileri ne ölçüde hatırlatıyor; işte bu soru toplumun devingenliğinin ölçülmesinde muazzam bir ölçüt haline gelir” (Mannheim, 2018: 345). Mannheim’ın belirttiği ölçütün aynı zamanda kent belleği için de kullanılması mümkündür. Yeni kuşağın kent belleği ile ilgili düşünceleri, kent ile ilgili problemleri ve yaşadıkları deneyimlerin eski kuşağı ne ölçüde hatırlattığı ya da hatırlatmadığı önemlidir.

Bu tezin odağı İstanbul’daki sinema salonlarının kent belleğindeki yerinin göçmenlerin deneyimleri bağlamınca incelenmesidir. Bu kapsamda tezde dört ana bölüm yer almaktadır.

Birinci bölümde, İstanbul’da kent belleği çeşitli noktalardan incelenmiştir. Tez kapsamında İstanbul’da kent belleği bağlamında öne çıkan araştırma odakları ise şu şekildedir: Semt odaklı kent belleği çalışmaları, mekân odaklı kent belleği

alışmaları, nostalji odaklı kent belleği çalışmaları, travma ve tanıklık odaklı kent belleği çalışmaları ve vaka odaklı kent belleği alışmaları. Bu şekilde ayrıma gidilmesinin nedenlerinden biri, kent belleği çalışmalarının oldukça geniş ve disiplinler arası bir alanı kaplamasıdır. Başlıklandırmalarda kent belleği ile ilgili yapılan literatürden ziyade kuramsal çerçeve önceliklendirmesi yapılmıştır. Literatür bağlamında ise daha çok İstanbul’a dair çalışmalardan yapılan örnekler tercih edilmiştir.

Tezin odak noktalarından bir diğeri de göçmenlerdir. Bu araştırma, göç ve kent çalışması şeklinde geniş bir açıdan değil göçmen ailelerinden farklı kuşakları araştırmaya dahil eden ve sadece İstanbul kent belleği üzerinden yola çıkan bir kapsamda ilerlemiştir. Göç, kent çalışmaları alanları oldukça geniş bir araştırma alanını içermesi nedeniyle bu tez kapsamında yukarıda belirtilen noktalar ile sınırlandırılması uygun görülmüştür. Buna ek olarak çalışmada örneklem olarak aynı aileden farklı iki kuşağın ele alınacak olması da sınırlıklardan bir diğeriştir. Geniş bağlamda çalışmanın kuşak çalışması olmamakla birlikte veri ve anlatının çeşitlendirilmesi açısından farklı kuşak ve toplumsal yapılara ait gruplar seçilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde ise sinema mekânları ve sinemada seyirci araştırmaları ele alınmıştır. Seyirci araştırmalarının gelişimi kısaca özetlendikten sonra Türkiye’de sinema üzerine yapılan seyirci çalışmalarının gelişimi incelenmiştir. Bu çalışmalara temel oluşturan araştırmalara değinilmekle birlikte sinema araştırmaları, sinemaya gitme deneyimi, sinema mekânları ile ilgili araştırmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye’deki sinema filmleri ile ilgili yapılan alımlama çalışmalarına temel oluşturacak bazı araştırmalara değinilmekle birlikte genel olarak seyirci üzerine yapılan alımlama çalışmaları bu bölümde kapsam dışında bırakılmıştır. Bu bölümde geniş bir seyirci araştırmaları literatürü derlemesi yerine özet olarak geçilerek sınırlandırılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise yapılan görüşmelerde ortaya çıkan anlatılar analiz edilmiştir. Bu analizlerde görüşme verileri temel odak noktasını oluşturmuştur. Görüşmecilerin sinema mekânları, kent mekânları, semtteki toplumsal ilişkileri,

farklı kuşak ve göçmen gruplarının anlatılarındaki karşılaştırmalar yapılarak anlatılar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur.

Tezin son bölümü olan dördüncü bölümde ise görüşme verilerinden yola çıkarak sinema salonları ve kent mekânlarına dair haritalama işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu bölümdeki amaç kentin tüm sinema salonlarını haritalamaktan ziyade sadece görüşmelerde belirtilen sinema ve kent mekânlarını anlatılar üzerinden konumsallaştırmaktır. Tezin aynı zamanda kent belleğini de odağına alması sinema mekânlarını deneyimlenme öncesi ve sonrasında görüşmecilerin gittiği kent mekânlarının da çalışma kapsamına dahil edilmesi gerekliliğini ortaya çıkardığından kent mekânları da bu haritalamanın içerisinde yer almıştır.

Bu tezin temelini dayandığı araştırma alanları, sinema mekânları, kent belleği ve göç çalışmalarıdır. Sinema mekânları ve seyirci çalışmaları üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle seyircilerin deneyimleri üzerinden şekillenen araştırmalardır. Bir mekân olarak sinema salonlarının kente göç edenlerin belleğinde nerede yer aldığını analiz eden ve araştırmayı tamamen bunun üzerine kuran bir çalışmanın literatürde olmaması, bu çalışmayı gerçekleştirme nedenlerinden bir tanesidir. Araştırmanın aynı zamanda bir göçmen kenti olan İstanbul kent belleği özelinde yapılacak olması da ayrı bir katkı sunmaktadır. Bu araştırmanın önemi yukarıda belirtilen bağlamlarda literatüre yeni bir katkı getirecek olmasıdır. Görüşmecilerin günümüz üzerinden de sinema salonlarını, kentsel mekânları değerlendirecek olması araştırmanın güncelliğine yapılacak olan katkılardan bir tanesidir.

Kente göç edenlerin bellekleri üzerinden oluşturulacak olan dijital haritalama işlemiyle, kent mekânlarının ve sinema salonlarının haritalanması gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerin gittikleri sinema salonlarının ve yakınındaki kentsel mekânların haritalanması, kentsel belleğe katkı sunmuştur. Bu işlemin yanı sıra görüşmecinin kente göç etmeden önce yaşadığı yerde gittiği sinema salonları var ise (görüşmeci seçiminde zorunlu bir kıstas olmamakla birlikte) bunlar da haritalamaya dahil edilmiştir. Araştırmanın bir diğer önemi de görüşmecinin anlatısı

üzerinden kentli olma sürecinde kentsel mekânların ve sinema salonlarının katkısını ortaya koyacak olmasıdır. Türkiye’de sinema mekânları üzerine yapılan dijital haritalama işlemleri Aydın Çam ve Özgür İlke Şanlıer Yüksel tarafından yapılan şu çalışmalardır: Yeni Medya Çalışmaları IV. Ulusal Kongre’de sunmuş olduğu “Yeni Sinema Tarihi Çalışmalarında Dijital Olanaklar: Sahadan Örnekler” (Çam, Şanlıer Yüksel, 2019) , Yükseköğretim Kurumları Destekli “1902-2019 Dönemi Adana Sinemalarının Haritalanması” (Çam, Şanlıer Yüksel, 2021a), başlıklı proje, “Adana Sinemalarının Haritalanması: Yeni/Yerel Sinema Tarihi Çalışmalarında Çoklu Yöntemlerin ve Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanımı” (Çam, Şanlıer Yüksel 2021b). Adana sinemaları üzerine yapılan haritalama işlemi, Türkiye’de dijital olanakların kullanılarak sinema tarihinin araştırılmasına katkıda bulunarak sonrasında yapılacak olan çalışmalara öncülük etmesi bakımından önemlidir. Dilek Kaya, gerçekleştirdiği “Eski İzmir Sinemaları ve Yıldız Sineması: Mekân, Toplum, Seyir” başlıklı çalışmada ise çalışmanın Yıldız Sineması’nın bir “olay ve deneyim haritası” (2017: 97) olduğunu belirtmiştir fakat bu çalışmada dijital haritalama yapılmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA SİNEMA VE KENT BELLEĞİ

1.1. Bellek Çalışmaları

Hatırlama ve unutmaya olan ihtiyaç insanlığın sadece bireysel davranışı gibi gözükmese de toplumla yakın ilişki içerisinde. Dünyanın geçirdiği dönüşüm, savaş, yıkım, göç gibi birçok olay ve bunların nasıl hatırlanıp unutulduğu akademik anlamda bir araştırma alanını doğurmuştur. Psikoloji, sosyoloji, antropoloji, tarih, siyaset gibi birçok farklı disiplin bu iki olgu üzerine çeşitli çalışmalar üretmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra modern dünya, olağanüstü bir hızla değişen toplumsal, siyasal ve ekonomik durumlar karşısında bireyler ve araştırmacılar hatırlamaya olan ilgilerini daha fazla hissetmişlerdir.

2. Dünya Savaşı sırasında yaşanan travmatik durumlar, yıkım, göç gibi farklı olgular bellek çalışmalarının artmasına sebep olmuştur. Literatüre Holokost Çalışmaları olarak geçen yazınsal ve sözlü kaynaklar belleğin aynı zamanda tarihsel birer belge olarak kullanıldığını göstermektedir. Bir toplama kampında yaşamını yitiren sosyolog Maurice Halbwachs, kolektif hafıza kavramı ile bellek literatürüne en önemli katkıyı yapan düşünürlerden biridir. Bu kavramı yaratan kişinin Nazilerin İkinci Dünya Savaşı sırasında kurduğu toplama kamplarında yaşamını yitirmesi dramatik bir olaydır. Çoğu araştırmacı tarafından bellek literatürünün en önemli temsilcisi sayılan ve sürekli yazılarına referans verilen Halbwachs'ın hayatının bir toplama kampında sona ermesi, bilim insanlarının ve özel olarak da bellek çalışmalarının gerçeklikle ilişkisinin ne kadar yakın olduğunu gösteren bir kanıt olarak durmaktadır. Kendisini artık ifade edemeyecek durumda olan savaş kurbanlarının tanıklıklarının ortaya çıkması bellek çalışmalarının başlıca amaçlarından biridir. Dolayısıyla bellek literatürü araştırmacıları bir nevi Halbwachs'ın da tanıklığını aktaran birer özneye dönüşmektedir. Halbwachs'ın yaşam öyküsünden söz edildiğinde yaşamının nasıl sona erdiği de anlatılır. Böylece

yaşamını yitirmiş olan Halbwachs'ın tanıklığının anlatısı araştırmacı tarafından aktarılmaktadır.

Gürbilek, “toplumsal bünyenin derdi mahvolmuş bir hayata üzülmek değil, kendi varlığını emniyete almaktır. Oysa kurban zamanın iptal edilmesini, kurbanlarla caniler arasındaki çözülmemiş çelişkinin unutulmamasını, suçlunun kurbanı gibi yaralanabilir bir varlık olduğunu görmesini ister” (2019: 127). Bu noktada bellek çalışmaları bu çelişkinin unutulmamasına katkı sunan bir işlev görmektedir. Burada sağlayan değil de katkı sunan kelimelerinin kullanılmasının sebebi bellek çalışmalarının bu güce tek başına sahip olmadığını vurgulamak içindir. Unutulmama meselesi aynı zamanda toplumsal ve politik de bir meseledir. Bellek literatürü unutulmamayı sağlayan toplumsal hassasiyeti besleyen ve katkı sunan bir yerde durmaktadır fakat tek başına unutulmamayı sağlaması beklenmemelidir. Dolayısıyla bu alana gereğinden fazla bir misyon yüklemek veya tam tersi etkisiz göstermek doğru bir yaklaşım olmamaktadır.

Hengri Bergson'un *Madde ve Bellek* (2007) adlı çalışması bellek literatüründe sıkça başvuru alan ilk kaynaklar arasındadır. Bergson, güçlü durumlar ile zayıf durumlar ayrımında güçlü durumların şimdiki zamanın algısı haline, zayıf durumların ise nedeni tespit edilemeyen bir şekilde geçmişin tasarımları düzeyine getirildiğini belirtir ve devamında “hakikat şudur ki, eğer kendimizi hemen geçmişe yerleştirmesek geçmişe asla erişemeyiz” (Bergson, 2007: 102) der. Bergson'un bu saptaması tanıklık bağlamına uyarlandığında tanığın varlığının olmadığı durumda ‘geçmişe yerleşen’ kişi anlatılar aracılığıyla araştırmacının kendisi olabilmektedir. Kısacası bellek literatürünün oluşmasına tanıklık anlatılarının önemli katkıları olmuştur.

Tekrar Holokost'a dönüldüğünde “tıpkı modern bilimin ilerici bir zamansallık çağını başlattığı gibi Holokost da bu nedenle ‘travmatik zamansallığı’ başlatmış gibi görünüyor; bu bahsedilenin varsayılan ayırt edici özelliği ise bir şeyin diğerini takip ettiği doğrusal bir anlatıyı anlatma konusundaki yetersizliğidir” (Olick, Vinitzky Seroussi, Levy, 2020: 47). Aslında bu Holokost ya da genel anlamda travma çalışmalarının da içerisinde bulunduğu bir çıkmazdır. Yaşananı anlatmak ile bu

anlatının bir ‘ilerlemeye’ sebep olamaması arasında yaşanan bir çıkmazdır fakat bellek çalışmalarının da bu ilerlemeye tek başına neden olacağını söylemek abartılı bir yorum olacaktır. Bellek çalışmaları, teşvik eden, soru sorduran ya da gelecek kuşağın unutmaması için ‘dinleme isteğini’ harekete geçiren bir işleve sahip olabilir. Bunun ötesinde çok güçlü bir misyon yüklemek hem bu çalışmalara hem de araştırmacılara haksız bir yaklaşım olacaktır.

Bellek çalışmalarında tartışılan konulardan bir diğeri de belleğin ve nostaljinin metalaştırılması ile ilintilidir. Kaybedilmiş olan yerlerin nostaljik bir şekilde tekrar sunulması tüketim kültürünün yarattığı bir sonuçtur. Mekânlar aracılığıyla belleğin bir turistik nesne haline gelmesi birçok araştırmacı tarafından eleştirilmektedir. “Daha da önemlisi hafıza mekânları bir kez oluşturulduktan sonra yine tarafsız ve doğal, el değmemiş olarak kalmıyorlar; dönemlerin ideolojik iklimine ya da ekonomik koşullara bağlı olarak değişime ve tartışmaya açık haldeler” (Suda, 2017: 58) bu nedenle hafıza mekânları üzerinde bir ideolojik mücadele söz konusu olduğu gibi sıfırdan hafıza mekânı yaratmak ve onu da politik aidiyetlere göre biçimlendirmek karşılaşılan durumlardandır. Bu noktada bellek ya da belleğin yer aldığı mekânlar bir belge olmaktan çıkarak üretilmiş olan belleğe dönüşmektedirler. Bu nedenle hafıza mekânları da ideolojik mücadelenin aracı haline gelebilmektedir.

Bellek, üzerindeki mücadele, hafıza mekânlarını değiştirme, yeniden hafıza mekânları üretme gibi pratiklere sebep olduğu gibi aynı zamanda var olan belleğin silinmesi aracılığıyla da ideolojik bir çatışmaya dönüşmektedir. Enzo Traverso, Fransa’daki 68 Mayıs eylemlerinden örnek vererek aslında bu eylemlerde baskın olan isteklerden birinin de sömürgecilik karşıtlığı olduğunu fakat bunun kamusal bellekten zamanla silindiğini belirtmektedir (2019: 102). Böylelikle geçmişte yaşanan bir olay hatırlanırken ve gelecek kuşağa aktarılırken belleğin bazı bölümlerinin bir nevi silinerek ideolojik bakış söz konusu olmaktadır. Buna benzer durumu farklı coğrafyalarda görebilmek mümkündür. Örneğin, sokak, meydan isimleri bu ideolojik çatışmanın bir göstergesi olabilmektedir. Dönemin güçlü politik, toplumsal bakış açılarına göre farklı isimlendirmeler yapılabilmektedir.

Bellek çalışmalarının gelişimi aynı zamanda bu alanın kendisine ait alt dalları geliştirmesini sağlamıştır. Bunlardan biri de kent ve mekân belleğidir. Toplumun fiziki olarak yaşadığı yer, gördüğü mekân ve deneyimlediği kent ile olan ilişkisinin belleğinde nasıl bir yer ettiğini göstermek için kişilerin gündelik hayatını anlamlandırabilmek önemlidir. Bu araştırmada İstanbul'un kent belleğinin göçmenler nezdinde nasıl oluşturulduğu, hangi duygu ile betimlendiği ve sinema salonlarının da bu belleğin neresinde olduğu tartışılacaktır.

1.2. İstanbul'da Kent Belleği Çalışmaları

Siyasal ve ekonomik değişimlere bağlı olarak kentlerin hızlı dönüşümler geçirmesi yakın tarihin toplumsal belleğini etkileyen olaylardır. Kent mekânlarının, değişmesi, toplumun bu duruma göre konumlanmasını beraberinde getirmiştir. Dönemin siyasal ve ekonomik yapısına göre dönüşen ve yaratılan yeni kentler, aynı zamanda buna uygun bir toplumsal yapının oluşmasına katkı sunmuştur. Kentin yakın geçmişini incelerken klasik tarih yöntemlerinin yanı sıra kentte yaşayanların belleğine başvurmak da önemlidir. Toplumsal belleğin yanı sıra kentin mekânlarının belleği de yakın geçmişi yansıtabilen göstergelerden bir diğeridir. Kentte hangi mekânların fiziki olarak varlığını koruyup korumadığı, fiziki olarak varlığını korusa dahi amacına uygun olarak kullanıp kullanılmadığı, restorasyon sürecinden geçip geçmediği, şayet bir restorasyon süreci yaşandı ise bunun mekânın özüne uygun olarak yapılıp yapılmadığı gibi birçok soru mekân belleği ile ilintili olarak da ele alınmaktadır. İstanbul'da kent belleğine dair çalışmalara geçmeden önce kentin mekânsal ve toplumsal olarak geçirdiği dönüşümleri özetle incelemekte fayda bulunmaktadır.

Bireyin mekânlar üzerinden kendisini ifade etme biçimi aynı zamanda aidiyetle ilişkilidir. Bu durum, kent mekânları bağlamında aidiyet üzerinden bir kimlik yaratma çabasını ortaya çıkarmıştır. Kent mekânları, kentli olmanın bir göstergesi olmasının yanı sıra bireyin kişisel ve toplumsal kimliğinin de yansıdığı alanlar olarak görülebilmektedir. Toplumsal temasın, etkiletişimin, iletişimin yoğun bir şekilde yaşandığı kent mekânları, ait oldukları dönemin sosyolojik yapısını

yansıtmaktadır. Türkiye’de kent mekânlarının hızlı değişiminin toplumsal, politik, ekonomik ve kültürel açıdan çeşitli sonuçları olmuştur. Nüfus açısından Türkiye’nin en büyük şehri olan İstanbul’da kentin hızlı değişimini coğrafyacı Erol Tümer’ın şu şekilde özetlemektedir: “şehir sürekli bir kimlik değişimi süreci -belki de bir yeni kimlik arayışı- içine girmiş gibi görünmektedir” (2014: 27). İstanbul’un değişimi genel hatlarıyla incelendiğinde, fiziki büyüme ve göç kentin dönüşümüne etki eden en önemli nedenler arasında görülmektedir. Bu dönüşüm Türkiye’nin içerisinde bulunduğu politik dönemlere göre farklılaşmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1950’de Demokrat Parti’nin çok partili sistemle birlikte iktidara geldiği tarihe kadar olan süreçte kurucu ideolojinin modernleşme projesini İstanbul’a uygulamak istediği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu noktada Fransız mimar Henri Prost tek partili dönemde İstanbul’daki kent planlamasının yapılmasında yer almış önemli bir isimdir. Şehir tarihçisi Murat Gül’e göre Prost’un tavsiyeleri, seküler ve modernleşmeci devletin reformlarıyla uyum göstermiştir. Bu uyumu, planını yaptığı ve kadın, ile erkeğin eşit bir şekilde toplumsal hayata katılabildiği yerler olan gezi alanları, parklar gibi rekreasyon alanlarında görebilmek mümkündür (Gül, 2018: 148). Prost’un kent tasarımına katkıda bulunduğu 1936 ile 1950 yılları arasında Murat Gül’ün sorduğu sorulardan biri de Prost’un kenti tasarlar iken gelecekte nüfus artış oranını nasıl öngöremediğidir. Bu sorunun yanıtını verebilmek için Fransız mimarın İstanbul üzerine çalıştığı dönemi dikkate almak gerektiğini söyleyen Gül, merkezi ideolojinin o dönemde, ülkede tarım üretimine katılan toplumsal yapıyı muhafaza etmek ve köyden kente kitle göçünü engellemek isteğinin bulunduğunu belirtmektedir (2018: 149). Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurucu ideolojinin kırsal kalkınmaya verdiği öncelik çeşitli uygulamalarla kendisini göstermektedir. Bunlardan birisi de Köy Enstitüleri projesidir. Mimarlık tarihi üzerine çalışan Hilal Tuğba Örmecioglu, Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının kırsal alana verdiği önemi ifade ederken köy ve kent arasındaki denge yaratmanın ekonomik ve sosyal açıdan önemli olduğunu vurgulayarak köyün ve kentin düşünsel olarak da birbirine yaklaştırılmak istendiğini belirtmiştir (2019: 737).

Kırsal alandaki dönüşüm ve modernleşme projesinin bu şekilde ilerlemesi İstanbul özelinde de yoğun bir göç yaşanacağını tahmin edilememesi durumundan

daha çok modernleşmenin sadece kent merkezli değil taşrayı da içerisine alan bir şekilde tasarlandığını göstermektedir. Köy Enstitüleri'nin açılması, toprak reformu çalışmaları bu tasarımın bir kanıtı olarak görülebilir. Şehir tarihçisi Hakan Kaynar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni yönetimin Ankara'ya sarf ettiği enerjisinin çok azını İstanbul'a harcadığını belirtmektedir (2012: 42). Bu önermeyi destekleyen farklı araştırmacılar da mevcuttur. Savaş sonrası kaynakların sınırlı olması, Ankara'nın yeni kurulan bir yönetimin simgesi haline gelmesi ve kentin de aynı şekilde neredeyse sıfırdan inşa edilmesi bu durumu anlaşılır kılmaktadır. İstanbul, eski imparatorluğun başkentidir oysa Ankara yeni kurulan Cumhuriyet'in simgesi olarak görülmektedir. “Öte yandan İstanbul, Cumhuriyet'in bütün Türkiye'ye uygulayacağı bir değişim programını zaten değişen koşullar nedeniyle bir süredir kendiliğinden yaşıyordu” (Kaynar, 2012: 43) ve bu değişim artık diğer kentlere doğru da yayılmaktadır. Bu nedenle Ankara özelinde yapılan çalışmalar, kırsal üzerine üretilen çeşitli projeler ilk bakışta İstanbul'un göz ardı edildiği gibi bir düşünceyi oluştursa da, yeni yönetimin modernleşmeyi kırsala doğru geliştirme isteği düşünüldüğünde, Ankara'ya öncelik verilmesi doğru bir strateji olarak görülebilir. Cumhuriyet modernleşmesi, yeniliklere ulaşma anlamında dezavantajlı konumda görülebilecek kırsaldaki nüfusu önceliklendirmiştir. Böylelikle hem modernleşme projesi kitleselleşerek toplumsal yapı dönüştürülecek hem de kırsaldaki değişimin devam etmesi için yeni rejimin taşıyıcıları yaratılacaktır. Bu stratejiyi sadece kır ve kent planlaması anlamında değil daha geniş anlamda düşünmek gerekmektedir. Tarihçi Zafer Toprak *Türkiye'de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma 1908-1928* (2019) başlıklı kitabında Cumhuriyet'in ilk yıllarında, daha önce yaşanan savaşların yarattığı travmayı ve yapılan yeniliklere halkın uyumunu sağlayabilmek için geliştirilen planlamada beşeri sermaye noktasında ülke insanını yaşatacak ve onu yeni rejimin değerleriyle inşa edecek bir yapının oluşturulmak istendiğini belirtmiştir. Böylelikle salgın hastalıkların önlenmesi, nüfus artışının sağlanması ve toplumun da yeni rejimin ideallerini benimsemesi sağlanmak istenmiştir (Toprak, 2019: 404). Yaşanan savaşlar, salgınlar gibi nedenlerden ötürü nüfus artışına ihtiyaç duyulmaktadır. Tek parti dönemindeki toplumsal dönüşüme dair bu strateji çok partili dönemle birlikte değişime girmiştir. Bu değişim kendisini kentlerde de

göstermiştir. Kırdan kente göç artmaya başlamış ve özellikle İstanbul yoğun bir yapılaşma sürecine girmiştir. Nüfusun yerinde artışı ve sanayiyle birlikte tarımın da gelişmesinin yerini kent merkezli bir ekonomik ve toplumsal planlama almaya başlamıştır. Bu durum ekonomi, nüfus, yapılaşma gibi birçok açıdan ibreyi kent tarafına çevirmeye başlamıştır.

Çok partili döneme geçiş sonrası 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte İstanbul’da yapılaşma ve fiziki değişiklikler hız kazanmıştır. Murat Gül, Demokrat Parti’nin İstanbul’daki imar değişim sürecini özetlerken 1950’lerin ikinci kısmından itibaren İstanbul’un en radikal imar projelerine şahit olduğunu, Demokrat Parti hükümetinin 1956 ve 1960 yılları arasında kentte yapılan imar projelerine bizzat nezaret ettiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra yine aynı dönemde pek çok binanın yıkıldığını ve birçok mülkün de istimlak edildiğini dile getiren Gül, tarihi yarımada’nın içerisinde ve dışında büyük bulvarların yapıldığını dile getirmiştir (2008: 173).

Kentle birlikte toplum da kimlik değiştirmekte, bu durum kentsel mekânlar üzerinde kendisini göstermektedir. Toplumun kent mekânlarına bakışı da değişmiştir. İstanbul’a göç eden toplumun kimliğinin kentte nasıl şekillendiği, dönüştüğü konusu Türkiye toplumunun değişimi ile yakından ilintilidir. Kentleşmeyi ve kent mekânlarını etkileyen çeşitli süreçler olmaktadır. Kent üzerine çalışmalar yapan Ruşen Keleş bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Kentleşme itici (*push*), iletici ve çekici (*pull*) güçlerin etkisi altında oluşan ve değişen bir nüfus hareketidir. İtici etmenler, genellikle , nüfusu köyden ve tarımdan köy dışına iten etmenlerdir. İletici etmenlerle kastedilen, köyünden kopan nüfusu kentlere, büyük özele taşıyan ulaşım araçlarındaki ve olanaklarındaki gelişmedir. Çekici güçler ise, köyünden ayrılan ya da ayrılmaya hazır bulunanları kentlere doğru çeken ekonomik ve toplumsal etmenlerdir (Keleş, 2021: 83).

Türkiye’de kentleşme sürecinde özellikle 1950’lerden sonraki süreçte Ruşen Keleş’in belirttiği itici, çekici etmenleri görebilmek mümkündür. Bu etmenler göçü arttıran süreci ortaya çıkarmıştır. 1950’lerde İstanbul’a olan göçü sadece tarımdaki

makineleşme ile açıklamak sorunun ana kısmını eksik bırakmak anlamına gelecektir. İstanbul’da bu dönemde Demokrat Parti aracılığıyla yürütülen imar politikası bir nevi göçü arttıran hem itici hem de çekici nedenlerdendir. İtici etken olmasının sebebi yatırımların kent ve imar merkezli yapılmasıyla taşrada yaşanmaya başlayan ekonomik ve sosyal sıkıntılar iken çekici neden ise kenti ve daha çok İstanbul’u öne alan politikalaradır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında modernleşme projesinin taşraya ulaştırılmaya çalışılması ve bunda belirli bir aşama kaydedilmesi İstanbul’a ve diğer kentlere olan göç isteğini önemli oranda ortadan kaldırmıştır. Daha sonra Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte kentlere olan göç de artış göstermiştir. Göçle birlikte kentlerdeki konut sorunu da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır. Ruşen Keleş Türkiye’deki konut politikasını çeşitli dönemlere ayırarak analiz etmektedir. “1923-1945 Dönemi” (2021: 504), “1945-1960 Dönemi” (2021: 504-506), “Planlı Dönem (1961-1980)” (2021: 506-510), “12 Eylül Dönemi: Ara Dönem (1981-1983)” (2021: 510-521), “Liberal Dönem (1984 ve Sonrası)” (2021: 521-540). Ruşen Keleş’in konut politikası için yaptığı bu dönemleştirme genelleştirildiğinde Türkiye’deki siyasal ve toplumsal yaşama ve dönüşüme dair de veriler verebileceği gözükmektedir. İstanbul, bu değişimin büyük bir prototipi olarak görülebilir. İstanbul’da büyük kentsel değişimler ve göçlerin yaşandığı zamanlar yukarıdaki dönemselleştirme ile yakından ilintilidir. 1960’lı 1970’li yıllarda göçün artarak devam etmesi kentin fiziki ve demografik yapısındaki değişikliklerin devam etmesine sebep olmuştur. Bu yıllar aynı zamanda Türkiye’den Almanya’ya işçi göçünün de yaşandığı dönemlerdir. 1980’lerin ortasından sonra Doğu ve Güneydoğu’da yaşanan çatışmalar nedeniyle bu bölgelerden Türkiye’nin çeşitli büyük kentlerine olan göç artmaya başlamıştır. Bu göç akışının hızlı bir şekilde 90’lı yılların sonuna kadar sürdüğünü belirtebilmek mümkündür. Sosyal, ekonomik, güvenlik gibi birçok sebepten İstanbul’a ve diğer kentlere göçün yaşandığı süreçler kent içerisinde de çeşitli hareketliliklere sebep olmuştur. İstanbul’da yer alan kişiler de yaşadıkları semtlerden farklı semtlere göç etmişlerdir. 2000’li yıllar sonrası ise artık kır kent ikiliği arasındaki ibre tamamıyla kente doğru dönmüştür. Tarımsal üretimin azalması, yatırımların genellikle kentlere yapılması ve bu desteğin de inşaat

sektörü üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Konut alanında yaratılan arz fazlasının dengelenmesi amacıyla düşük faizli uzun yıllara yayılan kredilerin getirilmesi böylelikle bankacılık sektörünün de yoğun kâra sahip olması ile devam eden süreç başlamıştır. Kente göçe ve yoğun yapılaşmaya yönelik olarak güçlü bir teşvik söz konusudur. Göç üzerine çalışmalar yapan Sema Erder, kırdan kente göçte göç eden kişilerin köylerinin varlık ve ulaşılabilirliğinin göç ile ilgili riskleri ve sorunları azalttığını belirtmektedir (2015: 40). Göçün yoğunluğuna neden olan etkenler arasında Erder'in belirtmiş olduğu bu durumun da etkisinin olduğu düşünülebilir. Buna karşılık çeşitli göçmen grupları için geri dönüş şansının daha düşük olabildiği gözlemlenmektedir. Geri dönüş şansı azaldığı ölçüde göçmenlerin kent ile nasıl bir ilişki kurduğu geniş kapsama oturan bir araştırma konusudur.

Şehir planlamacısı Erbatur Çavuşoğlu, cumhuriyet, kentleşme ve modernleşme sürecini şu şekilde özetlemektedir, “cumhuriyet tarihi bir yandan modernleşme ve bu modernleşme projesinin pozitivist aklı ve mekân estetiğini içselleştirme süreci iken, diğer taraftan kentleşme ve kentlileşme sürecidir” (2016: 79). Kentleşme sürecinin modernleşme ile tümüyle paralel bir şekilde yürüdüğünü ileri sürmek ise oldukça güçtür. Yakın tarihte, kentlerin hızlı bir şekilde büyümesi ekonomik değişimin etkileri ile ilintilidir. Cumhuriyetin ilk yıllarının karma ekonomi stratejisinin yerini neoliberal bir ekonomi ve kentleşme politikası almıştır. Sosyolog Şükrü Aslan, 1980’li yılların ilk yarısında neoliberalizmin benimsendiğini ve buna uygun olarak da kentlerin yeniden yapılandırılmasının öngörüldüğünü belirterek, bu yeniden yapılandırma sonucunda mekânsal olarak artık gelişiminin sınırlarına dayanmış olan kentlerin yukarıdan geniş çaplı bir müdahaleye maruz kaldığını belirtmiştir (2013: 85). Mekâna yapılan bu müdahale, Çavuşoğlu’nun belirttiği “kentlileşme süreci”nden (2016: 79) farklı olarak kenti fiziki olarak genişletmeyi ve yine kent yapılaşmasını ekonomik büyüme yöntemlerinden biri olarak görmenin yolunu açmıştır. David Harvey’in, sermayenin nasıl kentleştiği ve bu kentleşmenin ne gibi sonuçlara yol açtığı (2016: 35) sorusu oldukça önemlidir. Yine Harvey’in öne sürdüğü kent ekonomilerinin kentin banliyölerini aşp kırsal çevreye doğru genişleyerek mega-şehir formlarını alması (2016: 21) durumu Türkiye’nin bazı büyük kentleri için de geçerlidir. İstanbul örneğinden gidildiğinde, kentin sürekli

genişleyerek fiziki sınırlarını aşması adeta bir ekonomik modelin yansımasıdır. Harvey'in vurguladığı gibi sermaye kentleşmiştir. Sermaye kentleşirken, toplumsal yapıyla birlikte kentsel mekânlar da sürekli bir değişim sürecine girmiştir ve en nihayetinde kentsel mekânlar, ekonomik kazancın öncelikli olduğu alanlar haline gelmiştir. Bundan dolayı yeni sisteme uygun olan mekânlar yaratılarak, eskinin düşük gelir getiren mekânları fiziksel olarak ortadan kaldırılmıştır.

Toplumun kent ile olan ilişkisi, kent mekânlarının fiziksel yapılarında ve yerlerinde kendisini göstermektedir. Yaşanılan semtlerin ana caddeleri, yaşayanların kimlikleri, alışveriş yapılan esnaflarla ilgili detaylar, sokakların isimleri, bitki örtüsü gibi birçok bilgi bellekte yer alan detaylardır. Bunu kalabalıkların daha fazla yer aldığı caddeler, kent mekânları için de söyleyebilmek mümkündür. Çoğu kez önünde buluşulan bir mekân, anıt gibi yerler hafızada tazeliğini koruyabilmektedir. Bu yerler kent kültürüne dair hatırlatıcı alanlardır. Bu alanlara örnek olarak İstanbul'da Taksim Galatasaray Lisesi önü, Kadıköy Haldun Taner önü, Ankara Dost Kitabevi önü, İzmir Sevinç Pastanesi önü gibi yerler gösterilebilir. Kent ile özdeşleşen, kent belleğinin de somutlaştığı yerlerdendir. Bu yerler aracılığıyla kent belleği yaşamakta ve kent kimliği, dokusu sürekli hale gelmektedir.

Kentlerdeki mekânların korunması, yıllar sonra gelindiğinde de aynı mekânların, yerlerin varlığının devam etmesine katkı sunmaktadır. Hızlı değişen kentlerde çoğunlukla mekân belleğine dair izlerin silinme süreci yaşanmıştır. Tarihi kentlerin önemli özelliklerinden biri de mekânların dokusunun yüz yıl sonra bile aynı şekilde korunabilmesidir. Dolayısıyla, kent mekânları ile toplumsal bellek yakın ilişkilidir denilebilir. Kentin kimliğine dair yapıların yok olması, bu mekânların geçmişine dair bilgiler için geçmişî yaşayan kentlilerin belleğine başvurulması ihtiyacını doğurmuştur.

Bellek alanı toplumsal, politik noktalara temas etmesi bağlamında üzerinde çeşitli mücadelelerin süregeldiği bir alandır. Bu mücadeleler çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Mekân isimlerinin değiştirilmesi, anıt, hafıza mekânlarının oluşturulması, sözlü tarih anlatıları, travma deneyimlerindeki tanıklıklar, çeşitli sanatlar üzerinden bellek oluşturulması gibi birçok farklı çalışma alanında bellek

mücadelesinin yansımaları görülebilmektedir. Enzo Traverso, belleğin bir inşa olduğunu dolayısıyla sonradan edinilen bilgiler, ilk anının üzerine gelen ve onu değiştiren başka birtakım deneyimlerle daima filtre edildiğini belirtmektedir (2019: 21). Traverso'nun belirttiği noktalar bireysel bellekte olduğu kadar toplum belleğinde de önemlidir. Toplum belleğinin oluşturulmasında egemen ve karşı bellek anlatıları önemli yer tutabilmektedir. Çoğunlukla egemen bellek anlatısı, resmi tarihle birlikte ilerleyen bir süreci izlerken, karşı anlatı ise belleği bir karşı tarih anlayışının içerisine eklemleyebilmektedir. Kentin toplumsal belleğinin yazımında bu iki farklı bellek kurulumunun karşıtlıklarını görebilmek mümkündür. Politik, ekonomik ve toplumsal dönüşümler, hatırlama, bellek inşa etme süreçlerini doğrudan etkileyebilmektedir. Kentler, toplumsal grupların, sınıfların, farklı ideolojik ve kültürel karşıtlıkların ortaya çıktığı alanlardır. Kent üzerindeki peyzaj, yerleşim politikaları, mekân tercihleri ve dönüşümleri hep bir karşıtlığa işaret etmektedir. Dolayısıyla kentin bugününde yaşanan gerilimleri anlamlandırabilmek için geçmişin hatırlanması üzerinden kurulan karşıtlıkları analiz etmek gerekmektedir. Toplumsal belleği analiz edebilmek için farklı toplumsal grupların belleğine başvurulması bir ihtiyaçtır. Göçmenler de bu konuda veri sağlayabilecek geniş toplumsal gruplardan bir tanesidir. Bu araştırmada da göçmenlerin kent belleği ve yine bu belleğin mekânsal olarak bir parçası olan sinema salonları üzerine olan anlatılarına başvurulmuştur.

Görsel kültür araştırmacısı Nermin Saybaşı, *Sınırlar ve Hayaletler. Görsel Kültürde Göç Hareketleri* (2011) adlı çalışmada göçmen, mülteci ve sığınmacıları anlatırken “hayalet” kavramına başvurmuştur. Derrida'nın “Marks'ın Hayaletleri” (2001) kitabına da sık sık vurgu yapan Saybaşı, göçmenleri hayaletlere benzetmesinin nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

“hayaletler” sınır mahlûklardır; hem içeriden hem de dışarıdandırılar. Her türlü sınır, ister bir metnin marjı ister bir ülkeyi diğerinden ayıran bir hudut çizgisi olsun, kesin bir sona ve yeni bir başlangıca işaret eder. Oysa popüler filmlerden ya da romanlardan bilindiği gibi ‘yaratıklar ya da ‘yabancılar’ yine de sınırlardan içeri sızarlar... Bu “yabancılar” ya da “yaratıklar” verili bir bilgi içinde “düşünülemeyecek ya da halihazırda var olan temsil sistemleri içinde “görülemez” olanı temsil ederler. Kapanmaya ya sükûnete direnerek, var olan bildik mekân içinde yeni bir mekân

açarlar. Tahayyüle ya da düş görmeye yer açarak ‘Gerçek’i gölgelerler; gerçekliğin gerçekliğine gölge düşürürler. Bu perspektiften bakıldığında, benim ilgilendiğim, bilginin sınırlarını kendi marjlarına doğru iterek, bilginin bildik, alışılmış mekânı için yeni bir mekân açan “hayalet”lerdir (Saybaşılı, 2011: 52).

Saybaşılı’nın mülteciler, göçmenler, sığınmacılar için vurguladığı “hayaletler” benzetmesinde olduğu gibi bu araştırmada da kente göç eden göçmenler – ister iç göç ister dış göç olsun- şehrin ‘hayaletleridirler’. Şehrin bu yeni ‘yabancılarının’, ‘hayaletlerinin’ kendi yaşadıkları mahallelerden çıkarak kentsel mekânlara ulaşması Saybaşılı’nın alıntısında belirttiği “hem içeride hem de dışarıda” (2011: 52) olma durumu ile ilintilidir. Karşılaştırmalı edebiyat alanında çalışmalar yapan Svetlana Boym’un dikkat çektiği gibi “Göç, ölümü andırıyordu, bilinebilir olanın ötesindeki bir yere gitmekten farksızdı” (2009: 470) ve bilinebilir olanın çok uzağında yer alan bu kentlere geldikleri zaman ‘görünmez’ olan göçmenler, kentin yeni ‘hayaletleridirler’. Tam olarak kentli olamamış ama kent mekânları içerisinde yansıması görülen göçmenler, hep sınırdadır. Kentli olma ile olamama, fiziksel olarak kentin merkezinde yer alıp bir cadde ötesindeki kentli mekânlara ulaşamama durumu, gündelik hayatın onlar için yarattığı olağan deneyimler ve çelişkilerdir. Saybaşılı’nın çalışmasında bu duruma örnek olarak Tarlabası semti verilmiştir.

Son yıllarda Türkiye’de göç araştırmaları üzerine olan literatür giderek genişlemektedir. Bu durumun nedeni olarak özellikle dış göçün ülke ve dünya gündeminde sıkça yer tutmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma, salt göç olgusunu merkeze alan bir çalışma olmamasına rağmen İstanbul’a göç etmiş olan kişilerin sinema salonları ve kentsel bellek ile olan ilişkisini inceleyeceğinden göç literatürüne de sıklıkla vurgu yapılacaktır.

Bu araştırmanın ana odağını oluşturan sinema salonları; sahnesinde, beyaz perdesinde, merdivenlerinde, koltuklarında, mimarisinde ve hatırlanan tüm bölüm ve objelerinde kentin tarihini ve dönemini yansıtmaya potansiyeline sahiptir. Sinema mekânlarının kentli olma pratiğine katkısı bağlamında kente göç edenlerin, Saybaşılı’nın vurguladığı kavramla belirtilecek olursa kentin “hayaletler”inin (2011: 52) ‘görüldüğü’ yerlerden biri de sinema salonlarıdır. Sinema salonları, kentin

‘hayaletlerinin’ kentli olma sınırından içeri girdiği mekânlardır. Bu bağlamda bakıldığında kent ile ‘tanışılan’ alanlar içerisinde en güçlüleri arasında yer almaktadır. Günümüzde çoğunluğu fiziki varlıklarını kaybeden ve ‘hayalet mekânlar’ haline gelen sinema salonları, toplumun belleğinde, anlatılarında yaşadığı mekânlardır. Geçmişte kentin hayaletlerinin kent ile tanıştığı yerler olan sinema salonları günümüzde kentin ‘hayalet mekânları’ haline gelmiştir. Bazen izleri isimleri yok olmakla birlikte toplumsal bellekte yerlerini korumaktadırlar. Kentliler, geçmişin sinemalarının yer aldıkları sokak ve caddelerden geçerken sinemaların fiziki varlığını göremese de belleklerinde yaşattıkları yerler haline dönüştürmüşlerdir.

Kentin üzerinde bir inşaat çalışmasının temelinde, metro çalışmalarında, eski bir semtten geçerken yolun kenarındaki bir kalıntıda ortaya çıkan, eski kentin ‘hayaletleri’, yakın tarihi yaşayan özneler tarafından anlatıya dönüştürülmektedir. Bu çalışma, öznelere belleğindeki göçü, sinema mekânlarını, kentsel mekânları nasıl hikâyelendirdiklerini sorunsallaştırır. Bu olgunun incelenmesinin nedeni, birebir göçü yaşamış ya da göçmen bir aileye sahip bireylerin kent belleğini anlatılarda nasıl aktardıklarının incelenmesi isteğidir. Böylelikle kente yeni gelenlerin hangi sinema salonlarını ve kentsel mekânları deneyimledikleri, bu deneyimlerin belleklerinde nasıl yer aldığı, yaşanan deneyimlerin ne şekilde anlatıya dönüştürdüğü gibi soruların cevabı aranmıştır.

Türkiye’de yerleşimin en yoğun olduğu şehir olan İstanbul’un yakın tarihi hızlı ve büyük bir kent dönüşümünün tarihidir. İç ve dış göçlerle birlikte kentin sınırlarının giderek daha da genişlemesi sonucunda İstanbul’un dokusu değişmektedir. Dokunun değişmesi geçmişe ait izlerin çoğunluğunun yok olması sonucunu beraberinde getirmektedir. Bu yok olan dokuya ait olan mekânlar ve yerler, kentin yerlilerinin ve kente sonradan dahil olan göçmenlerin belleğinde yer alabilmektedir. Bu noktada İstanbul’un kent mekânlarının silinmeye başladığı yerde geçmişi yaşamış kentlilerin belleğine başvurma durumu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle İstanbul’da kent belleği çalışmaları giderek artmaktadır. Sarlo’nun da belirttiği gibi geçmiş bugünün peşini bırakmamaktadır. (2012: 9).

Geçmiş, farklı şekillerde kendisini hatırlatmaktadır ve bu geçmişin İstanbul'un kent belleği bağlamında ortaya çıkarılması için farklı alanlardan verilerin toplanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu gereklilik İstanbul üzerine yapılan kent belleği çalışmalarını çeşitli odak noktalarına göre ayırmış ve disiplinler arası bir konuma yerleştirmiştir.

Kent belleği üzerine oluşturulan literatürün incelediği noktaları genel olarak aşağıdaki şekilde özetleyebilmek mümkündür.

Kültürel miras kapsamında incelenen kent mekânları, kentte yaşanan önemli olaylar üzerine yoğunlaşan araştırmalar, toplumsal bir grup üzerinden yapılan çalışmalar, dönemsel kent incelemeleri, anlatılar üzerinde gerçekleştirilen kent belleği çalışmaları. Kent belleği üzerine yapılan araştırmalarda, belirtilen bu odak noktalarının birden fazlasını içeren çalışmalar da mevcuttur. Türkiye'de kent belleği literatürü, kent mekânlarında yaşanan hızlı değişim sonucunda daha fazla ilgi çekmeye başlamıştır. Bellek araştırmalarının çoğalmasının bir neticesi olarak bu alanın bir alt dalı olan kent belleğinin de farklı yönlerden ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Türkiye'de kent belleği literatürü farklı disiplinlerden araştırmacıların da katkısıyla gelişmektedir. Bu çalışmalar ülkenin en büyük kenti olan İstanbul başta olmak üzere çeşitli kentlerde yapılmaya devam etmektedir.

Yakın dönemde Türkiye'de kent belleği üzerine yapılan çalışmalardan biri de *Hatırlayan Şehir: Taksim'den Sultanahmet'e Mekân ve Hafıza* (Günel, Çelikkan, 2018) adlı araştırmadır. Bu çalışmada İstanbul'da Taksim'den Sultanahmet'e uzanan bir alanda, toplumsal ve kentsel bellek anlamında önemli olan mekânlar fotoğraflanarak, hikâyeleri anlatılmıştır. Bu mekânlardan bazıları, Taksim Meydanı, Emek Sineması, Sansaryan Han'dır. Mekân incelemelerinde farklı toplumsal ve etnik yapıya ait insanların hafızaları üzerinden mekânların hikâyeleri anlatılıp, kent belleği bağlamında sahip oldukları önem ortaya konulmuştur. Bu inceleme, kent üzerinden yakın tarihin toplumsal belleğine de katkı sunan bir çalışma olarak ele alınmıştır.

Türkiye'de bellek, mekân ve kent belleği alanında yapılmış olan diğer bazı çalışmalar ise şunlardır:

Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar. Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı (İlyasoğlu, Kayacan, 2006); *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası* (Özyürek, 2012); *Ben Kimim?’ Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik* (Neyzi, 2013); *Hafızanın Sokakları. İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü, ve Ulusal Kimlik* (Mills, 2014); *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları* (Neyzi, 2014); *İstanbul’da Hatırlamak ve Unutmak. Birey, Bellek ve Aidiyet* (Neyzi, 2016); *Büyük Savaşın Hafıza Mekânları. Gelibolu ve Alsace Lorraine* (Suda, 2017); *Hayatı Hatırlamak. Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar* (Gülgöz, Ece, Öner, 2018); *Bir Varmış Bir Yokmuş. Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar* (Erman, Özaloğlu, 2017); *Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri* (Akkent, Kovar, 2019).

Kentin belleğini anlamlandırabilmek için mikro düzeyde yapılan semt belleği çalışmaları da oldukça önem taşımaktadır.

1.2.1. Semt Odaklı Kent Belleği Çalışmaları

İstanbul, kentsel dokusuyla olduğu kadar semtleri ve mahalleleri ile de farklı kültürel birikime sahip kentlerden biridir. Özellikle kentte bulunan eski yerleşim alanlarının, iç göçlerle kurulan mahallelerin her birinin farklı gelişim ve dönüşüm dinamiklerinin olduğu görülmektedir. Bu dönüşüm aynı zamanda kentin sahip olduğu kozmopolit yapıyı da katarak ele alınabilir. Göçmenlerin yaşadığı mahallelerden azınlıkların yaşadığı semtlere kadar oluşan İstanbul imgesi, mahalleler ve onların oluşturduğu yakın toplumsal ilişkiler üzerinden oluşmaktadır. Bu yakın ilişkiler, dayanışma duygusu, mahalleye olan aidiyet hissi çoğu kez geçmişin semt ve mahalle yapısının nostaljik bir söylem ile hatırlanmasına neden olabilmektedir. “İstanbul’un geçmişinin hatırlanması azınlık mahallelerinin tarihlerinin diriltilmesine ilaveten, eski tarz mahalle hayatına dair kültürel hafıza üzerinden, bir uzamın ve bir imgenin nostaljik anılarda temsil edilmesi üzerinden yürür” (Mills, 2014: 57). Anlatılan anılar, yaşanan gündelik olaylar, dönemin iklimi üzerinden hikâye edilirken her şeye rağmen o güne olan özlem, baskın bir duygu olarak görülebilmektedir. Geçmişe olan özlem hatırlama ihtiyacını teşvik etmektedir.

Hatırlamaya olan bu ihtiyaç belirli bir tarihsel kesiti ve farklı noktalardaki hatırlama konularını tetiklemektedir. Aslı Iğsız'ın da belirttiği gibi “eski kapı komşularımızı hatırladık ilkin, diğerleri sonradan geldi birer birer; ailemizin geldiği yerleri düşünür olduk; ve tabii eskilerle beraber, bir de gidenlerin yerine “biryerlerden” göç ederek gelen yeni komşuları” (Iğsız, 2012: 154). Semt odaklı kent belleği çalışmaları, komşuluk ilişkilerinden, semtteki kent mekânlarına kadar geniş kapsamlı bir inceleme alanını kapsamaktadır. Kentlerdeki toplumsal temasın kaybolmaya başlaması, geçmişe, mahalleye, semte olan ilginin artmasını sağlamıştır.

Semtler, mahaller aynı zamanda kolektif bellekte toplumsal etkileşimin üst düzeyde olduğu, temasın yoğun olduğu alanlar olarak hatırlanmaktadır. Bu temasta komşuluk olgusu oldukça güçlü bir figürdür. “Geleneksel olarak, mahalle hayatının bildik mekânlarının yaratılmasını ve kalıcı kılınmasını sağlayan en önemli pratik komşuluktur ve bir mekân olarak evi komşulara açar” (Mills, 2014: 208). Komşuların evleri, mahallenin bilinen mekânları üzerinden yürüyen yakın toplumsal temas, bir uzam olarak mahalleyi bellekte güçlü hale getirmektedir. Bu bağlamda mekânı hatırlatır kılan şey gündelik hayattaki toplumsal temasın yoğun olmasıdır. Sürekli olarak yinelenen ‘evin kapısını kilitlemeden uyumak’, ‘mahalledeki herkesi tanımak’, ‘akşamları televizyon izlemek için komşuya misafir olmak’ gibi komşuluğun gücüne dair vurgular sürekli tekrar edilmektedir. Bu tekrarlar içerisinde yaşayanlarla birlikte geçmişin semtlerine yüklenen olumlu anlamlara örnektir.

Mahallenin mekânları mahalleli için müşterek bir hale gelmiştir. Komşuluk ilişkileri bu müşterekliği yaratmaktadır. “Komşuluk etiği, müşterek mülk etiğidir. Başkalarının yanında yaşama hissi sayesinde meskene özgü, insanlar arası ilişkiler mümkün mertebe ortaya çıkabilir” (L’Heuillet, 2019: 204). Ortaya çıkan bu ilişkiler mahalleyi, semti ve genel olarak ortak mekânlara aidiyeti oluşturmaktadır. “Komşuluk, birlikte varoluşu hissetme alanıdır” (L’Heuillet, 2019: 206). Ortaya çıkan ‘bir ve tek olma’ duygusu, belleğin de kolektif bir şekilde ifade edilmesine olanak sağlar.

Semt odaklı kent belleği çalışmaları resmi anlatı açısından bakıldığında çoğu kez yöneticilerin semtin geçmişinin ne kadar köklü olduğuna dair bilgileri vermesi

açısından ilerlerken, sözlü tarih ise semtteki gündelik hayatı, toplumsal ilişkileri içeren bir şekilde ele almaktadır. Semtlerin belleği, kentte var olan gerilimleri, çatışmaları, sessizlikleri, uzlaşmaları, dayanışmayı, toplumsal farklılaşmayı ve daha birçok farklı katmanı içermektedir. Semtler aynı zamanda kent merkezinde olamayanların da hayatını göstermektedir. Kentin çeperlerinde yaşayanlar, kültürel, ekonomik, sosyal açıdan merkezlerde yaşayanlardan farklılaşabilmektedir. Amy Mills, Kuzguncuk Mahallesi üzerine yaptığı “*Hafızanın Sokakları*” (2014) adlı saha çalışmasında mahallenin kültürel peyzajına, geçmişin kozmopolit yapısına vurgu yaparken aynı zamanda bu kozmopolitizm nostaljisi altında aslında yaşanan gerilimlerin de olduğunu belirtmektedir. Bu gerilimler görüşmelerdeki sessizliklerde, aktarılan ve aktarılmayan hikâyelerde ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle geneli anlamlandırabilmek için mikro ölçekte İstanbul’un semtlerinde gündelik hayata yansımaların nasıl olduğunu görebilmek önemlidir.

İstanbul’da semt belleği üzerinden gidildiğinde ortaya çıkan belirgin noktalardan biri de ‘kayıp mahalle’ temasıdır. Kentsel dönüşüm, kaçınılmaz bir şekilde yüksek katlı izole konutlar ve siteler yaratmıştır. Geçmişin semtlerine dönüş isteği, toplumsal temasın, etkileşimin, birliktelik duygusunun azalması ile ilintili olarak görülebilir. Asıl olarak dönülmek istenen sadece eski evler, yaşam alanları değil aynı zamanda toplumsal birlikteliktir. Akyol Altun, günümüzde yapılan bazı kapalı konut sitelerinin, eski mahalle ortamını sunma sloganı ile tanıtımlarını yaptığını belirtmektedir (2010: 233). Bunun satışı arttırmak için bir tanıtım yolu olduğunu dile getiren yazar, mahalle konseptine sahip olmaya çalışan kapalı konut sitelerinde bu ortamın gerçekleşemediğini belirtmektedir (Akyol Altun, 2010: 241). Gayrimenkul şirketlerinin konut tanıtımlarında ve soylulaştırmanın yaşandığı semtlerdeki reklamlarda kullanılan eski mahallelere kavuşma mesajı ardında birçok nedeni barındırmaktadır. Bu mesajlar sadece geçmişin mahallelerini gören, yaşayan topluluklar için değil aynı zamanda yaş itibarıyla o dönemi çok fazla yaşayamamış olan kişiler için de kullanılmaktadır. Kaybedilen semti geri verme vaadi İstanbul’da semt ve yaşam alanlarında geçerli söylemlerden bir tanesidir. Geçmişin mahallerine geri dönüş isteğinin bu denli güçlü olduğu yerde bu isteğin satın alınabilir bir nesneye dönüştürülme hali neo-liberal kent tahayyülü ile ilintilidir. Buna karşılık,

kentlilerin eski semtlerine dair kolektif bellekleri, birliktelik duygusunun daha yaygın olduğu geçmişin semtlerine sığınma isteğine karşılık gelmektedir. Bu istek sadece fiziksel mekân ile açıklanarak değil toplumsal ilişkilerle birlikte ele alınması gereken bir konudur. Birey, kentteki yalnızlığını sona erdirmek için geçmişe sığınmak istemektedir. Bunun fiziki olarak gerçekleştirilemeyeceği anda bellek devreye girmektedir. Nicola King, hafızanın anlık bir şekilde kayıp geçmişe dönüş yanılması yaratabildiğini belirtmektedir (2000, 11). Bu yanılama fiziki mekânın varlığı üzerinden kurulabileceği gibi (biçimsel olarak eskiyi çağırıştıran dizayn ve buna benzer yöntemlerle), somut yapı ve alanlar yerine salt bellek üzerinden de oluşabilmektedir. Fiziksel olarak geçmişin izlerini koruyan yapılar belleğe geçmişe dönüş yanılmasını aktarsa da, geçmişin yapılarıyla insanların kurduğu ilişkiler bugünün koşullarında pek de mümkün olamayacağı için kısa süreli anımsamadan öteye gidemeyen bir düşünce olarak kalacaktır.

1.2.2. Mekân Odaklı Kent Belleği Çalışmaları

Lefebvre mekânı “toplumsal bir morfoloji” (2015: 118) olarak nitelendirmektedir. Mekânı sadece bir fiziki yapı olarak değil toplumsal ilişkileriyle bir bütün olarak değerlendirmek gerekmektedir. İnşa edilen mekânlar dönemin toplumsal, ekonomik yapısına dair çıkarımlar yapmaya yardımcı olmaktadır. Kent belleğini yansıtan mekânların aynı zamanda toplumun tarihsel belleğine dair de analizlere katkıda bulunabilecek mekânlar olduğu görölmektedir. İstanbul özelinde bakıldığında mekânların büyük bir kısmının dönüşüme uğradığı ve çoğunun fiziki varlığını koruyamadığı gerçekliğinden hareketle yapılan bellek çalışmalarının kültürel miras açısından da önemli bir katkısının olacağı düşünölmektedir.

İstanbul’da mekân odaklı kent belleği çalışmalarının bazılarında, bir yapının farklı yönleriyle ele alınarak incelendiği görölmektedir. “Büyük Valide Han: Kültürel ve Toplumsal Belleği İnceleme, Dokümantasyon ve Yazılım Projesi”²

² Yürütücülüğünü Ayşegöl Baykan’ın yaptığı 106K010 No’lu TÜBİTAK projesinde araştırmacılar ise Belkıs Uluoğlu, İren Zerrin Boynudelik ve Burak Sevingen’dir.

(Baykan, 2009) başlıklı araştırmada Büyük Valide Han, tarihi, mimarisi, kent belleği ile ilişkisi gibi birçok açıdan incelenmiştir. Büyük Valide Han gibi yapılar sadece mimari ve tarihsel değerleri açısından inceleneceği gibi aynı zamanda içerisindeki insanların toplumsal ilişkileri, gündelik hayattaki mekânsal rolü gibi birçok açıdan üzerinde değerlendirmelerde bulunabilecek olan yapılardır.

İstanbul'un kimliksel değişkenliği aynı zamanda mekân belleğinin de geçişkenliğini yaratmıştır. Sennet New York için şu benzetmeyi yapmaktadır: "New York tam bir ızgara şehirdir, tam olarak Romalılar'ın hayal ettiği ızgara olmasa da eşit bloklardan oluşan sonsuz bir geometridir. Romalılar'ın hayallerinin tersine New York'un ızgarasının sabit bir kenarı ya da merkezi yoktur" (Sennet, 2018: 322) New York için verilen verilen "ızgara" örneğinden gidildiğinde İstanbul'un için bunun tam tersini iddia edebilmek mümkündür. Artık merkez ve çeperler belli olmasına rağmen çeperler de merkezin içerisinde gezinebilmektedir ve geçişkenlik mevcuttur. Çok yakın olmalarına rağmen iki farklı alan arasındaki değişkenlik yüksek boyutlardadır. Kentin yapıları farklı biçimlerden oluşmakta ve mahalle mahalle bile değişkenlik gösterebilmektedir. Genel olarak İstanbul'daki yapıların mülk sahiplerinin kimliği bakımından incelendiğinde değişkenlik görülebilmekte ve bu alanda da sürekli bir mücadele alanının var olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Dönüşen toplumsal yapı ve kent, mekânların sahiplerinin de sürekli değişmesini sağlamıştır. Bu aşamada göç önemli bir etken olmuştur. Örneğin, Beyoğlu'ndaki birçok yapı yaşanan toplumsal olaylarla, değişen ekonomik yapıyla el değiştirmiş ve yeni sahipleriyle birlikte farklı bir kimliğe bürünmüştür. Yeni sahiplerinin de günümüzde el değiştirmek zorunda olduğu yapılardan söz etmek mümkündür. İstanbul'a gelen sermayenin, turist gruplarının farklılaşması yapıların da kimliğini değiştirmiştir. Beyoğlu bu değişimin çok çarpıcı bir şekilde yaşandığı semtlerden bir tanesidir.

Beyoğlu üzerine verilen mücadele "kimiz/kimdik" sorularını gündeme getirir. "Türk", "Avrupalı", "modern" olmanın anlamı, neyin "yerel", neyin "küresel" olduğu gibi konular, bu mimari çevre dolayısıyla tartışılır ve mücadele konusu olur. Küresel ve yerel olanın eşzamanlı olarak (yeniden) biçimlenmesi bu binalar çevresindeki söylemsel ve maddi pratik üzerinde yoğunlaşır. Bu binalar bazen "Türk"tür, bazen

“Avrupalı”, bazen “Levanten”; bazen “bizim”dir, bazen “öteki”dir, “ötekinin”dir (Bartu, 2018: 57).

Beyoğlu üzerindeki bu kimlik gerilimi dönemin politik bağlamına göre artmakta ya da azalmaktadır. Kent üzerindeki tahayyüllerini uygulama gücüne sahip olan, mekânın kimliğini de şekillendirmektedir. İstanbul’a dair gündelik hayat üzerinden bir okuma yapabilmek için kentin özgünlüklerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Bütün tarihsel şehirlerin dayandıkları temeller, İstanbul için de geçerlidir: Efsane, zenginlik, karmaşa, yücelik duygusu... Fakat İstanbul, bu genel kuralı bozar ve imparatorluk şehirleri için çizilmiş klasik sınırların ötesine geçer. Onun tarihi içinde, diğer şehirlerin tarihi, kültürü, yaşam üslubu ve hepsinden önemlisi gündelik hayat dediğimiz insan serüveninden bir parça vardır. Bu açıdan İstanbul, bir dünya sahnesidir. Hiçbir büyük devlet adamı, sanatçı, tüccar, gezgin ya da sıradan insan yoktur ki bu sahnede rol almasın veya en azından bu sahnedekileri izlemeye can atmasın. İşte bu yüzden İstanbul üzerine düşünürken, çoğul bir söylemin kapısından gireriz. Çünkü onun uygarlığı değil, uygarlıkları; tarihi değil, tarihleri; yaşam üslubu değil, üslupları vardır (Işın, 2023: 17).

Toplumsal gruplar için kent mekânları kenti deneyimledikleri bir alana dönüşür. “İnsanlar mekânı yalnızca tecrübe etmez, aynı zamanda onun aracılığıyla düşünür ve hayal kurarlar” (Stavrides, 2016: 11). Haydarpaşa Garı örneğinden gidildiğinde, burası Anadolu’nun İstanbul ile karşılaşma alanı olmasının yanı sıra aynı zamanda göçmenlerin kente ilişkin tahayyüllerinin, hayallerinin başladığı ilk yerlerden biridir. “İnsanlar istisnada yaşamayı ve adacıklarının tanımlayıcı çeperinde gedik açmayı başardığında, istisnayı potansiyel bir eşığe dönüştürebilirler” (Stavrides, 2016: 79). Göçmenler için yaşadıkları adacıklardan çıkarak yeni bir hayata doğru evrilmelerinin ilk eşiklerinden biri Haydarpaşa Garı’dır. Bu yönden bakıldığında kent mekânları, kentin göçmenlerinin kente ve hayata dahil oldukları eşiklerdir. “Eşikler bağlar ve ayırır, karşılaştırır” (Stavrides, 2016: 79). Eşik, adeta bir komşunun yabancı birisini evin içerisine davet etmesi ile etmemesi arasındaki sınır gibidir. Kente giriş, kentli olma ile olamama arasındaki bir yer olarak düşünülebilir fakat kentli olmaya atılmış ilk adımdır. Haydarpaşa Garı, İstiklâl

Caddesi, Taksim Meydanı gibi yerleri aynı zamanda kente yeni gelenler için “geçiş törenleri” (Connerton, 2014b: 24) davranışının yapıldığı alanlar olarak nitelemek mümkündür. Connerton, “geçiş törenleri”ni açıklarken belirli bir eşiği geçerken yapılması gereken bedensel edimler bulunmaktadır, evlilik, atanma, cenaze görenleri gibi örneklerde bu edimlerin yapıldığını belirtmektedir (Connerton, 2014b: 24). Kentleşme için çeşitli meydanlar, sokaklar, yerler eşikler olarak nitelendirilebilir. “Eşik, *herhangi* bir yer değil, *böylesine* özel, benzeri bulunamayan bir yerdir; bu yüzden de geçiş törenlerine tartışmasız bir destek sağlar” (Connerton, 2014b: 24). Kent mekânları bu eşiklerin sınırlarının belirginleştiği alanlardır. Dolayısıyla belleğinde kabul görme, gerilim, çatışma gibi eylemleri barındırır. Zaman zaman bu gerilimler görünür olacağı gibi sessiz bir şekilde de işleyebilir.

Kent mekânlarının çeşitli kişi ve gruplar için farklı çağrışımları bulunmaktadır. Bir mekânın bellekte ne şekilde yer ettiği kişinin ya da grubun deneyimleri ile ilintilidir. Barbara A. Misztal, hafızanın birçok farklı formunun bulunduğunu ve hatırladığımız şeyleri birçok farklı tür ve nedenden dolayı hatırladığımızı belirtmektedir (2003: 9). Kent mekânlarını hatırlamada da aynı durum söz konusudur. Haydarpasha Garı örneğine tekrar geri dönüldüğünde, gar bir göçmen için İstanbul’a giriş yeri iken, İstanbullu birisi için her gün işe giderken geçtiği bir mekân, bir tarihçi için ise farklı anlamları olan bir kent mekânıdır. “Mekân birey için ne kadar çok bağlam içeriyorsa mekân o kadar kalıcıdır. Anılarla, deneyimlerle, algılarla, duyumlarla desteklenmiş bir mekân bellekte ilişkilendirilir, eşleştirilir, yönlendirilir karşılaştırılır ve kodlanır” (Öymen Özak, Pulat Gökmen, 2009: 150). Dolayısıyla kent mekânlarının belleği oluşturulurken farklı anlatıların, farklı toplumsal grupların bakış açısı oldukça önem kazanmaktadır. “İçmekân, bireyin yalnızca evreni değil, aynı zamanda mahfazasıdır. Bir mekânda yaşamak, orada izler bırakmak demektir. Bu izler, içmekânda vurgulanır” (Benjamin, 2013: 98). Bu mekânlar sadece kişinin bireysel mekânları değil aynı zamanda kamusal iç mekânlar olarak da görülebilir. Kente ait olan bir mekânda bireyin yaşadıkları, hatırladıkları ve anlatıları onun iç mekâna dair düşüncelerini de içerebilmektedir. Bu düşünceler aynı zamanda kendi kişisel yaşamında kente dair bıraktıkları izlerdir. Walter Benjamin’in “flanör” ve “cadde” için belirttiği şeyler mekân odaklı kent belleği çalışmalarına da

katkı sunabilecek niteliktedir. Benjamin, flanörün cadde ile olan ilişkisi konusunda şunları belirtmektedir:

Cadde, Flâneur için konuta dönüşür; sokaktaki adam, kendi dört duvarının arasında nasıl evinde olduğunu duyumsarsa, Flaneur de bina cepheleri arasında kendi evindeymiş gibi duyumsar. Onun gözünde emaye kaplı parlak firma tabelaları, aşağı yukarı bir burjuva salonundaki yağlıboya tablo gibi bir duvar süsüdür; duvarlar, not defterini dayadığı yazı masasıdır; gazete kulüpleri kitaplıklardır; café'lerin balkonları da, işini bitirdikten sonra eğilip sokağa baktığı cumbalarıdır (2013: 131).

Kentliler için kent mekânları tıpkı bir flanörün sokaklarda dolaşması gibi içerisinde dolaştıkları özel mekânlar haline gelmiştir. Bir kent mekânı olarak sinema da bu tarz mekânlara örnektir. Kentli için sinemaya gitme öncesi ve sonrasında sokakları dolaştığı, mekânları gözlemlediği bir pratik haline gelmiştir.

Kent, hafızasında bu anlatıları biriktirmektedir ve kent mekânları incelenirken, biriktirilen bu anlatılar ortaya çıkarılarak gündelik hayatın oluşturduğu bellek de yaratılmaktadır. İlyasoğlu ve Soytemel'in Balat üzerine yaptığı araştırmada belirttiği gibi günümüz İstanbul'unda mekânın yakın tarihteki geçmişine ilişkin fiziki çevreye dair izler, yaşantılar ve toplumsal ilişkileri aynı şekilde korunur bir halde bulmak temel zorluklardandır. Yerelin fiziksel değişimini çeşitli arşivlerden, belgelerden bulabilmek mümkün olmakla birlikte, esas olarak maddi yapıdaki değişimin izleri insanların yaşantısı ve deneyimleriyle birlikte bütün olarak ele alındığında değişimin bilgisini elde edebilmek mümkün olacaktır (İlyasoğlu, Soytemel, 2006: 103). Anlatılar, arşivlerde hakkında herhangi bir bilgi yer almayan gündelik hayatın mekânlarının değişimi ile ilgili de detayları sunmaktadır.

Kentlerin kendilerine özgü belleğini oluşturan farklı mekânları da mevcuttur. Ulaşım araçları da kent belleğine dair mekânlar içerisinde yer alabilir. İstanbul için İstiklal Caddesi'ndeki tramvay, şehir hatları vapurları (Paşabahçe Vapuru sembol olmuş araçlardan biridir), Haydarpaşa'ya ve Sirkeci'ye gelen trenler önemli birer kent belleği mekânlarıdır. Kentlilerin bu araçların içerisinde yaşadıkları deneyimler onları adeta birer bellek mekânı haline getirmiştir. Kentin hafızasını oluşturan

mekânlardan bir diğeri endüstriyel mekânlardır. Kuruluşları Cumhuriyet'in ilk yıllarına dayanan fabrikalar kentle bütünleşmiştir. İstanbul'un Beykoz Paşabahçe semtinde 1935'te kurulan Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası, semt ile özdeşleşen endüstriyel mekânlardan bir tanesidir. Bugün fiziki varlığını koruyamayan Şişe ve Cam Fabrikası gibi endüstriyel alanlar geçmişte kentliler için önemli istihdam kaynaklarıdır. Buna ek olarak bazı endüstriyel mekânlarda çalışanlar için inşa edilmiş konutlar, sosyal ve kültürel alanlar da bulunmaktadır. Bu alanlar kentlilerin kültürel yapısına katkı sunan bir işleve sahiptir. Bu durumu Kocaeli kenti üzerinden örneklendiren Akbulut, kentte yer alan 1936 yılında açılan SEKA (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş.), 1933'te kurulan Sümerbank gibi sanayi kuruluşlarının bünyesinde sinema ve tiyatro salonlarının yer aldığını ve bu yönüyle de sözü edilen fabrikaların kültürel modernleşmeye katkı sunduğunu belirtmiştir (Akbulut, 2018a: 56). Bulundukları kentlerin tarihinde önemli bir yere sahip olan endüstriyel mekânların fiziki olarak yok olması kent hafızasının fiziki izlerinin yok olmasını hızlandırmıştır. “Hatırlamak için en önemli tanıklardan biri olan mekânın kaybedilmesi kent hafızasına geri döndürülemez bir zarar vermiştir” (Avsan, Pulat Gökmen, Uçman Altınışik, 2020: 1016). Kent belleğinde önemli yer tutan endüstriyel mekânların çoğu günümüzde varlığını koruyamamakta, fiziki varlığını koruyanların birçoğu ise üretim anlamında kullanılmamaktadır. Ali Ergur, “Kokular, Anılar, İmgeler: Yitik Bir Sanayi İstanbul’u Çağrışımı” (2019: 99-122) adlı çalışmasında, kendi kişisel belleğinde yer eden İstanbul’un sanayi yapıları çevresindeki kokuları ve bu yapıların geçirdikleri değişimi anlatmaktadır. Ergur, bu yapıların kentten yok oluşunu “aynı zamanda emek mevhmunun değerini yitirmesi, görünmezleşmesi, tarih-dışılşmasıyla, yakından ilgilidir” (2019: 120) şeklinde açıklamaktadır.

Kente ait duyusal olan değışiklik sadece kokulara ilişkin değildir. Kentin fiziki değışimi, nüfus sayısındaki artış seslere ait değışikliği de beraberinde getirmiştir. Kelvin E.Y. Low, motorlu araçlar, kornalar, müzik gibi şeylerin şehrin duyusal karakterine dair örneklerden sadece birkaçı olduğunu belirtmekte ve bu anlamda şehirlerin duyusal olarak oldukça fazla bir yeterliliğe sahip olduğunu ifade etmektedir (2015: 295). Duyusal anlamda oldukça farklı katmana sahip olan

İstanbul’u, seslerin hafızası üzerinden tanımlamak da mümkündür. Mekânı tamamlayıcı bir işlev gören ses, kentin değişimini de yansıtmaktadır. Daha önce kokular üzerinden tanımlanan değişimi sesler üzerinden belirtmek de mümkündür. Kentin motorlu taşıtlarının gürültüsünün yer aldığı yollardan, caddelerindeki seslere kadar bu ayrımı yapabilmek olanaklıdır. Sesler, kimlikler ile iç içe geçmiştir. 1960’lı yılların İstiklal Caddesi’nin sesleri ile bugünkü İstiklal Caddesi’nin sesleri karşılaştırılmış olsa oldukça farklı olduğu ortaya çıkacaktır. Ses hafızası, kentin kimliksel hafızasına katkı sunar. Bu hafızayı kentin çeşitli semtleri açısından aktarmak da mümkündür. Kurtuluş, Kuzguncuk, Balat gibi yerlerde geçmişteki kimliklerin oluşturduğu gündelik hayattaki sesler ile bugünün sesleri farklıdır. Kimlikler, dildeki farklılıklar hepsi birer değişime işaret etmektedir.

Lefebvre, “ritimleri kavrayabilmek için biraz zaman gerekir ve zaman üstüne, şehir ve insanlar üstüne bir tür meditasyon gerekir” (2018: 56) der. Bu nedenle kentin sesleri üzerinden geçmişi ve bugünü karşılaştırmak isteyen kişi, “hor görerek gürültü diye adlandırılan, anlamı olmadığı söylenen şeyleri ve anlam dolu *söylentileri* ve en nihayetinde, sessizlikleri” (Lefebvre, 2018: 45) duyarak toplumsal çıkarımlarda bulunacaktır. Sesler üzerine olan hafızanın detaylarına inildiğinde kentin gündeliğini kavramak ve çıkarımlarda bulunabilmek mümkündür.

Kentin belleğinin incelenmesine dair bir diğer alan sokak isimleridir. Sokak isimleri ya da toplumun gündelik konuşmasına yerleşmiş olan yer, mevki, isimleri çoğu kez geçmişin izlerini taşıyan bir işlev görmektedir. Örneğin, dere yolu, çeşme durağı gibi isimleri İstanbul’un birçok semtinde duyabilmek mümkündür. Günümüzde ise yeri adlandırmak için kullanılan derenin ya da çeşmenin izini görebilmek olanaklı değildir. Kentin değişmesiyle birlikte genellikle fiziki izler ortadan kalkmıştır. Bu noktada, Navaro’nun belirttiği şekilde “hayalet” kavramı üzerinden yola çıkarak bir okuma yapabilmek mümkündür. Yael Navaro, “hayalet” kavramını açıklarken “elimdeki etnografik malzemedeki kavramsallaştırdığım biçimiyle, söz konusu şeyle ilişkili veya bağlantılı insanların yok olmasının ardından, maddi nesnelerde ve fiziksel çevrede kalıcı olur” (2015: 43) şeklinde bir yaklaşımdan yola çıkmaktadır. İstanbul’da da kentte var olan geçmişin izleri adeta bir ‘hayalet’

gibi gündelik hayatta belirginleşebilmektedir. Fiziksel olarak varlığını koruyamadığı anda bir sokağın, durağın isminde görünür olmaktadır. Bu aynı zamanda geçmişte İstanbul’da yaşamış birçok farklı kimliğin izlerinin yansımalarıyla da ortaya çıkabilmektedir. Kentin çeşitli yapılarının inşasında beliren arkeolojik kalıntılar bu görünürlüğü sağlayan çok daha eski fiziki katmanlardır. Kent, kendi tarihini, belleğini sürekli olarak hatırlatır niteliktedir. Geçmişin izlerinin fiziki olarak yok olduğu noktada ise kendisini sokak, bölge, durak gibi isimlerde görünür kılmaktadır. Bu görünür olmanın kendini hatırlattığı yerlerden biri de kentlerdeki antika pazarlarıdır. Pelin Aytemiz, Ankara Samanpazarı’nda yer alan antikacılar üzerine yaptığı çalışmasında bu antika pazarının kendisinde uyandırdığı hissi ve kent açısından işlevini şu şekilde açıklamaktadır: “Semtin eskicilerini dolaşmak, benim adıma kentin mahrem alanında dolanmaya benzer. Samanpazarı, Ankara’nın herhangi bir sokağı değil de, sanki şehrin belleğinin derinlerine açılan çatı katı, kileri, sandık içidir” (Aytemiz, 2019: 143). Kentin gündelik yaşamının, kültürünün, ekonomik yapısının nasıl değiştiğinin birer göstergesi olan antika pazarları, geçmişin nesneleri ve nesneler üzerinden hatırlama açısından da oldukça önemlidir. Aytemiz, yukarıda belirtilen çalışmasında, eskicileri dolaşırken karşılaştığı üç kişilik eski aile fotoğrafının arkasında bir not yazdığını fark eder. Fotoğraftaki anne tarafından “benden sonra bu resim Faruğunn” şeklinde bir not düşülmüştür (2019: 143). Yazar ise devamında şu soruyu sormaktadır: “Peki ya Faruk’tan sonra”? Bu ailenin yitip gitmek üzere olan anılarının muhafızlığını kim üstlenecektir?” (Aytemiz, 2019: 143). Yazarın sorduğu bu soru, kent belleğini oluşturan mekânlar için de geçerlidir. Bir kuşak sonrasına aktarılan mekânın belleği korunabilecek midir? Bu soruya olumlu yanıt verebilmek İstanbul’daki kent mekânlarının çoğunluğu açısından oldukça güçtür. Fiziksel olarak mekânların ortadan kaldırılmasıyla kentin mekânsal belleği silikleşmiştir. Toplumla birlikte kent ve mekânlar da kimlik değiştirmektedir.

Mekânın sahiplerinin değişen kimliği göçlerle de oluşabilmektedir. Mills, Kuzguncuk semti üzerine yaptığı araştırmasında, geçmişte yaşadığı semtten İstanbul’un farklı bir semtine göç eden gayrimüslim bir kadınla yaptığı görüşmede kadının Kuzguncuk’a geldiğinde evini ziyaret etmek istediğini aktarır. Görüşmeci geçmişte yaşadığı ve hala fiziki varlığını koruyan evin kapısını çalar ve “Ben burada

doğdum, gelebilir miyim biraz?” (Mills, 2014: 289) der, evin günümüzdeki sahibi ise kadının bu talebine olumlu yanıt verir. İstanbul’un farklı semtlerinde farklı nedenlerle bu tarz bir anlatıyla karşılaşabilmek mümkündür. Mekân, belleğinde çok katmanlı bir kimliği barındırmaktadır. Mekân üzerinde kurulan bu anlatılar, kent için de geçerlidir. Kent mekânlarının değişimi elbette olağandır fakat İstanbul için söz konusu olan değişim çoğunlukla geçmişin mekânlarının dokusuna uygun bir şekilde korunarak aktarımı üzerinden değil, mekânın var olduğu arazinin üzerine yeni yapılar inşa edilerek oluşmaktadır. Dolayısıyla Mills’in görüşmecisinin geçmişte yaşadığı evini yerinde bulması çoğu kentli için mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bir sonraki kuşağa aktarılabilen kent mekânları sınırlı olmaktadır. Hatırlatıcı bir mekânın fiziki yokluğu, yeni kuşağın semt, mekân ve kente ait belleğini silikleştirecektir ve zamanla hatırlanan anılar, deneyimler de unutulacaktır. Aidiyetin hatırlama üzerinden kurulması açısından düşünüldüğünde kentin bellek ve aidiyet aktarımı giderek zayıflamaktadır. Aidiyet kurulacak bir mekânın ortadan kalkması ona dair hatırlama eylemini de zayıflatmaktadır. Mekân ile kurulan ilişki gündelik, gelip geçici ve hızlı dönüşüme dayalı bir hale gelmektedir. İstanbul’u kimin, ne şekilde hatırlayacağı sorunsalı mekânı odağa alan kent belleği çalışmalarının önüne gelecek sorulardan bir tanesidir.

Geçmişin kent mekânları, varlığı, yokluğu ve belleklerdeki yeri ile sürekli kendini hatırlatmaktadır. “Geçmiş her yerde ve hiçbir yerededir” (Crimson, 2005: xi). Bu saptama İstanbul için de geçerlidir. Kentin geçmişinin, fiziki olarak varlığını göstermesi ya da göstermemesi durumuyla Crimson’un saptaması benzerdir. Geçmiş, İstanbul’un önceki dönemlerini yaşayanların belleklerinde kendisini somutlaştırarak ‘her yerde’ olurken, fiziki varlığı ortadan kalkmış olan mekânlar açısından ise ‘hiçbir yerde’ olmamaktadır.

Frances A. Yates *Hafıza Sanatı* (2020) adlı çalışmasında hafızanın işlevini şu şekilde belirtmektedir:

“Yer” ve “imgeler”i hafızaya naksetme yoluyla ezberlemeyi amaçlayan bir sanattır bu. Çoğunlukla “hafıza tekniği” (*mnemotechnics*) olarak sınıflandıran bu sanat, modern

çağlarda insan faaliyetinin oldukça önemsiz bir kolu gibi görünür. Oysa matbaadan önceki devirlerde idmanlı bir hafıza yaşamsal önem taşıyordu; hafızada imgelerin düzenlenmesi ise daima, zorunlu olarak, bir ölçüde ruhun tamamını ilgilendiriyordu. Ayrıca hafıza yerleri oluşturmak için döneminin mimarisini, hafıza imgeleri oluşturmak içinse döneminin resmini kullanan bir sanatı tıpkı diğer sanatlarda olduğu üzere Klasik, Gotik ve Rönesans gibi dönemlere ayrılacaktır (Yates, 2020: 9).

Yates'den yukarıda yapılan alıntıda “hafıza sanatı”nın modern çağlarda insan faaliyetlerinde önemli bir kol olarak görülmediği belirtilmiş olsa bile bunun kısmen değişmiş olacağını ileri sürmek mümkündür. Yine İstanbul örneğinden gidildiğinde, kentin geçmişini yaşayanlar, belleklerine kaydettikleri bilgilere göre mekânın yerlerini tarif ederler, kolektif bellekteki imgelere göre geçmişe yönelik anlatıyı kurabilirler. Yeri tarif eden kentli, Yates'in belirttiği “idmanlı hafıza” (2020: 9) pratiğini yaşayan insandır. Mekân üzerinden farklı kişilerle kurduğu ilişki onu ‘idmanlı’ birer hafıza taşıyıcısı haline getirir. Hızlı bir şekilde yok olan geçmişin izlerini belleğinde taşıyan ve bunları istendiğinde çağırarak anlatıya dönüştüren kentliler için gündelik hayatın kaotik kentlerinde geçmişe göre “hafıza sanatı”nı icra etmek daha da zorlaşmıştır. “Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimizi ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz her şeyi, bildiğimiz her şeyi, olduğumuz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi” (Berman, 2019: 27). Modernliğin getirdiği teknik olanaklar hafızanın aktarımı konusunda elbette görsel, yazınsal birçok gelişkin aracı yaratmıştır fakat bu aktarıma olan isteği de zaman zaman yok edebilmektedir. Kent mekânları açısından bakıldığında Yates'in belirttiği “hafıza sanatı” tam da modern zamanlarda tekrar bir ihtiyaç olarak gözükmemektedir. Modernlik hızının yarattığı değişim bazı yerleri de yok edebilmektedir. Görünür, büyük kent mekânlarının görsel, yazınsal hafızası yoğun bir şekilde tutulabilmekte ve görsel olarak arşivlenebilmektedir fakat gündelik mekânların -örneğin semtin hafızası ile ilgili önemli olan bir mekânın- belleği çoğu kez tutulamamaktadır. Bu aşamada “hafıza sanatı”nı icra edecek olan geçmişin kentlileridir.

1.2.3. Travma ve Tanıklık Odaklı Kent Belleği Çalışmaları

Kentler, coğrafi yapıları, yerleşim alanları açısından olduğu kadar yaşanan toplumsal olaylar ile de hatırlanan alanlardır. Kent, mekânlarıyla birlikte kendisi bir tanık haline gelmiştir. Bu tanıklığın fiziksel izleri çoğunlukla ortadan kalktığı noktada bellek çalışmaları bir alternatif olarak gözükmektedir. İstanbul, Türkiye'nin yakın tarihinde önemli toplumsal olayların yaşandığı kentlerden bir tanesidir. Bu noktada İstanbul, kent mekânları ve kentlilerin kolektif belleği ile bir hatırlama alanına dönüşmüştür.

Hatırlama alanları içerisinde travmatik olayları da barındırabilen yerlerdir. Violi'ye göre travma alanları geçmişe tanıklık ederken sadece dönemin tarihsel, politik düzlemini tasvir etmekle kalmaz aynı zamanda kültürel dönüşümde de yer alırlar (2012: 70). Travmayı hatırlatan mekânların fiziki olarak korunması ve belleğin yaşatılması, travmaya neden olan olayların tekrar yaşanmaması için bir araç olarak kullanılabilir. Bu amacın yanı sıra, gelecek kuşaklar için travmatik olaylara dair bellek aktarımı bu mekânlar yoluyla oluşturulabilmektedir. Bu aktarımın yeni kuşaklar için gündelik ve toplumsal sorunların çözümünde etkili olabilecek bir işlev taşıması ihtimali güçlüdür.

Travma mekânlarının yanı sıra tanıklığı, tarihsel olayları aktarmayı amaçlayan mekânlar da kent belleği bağlamında ele alınabilmektedir. Tanık kılmak kimlik oluşturmayı sağlamaya çalışmaktadır. Tanık kılma aracı olarak heykeller, müzeler, meydan ve sokak isimleri, anıt mezarlar gibi birçok alan bulunabilmektedir. Dylan Trigg travmanın mekânsallaştırılmasını, belirli detayların hatırlanarak günümüzün mekânsallığına uyarlanması olarak belirtmektedir (2009: 88). Bu uyarlama birebir geçmişin yerine geçecek, çoğu kez tanıkların olduğu yerler değildir. Belgelerden, tarihsel bilgilerden erişilen enformasyon ile birlikte oluşturulan alanlardır.

Kentler için anıtlar aynı zamanda ulusal belleğin oluşturulmasında da önemli yer tutar. Ulus belleğini oluşturmasının yanı sıra “anıt ve abide, fiziksel nesneler ve yapılı çevre yoluyla bir kolektif kimlik ve bellek hissi oluşturma, yeniden oluşturma ve muhafaza etmenin araçlarıdır” (Wilson, 2015: 34). Yaratılan kolektif bellek ulusal

tamlığın, birliğin ifadesi olarak kullanılabilmektedir. Anıtlar aynı zamanda kentler için sembol haline gelen de yapılardır. Kentlerin farklı zamanlarında çekilmiş fotoğraflarda, belgelerde, arşivlerde varlığını koruyan bu anıtlar ve yapılar aynı zamanda kente yeni gelenlerin kent ile tanışmasının bir göstergesidir. İstanbul'daki Taksim Cumhuriyet Anıtı, Ankara Güvenpark, İzmir Saat Kulesi gibi birçok yapı, kent meydanlarının simgeleridir.

İstanbul'da kent mekânları ve kent merkezindeki semte ait tanıklık belleğinin oluşmasında önemli bir yer tutarlar. 1 Mayıs 1977'deki olaylar, çeşitli toplumsal çatışmalar ve mitingler ile yakın tarihte sıkça adı duyulan Taksim Meydanı, 6 – 7 Eylül 1955'teki olayların meydana geldiği Beyoğlu ve İstanbul'un bazı ilçeleri, Sultanahmet Cezaevi gibi daha birçok yer ve mekân, travma ve tanıklık odaklı kent belleği çalışmalarında örneklem olarak alınabilecek mekânlardan bazılarıdır. Sözü edilen kent mekânları üzerinden kent belleğinin nasıl şekillendiğini analiz edebilmek mümkündür.

Kentlerde yapılan ve hafıza mekânları olarak nitelendirilebilecek olan alanlar deneyimi tetikleyerek toplumda bir hafızayı inşa edebilmektedir. Savaş ile ilgili olan hafıza mekânlarında toplumlar, "çekilenlerin boşa gitmemiş olduğunu bilme isteği ya da bazen sadece bir daha gerçekleşmemeleri için tarih boyunca en fazla anıtın inşasına sebep olmuşlardır" (Yılmaz, 2014: 210). Bu anlamda hafıza mekânları çoğu kez sonradan inşa edilen anıtlar yoluyla hatırlamayı teşvik ederken bazen de yaşanan travmalardan, savaşlardan sonra, fiziki izleri sabit bırakarak yaşananlara tanık kılmayı amaçlamaktadır. Hafıza mekânlarının tanık kılma, tanıklığa ortak etme rolü gerçek fiziki alanlar ya da belgelerden yola çıkarak temsili bir şekilde inşa edilen yapılar ile sağlanmaya çalışılmaktadır. Bazı araştırmacılar ise yaşanan travmatik olayların temsil edilmesinin oldukça zor olduğunu belirtmektedir. Huyssen, Nazilerin yaptığı Yahudi soykırımında yaşamını yitirenleri anma ve yaşananların tekrar etmemesi için hatırlama amacıyla inşa edilen anıtlar ile ilgili şunları belirtmektedir:

Tanıklar bile "kendi gözlerimle gördüğüm şeylere inanamıyorum," derken, biz nasıl anlayabiliriz? İletildiği araç, coğrafya ve öznel konum tarafından ne kadar parçalanmış

olursa olsun, Yahudi Soykırımı'yla ilgili temsiller sonuçta aynı nüveye gelip dayanır: Tahayyül edilmesi, dile getirilmesi, temsil edilmesi olanaksız dehşet (Huyssen, 1999: 189).

Huyssen'in de vurguladığı noktadan yola çıkıldığında travmanın gerçeğe yakın bir şekilde temsil edilmesi sonradan inşa edilen bir yapı ile birebir mümkün olmasa bile, unutmanın yoğun olduğu toplumlarda hatırlatıcı bir misyon üstlenebilir. Unutmanın geniş bir kitleye yayıldığı toplumlarda hafıza mekânları ya da travma alanlarının yerine koyabileceği ve hatırlamayı teşvik etmeye yarayacak olan araçlar oldukça sınırlı olmaktadır. Hatırlatmayı tetikleyici olarak yapılan alanların yanı sıra kimi zaman sadece var olan mekân da kentliler için belirli tanıklığı, travmayı çağrıştıran alana dönüşebilmektedir.

Travma ve tanıklığın olası sonuçlarında biri olan sessizlik, içerisinde birçok gerilim, çelişki, utanç, korku, itiraf gibi duyguları da barındırabilmektedir. Sebald, *Hava Savaşı ve Edebiyat* (2016) adlı çalışmasında 2. Dünya Savaşı sonrasındaki Almanya için söylediği şu saptama dikkat çekicidir: “bütün ülkenin içinde bulunduğu maddi ve manevi yıkımın gerçek boyutlarının tasvir edilmesi, herkes için aynı şekilde geçerli, sessizce varılmış bir mutabakat nedeniyle mümkün değildi” (Sebald, 2016: 23). Sebald'ın vurguladığı sessizlik içerisinde bulunan durumla ilgilidir. Gürbilek, *Hava Savaşı ve Edebiyat* (2016) üzerine yaptığı analizinde Sebald'ın yaşanan sessizliği değerlendirirken şunu vurguladığını belirtmektedir: “Sessizliğin ardında evet bir utanç var, diyordu, ama bu başkalarını kurban etmiş olmanın utancı değil, savaşın sonunda kendini kurban rolünde bulmanın utancı” (Gürbilek, 2020: 54) olarak değerlendirmektedir. Sebald'ın vurguladığı anlamda bir utanç duygusu olabileceği gibi elbette İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin çeşitli toplumsal gruplara uyguladığı soykırımdan dolayı da utanç duyan ve onları desteklemeyen Alman toplumu o süreçte de bulunmaktadır. Burada önemli olan tartışmanın politik içeriğinden çok travmanın ne tür sessizliklere neden olduğu ve bu sessizliğin ne çeşit bir bireysel ya da kolektif davranış biçiminden kaynaklandığını ortaya koymaktır. Sözlü tarih üzerine çalışmalar yapan Alexander Freund'un da belirttiği gibi; “Sessizlikler sözlü tarih görüşmelerinin kurucu bir parçasıdır” (2013: 223). Bu

“kurucu parçayı” ortaya çıkarabilmek anlatılamayanı anlatıya dönüştürmenin bir yoludur.

1.2.4. Nostalji Odaklı Kent Belleği Çalışmaları

Kentlerin yakın tarihine dair üretilen nostaljik bakış açısı kendini sürekli olarak yeniden üreten bir yapıya sahiptir. Kent alanındaki nostaljik anlatıların, söylemlerin ve çalışmaların giderek çoğaldığı görülmektedir. Kente dair nostalji anlatılarının bu kadar yoğun olmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır.

Nostalji kentliler için bir sığınma aracı olarak görülebilmektedir. Bu sığınma aracı, şimdiki zamanın korkutucu hızı, öznenin etkisinin sınırlanması, geçmişteki ekonomik gücünün azalması, toplumsal etkileşimin azalması karşısında bir kaçış olarak gözükmektedir. Genellikle geçmişe yönelik nostaljik bir bakış ortaya konarken aynı zamanda geçmişin toplumsal yapısı da olumlanmaktadır. Bu olumlama çeşitli çatışmaları, gerginlikleri yok sayabilme noktasına varabilmektedir. Pelin Aslan Ayar, kentin hızlı değişiminden kaçarak geçmişe sığınma anlamındaki nostaljiyi Hakan Bıçakçı’nın *Uyku Sersemi* (2017) adlı romanındaki Kahraman adlı karakter üzerinden yola çıkarak şu şekilde açıklamaktadır: “kendisini yaşanmışlıklar üzerinden var eden ve o yaşanmışlıkları da kentin mekânları sayesinde belleğinde istifleyenlerin karşı karşıya kaldığı kimlik yitimi kaynaklı varoluşsal kriz, nostaljiye sığınmayı zorunlu bir seçeneğe dönüştürür” (Aslan Ayar, 2020: 54). Nostalji anlatılarını ortaya çıkaran en büyük nedenlerden biri de bu varoluşsal krizdir. Aynı zamanda bu krizi kentin de varoluşsal krizi olarak nitelendirmek mümkündür.

Nostalji anlatılarının bazılarında kişinin belleği travmatik, acı veren olaylar karşısında geri durabilmektedir. Olumlu olaylar karşısında öznenin takındığı tavır bu noktada ikilemi yansıtabilmektedir. Nostaljik bakış açısında çoğu kez yanlışlar da doğrular gibi olumlanabilmekte, yeri geldiğinde ise sessizlikle karşılanabilmektedir. Geçmişte yaşanan her ne ise bellekteki düşüncenin dışa vurulmaması ve yaşanan sessizlik onun üzerini örtmeye çalışan bir davranışın göstergesi olarak görülebilmektedir. Olumlu olaylarda şahit olarak kendisini gösteren özne, olumsuz

durumlarda sessizliğe bürünerek kendisini şahit olan özne konumundan çıkararak bağımsızlaştırmakta, nötralize edebilmektedir.

Filoloji ve felsefe alanında çalışmalar yapan Barbara Cassin nostalji konusunda şu soruyu sorar: “Avrupalı kimdir? Avrupa’ya nostalji duyan kişidir” (2018: 94). Cassin’in soru ve cevabını İstanbul’a uyarlamak mümkündür. İstanbul’un geçmişine nostalji duyan kentli, yerli de olsa göçmen de olsa kimlik olarak İstanbullu kimliğini öne çıkartmaktadır ve kendisini kente – daha doğru bir ifadeyle geçmişteki kente- ait hissetmektedir. Nostalji, içerisinde bugüne yönelik eleştiriyi, aidiyetsizliği de barındırmaktadır. İstanbul’un geçmişine duyulan nostalji genellikle beraberinde bugünün İstanbul’una yönelik olumsuz bir yaklaşımı getirebilmektedir. Kişilerin kendisini ait hissettiği şehir, komşuluk, kent mekânları, mahalleler geçmişte kalmıştır. Nostaljik bakış, bugünün İstanbul’undan geriye dönmek istemektedir. Çeşitli kuşaklar kendilerine farklı ‘nostaljik eşik’ tarihleri kurmaktadır. Bu 1950 doğumlu bir İstanbullu için 60’lar ve 70’ler iken 80 doğumlu bir İstanbullu için 90’lardır. Nostalji duyulamayacak bir kent ve geçmiş ise yeni kuşağın önündeki sorun olarak gelecekte yaşanacaktır. Bir öngörü olarak dile getirilebilecek bu tehlikenin habercisi olan tutum, kentin bugününe olan aidiyetsizliktir. Kentliler, toplumsal dayanışmanın ve temasın azalması, kent belleğinde önemli yer etmiş olan mekânların yok olması gibi olaylar nedeniyle gelecekte bugüne dair nostaljiyi belki de kaybedecektir. Gelecekte nostalji duyacağı kent mekânlarının bugün yok olması kentin geçirdiği dönüşümle ilgilidir. Kent çalışmaları alanında araştırmalar yapan Sema Erder, kendisini İstanbullu olarak görenlerin artık nostaljik ve tek tip bir İstanbullu arayışından vazgeçip İstanbul’daki toplumsal çeşitliliğin tadına varılması gerektiğini belirtmektedir (2015: 244). Burada ortaya çıkan soru nostaljinin kentin yerlileri ya da daha önce kente göçmüş olanlar tarafından yeni kentlilere olan bakışta olumsuz bir etki yaratıp yaratmadığıdır. Korumacı nostalji aynı zamanda kapanmayı, kente yeni gelenlere karşı olumsuz yargıları da besleyen bir noktaya evrilebilmektedir. Çoğu kez kentin ‘bozulması’nın nedeni olarak kente farklı yerlerden gelen yeni göçmenler gösterilmektedir. Mahalleye yönelik korumacı nostaljiyi oluşturan kişilerin bazıları yeni göçmenleri tehdit ve kenti bozan gruplar olarak görebilmektedir.

Kentliler için nostaljinin bir meta olarak kullanıldığı durumlar da söz konusudur. Mahallenin bir nostaljinin üretildiği ve pazarlandığı yerler haline gelmesi durumu İstanbul'un bazı eski mahalleri için de söz konusudur. Balat, Kuzguncuk, Moda bunlardan birkaçıdır. Kafelerin, hediyelik eşya dükkanlarının, nostaljik bir tema ile yeniden kullanıma sokulması Lefebvre'nin sokak hakkındaki güncel görüşlerini doğrular niteliktedir: "Sokak mı? Birer vitrin, mağazalar arasında birer geçit oldu. Provoke edici, iştah açıcı bir sergi malzemesi haline gelen ürün, insanları da birbiri için sergi malzemesi haline getirdi" (2019: 23). Yukarıda sayılan mahallelerin eski dokusu, toplumsal ilişkileri ve mekânları yok olmasına rağmen yeniden kurulan nostaljik tema ile bu yerler sergi malzemesi haline getirilmektedir. Bu direkt olarak tüketimle ilintilidir. Lefebvre'nin de vurguladığı gibi sokağın pasif bir seyrin nesnesi haline getirildiğini (2019: 24) söyleyebilmek mümkündür. Kenti değiştirerek geçmişin mekânlarını fiziksel olarak dönüştüren bir kent tahayyülünün, bu mekânları nostalji yoluyla sunması, kent belleğinin metalaştırılmasıdır. Nostalji ile sunulan ve yaratılan bellek, mekânın ve geçmişin toplumsal ilişkilerinin yokluğunun üzerini örtmektedir. Sunulan şey korunan mekânlar değildir aksine onların genellikle fiziksel bir kopyasından ileri gidemeyen alanlardır.

Kent belleğinde nostaljinin kullanımına dair bir diğer nokta da "yeniden kurucu nostaljidir". Boym "yeniden kurucu nostaljide vurgu *nostos* 'adır ve yitirilmiş evi yeniden inşa etmeyi ve hafızadaki açıkları kapatmayı vaat eder" (2009: 76). Kent mekânındaki nostaljiyi inşa edenler "yitirilmiş mahalleyi, kenti" hatırlar, onu tekrar inşa etmek fiziki olarak mümkün olamadığından gündelik hayat pratiklerinde onu yansıtmaya çalışırlar. Daha önce de belirtildiği gibi nostalji yeni gelen kentliye yönelik bir olumsuz bakış üzerinden de kurulabilmektedir. "Yeniden kurucu nostalji"nin de bu kapsamda kullanıldığı durumlar mevcuttur. Bazı kentliler için 'eskiye dönmek', 'tekrar geçmişi inşa etmek' bazen yeni gelenin dışarda bırakılarak ötekileştirici bir noktadan kurulabilmektedir. Bu tarz bir bakış, kentin olumsuz anlamdaki dönüşümünde payı olsa bile genellikle bunu reddedebilmektedir.

1.2.5. Vaka Odaklı Kent Belleği Çalışmaları

Kentler, toplumsal ölçekte büyük değişimlerin yaşandığı alanlar olduğu gibi aynı zamanda kente özgü bazı vakalar ve olayların da meydana geldiği yerlerdir. Toplumların kente özgü olarak hatırladığı vakalar kent belleği ile özdeşleşmiş hale gelen olaylardır.

İstanbul özelinde de kent ve toplumsal belleğe etki etmiş olayların var olduğu gözükmemektedir. 1954 yılında İstanbul Boğazı'nı kaplayan buzlar, 15 Kasım 1979'da Independenta isimli tankerin yaptığı kaza gibi birçok olay kentlilerin belleğinde yer etmiştir. Kişinin belleğinde yer eden olaylar aynı zamanda bireysel tarih ile de ilintili olabilmektedir. Kişisel tarih aktarımındaki bazı dönüm noktaları kentte yaşanan olayları da katarak iletilebilmektedir. Örneğin; 1979'daki tanker kazasını sözlü anlatısında aktaran bir kişi aynı zamanda kişisel tarihi ve yaşadıkları ile ilişkilendirerek anlatabilmektedir. Bu olaylar kente özel olabileceği gibi genel toplumsal hafızayla ilintili de olabilmektedir. Kişi kendi yaşamını bir anlatıya dönüştürürken çeşitli dönüm noktalarını, değişimleri, olayları dile getirme isteği ve ihtiyacı hisseder. Gündelik vakalar, kente özgü olan olaylar bireysel yaşam öyküsü bağlamında aktarılabilir. Bireysel olarak aktarılan bu anılar, analize kaynak oluşturabilmektedir. Zihin ve hafıza üzerine çalışmalar yapan Eric R. Kandel'in da vurguladığı gibi "Kim isek o olmamızın sebebi, öğrendiğimiz ve hatırladığımız şeylerdir" (2016: 28). Hatırlanan bu şeyler, kişinin bireysel yaşantısında önemli bulunduğu olaylardır. Kişinin hayat hikâyesi kente dair vakalardan belki de yüzlercesini süzerek bazılarını öne çıkarmaktadır. Bu, kimisi için İstanbul'da geçmişte gittiği bir konser iken, bazıları için karşılaştığı bir ünlü ile olan anısı, bazıları içinse semtinde yaşadığı bir olay olabilmektedir.

İstanbul'un belleğine dair aktarımlar, kuşak anlatısı olarak da şekillenebilmektedir. Bir vaka olarak belirli bir kuşağı temel alan kentin hafızasına dair bu kuşağın belleğinde nelerin var olduğu ve nasıl anlatıya dönüştürüldüğü önemlidir. Kent gibi kuşaklar da değişmektedir. İstanbul söz konusu olduğunda bu kuşaksal değişim daha fazla çeşitlilik içerebilmektedir. Her kuşağın içerisinde bulunduğu dönemin kültürel kodları farklılaşabilmektedir. Bu farklılaşma kente bakış

açısını da dönüştürür. Kuşakların kente nasıl baktığını tespit edebilmek için öz yaşam öykülerinden başlayarak kent ile ilişkileri belirginleştirilebilir. Kişilerin öz yaşam öykülerinin anlatıları başvurulması gereken kaynaklardandır. Leyla Neyzi, öz yaşam öyküsel anlatıların işlevi noktasında şunları belirtmektedir:

Öz yaşamöyküsel anlatılar, yakın tarihimizin bastırılmış veya gözardı edilmiş olaylarına (ve kimliklerine) işaret ettikleri kadar, tarihin bellek yoluyla nasıl anlamlandırıldığını, nasıl hatırlandığını -veya hatırlanmadığını- irdelememizi sağlıyor. Bu da, güncel kimlik ve benlik arayışlarını çözümleyebilmek açısından elzem (Neyzi, 2016: 2).

Megakent olan İstanbul için bir kişinin öz yaşam öyküsünün anlatısı oldukça küçük bir örneklem olarak görülebilir fakat kişilerin gündelik hayatları, yaşadıkları semtlere bakış açıları, kent mekânları ile kurduğu ilişkiler, kent belleğine dair hafızalarında yer alanlar, bütün hakkında kesin bir yargı oluşturma noktasında imkân vermese bile çeşitli kimliklerin, toplumsal grupların, kuşakların kente olan yaklaşımını belirlemeye olanak sağlayabilir. Öz yaşam öyküsü anlatılarından yola çıkarak, mahallelerin yerel tarihleri hakkında da bilgi edinebilir. Örneğin; yaşanan göçler, mahallelerde yaşayan farklı kimliklerin neler olduğu, mahalledeki mekânlar ve bu mekânların yaşadığı dönüşümler gibi konularda öz yaşam öyküsü de bir çıkış noktası olabilmektedir. Mahalleler ile ilgili yerel bilgilere sahip olmak kent ile ilgili genel anlatılarla karşılaştırma yapma olanağı sunar. Bu duruma örnek olarak Mills'in Kuzguncuk üzerine yaptığı çalışmadan yola çıkarak yaptığı tespit gösterilebilir: "Kozmopolit Kuzguncuk anıları, son yıllarda İstanbul'da azınlık tarihi ve ulusal kimlik ile ilgili hem şiddete dayalı hem de barışçıl olayların merkezinde yatan karmaşık bağlanımları ve çelişkileri su yüzüne çıkartır" (Mills, 2014: 34). Mills'in belirttiği bu çelişkileri gündelik hayattaki olaylardan çıkarabilmek mümkündür. Buna ek olarak sadece tek bir toplumsal olayın İstanbul'un çeşitli bölgelerine yansımaları üzerinden de kentin geçmişteki toplumsal ve kültürel yapısına dair değerlendirmelerde bulunabilir. Kenti etkileyen vakaların gündelik hayatta değerlendirilmesi mikro ölçekte yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak anlatıya dönüştürülebilmektedir. Bireyler nezdinde geçmişin toplumsal olayları, her zaman

büyük politik, toplum bilimsel değerlendirmelerle değil semtlere, evlere yansımaları üzerinden, kişiler ölçeğinde de açıklanabilmektedir. Williams ve Conway'un da vurguladığı gibi “yaşam dönemleri, ait oldukları döneme özgü yer, kişi, eylem, his ve amaçların temsillerini içerir. Örneğin, ‘Birmingham’da çalışırken’, ‘Grimthorpe Meydanı’nda otururken’ şeklinde ifade edilen zaman aralıkları yaşam dönemleridir” (2015: 54). Bu dönemler, kişiyi kente özgü, döneme özgü bazı verilerin alınabileceği kaynağa dönüştürmektedir. Bireysel yaşam öyküsü anlatılırken içerisinde kent ile ilgili çeşitli dönemlere ilişkin verileri de barındırabilmektedir.

1.2.6. Göç Odaklı Kent Belleği Çalışmaları

İstanbul, Özbay'ın da belirttiği gibi “bir göçmen kentidir” (2017: 20). İstanbul'un bu derecede yoğun göç alması, kent belleği araştırmalarında göçmen odaklı yapılan çalışmaların da artmasını sağlamıştır. İstanbul'un çeşitli dönemlerde yaşadığı kitlesel göçler, demografik yapısını da değiştirmiştir. Özbay bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Acaba İstanbul hiç göç almamış olsaydı, nüfus büyüklüğü bugün ne kadar olurdu?” gibi bir soru özellikle İstanbul için geçersizdir. Çünkü tarihin her döneminde çeşitli biçimlerde göç almış ve göç vermiş bir yerleşmedir. Hızlı göçün başladığı kabul edilen 1950’de nüfusun yarıdan fazlası İstanbul doğumludur ama yine de çok önemli bir bölümü (yüzde 47’si) İstanbul dışında doğmuştur. Üstelik İstanbul doğumlarının bir kısmı da bu göçmenlerin çocuklarıdır (Özbay, 2017: 134-135).

Nüfusun önemli bir bölümünü göçmen ailelerin oluşturması bu ailelerin çocuklarının göçü bizzat yaşaması ya da etkilerini hissetmesi, kente bakışlarını, tercihlerini, kimliksel vurgularını etkilemektedir. Bu noktada göçmenlerin kente dair belleklerinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle kente dair çalışmaların bir kısmı göç araştırmalarını da içermektedir.

Gürbilek'in belirttiği “bir yersiz yurtsuzlaşma kasırgasının dünyanın dört bir yanından söküp kentlere yığdığı insanlar” (2020: 99) vurgusunu özellikle bugünün

göçmenleri için belirtmek mümkündür. Farklı etnik yapılara, toplumsal gruplara dahil olan göçmen gruplar, kent belleğini, mekânlarını şekillendiren dinamiklere sahiptir. Pérouse, ulusal tarih ile ilgili yazımın sorun olduğu Türkiye’de tarihsel gerçekliğin sadece bir ulusa bağlanamayacak kadar karmaşık bir tarihinin var olmasını dile getirerek bu durumun İstanbul’da da akut durumda olduğunu belirtmektedir (Pérouse, 2016: 343). Karmaşık olan kent tarihi, klasik tarihin yanında gündelik olanın, farklı toplumsal grupların tarihlerinin, anlatılarının incelenmesi ihtiyacını doğurmaktadır. Göçmenlerin kentteki yerleşim sorunları, yapılaşmaları, yarattıkları kentsel mekânlar gibi birçok konu İstanbul’un belleğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ele alınması gereken bir diğer alan da gecekondular çalışmalarıdır. İstanbul’a gelen göçmenlerin kendilerinin yarattığı bir konut tarzı olan gecekondulaşma, dönemsel olarak yeni gelen göçmenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılamıştır. Göçmenlerin kent belleğinden söz edildiğinde gecekondular deneyimine dair çalışmaları da bu bağlamda ele almak gerekmektedir. Erman’ın da belirttiği gibi gecekondular yaşamını deneyimlemiş olanlar gecekondular yaşamını samimi, paylaşım dayalı komşuluk ilişkilerini, bahçeli evler olması nedeniyle doğaya yakınlığı, güvenilir bir alanı, ucuz bir yaşam gibi açılardan belleklerinde taşımaktadır. (2017: 123). Yaygın kanının aksine, gecekondular yaşamını deneyimleyen toplulukların, bu yapılara daha çok olumlu yaklaşımları atfettiği görülmektedir. Bu olumluluğu bugünün koşullarındaki yaklaşım ile kırmaları önemlidir. Geçmişte, gecekondular yaşadığı dönemlerde muhtemelen apartmanlardaki konforlu hayatı olumlamaları olasıdır. Elbette bu durumun nedeni olarak fiziksel altyapının gecekondulara daha zayıf olması gösterilebilir. “Kusursuz bir imge sunabilen canlı ve bütünleşmiş bir fiziksel çevrenin sosyal rolü de yadsınamaz. Grup iletişimini olanaklı kılan kolektif hafıza ve semboller için ham malzemeler sağlar” (Lynch, 2016: 5). Gecekonduların içi ve dışı Lynch’in tanımladığı şekilde “kusursuz bir imge” sunacak fiziksel yapıya sahip olamasa da, sosyal iletişime olanak sağlayan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kente göç eden göçmen gecekondularının azımsanamayacak bir bölümünün çeşitli altyapı sorunları uzun bir zaman geçtikten sonra çözülebilmektedir. Gecekonduların, göçmenlerin belleğinde yer almasının sebeplerinden bir diğeri de genellikle kente gelmeden önce yaşadıkları yerlerdeki

yaşam tarzını anımsatmasıdır. Küçük bir kasabadan ya da köyden gelen bir göçmenin, bahçesi olan, komşuluk ilişkilerinin güçlü olduğu bir gecekondu yaşamını benimsemesinin daha olası olduğu varsayımı oldukça kuvvetlidir. Nihayetinde gecekondular, göçmenler için kentte barınmanın ilk aşamalarının yaşandığı yerler olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle göç odaklı kent belleği çalışmalarında gecekondu semtleri ile ilgili araştırmalar oldukça geniş bir yer tutmaktadır.

1.3. İstanbul’da Göçmenler ve Kent Belleği

Svetlana Boym, “Nostaljinin Geleceği” (2009) adlı çalışmasında “Bir göçmen için ‘evim kalemdir’ atasözü pek geçerli değildir; onun yerine ‘evim müzemdir’ demek daha doğru olur” (Boym, 2009: 476) demektedir. Göçmenler için evleri, onların geçmişteki hayatlarından izler taşıyan mekânlar haline gelmektedir. Kentler özelinde bakıldığında İstanbul’un da çeşitli göçmen gruplarının yansımalarının yer aldığı adeta etnografik bir yer haline geldiğini belirtmek mümkündür. Farklı ilçelerdeki göçmen yoğunlukları ve bu göçmen topluluklarının kent mekânları üzerinden kendilerini konumlandırmaları, kent belleğini oluşturan önemli dinamiklerdendir. İstanbul’a farklı göçmen gruplarının farklı tarihlerdeki göçü, kentin belleğine dair çeşitli tarihsel ve toplumsal kesitleri göçmenler aracılığıyla görebilmeye olanak sağlamaktadır. Göç ve yerele ilişkin bellek birbiriyle her zaman uyumlu olmayabilmektedir. Çünkü “Türkiye’de her insan topluluğunun öyküsü bu toprakların öyküsüne denk düşmüyor. Çünkü Türkiye’de insan ile coğrafya arasında gidişgelişli bir ilişki var; ‘yerel’in öyküleri ‘göç’ün öyküleri ile iç içe” (Danacıoğlu, 2001: 18) oluşmuştur.

Draaisma’nın “göçmenlik merkezleri sıra hasreti fabrikalarıydı” (2016: 107) cümlesi İstanbul’a uyarlandığında, İstanbul’un göçmen mahallelerini bir nevi “sıra hasreti fabrikaları” olarak nitelendirmek mümkündür. İstanbul’a göç etmiş olan kişilerin bir kısmı geldikleri yerlere olan özlem duygusunu da kente taşırlar. Bu özlem duygusu, geldikleri kentte mahallelere yansımaktadır. İstanbul’a geçmişte göç etmiş olan göçmenler için yaşanan ‘sıra hasreti’, günümüzde İstanbul’un geçmişine olan nostaljik bir özleme dönüşmüştür. Bir nevi kent içerisinde eskinin yerlisi ile

göçmeni hep birlikte yeninin göçmenleri olmuştur. Duydukları ‘sıla hasreti’ geçmişin kentine olan nostaljik bakışla tamamlanır.

Kent, içerisinde farklı dinamiklerle değişip dönüşen göçü barındırmaktadır. Taşradan ya da farklı kentlerden, ülkelerden gelenlerin yerleştikleri bölgeler zamanla değişmekte ve o bölgenin yerlileri olan geçmişin göçmenleri tekrar bir kent içi göçü yaşamaktadır. Sulukule, Ayazma, Tarlabası, Balat gibi yerlerde yaşanan kent içi göç soylulaştırma adı altında ve bunun sonucu olarak yaşanmaktadır. Kent çalışmaları ile ilgili literatürde son zamanlarda sıkça karşılaşılan kavramlardan bir tanesi de soylulaştırma dır. İstanbul’un merkezinde bulunan bazı semtler soylulaştırma geçirerek değişmiştir. Soylulaştırma yaşayan bu semtlerde, komşuluk, mahalle kültürü gibi kavramlar, mekâna dair düzenlemeler nostaljik bir bakış açısı ile yeniden yaratılmaya çalışılırken geçmişin kimliksel dokusundan bağımsız bir mekân oluşturma söz konusudur. Soylulaştırma, kent yoksullarının kent çeperlerine çıkarılmasını içerirken sınıfsal olarak bir dışlamayı barındırmaktadır. Kent yoksulları yerine gelen orta ve üst sınıflar ise soylulaştırmayı kentin eski kültürel dokusunun yaratılması yerine sınıfsal bir toplumsal grubun yerleşikliği olarak yaşamışlardır. İstanbul içi bir göçün yaşanması homojen bir toplumsal grubu oluşturmayı hızlandırırken, semtin yaşam alanlarının maddi değerlerinin yükselmesi durumu ortaya çıkmıştır. Soylulaştırılmış bu semtler gündelik olarak kent yoksullarının gün içerisinde gelerek belli zaman aralıkları içerisinde çalıştıkları ve sonrasında tekrar yaşadıkları bölgelere göç ettikleri alanlara dönüşmüştür. Soylulaştırılmış semtlerde farklı sınıfsal gruplar arasındaki ayrım derinleşmektedir. Soylulaştırma yaşanan semtlerde gerilimler göz önünde tutulmayarak yaşanan bu gerilimlerin yaşam tarzı, kültürel farklılıklara bağlı olduğu düşünülmektedir (Soytemel, Şen: 2016: 111). Ayrımın derinleşmesi, zamanla gelir anlamında dezavantajlı olan grubun göç etmesiyle sonuçlanabilmektedir. Konut değerlerini yükseltmek ve var olan konut alanlarını değerlendirerek satın alınmaya uygun hale getirmek soylulaştırma politikalarının nedenlerinden bazılarıdır. Dolayısıyla belli bir sınıfsal yapının altına inmeyen homojen bir topluluğun yaşamasının, semtin potansiyel yeni sakinlerinin gelip yerleşmesi için uygun koşulların sağlanmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

1.3.1. Kent Belleğine Göçmen Bakışı

Kente yeni gelen göçmenler için göç süreci kadar entegrasyon ve kente yaşayanlardan ‘kabul görme’ aşaması da zorlu bir süreci kapsamaktadır. Bu aşamada “kentli olmak, kendini kentli olarak düşünmek, göçmen için, kentte yaşanan yıllar sonucunda kazanılan bir kimlik olmaktan çok, bir yaşam biçiminin, bir ilişkiler ağının, ‘şehrin yerlileri’ tarafından kabul edilmişliğin bir ifadesidir” (Erman, 1996: 301). Kente dahil olan göçmen için artık orası sahiplenilecek, aidiyet kurulacak bir alana dönüşmektedir. Aidiyet kurduğu ölçüde kentlilerle ilişki kurmaya, kent mekânlarını deneyimlemeye başlamaktadır.

Kenti hatırlama, kentin yerlisi tarafından çoğu kez korumacı bir nostalji çerçevesinde oluşabilmektedir. Bu nostalji yaşanılmayan bir mekâna ilişkin de oluşabilir. Göçmenler için çoğu kez ‘yerli’ gözükebilmenin, ‘kabul görebilmenin’ aşamalarından bir tanesi kentin geçmişini nostaljik ve olumlu anlatılarla ortaya koymaktır. Mills, yaptığı saha çalışmasında karşılaştığı anlatılara yönelik şu tespiti yapmaktadır:

Otuzların sonunda ve kırkların başında aileleri Kuzguncuk’a göç etmiş olan Karadeniz kökenli Müslüman Kuzguncukluların, gayri Müslim azınlıklar dışarıya göç etmeden önce onlarla mahalleyi paylaştıklarına dair anılarını dile getirip gerçek Kuzguncuklu olarak kimliklerini ortaya koymaları bir paradoks gibi görünür (2014: 164).

Bu anlatılara İstanbul’un çeşitli semtlerinde karşılaşmak mümkündür. Göç tarihinin eskiliğine göre kent ile aidiyet kurarak kentin uğradığı olumsuz değişimlerden yeni gelen göçmenleri sorumlu tutması geçmişte göç ettiği yere geri dönmeme isteği ile ilintili olarak düşünülebilir. Artık kente aittir ve geri dönüş aşamasını geçmiştir. Kendisini göçmenlikten yerli kimliğine konumlandırarak kenti de sahiplenmektedir. Bu durum kent belleğine dair de inşacı bir yaklaşımı beraberinde getirmektedir. “Bellek bir inşadır; dolayısıyla, sonradan edinilen bilgilerle, olayı izleyen düşünme süreçleriyle, ilk anının üstüne binen ve onu değiştiren başka deneyimlerle daima filtre edilir” (Traverso, 2019: 21). Bu inşada

eskinin göçmeni, şimdinin yerlisi olan kişi kente dair belleği geçmişin yerlisi olan kişilerin anlatıları üzerine inşa ederek kent belleğine dair bakışı kolektifleştirir ve aidiyeti kurar. Bu kent belleğine kendisini de dahil etme durumunu yaratır. Göçmenler, kurulan nostaljinin, anlatılan mekânların ve deneyimlerin hepsinde yer almasa bile anlatılarıyla kendilerini oraya dahil etmiş olurlar. Betül Ok Şehitoğlu, yaptığı araştırmada uluslararası göçmenlerden Suriyelilerin mekân tasarımı hafızanın önemli bir rol oynadığını tespit etmiştir (ii, 2021). Farklı göçmenlerin mekân üzerine belleği çeşitli farklılıklarla şekillenmektedir.

İstanbul'a yerli kentlilerin bakışındaki değişim gibi farklı tarihlerde gelen göçmen gruplarının bakışında da değişimin yaşandığını söylemek mümkündür. Kent, geçmişte genellikle yerleşilecek olan son yer olarak görülürken, bugün bir bekleme alanına dönüşmüştür. "İstanbul, yolculuğun geri kalanı için gerekli kaynakları toplama süresinin ya da ikametın uzadığı durumlarda bir zorunlu bekleme odası, bir dağıtım noktası veya geçiş koridoru niteliğinde" (Pérouse, 2016: 266). Göçmenlerin kent belleğine dair tahayyülleri İstanbul'un 'ara durak' mekânı haline gelmesiyle paralel bir şekilde değişkenlik göstermektedir. Bu değişim İstanbul'un göçmen profilinin farklılaşmasıyla birlikte ele alınabilir. Son yıllarda uluslararası göçün yoğunlaşması, kente olan bu bakışın değişmesinin nedenlerinden biri olarak görülebilir. İstanbul, Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenler için bekleme alanı haline gelmiştir. Bekleme alanındaki göçmenlerin bir kısmı kentte yarı belirgin haldedirler. Çoğu kez varlıkları ülke sınırını geçmek üzereyken ortaya çıkar.

1.3.2. Mahalle İsimlerindeki Göçmen İzleri

Bu araştırmada daha önce de vurgulanan Boym'un göçmenler için "evim kalemdir" atasözünü "evim müzemdır" (2009: 476) şeklinde değiştirmesinden yola çıkarak İstanbul'un göçmen mahallelerinin göçmenlerdeki algı bakımından "mahallem memleketimdir" biçimine dönüştüğünü görebilmek mümkündür. Çeşitli tarihlerde İstanbul'a göç eden farklı aidiyetlere, kimliklere mensup göçmenler kentin çeşitli mahallelerine yerleşerek o mahalleleri demografik olarak dönüştürmüştür. Bu mahalleler bir süre sonra göçmenlerin ait oldukları bölgelerin, şehirlerin isimleri ile

anılmaktadır. Kartal Erzincan Mahallesi, Gaziosmanpaşa Karadeniz Mahallesi gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Kentlerin birçoğunda göçmen mahallesi şeklinde mahalle, bölge isimlerine rastlamak mümkündür. Tüm bu isimler, bölgelere verilen tanımlar, göçmenlerin kent belleğine dair izlerini göstermektedir. Kent genişlerken yeni yerleşim alanlarında göçmenlerin yaşam tarzları, alışkanlıkları görülebilmektedir.

Göçmen topluluklarının belirli mahallelerde, semtlerde yoğunlaşmasının sebeplerinden biri de kente gelecek olan göçmen gruplarının çoğu kez akrabalık, bölgesel yakınlık gibi ilişkilerini devreye sokarak kentte yaşayacakları olumsuz durumların önüne geçmeye çalışmalarından kaynaklanmaktadır. Göçmenlerin kendilerine yakın bir göçmen kitlesiyle yakın bir muhitte yaşama isteği kendini güvende hissetme, kente çabuk uyum sağlama gibi ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmaktadır. “Mekân tarafsız ve pasif bir olgu değildir” (Türker, 2015: 298). Göçmenler de tarafsız olmayan bu mekânlarda kendilerine daha yakın hissedecekleri mekânları tercih etmektedir. Bu çoğu kez zorunlu bir tercih de olabilmektedir.

Nurdan Türker’in, İstanbullu Rumların gittiği mekânlar, bellek ve ritüeller üzerine olan araştırmasında belirttiği iç kamusal alanların daha çok İstanbullu Rumların geçmişini, ortak hafızalarını simgelemesi (2015: 299) durumu İstanbul’a yeni gelen göçmenlerin yaşadığı evler ve göçmen mahalleleri için de geçerlidir. Göçmen mahalleleri, çoğu kez göçmenlerin ortak hafızalarını, ortak etkinliklerini, müziklerini, yemeklerini yaşatmaya çalıştıkları iç kamusal alanlar olarak nitelendirilebilir. “Göçmenler, kendi toplumsal ve kültürel yapılarıyla kente yerleşir ve var olan mekanlara önceki deneyimleriyle tutunurlar” (Tuncer Gürkaş, 2011: 9). Göçmenlerin yerleştikleri ve deneyimledikleri mekânlara önceki deneyimleriyle yaklaşımları yeni toplumsal pratikleri beraberinde getirmektedir. Tuncer Gürkaş’ın Samatya üzerine olan araştırmasında da belirttiği gibi, semte daha önce yerleşmiş olanlar nostaljik ve özlem ile semti yüceltirken, yeni göç etmiş olanlar ise mekânı kendi toplumsal birikimlerinin yeri haline getirirler. Semtin eski sakinlerinin durumdan memnun olmayan tavırları ve göçmenlerin kümelenmeleri ile muhafazakâr tutumları gerilimi beslemektedir. Yaşanan gerilim ayrışmanın nedeni

olarak görülmektedir (2011: 1). Göçmenlerin sayıca çoğunluk olarak bulundukları mahallelerde göçmen mahalleleri olarak anılan yerleri oluşturabildiği gibi sayıca daha az olarak yerleştikleri yerlerde de kendi içlerinde adeta birer göçmen adacıkları yarattıkları söylenebilir. Bu durumun eski göç deneyimlerinden farklı olarak ülkedeki politik gerilimlerin yükseldiği dönemlerde daha fazla olduğu belirtilebilir. “Toplumsal gerilimle eş zamanlı gelişen mekânsal ayrışma, gündelik hayat içinde kendisini görünmez eşikler ve sessiz sınırlar üzerinden okutur” (Tuncer Gürkaş, 2011: 7). Bahsedilen “görünmez eşikler ve sessiz sınırlar” hem fiziki hem de zihinsel olarak kendisini göstermektedir. Aynı mahalle içerisinde farklı kümelenmeler mevcut olmaktadır.

Göçmenlerin yaşadığı mahallelerde yaşanan mekânsal, toplumsal ayrışma ekonomik, mesleki ayrışmayı da beraberinde getirmiştir. “Göçmen mahalleleri sadece yeni gelenlerin akrabalık arzularının değil, aynı zamanda akraba ve tanıdıkları bir araya getiren göç zincirleri ile ortak meslek ve gelir derecelerinin ürünleriydiler” (Katznelson, 2019: 299). Bu zincir yeni gelecek olan göçmenlerin de aynı bölgeye yerleşmesini sağlamıştır. Göçmenlerin kente gelmeden önce yaşadıkları bölgelerle birlikte anılan meslekler ortaya çıkmıştır ve çoğu kez bölgecilik referansı mesleğe girmenin ilk adımlarından birisi olmuştur. Ekonomik, mekânsal yerleşme, dağılım gibi faktörler açısından kent belleği incelendiğinde göçmenlerin bölgecilik ilişkileriyle şekillenen meslekler aracılığıyla kentin gündelik yaşantısına etki ettiği görülebilmektedir. Bir mahalledeki esnafı hatırlarken, esnafı memleketinin veya bölgesinin ismi ile ifade etmek yaygın bir söylem biçimi olmuştur.

Kentin belleği tanımlanırken sadece kent merkezlerindeki alanların değil aynı zamanda kentin çeperlerindeki yerlerin yapısı da önemlidir. Bu araştırmada daha önce de değinildiği gibi kent içerisinde soylulaştırma politikası bir göç hareketliliğini yaratmıştır. İstanbul’da kent dönüşümüne bakıldığında, göçmenler ve kent yoksulları geçmişte kentin merkezine daha yakın yerlerde yaşarken, kentin geçirdiği dönüşüm ve belirli semtlerde uygulanan soylulaştırma politikasıyla göçmenler kent merkezlerinin dışında kalmaya başlamıştır. Bu durum kent içerisinde de sürekli bir göç deneyimini ortaya çıkarmıştır. “Göç hareketleri insanlık tarihi kadar uzundur”

(Abadan Unat, 2017: 1), İstanbul'un için de göç hareketleri durmaksızın devam etmektedir. Şehrin dışından gelen göç hareketi kadar içerisindeki hareket de oldukça dinamiktir. Bu durum, farklı göçmen gruplarının kent belleğine dair algıları ve hatırladıklarını ortaya çıkarmaya yarayan kapsamlı verileri gün yüzüne çıkarmaktadır. Göç ettikten sonra geldiği mahalledeki kentlileşme deneyimi ile kentlileştikten sonra yaşadığı göç deneyiminin bellekte nasıl bir yer ettiğinin araştırılması gerekmektedir. Göçmenlik, kentlilik ve tekrar göçmenlik sarmalında ilerleyen bu sürecin göçmenlerin kent belleğine ilişkin anlatılarında iz bırakacağı öngörülmektedir. Şehir içi göç öyküleri, İstanbul'un yakın tarihine ilişkin önemli anlatı ve verileri barındırmaktadır.

1.3.3. İstanbul'da Göçmenlerin Sinema Belleği

İstanbul, cumhuriyet tarihinin büyük bir bölümünde göç ile şekillenmiş olan bir kenttir. Yoğun göçün ve yapılaşmanın neticesinde kent fiziki ve toplumsal olarak sürekli bir değişime maruz kalmıştır. Bu değişimde ekonomik dönüşümlerin etkisi oldukça büyüktür. Ekonomik dönüşüm kentin fiziki ve toplumsal yapısına etkide bulunan bir niteliktedir. Kentin mekânlarına ve insanlarına etkide bulunan bu değişim kentliler ve göçmenler arasındaki ilişkinin de değişimine neden olmuştur. Mekân yapısı itibarıyla içerisinde bulunan toplulukları da şekillendiren bir tarza dönüşmüştür.

Eğer 1990'lar itibarıyla sosyal bilimlerde bir "mekânsal dönüş" (spatial turn) gerçekleştiğini kabul edeceksek, bu yönelimin tanımlayıcı niteliklerinden birinin, mekânla toplum arasındaki ilişkinin Kartezyen mantığın dışına çıkılarak kavramsallaştırılması olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Buna göre mekân, basitçe toplumsal süreçlerin içerisinde vuku bulduğu bir kap olarak değil, bizzat bu süreçlerin "kurucu bir uğrağı" olarak anlaşılır (Genç, 2019: 112).

Mekân sadece fiziksel olarak içerisinde insanları barındıran bir yer değil aynı zamanda özneleri şekillendiren alan özelliğine de sahiptir. Toplumsal yapının, ekonominin kendi özelliklerine göre yapılandığı mekânlar bir sonraki aşamada

toplulukları etkileyerek dönüştürebilmektedir. Dolayısıyla toplumsal ve ekonomik sistemlerin birer izdüşümü haline gelmiştir. Kentlerin mekânsal yapılanması ideolojilerin yapısına göre şekillenmektedir. Ekonomik olarak birbirinden farklı iki yönetim sisteminin kenti aynı biçimde şekillendireceğini söylemek kanıtlanması zor bir tezdır. Buna karşılık kentin ekonomik sistemlere göre farklı bir halde şekilleneceğini belirtmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu ekonomik yaklaşım aynı zamanda farklı coğrafyalar arasında da hareketliliğe neden olmaktadır. Örneğin; tarımsal üretim yapısının değişmesi, kentte yapılaşma üzerinden oluşturulan ekonomi, üretim ve iş alanlarının kent merkezlerine kaydırılması bu alanları çekim merkezi haline getirmektedir. Elbette bu durumun bir de uluslararası karşılığı bulunmaktadır. Belirli merkezlere, kentlere, ülkelere yönelik olarak yapılan göç isteğini de arttırmaktadır. Bu göç isteği pratiğe dönüşerek kentlere yönelik yoğun bir toplumsal hareketliliğe dönüşmektedir.

Kente olan göçler sonucunda çeşitli mekânsal pratikler de oluşmaya başlamaktadır. Gecekondulaşma göç olgusunun yarattığı mekân pratiklerinden bir tanesidir. İstanbul'da hemşehrilik ilişkileri üzerinden çeşitli mahallelerin, semtlerin oluşması da yine göç sonucunda ortaya çıkmış olan bir sonuçtur. Mekân pratiklerinin göçe göre şekillenmiş olması kentin kültürel hayatına ilişkin de çeşitli değişikliklerin olmasını sağlamıştır. Sinema bu noktada İstanbul'un kültürel hayatında önemli bir yere sahiptir. İstanbullular ve daha sonra bu kente göçmüş olanlar için sinema farklı işleve sahiptir. Örneğin İstanbullu olan ve merkezde yaşayıp orta gelir düzeyine sahip bir kentli için sinema farklı anlamlar taşırken göçmen aileleri için çok daha farklı bir pratiğe işaret edebilmektedir. Öte yandan kentliler için kültürel ve sosyal etkinlikler daha çeşitli olabilirken göçmen aileler için daha sınırlı olabilmektedir. Sinema salonları bu sınırlılığın içinde göçmen aileler için genellikle tek seçenek olabilmektedir. Dolayısıyla İstanbul'a göç edenler için sinemaya gitmek önemli kültürel ve sosyal bir aktivitedir. Bu çalışmada mikro ölçekte incelenen göçmenlerin İstanbul'da sinemaya gitme pratikleri ve sinema salonlarını kent belleğinde nasıl bir yerde konumlandıkları sorunsalı mekânsal değişimin kente sonradan gelenlerin gözünden görülebilmesi anlamında önemlidir.

1.3.4. Kent İçi Mutenalaştırmadan Sinemaların Mutenalaştırılmasına

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi İstanbul yurtiçi ve uluslararası göçün yoğun bir şekilde yaşandığı bir kenttir. Göçe ek olarak kentte yaşanan mekânsal değişim nedeniyle kent içi göç de süreklilik arz etmektedir. Fikirtepe, Tarlabası, Sulukule, Ayazağa, Balat gibi birçok yerde kentsel dönüşüm diye ifade edilen bir mekânsal bir değişim söz konusudur. Bu noktada mutenalaştırma yani soylulaştırma kavramını incelemekte fayda bulunmaktadır. Mutenalaştırma İstanbul'un belirli yerlerinde uygulanan bir dönüştürme yöntemidir. Bölgede yer alan toplumsal ve mekânsal yapılar tasfiye edilerek farklı toplumsal grup ve yapılara yer açılmaktadır. İstanbul'da mutenalaştırma çeşitli toplumsal ve mekânsal sorunlara sebep olmuştur. Halihazırda bu semtlerde yaşayan insanların farklı bölgelere göç ettirilmesi ve göç var olan mekânların belirli ücret karşılığında ya da herhangi bir ücret ödemeksizin (resmi olarak sahipliği olmayan araziler için bu yöntem uygulanmaktadır) el değiştirmesi usulüne dayanmaktadır. Elde edilen bu yerler halihazırdaki yapılar yıkılarak ya da restore edilerek (Balat örneğinde olduğu gibi) yeni sahiplerine satılmaktadır. Bu dönüşüm kent içerisinde göç hareketlerine sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra semtlerin klasik dokusu değiştirilerek farklı bir biçim kazanmaktadır. Dolayısıyla mekânların fiziki yapıları aynı olsa bile bu yapıların içlerinde oturan kişiler değişmektedir.

Sinema salonları ile İstanbul'daki semtlerin mutenalaştırılması yöntemsel olarak aynı kaderi paylaşmaktadır. Mekânın içerisinde yer alan sinema salonları kapatılarak iş hanları, düğün salonları, alışveriş merkezleri, binalar gibi yapılara dönüştürülmektedir. Dolayısıyla sinema salonu hem mekânsal olarak hem de eski sinema seyircilerinin artık o salona gelememesi sonucu üzerinden bir değişikliğe tabii tutulmaktadır. Sinema salonu yok olduğu için mekânın içerisinde ve çevresinde sinema seyircisini görebilmek artık mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla sinema seyircisi de tıpkı mutenalaştırılan yerlerdeki toplumsal gruplar gibi göç ettirilmiştir. Sinema seyircilerinin göç ettirildiği yerler ise çoğu kez farklı bir sinema salonu olmayıp genellikle alışveriş merkezleri olmaktadır. Bu nedenle mutenalaştırma, seçkinleştirme, soylulaştırma gibi anlamların direkt karşılığı olan anlamı değil tersi

bir şekilde kültürün izlerinin silikleştiği onun yerine sınıfsal bir ‘seçkinliğin’ geldiği bir mutenalaştırma söz konusudur. Halihazırda özellikle kent merkezlerinde sinema salonlarının yeni sahipleri artık aileden sinema salonu işletmecisi olan kişiler değil daha büyük sermaye birikimine sahip kişilerdir.

Kente göç eden göçmenlerin daha sonra tekrar bir göç sürecini yaşadıkları kent içi dönüşümler sinema salonlarının ve seyircilerinin de hem mekânsal hem de toplumsal olarak göç ettirildiği bir sürece evrilmiştir. Sinema salonu seyircileri semtlerinde ve kent merkezlerinde sahip olduğu sinema salonlarından hızlı bir şekilde uzaklaşmışlardır. Yeni göç ettikleri yerde bu sinema salonlarına mekânsal ve toplumsal olarak artık uzaktırlar. Film izleme pratiklerini yaşayacakları yerler ise hemen hemen İstanbul’un her ilçesinde var olan alışveriş merkezleridir. Sinema salonlarından alışveriş merkezlerindeki film izleme alanlarına göç ettirilmiş olan ise sinema seyircisidir. Bu göç sonucunda sinema toplumsallığını da yitirmiştir. Mekânsal olarak sinema salonlarının yer aldığı alanlar sınıfsal bir mutenalaştırmanın yaşandığı alanlara dönüşmüştür. Bu durumu İstanbul’un genelinde de görebilmek mümkündür. Kent merkezlerinden çeperlere doğru hız kazanan bir göç süreci söz konusudur. Herhangi bir arazi ya da konut sahibi olmayan kent yoksullarının kentin dışına doğru göç ettiği bir süreç yaşanmıştır ve bu süreç hız kazanarak devam etmektedir. İstanbul’da sinema salonlarının ve geçmiş semt dokularının yok olmaya başlamasıyla kent içerisindeki göçlerin artması arasında ters bir korelasyon söz konusudur. Sinema salonlarının sayısının azalması ve kent dokusunun değişmesi kent içi göçü arttırmıştır. Süreç, İstanbul içerisindeki kentlilerin çoğunun artık çoğunlukla kent içi göçmen adayına dönüştüğü bir aşamaya evrilmiştir. Kent içi mutenalaştırmanın artmasıyla sinema salonlarının ortadan kalkması uygulanan kent politikalarının sonucudur. “Özetle, kentsel mekânın yeniden yapılandırılmasının çağdaş kapitalist ekonominin daha büyük bir evriminin bir parçası olduğuna” (Smith, 2015: 53) vurgu yapmak gerekmektedir. İstanbul özelinde de neo-liberal bir şekilde kent üzerinden gerçekleştirilen bir evrime işaret etmektedir.

Sinemaların kent merkezlerinden ve semtlerden izlerinin silinmesi sadece mekânsal yer değiştirme ve mutenalaştırma aracılığıyla olmamıştır. Sokaklarda,

caddelerde yürürken görülen sinemaların çeşitli alışveriş merkezlerinin içerisine taşınması ve eski sinemaların artık gündelik hayatta görünmez olmasıyla da oluşmuştur. Kent kültürüne ait olan sinema salonlarının mekânsal olarak caddelerden, sokaklardan çekilmesi aynı zamanda sinemayla gündelik rutinlerinde karşılaşan kentlileri de etkilemiştir. Artık sürekli yanından geçtiği, bir yeri tarif ederken kullandığı, önünde buluşulan sinema salonları görünmez hale gelmiştir. Bu durum da sinema salonlarının bir kent mekânı olmaktan çıkmasına neden olmuştur. Kent mekânlarının kentliyle birlikte var olup görünür ve tanınır olduğu düşünüldüğünde sinema salonlarının bu özelliğini kaybettiği belirtilebilir. Çeşitli alışveriş merkezleri içerisinde yer alan film izleme alanlarına da kentliler tarafından gidilmektedir fakat bu yerler genellikle ayrı bir katta ve bölümdedir. Artık sinema salonları sokak ve cadde üzerinden görünmemektedir. Bu da sinema salonlarının izole olmasına neden olan bir durumdur. Sinema salonları mekânsal varlığıyla aynı zamanda seyirciye filmleri hatırlatan, gösteren ve reklamını yapan bir konumdur. Bunu kaybettiği ölçüde gündelik yaşamdan izlerinin silinmesi yüksek ihtimaldir. Böylelikle seyircilerini de kaybetmesi olası bir durumdur. Mekânsal olarak varlığını hatırlatan bir sinema salonu aynı zamanda seyircisinin gündelik yaşamına da dahil olmaktadır. Niceliksel olarak da seyircisini koruyarak maddi varlığını devam ettirecek kaynaklara da sahiptir. Mekânsal görünürlüğü ve konumsal yakınlığı kaybettiği ölçüde seyirci kaybının yaşanması sonucu doğmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi kent içi mekânsal dönüşüm ve sinema salonlarının sayısının azalması birbirleriyle ilintili gelişmelerdir. Kent içi mekânsal dönüşüm ve mutenalaştırma arttıkça iç göçler yaşanmaktadır. Sinema salonları da mekânsal olarak bu iç göçten etkilenmiştir. Tıpkı kente yeni gelen bir göçmenin oturduğu ilk evin genellikle gecekondur oluşu ve günümüzde varlığını koruyamamasında olduğu gibi sinema salonları da göçmenin kente geldiği zaman gördüğü konumda değildir. Kentin değişimi yerlilerin ve göçmenlerin duygu dünyasında çeşitli mekânsal kırılmalara yol açmıştır. Daha sonraki bölümlerde belirtileceği üzere sinemasal duygu coğrafyasının içerisine bu durumu da dahil etmek mümkündür. Göçmenlerin yerleştiği semtler, mekânlar ile sinema salonları benzer bir kaderi paylaşacaktır. İleriki bölümlerde de vurgulanacağı üzere semtteki açık

hava sinemalarıyla gecekonduların tarzı, fiziki yapısı, kaderi birbirine oldukça benzerdir. Biri kamusal diğeri özel alan olmasına rağmen bu ilişki iç içe girmiştir. Mekânsal olarak gecekondular ve sinema salonları aynı sonu paylaşmıştır. Kent merkezlerindeki sinema salonlarına göre daha farklı bir durum söz konusudur artık açık hava sinemalarının fiziki varlığı (tekil örnekler canlandırılmaya çalışılsa bile) pek de mümkün değildir. Yaşanan bu süreç hangi kavramla tanımlanıyor olursa olsun bundan en fazla etkilenen mekânlardan biri sinema salonları olmuştur.

Semtteki açık hava sinemalarının bu şekilde dönüştürülmesi aynı zamanda toplumun kültürel ihtiyaçlara erişiminin zorlaşmasıyla yakından ilintilidir. Kültür artık mekânsal ve maddi olarak daha fazla ulaşılmaz olan bir noktada yer almaktadır. Dolayısıyla kültürel alanlar toplumsallığını kaybetmiştir. Geçmişte semtlerde hızlı bir şekilde ulaşılabilen açık hava sinemaları artık varlığını yitirmiştir. Fiziki olarak kalan kapalı sinema salonları da oldukça azdır. Diğer alanlar ise film izleme alanları olarak alışveriş merkezlerinin içine konumlanmıştır. Film izleme alanları mesafe olarak erişilebilir olmakla birlikte açık hava sinemalarıyla karşılaştırıldığında toplumun tüm kesiminin erişimine uzak olduğu söylenebilir. Açık hava sinemalarının semtlerden fiziki izleri tümüyle silinmiştir. Genellikle tek katlı ve çok da küçük olmayan bir araziye kurulu olan bu sinemaların yerini yoğun yapılaşma almıştır.

Kent belleğinde sinema salonları önemli bir yer tutmaktadır. Sinema salonlarının geçirdiği dönüşümün kentte yaşayanlar tarafından nasıl anlatıya dönüştürüldüğü incelenmesi gereken bir konudur. Bu incelemeyi yapmadan önce seyirci araştırmalarına ve sinema salonlarının kentteki dönüşümü incelemek gerekmektedir. Bir sonraki bölümde İstanbul'da sinema mekânlarının geçirdiği değişim seyirci merkezli çalışmalara da değinilerek incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

SİNEMA MEKÂNLARI VE SEYİRCİ ARAŞTIRMALARI

2.1. Dünya Sinema Tarihi Yazınında Seyirci Araştırmalarının Gelişimi

İzleyici araştırmalarında günümüzde gelinen süreci açıklayabilmek için iletişim araştırmalarında sinema seyircisi araştırmalarına öncül olacak olan çalışmalara da vurgu yapmak gerekmektedir. “Sinema tarihinde seyirciyi konu edinen ilk çalışma, Hugo Münsterberg’in Photoplay: A Psychological Study (1916, Almanca Das Lichtspiel: eine psychologische Studie, 1916) adlı çalışmasıdır. Münsterberg, kitabında Neo-Kantçı bir etkiyle izleyicinin zihinsel işlevleriyle uğraşan deneysel psikolojiden etkilenmiştir” (Akbulut, 2018a: 5).

İletişim kuramları araştırmaları çerçevesinden bakıldığında tarihsel olarak genellikle güçlü etki, sınırlı etki ayırımına dikkat çekilmektedir. Erken dönem araştırmaları iletişim araçlarının güçlü etkilere sahip olduğunu vurgulayan çalışmalardır. Daha sonra ise iletişim araçlarının sınırlı etkilere sahip olduğunu gösteren ve izleyicinin rolünü daha fazla önemseyen çalışmalar yapılmıştır. İletişim araştırmacısı Nazife Güngör, 1929 ve 1932 yılları arasında Payne Vakfı’nın yaptığı araştırmaların önemsenmesi gerektiğini fakat bu dönemde yapılan çalışmaların dönemin koşullarını yansıttığı gerçeğinin unutulmaması gerektiğini belirtmektedir. Güngör’e göre o dönemde sinema yeni bir kitle iletişim aracı olduğundan daha çekici bir yöne sahiptir. (Güngör, 2013: 82-83). Dolayısıyla sinema filmlerinin etkileri üzerine çeşitli araştırmalar yapma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Payne Vakfı, “sinemanın çocuklar ve gençler üzerindeki etkisini ölçmeye dönük toplam 13 araştırma yaptırmıştır. Bu araştırmalarda filmin içeriği, izleyicinin profili ve çocuklar üzerinde oluşan etki olmak üzere üçlü sınıflandırmaya dayalı bir çözümleme tekniği uygulanır. Araştırmalar kapsamında yaklaşık 1500 film üzerinde içerik çözümlemesi yapılır” (Güngör, 2013: 82). Bu nedenle sinema araştırmalarının kökenini bu çalışmalara dayandırmak mümkündür.

İletişim araçlarının güçlü etkileri sonrasında sınırlı etkiler dönemi başlamıştır. “Sınırlı etkiler kuramının 1940’lı ve 50’li yıllar arasında iletişim bilimcisi olmayan sosyal bilimciler tarafından geliştirildiğini söylemek gerekir. Bunlar arasında Paul F. Lazarsfeld, Carl Hovland olduğu gibi, Hovlan’ın arkadaşları Irving Janis, Arthur Lumsdaine, Nathan Maccoby, Fred Sheffield yer almaktadır” (Tokgöz, 2015: 269). Bu araştırmalar, medyanın güçlü etkileri üzerine paradigma kuran araştırmacıların belirttiği gibi medyanın izleyicilere olan etkisinin belirtildiği kadar güçlü değil sınırlı olduğunu belirtmektedir.

İzleyicinin rolünün daha etkin olduğu yaklaşımlardan bir diğeri de “kullanımlar ve doyumlar” yaklaşımıdır. “Bu yaklaşımın temelinde, izleyicilerin medyadan gidermeye çalıştıkları karmaşık bir gereksinimler dizgesine sahip oldukları inancı yatmaktadır” (Fiske, 2003: 194). Bu yaklaşıma göre izleyici medyanın verdiği her türlü iletiyi direkt almak yerine kendi gereksinimi olan iletileri seçerek onları kabul eder. “Bu iletişim modeli izleyicinin en azından gönderici kadar etkin olduğunu varsayar” (Fiske, 2003: 194-195). İnsanların medya iletisini kendi ihtiyaçlarına göre tercih etmesi aynı zamanda içerisinde bulunduğu toplumsal ve psikolojik durumla da ilgili olarak görülmektedir. “Kullanımlar ve doyumlar üzerine çalışan iletişim bilimciler ayrıca izleyici bireylerin gereksinimlerinin sosyolojik ve psikolojik kökenleri üzerinde de inceleme yaparak onların, hangi gereksinimleri hangi kitle iletişim araçlarından karşılamaya yöneldiklerini saptamaya çalışmışlardır” (Güngör, 2013: 122). İzleyicinin toplumsal aidiyetlerinin, psikolojik durumlarının analizlerde göz önünde bulundurulması ileride izleyiciyle yapılacak olan yeni araştırmalara zemin hazırlamıştır. Sinemayı odak noktasına alan çalışmalar için de bu geçerlidir. “Bu yaklaşımdan beslenen araştırmalar, insanların sinemaya gitmelerinin temelinde yatan nedenleri, onların bireysel ve psikolojik gereksinimlerine bağlar” (Akbulut, 2018a: 7). İzleyicinin sinema filmlerinden hangi mesajları hangi gereksinimlerden dolayı seçtikleri kullanımlar doyumlar yaklaşımının sinema alanındaki temel sorularından biridir.

Sinemada seyirci çalışmalarına temel oluşturan bir diğer yöntem de alımlama çalışmalarıdır. Seyircilerin sinema filmlerini nasıl alımladığı, seyircilerin arasındaki

farklılıkların sinema filmlerini alımlamaya ne gibi etkilerinin bulunduğu gibi sorular alımlama çalışmalarının araştırmada temel olarak baz aldığı sorulardandır. Alımlama çalışmalarında önde gelen isimlerden biri David Morley'dir. David Morley'in önemli çalışmalarından biri "The Nationwide Audience: Structure and Decoding" (1980) adlı araştırmasıdır. Morley bu çalışmasında "Hall'un kitle iletişim araştırmasına yaptığı özgül katkı, ideolojik olarak kodlanmış kültürel biçimlerle, izleyicilerin kod açımı stratejilerini bağlantılandırmak olmuştur" (Stevenson, 2015: 66). Nationwide'da Morley'in elde ettiği bulgulardan biri "farklı grupların, aynı metne farklı anlamlar yükleyebildikleri biçimindedir" (Güngör, 2013: 128). Farklı aidiyetlere mensup izleyiciler izlenen şeyi farklı biçimde alımlayabilmektedir.

Sinemada izleyici araştırmalarına temel oluşturan akımlardan bir tanesi de Kültürel Çalışmalar'dır. "Kültürel çalışmalar geleneği, çeşitli yönleriyle alımlama çalışmalarıyla iç içe geçmiştir ve aynı başlıklar altında değerlendirilir" (Akbulut, 2018a: 8). Kültürel Çalışmalar geleneği kurulduğu yıllardaki toplumsal yapı anlamında düşünüldüğünde önemli bir konuma yerleştiği görülmektedir. Nazife Güngör, bu süreci şu şekilde açıklamaktadır:

1964 yılında Richard Hoggart, Raymond Williams ve Stuart Hall'in öncülüğünde Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi adıyla bir araştırma merkezi olarak kuruldu. Merkezin çalışmaları kısa sürede hem akademik çevrelerin hem de entelektüel çevrelerin dikkatini çekti. Merkezde ele alınan konuların (ırk, etniklik, cinsiyet, çevrecilik, medya, ideoloji vb.) o sıralarda Batı dünyasında gerek siyasi gerekse de entelektüel çevrelerde ateşli tartışmalara hedef olan konu ve sorunlara da karşılık gelmesi Merkezin kısa sürede söz konusu çevrelerin dikkatini çekmesine neden oldu (Güngör, 2013: 302-303).

Dayandığı konular bakımından daha kapsayıcı ve ilişkisel bir araştırma anlayışını benimseyen Kültürel Çalışmalar, kültürü erişilemez noktadan kurtararak toplumun içinde bir yerden incelemeye başlamıştır. İletişim Bilimci Erol Mutlu bu gelişmeyi şöyle vurgulamaktadır:

Kültürel çalışmalar kültür araştırmalarını iki düşünsel çıkmazdan kurtardı. Bu çıkmazların ilki, ayrı ve eğitimle bağlantılı bir alan olarak kültür nosyonuyla ilgiliydi.

Bu anlamda kültür toplumun üstünde ve ötesinde olarak kavramlaştırıyordu. “Yüksek sanatlar”ın ve sanatsal dehanın kültürüydü bu. Kültürel çalışmalar daha antropolojik bir yaklaşımı benimseyerek, gündelik yaşamın pratiklerine ve simgelerine kazınmış bir kültür anlayışını ilgilenim odağına yerleştirdi. Bu, toplumsal ve ekonomik dünyadan yalıtılmış bir kültür görüşü değil, bu dünyayla iç içe varolan bir kültür kavramlaştırımıydı (Mutlu, 2004: 197).

Yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi artık daha antropolojik açıdan yaklaşan ve gündelik hayat pratiklerine dokunmayı başaran bu gelenek birçok farklı konuda araştırma yaklaşımlarını etkilemiştir. Bunlardan biri de sinemada seyirci çalışmalarıdır. Gündelik yaşam pratikleri, sinemaya gitme deneyimleri, seyircilerin filmleri toplumsal olarak nereye konumlandıkları gibi birçok konuyu inceleyen seyirci merkezli sinema çalışmaları da tıpkı Kültürel Çalışmalar yaklaşımında olduğu gibi kültürü – ya da daha spesifik anlamda sinemayı- toplumun üzerinde bir yerden değil, içerisinde bir noktadan incelemektedir. Sinema çalışmaları yönetmenin, filmin, oyuncuların merkezde olduğu bir yerden çıkarılarak seyirci merkezli bir noktaya konumlandırılmıştır. Böylelikle daha antropolojik bir bakış ile analiz edilebilmektedir. “Burada dikkati çeken önemli bir nokta ise gerek kültürel çalışmalar geleneğini başlatan gerekse de bu gelenek içerisinde bir araya gelen düşünür ve entelektüellerin de çoğunlukla toplumun alt kesimlerinden ya da egemen kesim tarafından dışarıdakiler kategorisi olarak tanımlananların içerisinden çıkmış olmalarıdır” (Güngör, 2020: 516). Bu başlıkta seyirci araştırmalarına da özetle değinilmesinin nedeni yöntemsel olarak araştırmada film ya da sinema yıldızı merkezli bir analiz değil seyircilerle görüşülerek elde edilen verilerden yola çıkarak bir araştırma yapılmasıdır. Öte yandan bu araştırma seyirci alımlaması gibi araştırmalardan farklı bir teknik ve yöntem izlediği için alanla ilgili literatür bu başlık altında sınırlı tutulmuştur. Bu araştırma alımlama ve sinemaya gitme deneyiminden daha çok odağına seyircinin sinema salonları üzerinden kentle kurduğu ilişkiye odaklanmaktadır. Bu odak sonrası sinemaya gitme deneyimleri de kentle ilişkinin nasıl kurulduğunu açıklayabilmek amacıyla analiz edilmiştir.

2.2. Türkiye’de Sinema Tarihi Yazınında Seyirci Araştırmalarının Gelişimi

Türkiye’de sinema araştırmalarının geneline bakıldığında film ve oyuncu merkezli bir yaklaşımın yoğunlukta olduğu belirtilebilir. Bu yoğunluk sinema tarihi yazınına da yansımaktadır. Sinema tarihi yazını oluşturulurken, filmler, oyuncular, yönetmenler belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Buna karşılık, “aşağıdan sinema tarihi yazımı” (Meers, Biltereyst, Van De Vijver, 2010: 280) şeklinde açıklanan araştırmalar toplumsal bir sanat olan sinemanın toplumun içinden analiz edilmesine destek olmaktadır. “Yeni Sinema Tarihi çalışmaları ve yazımı için *bellek* ve *arşiv* özellikle merkezi bir önem taşımaktadır; bu nedenle film ve yönetmen odaklı bir sinema çalışmasından çok, sinema seyir deneyimini de kapsayacak şekilde tüm üretim ve tüketim pratiklerini içeren bir çalışma alanı oluşmuştur” (Çam, Şanlıer, 2019: 418). Kısaca ‘Yeni Sinema Tarihi’ni tanımlamak için sinema araştırmalarının toplumsallaşması da denilebilir. Seyircilerin deneyimlerinin farklılık veya benzerlikleri toplumsal anlamda çıkarımlar yapmaya olanak sağlamıştır. Casetti’nin de vurguladığı gibi “sinemasal deneyim, ikinci olarak, sinema tarihini daha iyi tartışabilmemize olanak sağladı. Film izleme eyleminin tarihsel boyutunun yanı sıra görmenin tarihsel olarak nasıl şekillendiğini kavramamıza yardımcı oldu” (Casetti, 2011: 82). Böylece sinemasal deneyimin aktarılması daha önceki film çalışmalarında pek söz edilmeyen seyircinin görünür olmasını sağlamıştır.

Sinema araştırmacısı Daniela Treveri Gennari, yeni sinema tarihi araştırmacılarının etnografik izleyici araştırmalarına tekrar odaklanmaya başlamasından önce film çalışmalarında sözlü tarihin rolünün hafife alındığını belirtmektedir (2018: 50). Sinemanın toplumsal bir sanat olduğu varsayımından hareketle Türkiye’de sinemada seyirci araştırmalarının henüz yeni sayılabilecek bir geçmişe sahip olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durumu gerekçelendirirken çok farklı argümanlar ortaya koyabilmekle birlikte kısaca şu nedenleri belirtebilmek mümkündür:

Tarih yazınına hâkim olan büyük anlatıların yanı sıra gündelik hayatı anlatan sözel anlatıların gelişmeye başlaması.

Türkiye’deki sinema filmlerinin izlenme oranlarının geçmişe oranla azalmasıyla birlikte ortaya çıkan durumu araştırma isteği.

Geçmişin izleme ortamları ile yeni izleme ortamlarını karşılaştırma isteğinin belirmesi.

Yeni seyir deneyimlerini yaratan sosyolojik, tarihsel ve mekânsal nedenleri açıklayabilme isteği.

Sinemanın toplumsallaştığı dönemdeki kent ve taşra yaşamındaki yerini anlamlandırabilme amacı.

Taşranın ve kentin dönüşümünde sinema salonlarının geçirdiği dönüşümü açıklayabilme isteği.

Bir kültürel miras olarak kabul edilen sinema salonları ve geçmişte bu sinema salonlarında film izleme deneyime sahip olmuş izleyicilerin belleklerindeki kültürel mirasa ait olarak kabul edilebilecek bilgileri sinema tarihi yazınına aktarabilme isteği.

Sinema tarihi yazınında farklı disiplinlerin kullanılmaya başlanmasıyla çeşitli alanlardan araştırmacıların ortak çalışmalar gerçekleştirmesi.

Yeni sinema tarihi alanının kendi başına bir uzmanlık alanı olarak oluşmaya başlaması.

Gelişen dijital tekniklerin yeni sinema tarihi alanında kullanılması. Bu tekniklerle birlikte sözlü tarih, arşiv çalışmalarının daha hızlı yapılmaya başlanması.

Online platformların yaygınlaşmasıyla sinema tarihi ile ilgili bilgi edinme ve veri toplama kanallarının hızlanması ve daha geniş kitlelere ulaşabilme şansının artması.

Araştırmacının kendisinin sinema salonlarının dönüşümüne karşı nostaljiye sığınma isteği. Film ya da yönetmen merkezli özdüşünsel analizin yerine bir nevi özdüşünsel nostaljinin kullanılması durumu ortaya çıkmıştır. Bu noktada sinema araştırmacısı, kendi sinemaya gitme ve sinema salonlarını deneyimleme davranışından yola çıkarak geçmişin deneyimlerini araştırmaya yönelebilmektedir.

Kuhn, Biltreyest ve Meers'in de belirttiği gibi sinema hafızası üzerine olan araştırma genel olarak sinema kültürlerinin tarihi ve kültürel belleğin doğası üzerine canlı bir bakış sunmaktadır (2017: 12). Dolayısıyla sinema belleği üzerine yapılan çalışmaların nihayetinde temas edeceği yerler geçmişin kültürel ve kolektif hafızasına dair deneyimlerdir. Bu yönüyle de çok yönlü bir veri toplama ve analiz etme eylemini gerektirmektedir.

2.2.1. Türkiye'deki Seyirci Merkezli Sinema Araştırmalarında Saha Çalışmalarını Kullanmak

Türkiye'de sinemanın yaygın bir toplumsallaşmaya sahip olması sinema araştırmacılarının sahada seyircilerden veriler toplayarak çalışmalar yapması gerekliliğini yaratmıştır. Film, yönetmen ve araştırmacı çemberinde şekillenen araştırmaların yanı sıra son dönemde farklı veri ve disiplinlerin de içerisine eklemlendiği çalışmalar ortaya çıkmıştır. Geçmişteki araştırmaların sadece film, yönetmen, oyuncu merkezli değil aynı zamanda araştırmacı merkezli olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Araştırmacı, kuramsal bir yaklaşım ile veriyi analiz ederken kendisini de o araştırmanın merkezine koymaktadır. Seyirci merkezli sinema araştırmalarında ise sadece araştırmacı, kuram değil aynı zamanda seyirci de merkezdedir. Araştırmacıyı besleyen kaynaklar sadece kuramlar, veriler, belgeler değil aynı zamanda seyircilerdir. Seyirciler hem incelenen, analiz edilen öznelere hem de sundukları veriler ve yaklaşımlar ile bir nevi çalışmayı da şekillendiren kişiler olarak görülmektedir.

Seyirciyi merkeze alan ve saha çalışmasını içeren sinema araştırmaları aynı zamanda seyirci ile sözlü tarih veya derinlemesine görüşme yapma, katılımcı gözlem gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı çalışmaları içermektedir. Ek olarak seyircilerin yaşadığı yerler de analize veri oluşturabilecek alanlardandır. Bu çalışmalar seyircilerin filmi alımlamaları, film izleme, sinemaya gitme ve sinema salonlarına dair deneyimlerini içeren araştırmalardır. Bu çalışmalar kısaca şu şekilde başlıklandırılabilir:

Seyirciyi merkezli sinema araştırmalarında film odaklı alışmalar:

Bu çalışmalarda seyircilerin filmi nasıl alımladıkları, filmi alımlamasına etki eden toplumsal faktörlerin neler olduğu, filmin kimlerle, nasıl bir ortamda izlendiği gibi etmenler incelenmektedir.

Seyirci merkezli sinema araştırmalarında sinemaya gitme deneyimi odaklı alışmalar:

Bu alışmalar sinemaya gitme deneyiminin nasıl gerçekleştiği, bu deneyimi etkileyen ve şekillendiren faktörlerin neler olduğu, kişiler için sinemaya gitmenin hangi anlamları içerdiğine yönelik soruları içerisinde barındıran araştırmalardır. Genel olarak sinemaya gitme deneyimi odaklı çalışmalar temel olarak ikiye ayrılmaktadır:

Geçmişteki sinemaya gitme deneyimi üzerinden yapılan çalışmalar, seyircilerin geçmiş bir tarihteki sinemaya gitme deneyimlerinin farklı olguların da göz önünde bulundurularak incelenmesiyle yapılan çalışmalardır. Bu alışmalar çoğu kez seyircilerden alınan görüşlerin çeşitli yazınsal ve görsel içeriklerle desteklenmesi ile oluşturulmaktadır. Hasan Akbulut'un yürütücülüğünü yaptığı "Kültürel ve Toplumsal Bir Pratik Olarak Sinemaya Gitmek: Türkiye'de Seyirci Deneyimleri Üzerine Bir Sözlü Tarih alışması" (Akbulut, 2018a) başlıklı TÜBİTAK projesinde (Proje No: 115K269), 1960'lı ve 1970'li yıllarda sinemaya gitme deneyiminin nasıl yaşandığına dair sorulara cevap aranmıştır. Sinemaya gitme deneyimi üzerine yapılan araştırmalar arasında dört ili temel alarak (İstanbul, Ankara, Kocaeli, Antalya) Türkiye genelinde daha geniş kapsamlı bir şekilde ele almıştır.

Türkiye'de sinemaya gitme deneyiminin yerel ölçekte nasıl yaşandığına dair çalışmalar son yıllarda artmaya başlamıştır. Yektanurşin Duyan, "Sinemanın Mardin'deki Seyri: Sinema, şehir ve Seyir" (2021) başlıklı çalışmasında sinemaya gitme deneyiminin Mardin'de nasıl yaşandığını, sinema salonlarının kentte nasıl geliştiğini, kentte yaşayan farklı toplumsal gruplar için sinemaya gitmenin neler ifade ettiğini analiz eden bir araştırmadır.

Yeni seyir ve sinemaya gitme deneyimleri üzerine yapılan alışmalar: Sinema salonlarının yer aldığı semtlerin ve kentlerin değişmesiyle beraber sinemaya gitme

pratikleri ve seyir deneyimleri de büyük bir değişim geçirmiştir. Dönemin ekonomik ve toplumsal yapısı kültür alanını da etkileyerek kendine uygun bir şekilde değiştirmiştir. Sinema araştırmacısı Hakan Erkılıç, “Düş Şatolarından Çoklu Salonlara Değişen Seyir Kültürü ve Sinema” (2009) adlı makalesinde sinema salonlarının seyirci ve mekânsal dönüşümünü incelemiştir. Yeni seyir kültürünün ne gibi özellikler taşıdığı, sinemaların mekânsal olarak nerelerde yer aldığını analiz eden Erkılıç aynı zamanda seyirci profilindeki ve sinema işletmeciliğindeki değişime de odaklanmaktadır.

Seyirciyi merkezli sinema araştırmalarında sinema salonu odaklı çalışmalar, sinema salonunu mekân olarak merkeze alan çalışmalardır. Sinema salonunun tarihi, bulunduğu yerdeki seyir pratiklerine etkisi, toplumsallaşmaya katkısı, yer aldığı yerin tarihine etkisi gibi birçok başlığın incelenmesini gerektiren araştırmalardır. Meltem Özkan Altınöz, “Endüstri Kenti Karabük’ün Sosyal Yaşantısının Şekillenişinde Yenişehir Sineması’nın Rolü” (2015) başlıklı çalışmada Karabük’te yer alan Yenişehir Sineması’nın kentin sosyal yaşantısını şekillendirmedeki etkilerini incelemiştir. Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın kuruluşuyla birlikte Yenişehir Sineması’nın yapımı ve modernizmin yerelde nasıl yaşandığına değinen yazar bu durumu mimari olarak da ele almaktadır (Özkan Altınöz, 2015: 83). Bu tür araştırmalarda sinemanın kent tarihi içerisindeki yeri, mimari özellikleri, seyircilerin sinema salonunun fiziksel yapısı ile ilgili görüşleri, sinema salonunda tercih edilen filmler, sinema salonunun farklı etkinlikler (konser, tiyatro, toplantı gibi) için kullanılması gibi detaylar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

“Eski İzmir Sinemaları ve Yıldız Sineması: Mekân, Toplum, Seyir” başlıklı araştırmasında Dilek Kaya, İzmir’in gündelik hayatı içerisinde Yıldız Sineması’nın nasıl bir yere sahip olduğunu ve seyir deneyiminin farklı toplumsal gruplar arasında nasıl yaşandığını analiz etmektedir. Arşiv taraması ve sözlü tarih görüşmeleri verilerine dayanan bu araştırma, sinemaya gitmenin tek tip bir deneyim olarak nitelendirilemeyeceğini, farklı toplumsal gruplar açısından değişen deneyim süreçlerini içerdiğini belirtmektedir (Kaya, 2017: 93).

Seyirci merkezli araştırmaların sayısı özellikle son yıllarda artmakla birlikte yukarıda sadece belli başlı örnekler ele alınmıştır. Belirtilen alışmalar yer yer içerik bağlamında i içe girebilmektedir. Örneğin yerelde yapılan sinemaya gitme odaklı bir çalışma geçmiş ve seyir deneyimlerini de içerebilmektedir. Dolayısıyla sinema salonları ile ilgili olan çalışmalar aynı zamanda hem geçmişin ve hem de şimdiki zamanın seyir deneyimlerini içerisine alabilmektedir. Bu başlıklandırmaların yapılmasının nedeni temel olarak seyirci üzerinden yapılan sinema çalışmalarının öncelikli bağlamlarının, odaklarının neler olduğunu vurgulamaktır. Farklı bağlamlara sahip olan bu çalışmaların giderek çeşitlenmesi yeni sinema tarihi araştırmalarının geldiği zenginliği görebilmek açısından da önemlidir.

2.2.2. Türkiye’deki Seyirci Merkezli Sinema Araştırmalarında Dijital Teknikleri Kullanmak

Yeni sinema tarihi çalışmalarında, sinema araştırmalarının yönünün içerik olarak film ve yıldız merkezinden seyirciye çevrilmesine ek olarak araştırmalarda yeni teknikler de kullanılmaya başlanmıştır. Bu tekniklerden biri de dijital yöntemlerdir. Dijitalleşme, sadece film çekim, izleme ve gösterim pratiklerini değil aynı zamanda sinema araştırmalarını da etkilemiştir. Saha çalışmalarına destek olarak dijital tekniklerin de kullanılması araştırmacıların erişebileceği verileri ve bu verilerin dijitalleştirilerek yeni araştırmalar için temel oluşturmasını sağlamıştır.

Türkiye’de sinema araştırmalarında saha çalışması ve dijital teknikleri birleştiren çalışmalar içerisinde yürütücülüğünü Aydın am’ın yaptığı İlke şanlıer Yüksel’in de araştırmada yer aldığı “1902-2019 Dönemi Adana Sinemalarının Haritalanması” (2021a) başlıklı Yksekokėretim Kurumları Destekli proje oldukça önemlidir. 2019 yılında başlayan ve Adana’daki sinema salonlarının dijital olarak haritalanması temelinde şekillenen proje daha sonra yapılacak olan bu tarz çalışmaların öncülü olarak görülebilir.

Sinema araştırmacılarının sahada seyirciler, kaynak kişiler ve arşiv verilerini derleyerek dijital bir sonuç ortaya koyması, yeni sinema tarihi araştırmasının sözlü

kaynaktan dijital kaynağa doğru veri çeşitliliğini arttırmasını sağlamıştır. Böylelikle belleklerine başvuru alan kişilerin sunacağı bilgiler dijital olarak aktararak bu bilgilerin kaybolmasının önüne geçilmektedir. Bu aynı zamanda kültürel miras için de değerli bir kaynak olarak görülebilir. Ek olarak sahada seyircilerle, kaynak kişilerle görüşmek ve onların verilerini dijitalleştirmek aynı zamanda sinema salonları ile ilgili bilgilerin yeniden toplumsallaşmasını da sağlayabilir. Dijital ortamda görülen bu bilgiler başka bir bireyin geçmişi hatırlamasına da katkı sunabilmektedir. Dolayısıyla araştırmacı hem geçmişteki bir veriyi çıkartarak kamuya tekrar açmakta ve yeni verilerin çıkabilmesi için alan sağlamaktadır. Aydın Çam ve İlke Şanlıer Yüksel'in de vurguladığı gibi bu noktada iki yönlü bir çalışma söz konusudur:

İnsanların, bir zamanlar seyircisi oldukları mekâna dair hatıraları, tanıklıkları ve bu mekânlara dair görsel materyali paylaşmaya teşvik edilmesiyle birlikte harita verisi zenginleşecektir. Bu zenginleşmeyle beraber harita, hafızayı daha güçlü çağırmaya başlayacak ve bu da daha fazla verinin derlenmesini sağlayacaktır. Bu bakımdan araç, iki yönlü çalışmaya başlar: Bir yandan veri derlerken diğer yandan kamuya bilgi sunarak kentsel mekânın ve kent deneyiminin anımsanmasına katkı sağlar (2021b: 305).

Haritalamanın geçmişin belleğini çağırmaya yönelik bir araç olarak kullanılmasında kent mekânının hızlı dönüşümü ve çoğu izlerin silinmesi çalışma yapılırken yaşanan zorluklardan bir tanesidir. Bu zorluğa ek olarak farklı görüşmecilerin belleklerindeki veya kaynak kişilerden alınan verilerde sinema salonlarının konumlarının çelişmesi durumu da yaşanabilmektedir. Çam ve Şanlıer Yüksel'in araştırmasında bu zorluğun üstesinden gelebilmek için Datathon çalışması düzenlendiği belirtilmiştir (2021: 300). Araştırmayı yönetenler, kaynak kişiler veri girişini yapanlarla bir araya gelerek bir gün içerisinde konumu bilinmeyen sinema salonlarının yerlerini belirlemiş ve bazı sinema salonlarının yerlerini de güncellemişlerdir (2021b: 302). Böylelikle Adana'da geçmişte yer alan sinema salonlarının tam konumu belirlenmiştir. Datathon çalışmasının katkılarında bir tanesi ise şu şekilde belirtilmektedir: "Datathon çalışması, sinema tarihi araştırmaları sırasında farklı kuşakları buluşturarak mekânın bilgisinin kuşaklar arasında aktarılmasına da olanak sağlamaktadır" (Çam, Şanlıer Yüksel, 2021b: 302). Bu çalışmada da daha önce

belirtildiği gibi kuşakların bellek aktarımı mekân üzerinden olabilmektedir. Aydın Çam ve İlke Şanlıer Yüksel'in Adana Sinemaları üzerine yaptığı çalışmada ise bu durum akademik olarak somut bir gerçekliğe bürünmüştür. Görüşmeciler harita üzerinden genç kuşağa sinema salonlarının yerini aktararak kültürel miras açısından önemli bir eylemi gerçekleştirmişlerdir.

Coğrafi Bilgi Sistemleri aracılığıyla gerçekleştirilen haritalama yöntemi kent içerisindeki sinema salonlarının konumlanması üzerine birçok farklı analize olanak sağlamaktadır. Örneğin Terézia Porubčanská'nın Çek Cumhuriyeti'nin Brno kentinde yaptığı çalışmada (2018) sinema salonlarının kent içerisindeki konumlanması üzerinden çeşitli tematik haritalar yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi de tramvay yolu ve sinema salonlarının konumlanması üzerinden yapılan haritalama çalışmasıdır. Porubčanská tramvay yolunun sinemayı kentin daha uzak bölgelerine taşıyan bir işleve sahip olduğunu belirtmektedir (2018: 57). Brno kenti örneğinde de görüldüğü gibi sinema salonları ve ulaşım aracı ilişkisi üzerinden yola çıkarak bir harita ortaya çıkarıp ve analizler yapmak mümkündür. İstanbul da bu konuda içerik açısından geniş haritalama çalışmalarına katkı sunabilecek bir yapıya sahiptir. Kentteki ulaşım araçları ve sinema salonlarının dağılımı, filmlere göre sinema salonlarının dağılımı ve hangi filmlerin hangi sinema salonlarında yoğunlaştığı, kent mekânları ile sinema salonlarının dağılım haritası gibi birçok farklı temaya sahip haritalar ortaya çıkarmak mümkündür. Sinema çalışmalarında coğrafi bilgi sistemlerini kullanmak bu detayları ve aralarındaki ilişkileri analiz etmeye olanak sağlamaktadır.

Genel olarak seyirci merkezli sinema araştırmalarında dijital teknikleri kullanmak yeni medyanın gelişen etkinliğine paralel olması bakımından önemlidir. Verilerin toplanması ve işlenmesi, kolektif bir çalışma tarzına da katkı sunan bir süreçtir. Böylece üretim süreci farklı noktalardan bakabilen araştırmacıların katkı sunabilecekleri ortamları yaratmıştır. Bunun yanı sıra araştırmacının kendisi de öğretici bir süreç olarak gelecek kuşaklardaki araştırmacı adaylarına katkı sunmaktadır. Genç kuşakların 'dilinden konuşan' bir sinema araştırması yöntemi olması, alanın da akademik anlamda gelişmesini, ilerlemesini ve yeni kuramlar çıkarmasına katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak film merkezli araştırmalardan seyirci

merkezli noktaya evrilen araştırmacı merkezli bir süreçten çıkarak daha kitlesel, kolektif bir çalışma sürecine doğru ilerlemiştir.

2.3. Sinema Mekânlarının Gelişimi ve Toplumsal İşlevleri

Dünyada ilk sinema gösterimi 28 Aralık 1895 yılında Paris'teki Grand Cafe'de düzenlenmiştir. "O gün Grand Cafe'de, Lyonlu Antoine Lumiere'in çocukları Auguste ile Louis Lumiere, bir süre önce icat ettikleri ve sinematograf (cinematographe) adını verdikleri aletle bir gösteri düzenlemişlerdi (Teksoy, 2009: 13). O yıldan bugüne kadar film gösterim pratiklerinden, film izleme mekânlarına kadar sinema salonları büyük değişimler göstermiştir. Sinema salonlarına ilginin kitleselleşmesinde Amerika'daki "nickelodeon" adı verilen salonların rolü büyüktür. Sinema araştırmacısı Rekin Teksoy, bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:

Sinema salonlarına Store Show, Nickettes, Nicolets, Nickeldromes ve genellikle de Nickelodeon adı veriliyordu. Giriş bileti için ödenen beş sente, Amerikan argosunda "nickel" dendiği için, gösteri yerlerini adlandırmak için bu sözcük kullanılmıştı. Nickelodeon, seyirci patlamasına yol açtı. Mahalle aralarında sinema salonları açıldı. Bu salonlar işçi kesiminin temel eğlence aracı oldu. Mahallenin ana caddesindeki sinema sayısı arttıkça, seyirci sayısı da, azalacak yerde artıyordu (Teksoy, 2009: 72).

Amerika'daki Nickelodeon örneği, sinema salonlarının çoğaldığı ve fiyatının ucuzladığı ölçüde işçi sınıfının temel eğlence aracı haline geldiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de sinemanın toplumsallaştığı yıllar olan 1960'lı ve 1970'li yıllardaki sinema salonlarının büyümesine oldukça benzerdir. Belirgin olan fark ise Türkiye'de sinemanın sadece işçi sınıfının değil toplumun büyük bir kısmının temel eğlence, toplumsallaşma aracı olarak görülmesidir. Rekin Teksoy, Osmanlı'da halkı açık yapılan ilk gösterimleri ve ilk sinema salonlarının açılış sürecini ise şu şekilde özetlemektedir:

Halka açık ilk sinema gösterileri İstanbul'un Pera semtinde gerçekleşti. Fransız Pathe Yapımevi'nin İstanbul temsilciliğini yapmakta olan Romanya uyruklu Polonya Yahudisi Sigmund Weinberg, Galatasaray Lisesi'nin karşısındaki Sponeck Birahanesi'nde, bilet alınarak girilen "sinematograf" gösterileri düzenledi (büyük olasılıkla 1896 sonlarında). (...) İlk yerleşik sinema salonu olan Tepebaşı'ndaki Pathe'yi de yine Weinberg açtı. Bu salonu Beyoğlu'nda açılan Palas ve Majik sinemaları izledi. Çok geçmeden Feyziye Kırathanesi'nin yerinde, Cevat (Bayer) ve Murat Beyler tarafından Milli adını taşıyan bir sinema açıldı (19 Mart 1914). Sirkeci'de de Ali Efendi ve Kemal Bey sinemaları açıldı (Teksoy, 2009: 66).

İstanbul'da sinemanın kültürel etkinliklerin daha fazla olduğu Pera'da konumlanması tesadüfi değildir. "Pera sahnelerinde sık sık Fransız tiyatrocuları, operacıları temsiller veriyorlardı. Bu nedenle sinematografin da sığacağı sığacağına Pera'ya gelmesi doğaldı" (Teksoy, 2009: 65). Öte yandan yavaş yavaş bu bölgenin de dışına çıkarak farklı sinemalar da açılmıştır. Sinemanın Osmanlı'ya geliş süreci bu şekildedir.

Kurulan yeni cumhuriyetle birlikte sinemaya yüklenen anlam da zenginleşmiştir. Sinemanın eğitici, bilgilendirici taraflarına odaklanılmıştır. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, sinemayı toplumun eğitilmesi ve modernleşmesinde önemli bir araç olarak görüyordu. Sinema tarihi araştırmacısı Ali Özuyar, Mustafa Kemal Atatürk'ün sinemaya bakışını şu şekilde özetlemektedir: "Gazi, sinemayı ulus-devletin inşasında, rejimin yerleşmesinde, inkılapların benimsenmesinde ve toplumun sosyokültürel açıdan modernleşmesinde etkili bir propaganda aracı olarak telakki ediyordu" (2021: 14). Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde sinema mekânları açısından dikkat çeken en önemli noktalardan biri de çeşitli kurum ve kuruluşlarda kurulan sinema salonlarıdır. SEKA Sineması, Sümerbank, Şeker Fabrikaları sinemaları gibi birçok kurumun kendine ait sinema salonları bulunmaktadır.

Sinema birçok farklı toplumsal etmeni içerisinde barındıran bir sanat olmasının yanı sıra sinema mekânları da toplumsal işlevleri ile dikkat çeken alanlar içerisinde. Bu yönüyle sadece film gösterim yeri olarak değil aynı zamanda seyircinin ilişki içerisinde olduğu bir mekân olarak da incelenmesi gerekmektedir. Sinema mekânlarının toplumsal işlevlerinden ilki sosyalleşmeye olan katkısıdır.

Sinema mekânları bulundukları semt veya kent merkezlerinde toplumsal teması arttırmaları. Özellikle ortak toplumsal mekânların sınırlı olduğu taşrada toplumsallaşmaya olan katkıları oldukça önemlidir. Bu noktada sinema salonu kamusal bir alan olmaktan çıkarak zamanla özel bir alana dönüşmekte ve aynı yerde yaşayanların ikincil bir evi haline gelmektedir. Jarvie sinemayı bir kitle sanatı olarak adlandırarak film izleyen kişinin etrafıyla sosyal bir teması olmadığını belirtir fakat devamında sinemanın sosyal bir unsurunun olduğunu belirterek bu noktayı şöyle açıklar:

Yine de, sinemaya gitmenin sosyal bir unsuru vardır. Tam olarak yalnız yapılan bir faaliyet de değildir. Aileyle, okulla, arkadaş gruplarıyla ve sevgiliyle gidilebilir. Sinema bütün bu grupların birarada katılmaktan mutluluk duydukları bir faaliyettir. Bundan sonra da, sinemanın evrensel popülerliğinden kaynaklanan filmi, yıldızlarını vs. konuşmak, tartışmak sosyal faaliyeti gelir. Filmi görmemiş bir insan bu faaliyete katılamaz. Bu nedenle sinemaya gitmenin sosyalleştiren bir unsuru vardır (Jarvie, 1993: 23).

Günümüzde sinema deneyimi sonrası yeni medya araçlarıyla da bir sosyalleşmenin sağlanabildiğini ileri sürmek mümkündür. Sinema filmiyle alakalı yorumlar, sinema salonu ile ilgili görseller paylaşarak bu deneyim daha geniş bir alana yayılabilir. “Sonuç olarak, sinemaya gidişin popülaritesi, ona meydan okuyan bazı teknolojik değişiklikler yoluyla dolaylı olarak yeniden keşfedilmiş gibi görünüyor” (Grundström, 2018: 5). Televizyon, video kasetler, CD, DVD gibi taşıyıcı bellekler ve nihayetinde internet gibi teknolojiler sinemaya gidişi sınırlandırsa bile özellikle günümüzde internetin sinema deneyiminin öncesi ve sonrasına katkı sağladığına dair görüşler de bulunmaktadır. Bir sinema salonunda bulunmanın, film izlemenin, festivalde yer alma gibi eylemlerin yeni medya üzerinden paylaşımı sinemanın ve filmin popülarlığına katkı sağlayabilmektedir. “Sinemaya gitmek sadece bir film görmek değil, o filmi görmek için orada olduğunu göstermek anlamında da performatif bir eylemdir. Bu bağlamda cep telefonları, dış dünya ile bağ kurmanın yanı sıra, görürken görülmenin araçlarına da dönüşebilirler” (Vitrinel, 2020: 255). Yeni medya platformlarındaki paylaşım, deneyimin kendisinin

de önüne geçebilmektedir. Bu, geçmiş kuşakların sinema deneyimi ile bugünün kuşağını farklılaştıran yönlerdendir. Geçmişteki sinema deneyimi, genellikle alternatifi olmayan bir teklik üzerinden tanımlanırken bugün ise alternatifler arasında bir seçenek olarak tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla yeni teknolojik gelişmelerin sinemanın dijital platformlar aracılığıyla izlenmesine katkı sağladığı kabul edilebilir olmakla birlikte sinema salonlarına giden seyirci sayısının azaldığı görülmektedir. Bu azalışta kent tahayyülünün, sosyo-kültürel, politik değişimlerin de güçlü bir rolü olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Sinema mekânlarının toplumsal işlevlerinden bir diğeri ise sinemanın bir eğlence alanı olarak görülmesidir. Sosyal alanların azlığı, fiziki yapısından dolayı farklı etkinliklerde kullanabilme avantajı, sinema salonlarını aynı zamanda birer eğlence mekânı haline getirmiştir. Film izleme ve sinemaya gitmeyi bir eğlence olarak gören seyirciler yine aynı sinema salonunda konser dinleyip, tiyatro izleyebilmektedir. Sinema salonlarında yapılan konserler ve çeşitli etkinlikler sinema izleyicilerinin belleğinde yer almaktadır. Böylelikle sinema salonları fiziki imkânlarıyla çeşitli eğlence etkinliklerinin düzenlediği ve bu vesileyle de toplumsallaşmanın sağlandığı bir mekân olarak görülmektedir.

Sinema salonları yaşanan konum açısından değerlendirildiğinde aynı zamanda farklı toplumsal kesimlerin bir araya geldiği, temas ettiği bir alan olarak ele alınabilmektedir. Farklı aidiyetlere mensup kişilerin toplumsallaşması ve etkileşim kurması mekânsal olarak sinema salonları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Böylelikle farklı kültürler tanınarak toplum olma duygusu artabilmektedir. Özellikle göç ile şekillenen kentlerde sinema salonlarının bu özelliği öne çıkmaktadır. Türkiye’de sinema salonları toplumsallaşma olgusuyla beraber modernleşme hedefine de katkı sağlamaktadır. Sinemanın toplum olma duygusunu arttırması, kültürel temasa alan sağlaması ve bunun sonucunda da modernleşme sürecine katkıda bulunması durumu hem kentin yerlileri hem de kente yeni gelmiş olan göçmenler için önemli bir süreçtir. Bu süreçte kenti sinema salonlarıyla tanıyan, filmlerde farklı kültürleri deneyimleyen topluluklar modernleşme pratiklerini genişletmektedirler.

Akbulut'un sinemaya gitme pratiğinin ürettiği anlamlara dair belirttiği noktalar sinema mekânlarının toplumsal işlevlerini de nitelemektedir.

Sinemaya gitme pratiği, seyircilere farklı deneyimler için uygun bir alan sağlar ve çeşitli anlamlar üretir. Bu anlamlar şöyledir: Serbest zamanlarını değerlendirmek, vakit geçirmek, eğlenmek; öğrenmek, gelişmek, dünyayı ve hayatı anlamak; modern dünyada bir ritüel deneyimi ve hazzını yaşamak; kadınlar arası toplumsallaşma aracı/ ortamı sunmak ve rahatlatmak; zorlu yaşam koşullarından uzaklaşarak hayal etmek; toplumsallaşmak; toplumsal aidiyet geliştirmek ve kimlik inşa etmek; kültürel etkinliklerin bir parçası olarak kentsel hayata katılmak; sinema salonlarının mimari ve estetik atmosferini solumak; bir kültür olarak sinemaya gitmek; modernleşmek, modernleşmeyi öğrenmek ve performe etmek; geçmişe, yok olan samimiyete, masumiyete ve değerlere özlem duymak, nostalji üretmek (Akbulut, 2018a: x).

Sinema salonları ve sinemaya gitme deneyimlerinin yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi toplumsal aidiyet geliştirme ve kimlik inşa etmeyle yakın ilişkisi bulunmaktadır. “Sinema salonları ‘çağırdıkları’ seyirci açısından değerlendirildiğinde sınıf olgusunu da bize hatırlatan düzenlenmiş mekânlardır. Her sinemanın kendini oraya ‘ait’ hissedenden seyircisi vardır” (Kırel, 2018: 40). Bu durum sınıfsal benzerlikleri, aidiyetleri içerdiği gibi çeşitli sınıfsal farklılıkları da ortaya çıkarabilmektedir. Ek olarak, kültürel ve sınıfsal olarak daha üst toplumsal gruplara “öykünmenin” de mekânlarıdır.

İşçi sınıfının sinema ile olan ilişkisinde, üst sınıfın opera ve bale ile olan ilişkisini örnek alıp, bu yolla kendisini üst sınıfın yerine koymuş olduğu düşünülebilir. Ancak sinemanın üretim ve gösterim olanaklarının gelişmesine paralel bu durumun ilerleyen yıllarda değiştiğini, bir süre sonra her kesimden ve her sınıftan insanların tercih ettiği bir etkinlik niteliğine büründüğünü de eklemek gerekir (Taş Öz, 2012: 67).

Yukarıdaki alıntıda da vurgulandığı gibi üst sınıfların opera ve bale ile olan ilişkisi ile işçi sınıfının sinema üzerinden kurduğu ilişki benzerdir. Öykünmeden yola çıkıldığında kendisini üst ya da orta sınıfa ait hissetme isteği ve kabul görme çabasını da içerebilmektedir. Bu durum genellikle kent merkezlerindeki sinemalar için söz konusu olabilmektedir. Semt sinemaları, açık hava sinemaları toplumsal açıdan

birbirine daha yakın bir kitleyi içerebilmektedir. Alt sınıflar ve kente dahil olmaya çalışan göçmenler için sinema genellikle tek eğlence biçimi olabilmektedir. Akbulut'un da vurguladığı gibi;

Eğitsel ve ekonomik sermaye, katılımcıların sinemayı tanımlama biçimlerinde belirleyici bir etkidir. Kent kökenli, ekonomik, eğitsel ve kültürel sermayesi yüksek katılımcılar için tiyatro, opera, müze, gezi, konser gibi diğer kültürel etkinliklerin yanında erişilebilir, ucuz ve popüler bir eğlence biçimi olan sinema, farklı toplumsal katmandan görüşmeciler için olağan değil, olağanüstü, ucuz değil, lüks bir olay olarak tanımlanmaktadır. Tiyatronun, konser salonlarının ve benzeri kültürel etkinliklerin olmadığı ya da görece az olduğu yerleşim birimlerinde sinema, insanları evden çıkaran, diğer insanlarla ilişkiselliğe sokan, onlara dışarıdaki dünyayı ve hayatı masallarla öğreten ucuz bir eğlencesidir (Akbulut, 2018a: 330).

Toplumda düşük gelir grubundaki kesimler, kente yeni gelen göçmenler gibi olumsuz şartlarla karşı karşıya bulunan grupları için bu salonlar, üst sınıflar ve kentin yerlileri ile karşılaşmanın mekânlarıdır. Sinema mekânlarının farklı toplumsal ve sınıfsal kesimlerin bir araya geldiği alanlar olması, sosyolojik analizlere katkıda bulunacak deneyimlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Sinema mekânlarındaki karşılaşmalar farklı toplumsal kesimlerin birbirleriyle yaşadığı çeşitli gerilimleri içerebilmektedir. Öykünme ile dışlamanın aynı mekân içerisinde yaşandığı alanlar olarak görülebilir. Bu gerilimler genellikle görünür edilmese bile anlatılarda belirgin olabilmektedir. Bazı üst sınıflar ve kentin yerlileri için sinema salonlarında temas ettiği alt sınıflara karşı dışlama davranışı görülebilirken, alt sınıf ve göçmenler için ise öykünme, kente kabul görme gibi duygular belirginleşebilmektedir. Anlatı, bu duyguların, gerilimlerin ya da olumlu anlamda temasın ayrıntılarını analiz etmeye yardımcı olabilecek bir araçtır.

2.4. Kenti ve Semtleri Sinema Mekânları ile Deneyimlemek

İstanbul'un gelişim süreçlerine bakıldığında göçlerle birlikte büyük değişimlerin yaşandığını görebilmek mümkündür. Göç ile şekillenen bu semtlerde ve kent merkezlerinde bölgelere özgü birtakım kültürel pratikler de ortaya çıkabilmekle

birlikte sinema salonlarının ortak bir kültürel alan olarak görüldüğünü belirtmek mümkündür. Film izleme deneyimleri toplumsallaştığı ölçüde sinema salonlarının kentin vazgeçilmez alanları haline geldiğini söylemek de mümkündür. Sinema filmlerinin toplumsallaşmasına paralel olarak kentlerdeki sinema salonu sayısı artmakta ve kent merkezlerinin de dışına çıkarak semtlere yayılmaktadır. Salon sayısının artması yeni seyircileri de sinema filmlerine çekmektedir.

Kenti ve semti deneyimlemek göçmenler için gündelik hayatın akışında gerçekleştirilebilecek bir eylem olmaktadır. Kenti tanımak için ayırabilecekleri zaman ve bütçe çoğu kez sınırlı olabilmektedir. Bu noktada sinema salonları, film izleme deneyimleri, sosyal bir etkinlik olarak sinemaya gitme aktivitesi aynı zamanda kenti, semti ve çevreyi tanıma aracı haline gelmektedir.

Sinema mekânları aracılığıyla kenti ve semtleri deneyimlemek aynı zamanda sinemaya giden topluluk ile temas etmeyi de beraberinde getirmektedir. Kent kültürüne katkı sunan farklı toplumsal grupların aynı sinema mekânında bir araya gelmesi sonucunda kentin toplumsal yapıları birbirlerine görünür olmaktadır. Kentin farklı toplumsal kesimlerinin aynı mekân içerisinde film izleme deneyimini yaşaması, filmlerde benzer şeylere tepki vermesi, aynı mekân içerisinde filmleri ve oyuncularını deneyimlemesi gibi tüm eylemler kenti yeni tanımaya başlayan kişiler için oldukça önemlidir.

Foucault sinemayı heterotopya örneği olarak görmektedir. Sinema salonlarının farklı toplumsal kesimleri aynı yerde bir araya getirmesi bağlamında bakıldığında bu örneği geliştirmek mümkündür.

Heterotopyanın, birçok mekânı, birçok mevkiyi kendi içlerinde bağdaşmaz olan birçok mekânı tek bir gerçek yerde yan yana koyma gücü vardır. Örneğin tiyatro birbirine yabancı bir dizi yeri, sahnenin dikdörtgeni üzerinde art arda geçirir; örneğin sinema çok ilginç, dörtgen şeklinde bir salondur, dibindeki iki boyutlu bir ekranda üç boyutlu bir mekânın yansıdığı görüşür; fakat belki de çelişik mevkiiler biçimindeki bu heterotopaların en eskisi, en eski örnek bahçedir (Foucault, 2016: 298).

Foucault'un tiyatro, sinema ve bahçe üzerinden örneklediği ve 'çelişik mevkiler' diye açıkladığı yerler üzerinden gidildiğinde sinemanın sadece mimari bakımdan değil aynı zamanda içerisinde yer alan seyirciler bakımından da heterotopik bir mekân olduğunu belirtebilmek mümkündür. Farklı toplumsal grupların, sınıfların bir araya geldiği ve film izlediği sinema salonları da kentlerin heterotopik mekânlarıdır. Kente yeni gelen göçmenler ve dış semtlerden kent merkezlerine gelenler bakımından farklı bir dünyaya atılan adımdır. "Birer geçit olarak heterotopyalar, olan biten her şeyin belirli bir istikamete sahip olmaksızın önceki düzenden ayrıldığı, hareket halindeki yerlerdir" (Stavriles, 2016, s. 159). Sinema salonları da göçmenlerin "önceki düzenden" ayrılmaya başladığı, kente adım attıkları yerlerdendir. Bu anlamda birer "geçittirler". Ek olarak kent içerisinde de gündelik hayattan ayrılan, içerisinde gösterilen filmler aracılığıyla farklı dünyalara girilen Stavriles'in belirttiği gibi "hareket halindeki yerlerdir" (2016: 159). Sinema salonları seyircilerin salonları doldurup boşaltmasıyla, filme gidişin öncesi ve sonrasında kent mekânlarındaki hareketlilik ile şehirdeki devinimi beslemiştir. Neziha Erdoğan'ın da vurguladığı gibi "zamanla sinema bir eğlence ve ticaret olarak geliştikçe, şehrin dokusuna bu ağlarla etkileşime girerek nüfuz etti. Vapur ve tramvay seferleri ile seansların vakitlerinin uyması önem kazandı (2017: 57). Fiziksel hareketliliğe ek olarak toplumsallaşma, modernleşme gibi kavramlar bakımından da sinema salonları sürekli devinim halindeki alanlardır. Geçit kavramına tekrar döndüğünde kamusal bir alanda yaşanan film izleme deneyiminin kente kök salmaya çalışan bir göçmen için geçit görevi gördüğünü belirtebilmek mümkündür. Nasıl ki Haydarpaşa Garı simgesel olarak Anadolu'nun İstanbul ile karşılaştığı alan olarak görülüyorsa, sinemalar da göçmenlerin kenti ve modern dünyayı deneyimledikleri alanlar olarak görülebilir. "Gözenekler, bedenimizi bizi çevreleyen ortama bağlayan geçitlerdir" (Stavriles, 2016: 110). Kent için bu gözeneklerden biri de sinema salonlarıdır. Evin içerisinden çıkan ve semt sinemasına giden, dış mahallelerden kentin merkezine gelerek film izleme deneyimini yaşayan, farklı bir yerden gelerek kente dahil olmaya çalışan topluluklar için adeta birer gözenektirler. Kentin gözeneklerinden içeriye akarak filmi izleyenler artık farklı bir dünyanın,

hikâyenin içerisinde yeni gözenekleri keşfe başlamaktadır. Kentin geçirgenliğinin, gözeneklerinin arttığı noktada Saybaşılı'nın belirttiği vurgu sinema için de geçerlidir.

Tarihsel olarak bakıldığında kent birbirinden kesin bir biçimde ayrılmış dışarıdakiler ve içeridekiler, kente ait olan özneler ve kente dışarıdan dadanan haydutlar gibi ikili karşıtlıklardan kaynaklanmış, öyle tahayyül edilmiştir. Dışarı, kentsel-olmayan, kentten çok uzak bir yer olarak kurgulanmıştır. Halbuki her yöne akan sayısız sınır geçişlerinin olduğu günümüz kentinde bu ayrım geçerliliğini kaybetmiştir (Saybaşılı, 2011: 127).

Kentin geçişkenliğinin belirginleştiği alanlardan birinin sinema salonları olması onu kent açısından farklı bir yere konumlandırmaktadır. Bu noktada tıpkı kentteki toplu ulaşım araçları gibi sinema salonları da farklı toplumsal grupların temas ettiği alanlardan biridir. Hakan Kaynar'ın da vurguladığı gibi “Sinema, vapur ve tramvay gibi şehirliğin karşılaştığı kamusal mekânlardan biriydi. Her ne kadar ilerleyen yıllarda gösterilen filmlerin versiyonuna göre bilet fiyatları çeşitlenip ucuz ve lüks diye ikiye ayrılrsa da sinema yine de farklı duygu, farklı kültürdeki insanları aynı temaşanın karşısında buluşturdu” (2012: 161). Sinema salonları sadece farklı toplumsal gruplardaki insanları aynı yerde birleştirmekle kalmayarak film öncesi ve sonrası yaşanan kent deneyimiyle de kent kültürüne katkıda bulunmuştur. Bu katkı diğer kent mekânlarının da tecrübe edilmesiyle genişlemekte ve çeşitli merkezler oluşarak buralara özgün deneyimler geliştirilmektedir. Bu merkezlere verilebilecek en güçlü örnek Beyoğlu'dur. Markiz, Lebon ve İnci Pastaneleri gibi yerler sadece yeme içme mekânları değil aynı zamanda Beyoğlu'nun geçmişte sahip olduğu kültürel yapıyı yansıtan alanlardır. Seyirciler film öncesinde veya sonrasında bu tarz yerlerde zaman geçirerek farklı kültürleri deneyimler. Dolayısıyla sinema salonları incelenirken aynı zamanda kent merkezlerinin belleğinde önemli bir yer tutan çeşitli kent mekânlarının de incelenmesi sinemasal deneyiminin yaygınlığının ve kent ile etkileşimin yansıtılması anlamında önemlidir. Sinemanın kent merkezine giriş için bir araç olması bu noktada dikkat çekicidir. ‘Beyoğlu’na çıkmak’ ifadesi bütün bu süreçleri kapsayacak olan bir ifadedir. Gidilen sadece bir film ya da sinema salonu değil aynı zamanda kentin kültürel dokusu ile temas edilen bir deneyimdir. Markiz

Pastanesi'nde film saatini beklemek, Narmanlı Han'ın önünden geçmek, Galatasaray Meydanı'nda buluşmak gibi eylemler kent kültürünü yaşatan davranışlar olarak görülebilir. Bu aktiviteleri sinemaya gitme deneyimiyle birlikte ele almak, geçmişin kent belleğini ortaya koyabilmek açısından önemlidir. Sinemaya gitme deneyiminin bu mekânların görülmesine, çeşitli kentsel aktivitelerin yapılmasına olan katkısını belirtmek gerekmektedir.

2.4.1. Kent Merkezlerindeki Sinemalar

Araştırmanın çalışma aralığını belirten tarihler arasında var olan sinema salonları kent merkezlerinde çeşitli alanlarda toplanmıştır. Beyoğlu, Kadıköy merkez, Bağdat Caddesi çevresi, Şişli, Beşiktaş gibi bölgeleri bu yerler içerisinde sayabilmek mümkündür. Bu alanlar aynı zamanda kentteki farklı kültürel etkinliklerin de yaşandığı yerlerdir. Bu bölgeler arasında çeşitli farklılıklar olmakla birlikte eski yerleşim yerleri olması ve İstanbul kent kültürüne dair yerleşik mekânları barındıran alanlardır. Bu bölgeler İstanbul'un yerli yerleşik nüfusunun da yaşadığı semtlerdir.

Kent merkezlerindeki sinema salonlarının aynı anda yüzlerce kişiye hizmet verebilecek kapasitede olduğu görülmektedir. Beyoğlu Sineması, Emek Sineması, Atlas Sineması, Elhamra Sineması, Fitaş Sineması, Alkazar Sineması, Venüs Sineması, Saray Sineması, Şan Sineması, Kent Sineması (Şişli), İnci Sineması (Şişli), Rexas Sineması, Süreyya Sineması, Opera Sineması gibi sinema salonları bunlardan bazılarıdır. Sinema salonlarının yoğun olarak yer aldığı kent merkezlerinin çeşitli ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilki, bu alanların aynı zamanda kültür ve eğlence yerlerini de barındırmasıdır. Bu yerlerin var olması hem sinema salonuna gelen seyircinin hem de diğer kent mekânlarına gidenlerin bu bölgeleri kültürel etkinliklerin yoğun olarak yaşandığı yerlere dönüştürmesidir. İkinci olarak, bu alanlar ulaşım açısından diğer alanlara göre altyapı olarak daha iyi durumda bulunan bölgelerdir. Bir diğer özellik ise sinemaların yoğun olduğu kent merkezlerinin geçmişten gelen kültürel yapıyı barındırmasıdır. Beyoğlu bu anlamda en önemli örnek olarak gösterilebilir. Filmlerin geniş kitlelerle izlendiği

gösterimlerin yine Beyoğlu'nda yapılması bu bölgeyi bir sinema salonları merkezi haline getirmiştir. Van de Vijver'ın da belirttiği gibi, yeni sinema tarihi, farklı tarihi yerlerdeki film gösterimleri, izleyicilerin çeşitliliği ve sinemaya gitme deneyimlerini araştırmaya katkı sunmaktadır (2017: 130). Dolayısıyla yeni sinema tarihi, Beyoğlu ve İstanbul'un çeşitli kent merkezlerindeki izleyici çeşitliliği, tarihi sinema salonları, sinemaya gitme ritüelleri, diğer kent mekânlarını sinemayla birlikte deneyimleme pratiklerini araştırmaya katkı sağlayacaktır. Bu noktada incelenecek olan konular sinema salonları ve izleyicilerin kentte yarattıkları pratikler olmakla birlikte bu pratiklerin kent, semt ve mahalle tarihleri ile gündelik yaşantısı hakkında ne gibi bilgileri verdiğidir. Dolayısıyla Klenotic'in de vurguladığı gibi yeni sinema tarihi, araştırmada pasif olarak kapsayan ya da aktif olarak sınırlanmış bir disiplin değildir (2020: 23). Yeni sinema tarihi, farklı disiplinlerden beslenerek değiştiği bağlamları sürekli genişleten bir yapıya sahiptir. Klenotic devamında yeni sinema tarihinin deneyimleri bir araya getiren bir yer olduğunu, birçok farklı geçmiş ve altyapıya sahip bilim insanlarının, vatandaşların buluşma alanı olduğunu belirtmektedir (2020: 23). Bu noktada yeni sinema tarihi, farklı toplumsal gruplardan kişiler ve çeşitli alanlardan akademisyenlerin katkısı ile sürekli genişleyen bir disiplin olarak görülebilir. Dolayısıyla daha geniş bir perspektifle veri toplama, analiz ve tartışmayı içerisinde barındırmaktadır. "Seyir deneyimini toplumsal bir deneyim/etkileşim alanı olarak ele alan Yeni Sinema Tarihi yaklaşımı, film tarihinden daha bütüncül bir sinema tarihi anlayışını kapsar" (Çam, Şanlıer: 2019, 418). Bu bütüncüllük kent açısından bakıldığında kentin hem merkezlerindeki seyir deneyimlerini, toplumsal ilişkileri, sinema mekânları ile diğer kentsel mekânlar arasında yaşanan gündelik hayat pratiklerini içermektedir. Bu pratiklerin önemli bir bölümü kent merkezlerinde iken diğer bölümü ise semtlerde ve mahallelerde yer almaktadır. Böylelikle yeni sinema tarihi yereldeki seyir deneyimlerini de kapsayacak bir şekilde genişleyerek kentin yerelindeki sinema mekânları örüntülerini, ağlarını da ele almaktadır.

2.4.2. Mahalle Sinemaları

İstanbul'da sinemanın toplumsallaşması kent merkezlerindeki büyük sinemalara ek olarak çeşitli semtlere, mahallelere yayılmış olan kapalı ve açık hava sinemaları aracılığıyla olmuştur. Her toplumsal grubun kent merkezlerindeki sinemalara gitme şansı olmasa bile çoğunluğunun mahalle sinemalarına ulaşması, orada film izlemesi daha kolaydır. İstanbul'da kent kültürü ve belleği ile ilgili bir analizde bulunurken sinema salonlarını da net bir şekilde vurgulamak gerekmektedir.

İstanbul'un yerlilerinin ve göçmenlerinin ortak buluşma mekânları olan mahalle sinemaları, kültürel alanların sınırlılığı nedeniyle, ulaşılabilir olması açısından her türlü gelir düzeyine sahip kişiler tarafından tercih edilebilmektedir. Bunun yanı sıra aynı zamanda yerel sinema işletmeciliği de tıpkı mahallenin bir esnafıymış gibi yaygın bir şekilde kabul gören mesleklerdendir. İstanbul'un çeşitli bölgelerinde sinemacı aileler ortaya çıkmıştır.

İstanbul'da mahallelerde yer alan kapalı ve açık hava sinemalarının sayıca çok olması geçmişte kentte fiziki anlamda sinema kurulabilecek alanların var olduğunu ve sinema salonu açan kişilerin günümüzdeki gibi maddi kayba uğrayarak kapatmak zorunda olmadıklarını göstermektedir. Kentin, bir kültürel mekân olarak fiziksel bakımdan geniş alanlara yayılabilecek sinema salonlarına sahip olması, kentteki yapılaşmanın günümüzdeki kadar yoğun olmadığını gösteren en kolay örneklerdendir. Bunun yanı sıra yapı stokunu inşa eden sermayenin bu kadar büyük ve her yere yayılmamış olduğu sonucuna da varılmaktadır. Bu büyüklükteki mekânları kurabilmek için günümüzde daha güçlü bir sermayeye sahip olunması gerekmektedir. Kentteki ekonomik değişimin, dengelerin nasıl dönüştüğünü göstermesi açısından bu durumu incelemek kent politikaları araştırmalarının alanına girmektedir. Kent merkezlerindeki ve mahallelerdeki sinema salonlarının yok olması, var olan ekonomi, kent ve kültür tahayyülleriyle yakından ilintilidir.

İstanbul'da mahalle kelimesi bir yeri, alanı, bölgeyi tanımlamasının yanı sıra toplumun belleğinde kolektif bir şekilde yer alan mekân tanımlamasını da nitelendirmektedir. Çalışmanın zamansal evrenini oluşturan 1965-1995 yılları arasındaki tarihler için mahalle algısı farklı çağrışımları, anlamları içerisinde

barındırmaktadır. Bu anlamı yaratan olgulardan birisi de mekânlardır. Mahallelerin sahip olduğu çeşitli mekânlar, mahalle algısına katkıda bulunmaktadır. Mekânların yanı sıra toplumsal ilişkiler de bu katkının bir diğer noktasını oluşturmaktadır. Yer isimleri sadece coğrafi ve idari olarak bir alanı işaret etmekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal bir duruma da vurgu yapmaktadır. Bu noktada toplumsal olana ait olgulardan bir tanesi de komşuluktur. Mahalledeki ilişkileri, kültürü tanımlamaya yardımcı olur. “Toplumsallık evvela komşuluktur. Dünyayı etkileyen esas değişimler, ahlaki toplumsal ve politik devrimler, komşulukta filizlenir. Politikanın ortak bir alanının var olması için yaşanan yerden bir şeyin paylaşılması şarttır”. (L’Heuillet, 2019: 205). Büyük değişimlerin mikro düzeyde mahallelere yansımaları bu bağlamda ele almak gerekmektedir. Mahalle sinemalarını araştırırken, fiziksel yapıdan, seyircilerin aidiyetlerine, salondaki oturma biçimlerinden, gösterilen filmlere kadar elde edilecek olan tüm veriler en nihayetinde mahallenin toplumsal yapısına dair çeşitli analizlerin gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktır.

Mahalle sinemalarını kent merkezlerindeki sinemalar ile karşılaştırıldığında grup deneyiminin daha yoğun yaşandığı yerler olarak nitelendirmek mümkündür. Aile, arkadaşlar, komşular ile gidilen mahalle sinemaları bu anlamda daha farklı bir pratik sunmaktadır. Srinivas, Hindistan’da yaptığı saha çalışmasında sinemaya gitmenin nasıl bir deneyim olduğu üzerine görüşmecilere çeşitli sorular yöneltmiştir. Verilen cevaplarda genellikle yalnız sinema ve film izleme deneyiminin anti-sosyal ve doğal olmayan bir eylem olarak görüldüğünü belirtmiştir (2002: 161). Srinivas’ın araştırması ile İstanbul’da mahallelerde yaşanan sinemaya gitme deneyimlerinin benzeştiği noktalar bulunmaktadır. Aile ve komşular ile gidilebilen sinema mekânları, mahalledeki ortak kültürel, toplumsal beğenilerin de yansımaları olan filmlerin izlendiği yerler haline gelmiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi mahalle sinemaları söz konusu olduğunda kültürel alanların sınırlılığının sinema salonlarına ve filme gösterilen ilgiyi arttırdığı görülmektedir. Belçika’nın kırsal bir bölgesinde yapılan bir araştırmada olduğu gibi aileyle birlikte boş zamanlarda gidilebilecek olan etkinliklerin sınırlı olması sinemayı herkesin gidebileceği tek aktivite haline getirmiştir (Meers, Biltereyst, Van De

Vijver, 2010: 278). Geçmişin İstanbul’unda bazı mahalleleri fiziki altyapı özellikleri ve yerleşim yapıları anlamında kırsal bölgelere benzetebilmek mümkündür. Bu nedenle sinema salonları herkesin gidebileceği tek serbest zaman değerlendirme alanı olarak görülmektedir. Sinema salonları, İstanbul’un çeşitli bölgelerinde birçok kentlinin kültürel alana ilk adım attığı alanlardır. Sürekli gidilen semtlerdeki sinema mekânlarının kent merkezlerindekielerine göre daha rahat, samimi ve mahalleye özgü olarak görülmesi önemlidir. Buradaki rahatlık fiziksel olmaktan ziyade seyircilerin filme kolayca tepki verip, yiyeceklerini yiyebileceği, evlerinden yürüyerek gidebilecekleri ve filmi izleyenlerin arasında tanıdıklarını görebileceği yerler olması nedeniyle oluşan bir rahattır. Bu nedenle sinema mekânları, mahallede yaşayanlar tarafından sahiplenilmektedir. Aidiyet duyulan ve sahiplenilen mekânda seyirciler gösterime giren filmler konusunda da belirleyici olabilmektedir. Bir süre sonra sinema sahipleri, getirecekleri filmleri seçerken seyircilerin yapısına ve isteklerine göre belirlemesi hayatın olağan akışı haline gelmektedir.

2.5. İstanbul’da Kentin ve Sinema Salonlarının Dönüşümü

İstanbul’da kentin dönüşümüyle birlikte kültürel mekânlar da hızlı bir şekilde değişmiştir. Bu değişim fiziksel olarak mekânların ortadan kalkmasıyla ya da farklı bir yere dönüşmesi ile sonuçlanmıştır. Mekânı bir sermaye birikimi olarak kullanma düşüncesi buna uygun bir ekonomik yapıyı oluşturmuştur. Hızlı yapılaşma ile kentin boş olan alanları da hızlıca doldurularak bu döngü devam ettirilmektedir. İstanbul için hızlı kentleşme artık son noktasına ulaşmıştır. İstanbul’un, sınırları aşır komşu kentleri de içine alarak büyümesi ise devam etmektedir. Nihayetinde bu büyümenin sonucunda kent merkezlerindeki yapılar da dönüştürülerek yeni yapılar inşa edilmektedir. Bu durum merkezdeki konut ve arazilerin değerinin hızlıca artması ile sonuçlanmıştır. Değeri artan yapıları satın alanlar onları dönüştürerek daha yüksek kazanç sağlamak için kullanabilmektedir. Yapılaşmanın dikey olarak artması, küçük alanlarda da daha fazla konut alanlarının üretilmesi kazancı arttırmak için kullanılan yöntemlerdendir. İstanbul’daki bu dönüşümden kentin kültürel mekânları ve kent ile özdeşleşen mekânlar da etkilenmiştir. İstanbul’un birçok ilçesinde otoparka, pasaja,

alışveriş merkezine, düğün salonuna çevrilen sinema salonlarını bulmak mümkündür. Aynı durum, kent belleğinde önemli yer tutan diğer mekânlar için de geçerlidir. Parfümeri dükkanına çevrilen kitabevleri, alışveriş merkezine çevrilen hanlar bu kapsamda sayılabilecek örneklerden bazılarıdır. Değişen İstanbul'un sonucunda ortaya çıkan kentin yeni çehresinde sinema salonlarının sayısı azalmaktadır. Diğer yandan var olan film izleme alanlarından çoğunu ise klasik anlamda sinema salonu olarak tanımlamak yerine alışveriş merkezlerinin içerisinde yer alan 'film izleme alanları' olarak nitelendirmek daha yerinde olacaktır. Toplumsallaşmaya destek olan, kent kültürüne ve kimliğine katkıda bulunan salonların yerini tüketimin birer alanı haline gelen film izleme alanları almıştır.

Sinema salonları bir kentin kültürel coğrafyasına katkıda bulunan mekânlardandır. Bu noktada bugünün İstanbul'unda sinema salonlarının izlerinin çoğunlukla silindiğini söyleyebilmek mümkündür. Tüketim alanlarının içerisinde yer alan film izleme mekânlarını kent aracılığıyla tarif edebilmek mümkün değildir çünkü kentteki görünürlüğü sadece yer aldığı alanların girişindeki kat planlarında belirgindir. Örneğin, Beyoğlu Sineması'nı tarif ederken İstiklal Caddesi üzerindeki konumu aracılığıyla tarif edebilmek mümkündür fakat alışveriş merkezleri içerisinde yer alan salonları tanımlamak, anlatabilmek kentin coğrafyası açısından oldukça zordur. Bu alanlar toplumun kolektif belleğinde yer alabilecek olan sinema salonlarından daha çok tüketim alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla izleyicinin aidiyet kurması pek de mümkün gözükmemektedir.

Sokaklardan, caddelerden izleri çoğunlukla silinen sinema salonları şu anda yoklukları üzerinden tarif edilen alanlar haline gelmiştir. Gayri resmi olarak sinema mekânlarının yer tariflerindeki konumu bellek aracılığıyla gerçekleşmektedir. Geçmişin sinema mekânlarını deneyimlemiş birinin belleğinden anlatıya dönüşen "Daha önce burada sinema salonu vardı" şeklindeki bir ifadeyle İstanbul'un çoğu noktasında karşılaşılabilmek mümkündür. Çoğu kez fiziksel izleri silinen salonların isimleri dönüştüğü yapıda ironik bir şekilde yaşayabilmektedir. Günümüzde İzmir'de Yıldız Sineması'nın yer aldığı bina Yıldız Spor Tesisleri, Kadıköy'de Efes Sineması'nın yer aldığı yapı Efes Pasajı olarak varlığını devam ettirmektedir. Yıldız

Sineması'nın yer aldığı yapının bir sanat merkezine ve sinema müzesine dönüştürme çalışmaları başlamakla birlikte günümüzde aynı sürecin sonunda yok olan çoğu sinema salonu için böyle bir çalışmanın varlığından söz etmek oldukça güçtür. REXX Sineması'nda da şu an (2023 yılı itibarıyla) gösterim yapılmamaktadır ve sinemanın geleceği anlamındaki belirsizlik süreci devam etmektedir Fiziki varlığını koruyan sinema salonları ise kent merkezlerinin hafızasındaki yerini koruyarak önemli birer konum belirleyici alanlar haline gelmişlerdir. Birçok farklı kentte bu örneklerle karşılaşılabilir. Yer tariflerinde sinema salonlarının önemli bir konum göstergesi olarak kullanılmasına ek olarak aynı zamanda buluşma mekânlarıdır. Kadıköy'de REXX Sineması örneğinde de görüldüğü gibi Kadıköy'e gidenlerin çoğunluğunun buluşma alanı olarak ya da sinema salonuna yakınlığı, uzaklığı veya konumu üzerinden yer tarifi göstergesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; Lakshmi Srinivas'ın çalışmasında, Hindistan'un Bangalore adlı kentinde sinema salonları kentin önemli simge yapıları olarak görülmektedir ve insanlar yer tarifi yaparken sinema salonlarının konumu üzerinden detaylar vermektedir. Buna ek olarak düğün davetiyelerine eklenmiş haritalarda bile sinema salonunun konumu belirgin bir şekilde eklenerek buna göre yer tarifi yapılabilir (Srinivas, 2010: 191).

Daha önce de vurgulandığı gibi İstanbul'da sinema salonlarının fiziki yokluğuna karşılık bellekteki varlığı kentteki bazı yer göstergelerine etki etmektedir. Aşağıdaki görsellerde İstanbul'un Kadıköy ilçesindeki Fikirtepe Mahallesi'nde yer alan bir arazinin internet sitesindeki satış ilanı bu duruma örnektir.

Resim 1: “Yatırımlık Hisseler Fikirtepe Murat Sinemasında1” (sahibinden.com, 2021a).

İstanbul / Kadıköy / Fikirtepe Mah.

İlan No	925712962
İlan Tarihi	18 Mayıs 2021
Emlak Tipi	Satılık Arsa
İmar Durumu	Konut
m ²	17
m ² Fiyatı	16.176
Ada No	3.043

Resim 2: “Yatırımlık Hisseler Fikirtepe Murat Sinemasında2” (sahibinden.com, 2021a).

Yukarıdaki ilan aynı zamanda iki sonucun göstergesidir. Birincisi kentten sinema salonlarının fiziki izleri çoğunlukla dramatik bir şekilde yok olmuştur. Genellikle geniş alana sahip bu salonların yer aldığı araziler mali olarak yüksek bir getiriye sahiptir. Dolayısıyla sinema salonu olarak kalması arazi sahiplerinin gelirini düşürecektir. Bölgedeki yapı stoklarının hızlı bir şekilde dönüştüğü, daha yüksek gelir getirecek binaların inşa edilmeye başlandığı bir zamanda mevcut sinema salonu arazilerinin aynı amaçla devam ettirilmesi olanaksız görülmektedir.

İlanda görülen ikinci sonuç ise, sinema salonları yok olsa bile bölgeyi tanıyanlar tarafından yer anlatılarında, tariflerinde bellek aracılığıyla dolaşıma sokulmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi İstanbul’da geçmişinin sinema salonlarının olduğu alanlarda ve yapılarda, sinema salonunun ismi ile var olan pasajlar, düğün salonları, otoparklar, spor salonları gibi birçok yer bulunmaktadır. Var olan sinema salonlarına ait yapılar ise maddi nedenlerden satılmak istenmektedir. Aşağıdaki emlak ilanına ait görseller de bunu kanıtlayan örneklerdir.

sahibinden.com/ilan/emlak-is-yeri-satilik-7-sinema-salonlu-2100-m2-komple-satilik-2-sinema-binası-906498233/detay

sahibinden.com Kelime, ilan no veya mağaza adı ile ara Detaylı Arama

Emlak İş Yeri Satılık Satılık Sinema & K... Favori İlanlarım

7 SİNEMA SALONLU 2100 M2 KOMPLE SATILIK 2 SİNEMA BİNASI

12.000.000 TL

İstanbul / Kadıköy / 19 Mayıs Mh.

İlan No	906498233
İlan Tarihi	26 Mayıs 2021
Kategori	İş Yeri
Durumu	Satılık
Türü	Sinema & Konferans Salonu
m²	2.100

Resim 3: “7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası1” (sahibinden.com, 2021b).

İNÖNÜ CADDESİ SÜMKO SİTESİ ÇARŞISINDA

SATILIK 2 SİNEMA BİNASI

TOPLAMDA 7 AYRI SALON BULUNMAKTADIR

UZUN YILLAR RUHSATLI BİR ŞEKİLDE FAALİYET GÖSTERMİŞTİR

DAHA ÖNCE MARKET VE PASTANE OLARAK HİZMET VERMİŞTİR

BİRÇOK İŞ UYGUN

TADİLAT İSTEMEKTEDİR

Resim 4: “7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası2” (sahibinden.com, 2021b).

Resim 5: “7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası3” (sahibinden.com, 2021b).

Resim 6: “7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası4” (sahibinden.com, 2021b).

Yael Navaro, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ne mensup kişilerle yaptığı saha çalışmasında adada yer alan terk edilmiş yıkıntı mekânların genellikle “bu mekân marazlı” (2015: 191) şeklinde ifade edildiğini tespit etmiştir. Maraz kelimesini melankoli ile ele alan yazar, bahse konu olan bölümde “mekânın ve insan-olmayan ortamın ürettiği duyguların incelenmesine dayalı bir duygu antropolojisi” (2015: 191) yöntemini kullanmıştır. İstanbul’un kent belleğinde önemli bir yer tutan sinema ve diğer mekânları da aynı duygu antropolojisi üzerinden ele alarak Navaro’nun belirttiği gibi “marazlı mekân” olarak nitelendirmek mümkündür. Bu nitelendirme sadece sinema salonları için değil yok olan diğer kentsel mekânlar ve dokular için de geçerlidir. Bu alanlar yoğun bir melânkoli ve kaybedilmişlik duygusunu içerisinde taşır. Navaro’nun mekânlarındaki yıkıntı tabirinin fiziksel anlamda kullanıldığını belirtebiliriz. Bu noktada birçok kent mekânı ve sinema salonu yapılarının fiziksel olarak dönüştürülmesi bu mekânların geçmişteki durumunu hatırlayanlar için adeta birer yıkıntı alanları haline geldiğini belirtmek mümkündür. Bunun yanı sıra sinema ve diğer kent mekânları fiziksel ve duygusal olarak yıkıntı yerler haline gelmiştir. Genellikle çeşitli kalıntılar ve mimari yapı ile buranın daha önce birer sinema, kültür mekânı olduğu fark edilmektedir. Mekânların sahiplerinin ve orada çalışan kuşakların değişmesiyle birlikte sinema salonunun

mimari yapısı ile ilgili detaylar bellekten silinebilmektedir. Bunun yanı sıra sinema salonunu hatırlatıcı izler de zamanla yok olmaktadır.

Yok olan sinema salonları ve kent ile özdeşleşmiş diğer mekânlar ile ilgili tartışmalarda tekrar ‘hayalet’ kavramına başvurulabilir. Yael Navaro bu noktada Derrida’nın ortaya attığı kavramı farklı şekilde kullanmakta ve bunu da sahadaki verileri derleyerek yapmaktadır. Bu konudaki görüşlerini şu şekilde özetlemiştir:

Hayalet, ortadan yok olmuş veya ölmüş bir şeyin veya kimsenin -simulakr olarak kabul edilebilecek- temsili olmaktansa elimdeki etnografik malzemeden kavramsallaştırdığım biçimiyle, söz konusu şeyle ilişkili veya bağlantılı insanların yok olmasının ardından, maddi nesnelerde ve fiziksel çevrede kalıcı olur. Başka bir deyişle, hayalet, birisinin veya bir şeyin temsili olmaktan ziyade kendi başına bir şeydir, maddi bir nesnedir (Navaro, 2015: 43).

Navaro’nun yaklaşımından gidildiğinde aslında tam da İstanbul’un kent mekânlarına uygun bir kavramsallaştırmanın ortaya çıktığını belirtmek mümkündür. Çoğu kez bir pasaj isminde, düğün salonunda, spor salonunun tabelasında ortaya çıkan sinema salonunun fiziki hayaleti kendisini yer yer görünür kılmaktadır. Tıpkı kentte ulaşım ile ilgili yapılan kazılarda arkeolojik kalıntılara rastlanması gibi yakın tarihin kalıntıları da kendisini sürekli hatırlatmaktadır. Kentin geçmişinden gelen tanığın belleğini uyaran bu hatırlatıcılar melankoliyi ve kayıp duygusunu besleyen bir işlev görmektedir. İstanbul’un sinema belleğinin duygu coğrafyasını haritalamak için anımsatıcıların rolü oldukça önemlidir. Hatırlatıcıların varlığının olmadığı noktada ise bellek bir hatırlatıcı belge görevi görmektedir. İstanbul’un mekânsal dönüşümü kentin hızla değişen bir kuşak gibi çeşitli yüzlerinin aynı anda görünür olmasını sağlamaktadır. Kentin birçok noktasında yapılan kazılarda ortaya çıkan çeşitli kalıntılar yüzlerce yıl öncesinden olabileceği gibi yakın döneme ait de olabilmektedir. Kentin karşı karşıya kaldığı bu durum İstanbul’u adeta bir ‘hafıza mekânı’ yapmaktadır. Bu araştırmada farklı kuşaklardan görüşmecilerin belleğinden faydalanırken, mekân da bir kuşak gibi ele alınarak inceleneceğinden ilk defa bu çalışmaya özgü olan ‘kuşak mekânı’ tanımı kullanılacaktır.

Kuşak mekânı hem belleğe hem de fiziksel olarak yere vurgu yapmaktadır. İstanbul, farklı kuşakların yarattığı mekânların aynı anda yaşadığı bir kent olarak düşünülmektedir. Buna ek olarak çeşitli kuşakların içerisinde yaşadığı toplumsal durumları da bellek aracılığıyla yansıtmaktadır. Mekânların fiziki yokluğu karşısında geçmişin kuşakları bellek aracılığıyla mekânı hatırlayarak anlatılarda yeniden inşa eder. Bu, kuşak mekânı yaratan bir özelliktir. Bu özelliğin yanı sıra geçmiş kuşakların deneyimlediği mekânların fiziki aktarımı yeni kuşakların da bu mekâna sahip olmasını yaratmaktadır. Fiziki aktarımın olmadığı koşullarda ise bellek bir hafıza mekânı işlevi görüp yeni kuşağın belleğine yerleşir ve böylelikle yeni kuşağın mekânı haline gelmiş olur.

Sinema salonlarını da bu tarz bir kuşak mekânı olarak ele alabilmek mümkündür. Kuşakların kültürel aktarımını kesintiye uğratan çeşitli büyük değişimler olsa bile bellek bu noktada önemli bir aracı olabilmektedir. Birçok kişi için sinema salonlarının hafıza mekânı haline gelmesinin nedeni bu mekânların kuşak mekânı özelliği göstermesidir. Çocukluğunda ailesi ile sinemaya giden bir kişi için sinema salonu bireysel yaşam öyküsünde de önemli bir yer tutmaya başlar. Geçmiş kuşağın “gençlik manzaralarının hafıza haritalarında” (Kuhn, 2004: 108) yer alan sinema salonları bir sonraki kuşağa aktarılarak yeni kuşağın belleğine de yerleşmeye başlar. Ev dışında aile üyeleriyle gidilen bir mekân olması nedeniyle ailenin farklı kuşaklarının bir araya geldiği kuşak mekânı olarak görülebilir. Her bir aile üyesinin filme bakışları, tepkileri farklılaşıp benzeşebilmektedir. Bu aynı zamanda filme kuşakların kültürel bakışının çeşitliliği açısından da önemlidir. Sinema salonunda yaşananlar, izlenen filmlere yapılan yorumlar, aile üyelerinin ne tarz filmlerden hoşlandığı gibi birçok detay aile hafızasının somutlaştığı bir mekân olan sinema salonunda yer almaktadır. Her kuşak için filmin alımlanması, sinema deneyimi farklılıklar taşıyabilmektedir. Kuşaklar arası aktarımın sinema deneyimi aracılığıyla iletilmesi durumu söz konusudur. Mannheim’ın da vurguladığı gibi:

Sürekli bir kuşaktan diğerine geçişin gerçekleşmesi kuşaklar arası karşılıklı ilişkileri daha yumuşak kılma eğilimindedir. Bu karşılıklı etkileşim sürecinde eski kuşak yeni kuşakla öyle yekten karşılaşmıyor değildir; daha ziyade ilk temas her ikisine de çok uzak olmayan bir ‘aracı’ kuşak tarafından sağlanır (Mannheim, 2018: 345).

Mannheim'in belirttiği aracı kuşağın eski ile daha yeni olan arasında bir geçişe olanak sağladığı önermesinden hareketle mekânların da bu geçiş alanlarına destek olduğu belirtilebilir. Sinemaya bu yönden bakıldığında kültürel bir geçiş mekânıdır. Kuşaklar arası kültürel aktarımın, beğenilerin, eleştirilerin, deneyimlerin birer aktarımını sağlar. Sinemaya anne ve babası ile kent merkezinde giden bir çocuk aynı zamanda o kent merkezindeki çeşitli mekânları deneyimlemektedir. Deneyimledikleri mekânlar onun için daha önce de belirtildiği gibi artık kişisel tarihin birer alanı haline gelmektedir. Anne ve babasının davranışları, tercih ettiği yiyecek içecekler, giyim kuşamları, film öncesi ve sonrası uğradıkları yerler gibi detayların hepsi bireyin belleğinde yer almaktadır. Tüm bu nedenlerden ötürü sinema salonu bir kuşak mekânı haline gelmiştir ve bu nedenle kuşakları bir araya getiren ve aktarımı sağlayan, Mannheim'in kuşak için belirttiği 'aracı' tanımlamasının mekânsal karşılığı olarak nitelendirilebilir. Aile anlatılarında, kuşak aktarımlarında mekânın, ailenin yaşadığı dönüşümler, büyük olaylar önemli bir yere konumlandırılabilir. Anna Green ve Kayleigh Luscombe, aile hafızasında anlatısal peripeteia'yı simgeleyen maddi boyuttaki şeylerin yer aldığını belirtmektedir (2019: 657). Anlatısal peripeteia dönüm noktası anlamında kullanılmaktadır. Bir romanda karakterin içerisinde olduğu sürecin bir anda tersine çevrilmesidir. Bu durum anlatıda da yaşanmaktadır. Her insanın anlatısında çeşitli dönüm noktaları bulunmaktadır. Bu dönüm noktaları göç, yıkım, yer değiştirme, önemli olaylar gibi birçok şey olabilmektedir. Önemli olan anlatıcının hayatında bir dönüm noktasını vurgulamasıdır. İstanbul'da sinema salonlarının değişimi, göç edenlerin kentteki sinema deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda bu noktada da bir "anlatısal peripeteia"nın olacağını öngörmek mümkündür. Sinema salonlarının fiziki olarak ortadan kalkması da yine bu dönüm noktasına kültürel alan anlamında verilebilecek örneklerden biridir. Kuşak aktarımlarındaki dönüm noktaları toplumun genelini etkileyen olaylar, göçler, gerilimleri içerdiği gibi aynı zamanda bireysel yaşam hikâyelerindeki yaşanmışlıkları da içermektedir. Anlatılardaki dönüm noktalarının seçimi kişiler ve toplumsal gruplar arasındaki farkların ve benzerliklerin de ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır. Değişimler, dönüm noktaları, yaşanan yere

yapılan vurgu, anlatıyı mekân üzerinden de analiz etmenin faydalı olacağını göstermektedir. “Hafıza ve anlatı temelde daima yere/mekâna bağlıdır. Bizi biz yapan, kimliğimizi oluşturan toplumsal ilişkileri tahayyül etme, anlatma ve uygulama şekillerimiz özel yerlerde/mekânlarda gerçekleşir; dolayısıyla, yerle/mekânla olan ilişki kimliğimizi inşa edici bir nitelik taşır” (Mills, 2014: 293). Kaybedilen yere olan vurgu anlatısal peripeteianın yaşandığı zamanı mekânsallaştırmaktadır. Böylelikle anlatılan şey zamansal bir aktarım olmasının yanı sıra aynı zamanda mekânın da bir anlatısı olarak görülmektedir. Marianne Hirsch, “aile, ev, ait olma duygusu ve güvenli dünyanın kaybının bir nesilden diğer nesile aktarıldığını” (2012: 34) belirtmektedir. Yokluğun ve ait olamama duygusunun aktarımının göç gibi büyük değişimlerle olabileceği de bilinmektedir. Buna ek olarak mekânın yokluğunun aktarımı bir kuşaktan diğerine doğru oluşabilmektedir. Bu duygu aktarımının sinema salonlarının yokluğu üzerinden de oluşabildiğini söyleyebilmek mümkündür. Daha çok geçmiş kuşağın deneyimlerinin olduğu bir sinema salonunu çocuk yaşta gören birisi gelecek kuşakta o mekân ortadan kaldırıldığında, mekâna karşı oluşacak olan yoksunluk duygusunun kendisinde de oluşabileceğini görebilmektedir. İstanbul’daki kent mekânları ve sinema salonlarına ilişkin yer anlatıları, dilsel olarak kendisini ifade edebilecek bir özelliğe sahip olmayan cansız bir alan olan mekânın hikâyesinin sözlü bir şekilde yaşayan tanıklıklar aracılığıyla aktarılmasıyla oluşmaktadır. Fiziki olarak izi kalmayan mekân, tanık olarak görünmezdir ve kendisini maddi biçimde temsil edebilecek görsellikten yoksundur. Bu noktada kişilerin anlatısı onu görünür kılmaktadır.

Bunlara ek olarak sinema salonlarının kuşak mekânı olarak tanımlamasına destek olabilecek argümanları geliştirmek mümkündür. Sinema salonları, perdede yer alan görüntüler aracılığıyla da kuşak mekânı tanımını desteklemektedir. Genç bir kuşağın geçmişteki görüntüleri izlediği, film aracılığıyla dönemin toplumsal yapısı ile ilgili bilgileri aldığı bir mekândır. Aynı şekilde bu durum geçmiş kuşaklar için de geçerlidir. Bu yönden görüntüler aracılığıyla çeşitli toplulukların farklı kuşakların hayatlarını, kültürlerini deneyimlediği bir yer haline gelmiştir. İstanbul’da sinema salonunda filmi izleyen bir göçmen ailesi aynı zamanda beyazperdede kendi aile tarihi ile ilgili benzerlikleri de görebilmektedir. Haydarpaşa Garı’ndan kente giren

kuşakların aile hafızasında yer alan bu bilgi beyazperdede gördüğü bir göç hikâyesi ile birleşebilmektedir. Kırel'in de vurguladığı gibi "Haydarpaşa Garı'nın Yeşilçam filmlerindeki simgesel varlığı Anadolu'dan göç edenlerin İstanbul'la ilişkiye girdikleri ilk mekân ve 'kapı' olarak kentlileşmenin de kapısı olma özelliği taşımaktadır" (2018: 128-129). Sinema salonunda kendi ailesinin ya da geçmiş kuşağının göç deneyimini gören bir seyirci için sinema mekânı hem fiziksel yapısıyla hem de ekranda gördükleriyle bir kuşak mekânına dönüşmektedir. Ekranda aile hafızasından izleri görebilmektedir.

Tüm bunlara ek olarak mimari olarak da kuşak farklılıkları sinema salonlarında görünür olmaktadır. Yirminci yüzyılın başında, o dönemin mimari anlayışıyla yetişmiş kuşaktan mimarın yaptığı bir sinema salonunda 2021 yılında dijital teknolojilerin hâkim olduğu bir anlayış ile yapılmış filmi (örneğin animasyon sineması, dijital efektlerin yoğun olduğu filmler) izleyen genç bir kuşağın sinema salonunda yaşadığı deneyim o mekânı bir kuşak mekânı haline getirmektedir. Sadece o kişiden önceki kuşağın değil ondan yıllar önce yaşamış olan bir kuşağın mimari anlayışını, mekân tahayyülünü de deneyimlemektedir.

2.5.1. Kent Mekânları ve Sinema Salonlarının Dönüşümüne Karşı Bellek

İstanbul'da yapısal ve kültürel dönüşümün hızlı bir şekilde yaşanması kentlilerin yaşadıkları yere olan aidiyetlerinde çeşitli problemler yaratmıştır. Korucuyu bir tavırla geçmişte yaşadığı kent ile bugünü karşılaştıran kişiler daha önce de belirtildiği gibi melankoli ve nostalji gibi duyguları yaşarlar. Bu duyguların yanı sıra kentin geçmişini olumlu bir şekilde aktaran toplumsal gruplar belleklerini yeni dönemin getirdiği yok oluşa karşı bir araç olarak kullanır.

Eski kuşağın belleğinde yer alanların yeni kuşaklara aktarılacak kentin fiziki mekânlarının yok olmasına karşı bir bellek oluşturulmaktadır. Bu noktada belleğin bir karşı araç olarak kullanılması iki ana ekseninde gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi fiziki olarak yok edilmesine karşın kent mekânlarının bellek aracılığıyla

yaşatılmaya çalışılmasıdır. Bu yaşatılma çalışması sanatsal eserler, tarihsel belgeler, sözlü tarih gibi araçlarla yapılabilmektedir.

İkinci eksen ise belleğin yeni kuşaklara aktarımı yoluyla gerçekleşmektedir. Fiziksel olarak varlığını yitirmiş mekânların bellek aracılığıyla yaşatılmasına ek olarak fiziki varlığını koruyan fakat yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan kent mekânlarının yaşatılması için koruyucu bir bellek aktarımı oluşturulmaktadır. Yeni kuşak geçmişten aldığı belleği ve kent mekânını yaşatmak için harekete geçmektedir. Son yıllarda çeşitli kent mekânlarının korunması için yapılan etkinlikler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Sinema salonlarının bellek aracılığıyla fiziki olarak yaşatılması noktasında geçmiş kuşağın aktarımı oldukça önemlidir. İstanbul’da Beyoğlu Sineması, Atlas Sineması, REXX Sineması, Kadıköy Sineması gibi salonların fiziki varlığının korunması için yapılan etkinlikler buna örnek olarak verilebilir. İsmi belirtilen sinema salonları için çeşitli kampanyalar yapılarak maddi destek sağlanmaya çalışılmıştır. Bu etkinlikler aynı zamanda sözü edilen sinemalarda film izleme deneyimini yaşamış geçmişin kuşaklarıyla bugünün kuşaklarını aynı kolektif bellek etrafında bir araya getirmektedir. Kentin kolektif yaşantılarına dayanan belleğinin korunması için farklı kuşakların deneyimleri mekân merkezli olarak aktarılmaktadır. Mekânı merkeze alan bu bakış aynı zamanda kent genelindeki farklı alanlarda da kendisini göstermektedir. Bu mekânlar geçmişin deneyimlerini yaşamış kuşaklar için birçok deneyimin yaşandığı korunması gereken alanlar iken bugünün kuşakları için benzer deneyimleri yaşamak için muhafaza edilmesi istenilen alanlar olarak gözükmektedir. Yeni kuşak, gelecekte kendi açılarından oluşacak olan bir kent belleğini yaratmak, bu mekânlarda geçmişin kuşaklarının yaşadıkları deneyimleri yaşamak için fırsat yaratmak istemektedir. Yeni kuşağın deneyimlemek istediği birçok kent mekânı fiziksel olarak yok olmuştur. Dolayısıyla bugünün kuşağı, geçmiş kuşaklardan bellek aktarımı yoluyla aldığı alanları ve kültürleri korumak istemektedir. Kentin geldiği noktada geçirdiği dönüşüme karşı geçmişin bellek aktarımının getirdiği bilgi, karşı bir duruşun altyapısını hazırlamaktadır. Bu bir nevi “bir zamanlar beliren imkânların, koşulların hatırlanması, mekâna kazınmış zamansal sosyal izlerin bir kaydını tutmaktır” (Ercan, 2013: 161). Kaydı tutulan ve korunmaya çalışılan mekânlar aracılığıyla toplumsal ilişkilerin yarattığı bir karşı

bellek oluşmaktadır. Bu bellek türü sadece hatırlama üzerinden tanımlanmaktan ziyade aynı zamanda politik bir tutumu da yansıtmaktadır. Kent üzerindeki tasarımın, yerleşimin ve çeşitli hakların politik bir yansıması olan bir bellektir. Bu bağlamda “eleştirel kent çalışmalarının da gösterdiği gibi bellek, kent mekânını tanımlamak, düzenlemek ve savunmak bakımından önemli bir kavramsal güce sahiptir” (Yelsalı Parmaksız, 2019: 9). Bellek var olanı korumak noktasında önemli bir işlev görmekle birlikte aynı zamanda geçmişin toplumsal ilişkilerini de yaşatması bağlamında da rol üstlenmektedir. Kentlerin ve toplumların büyük değişimler yaşadığı dönemlerde bu refleksi görebilmek mümkündür. İstanbul özelinden gidildiğinde kentin önemli toplumsal ve yapısal değişiklikler yaşadığı bilinmektedir. Bu değişikliklerin, önemli kent mekânlarını değiştirme ya da fiziksel olarak ortadan kaldırması sadece melankolik, nostaljik bir bellek bakışıyla değil aynı zamanda tepkisel bir bellek yaklaşımı ile de karşılık bulmaktadır. Bu karşılık eleştirel kent çalışmalarının inceleme alanına girmektedir.

Kent mekânları üzerinden ele alınan koruyucu bellek sinema salonları için de işlevseldir. Maddi sorunlarla karşılaşan sinema işletmecilerinin bazıları salonları kapatmak zorunda kalmakta ya da çeşitli destek kampanyaları düzenleyerek sinema salonlarını yaşatmaya çalışmaktadır. Kovid 19 pandemisi döneminde maddi zorluklarla karşılaşan Kadıköy Sineması çeşitli kampanyalar düzenleyerek varlığını korumaya çalışmaktadır. Sinema salonlarının aylarca kapalı kalması sonrasında kampanya başlatan Kadıköy Sineması, destek olan seyircilerinin isimlerini sinema salonundaki koltukların üzerine yazarak “koltuk destek kampanyası” (kadikoysinemasi.com, 2021) adı altında bir kampanya başlatmıştır. Kadıköy Sineması’nın başlattığı bu kampanya ve seyircilerin verdiği destek, sinemaların yok olmasına karşı belleğin gösterdiği bir direnç olarak görülebilir. Bu salonun yok olmasını istemeyen seyirciler koltukların arkasına kendilerinin ya da kurumlarının isimlerini vererek hem mekânın fiziki belleğinde yaşamakta hem de kent belleğinin önemli olan bir yapısını ayakta tutmaya çalışmaktadır. Bu anlamda Kadıköy Sineması karşı belleğin önemli bir alanı haline gelmiştir. Bir sinema salonunda seyircinin belleği belki de fiziki olarak ilk defa bu kadar belirgindir. Koltuklarda yer alan isimlerin sinema salonu var olduğu sürece duracağı belirtilmiştir. Bu durum aynı

zamanda daha önce de vurgulandığı gibi sinemayı bir kuşak mekânı haline getirmiştir. Kadıköy Sineması'nın koltuklarında ismi yer alan bir izleyicinin birkaç kuşak sonraki yakını salona gittiğinde orada ailesinden bir iz bulacaktır. Kendi geçmişinden bir kuşağın o sinemada film izlediği, o sinemanın varlığını sürdürmesi için destek olduğu gerçeğini görerek kuşağın aktardığı belleği yaşayacaktır. Geçmiş kuşağın aktardığı iz, mekâna dair koruma refleksi barındırmaktadır. Böylelikle mekân, yeni kuşağın ailesi için de önemli bir alan haline gelmektedir. Yeni kuşaklar için ailenin herhangi bir izinin olduğu mekânlar aile hafızasında önemli bir yer tutmaktadır. Kent belleği bakımından önemli diğer alanlar için de bu durum geçerlidir. Çoğu kez bir video, fotoğraf, anlatılan bir anı, yeni kuşak için o mekânı kolektif aile belleğinin çağrılmasına etki eden bir çağrıcı güç haline getirir. Böylelikle kamusal bir alan olan bu tarz mekânlar hem geçmişin kuşakları hem de yeni kuşaklar için adeta birer özel alan haline gelmektedir. Sinema salonlarının korunmasına dair refleksi oluşturan bellekten söz edilirken bu noktanın da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sinema salonlarının korunması süreçlerinde gelişen pratikler, seyirciyi sadece sinema salonuna giderek biletini alıp film izleyen bir özne konumunda değil aynı zamanda bu yerlerin var olmaya devam etmesi için destekleyen, koruyan özne konumuna da yerleştirmektedir. Geçmiş kuşaklara göre yeni kuşakların azımsanamayacak bir bölümünün, sahip oldukları az sayıdaki sinema salonunu bu şekilde korumaya çalışması sinema salonlarının yok olmasındaki dramatik sürecin farkında olduklarını göstermektedir.

2.5.1.1. İstanbul'da Sinema Mekânları Nostaljisi: Açık Havada Film Gösterimleri

İstanbul'da sinema salonlarının kent üzerinden çoğunlukla silinmiş olması toplumun bu mekânlara dair hatırladıklarını nostaljik bir bakış ile oluşturmaya neden olmaktadır. Nostaljik bakışın yarattığı çeşitli seyir deneyimleri geçmişteki deneyimi karşılayamasa bile onu anımsatan bir işleve sahip olmaktadır.

Son dönemde yerel yönetimlerin ve çeşitli kurumların katkısıyla yapılan açık havada film gösterimlerinin tanıtımları nostalji vurgusu ile yapılmaktadır.

İstanbul'un Kartal ilçesinde film gösterimleri yapılmasıyla ilgili etkinlik "Nostaljik Yazlık Sinema Günleri Devam Ediyor" (ntv.com.tr, 2019) şeklinde haberleştirilmiştir. Üsküdar, Kadıköy, Beykoz gibi ilçelerde aynı şekilde etkinlikler gerçekleştirilmekte ve 'nostaljik sinema gösterimleri', 'nostaljik açık hava sineması' başlıklarıyla tanıtım ve haberleri yapılmaktadır.

Geçmişin açık hava, yazlık sinemalarını bu şekilde hatırlatan etkinliklerin toplum tarafından ilgi görmesi aynı zamanda bu sinemaların geçmişteki gibi sayısının çok olması durumunda tekrar yazlık sinemaya ilginin artacağına dair güçlü bir veridir. Sinema seyircisinin azalmasının nedenleri arasında teknolojik gelişmelerin gösterilmesi (televizyonun yaygınlaşması, CD, DVD gibi araçların oluşması, internetin gelişmesi vb.) yaygın bir kanaattir. Bu noktada göz ardı edilmemesi gerekenlerden biri de sinema salonlarının sayısının azalmasıdır. Ulaşılabilir olan sinema mekânlarının kentlerden yok olmaya başlaması, seyirci sayısının da azalması sonucunu beraberinde getirmiştir. Var olan sinema salonlarının genellikle ulaşım anlamında erişilebilir olmaktan uzak ve bilet fiyatlarının yüksek olması nedeniyle seyirci sayısında gerileme yaşanmıştır. En nihayetinde sinema salonları kent merkezlerinden ve mahallelerden silinmeye başladığında seyircinin de azalması sonucu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda kente dair yeni ekonomik, toplumsal yapılanma, büyük alışveriş merkezleri, yoğun yapılaşma, kültürel alanların azalması gibi sonuçları yaratmıştır. Dolayısıyla yeni ekonomik ve toplumsal insanın da yaygın bir sinema salonu varlığının kent yapılanması planlarında yer almadığını belirtebilmek mümkündür.

Tüm bu tartışmalara ek olarak yazlık sinemaların birer nostaljik tanıtım ve tema ile yeni kentlilere sunulması aynı zamanda kentlilerin kaybettiği yapıların birer temsilini gösterme çabası olarak da yorumlanabilir. Bu durumun temsilden öteye gidebilmesi için kent planlamasının değişerek içerisinde sinema salonlarının da yer aldığı kültürel mekânların tekrar yapılandırılması ve kullanılmaya başlanması gerekmektedir. Bu yapılanmanın gerçekleştirilemediği bir pratikte ise mevcut olan kentsel yaşantı içerisinde kısa süreli yanılsamadan öteye giden bir durumun olmayacağını belirtmek mümkündür. Tam da bu noktada Boym'un şu sorgulamasını

hatırlamak gerekmektedir. “Nasıl oldu da eskiden ilerlemenin kalesi olan anti-nostaljik bir modern şehir nostaljik bir mekân haline geldi” (2009: 136). Svetlana Boym’un dile getirdiği bu soru İstanbul bağlamında ele alındığında çeşitli analizlere referans olmaktadır. Kent, klasik anlamda onu yaratan dinamikleri, yaşantıyı ve mimarisini kaybetmeye başladığı anda nostaljik bir alan haline gelmiştir. Boym’un devamında vurguladığı gibi “on dokuzuncu yüzyılda nostaljikler şehirden uzaklaşıp bozulmamış doğal manzaralara kaçmayı hayal eden kent sakinleriydi. Yirminci yüzyılın sonunda ise kent sakinleri şehrin yok olup gitme tehlikesiyle karşı karşıya bir manzara olduğunu hissediyorlar” (Boym, 2009: 136). İstanbul’da yok olma tehlikesinin olduğunu söylemek artık mümkün değildir. Bunun nedeni ise artık bu durum bir tehlike olmaktan çıkarak artık gerçeklik haline gelmiştir. Dolayısıyla kentliler eski kentlerine, mahallelerine nostaljik bir bakış ile bakarak onu hatırlatan deneyimlere ilgi göstermektedir. Açık havada yapılan yazlık sinema nostaljisinin de bu bağlamda incelenmesi gerekmektedir. Kaybedilenin nostaljik birer nesne haline getirildiği, ona ulaşmanın ise oldukça zor olduğu durumlarda onu hatırlatıcı pratiklerin, mekânların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

2.5.1.2. İstanbul’un Yaşayan Sinema Salonları

İstanbul’da araştırmanın tarihsel aralığını oluşturan 1965 ve 1995 tarihleri arasında tüm sinema salonlarının sayısına dair resmi bir veri olmamasına karşın dönemin belgeleri, arşivleri ve anlatıları üzerinden kentlilerin kolaylıkla ulaşabileceği alanlarda yazlık ve kapalı sinema salonlarının olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Salt bu bilgiden hareketle sinema salonlarının kentin çoğu noktasına yayıldığı kolaylıkla belirtilebilir. Buna karşılık günümüz İstanbul’unda var olan sinema salonlarını isim olarak tek tek sayabilmek mümkündür. Sadece bu bilgi bile sinema salonlarının sayısındaki düşüşün çarpıcı bir göstergesidir. Bu noktada sinema salonları ile film izleme alanlarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. İstanbul’da çeşitli alışveriş merkezlerinin içerisinde film izlenen alanlar bulunmaktadır fakat klasik anlamda salt sinema salonu olarak nitelendirilebilecek mekânların sayısı oldukça azdır. Günümüzde İstanbul’da bu kapsamda değerlendirilebilecek sinema

salonları ise şunlardır: Beyoğlu'nda Atlas, Beyoğlu, Cinemajestic, Yeşilçam Sineması, Kadıköy'de REXX ve Kadıköy Sinemaları, Pendik'te Oscar Sineması. Sinema tarihçisi Ali Özuyar'a göre 1922 yılında ise sadece İstanbul Beyoğlu'nda on üç sinema salonu bulunmaktadır (2023: 52).

Kapalı sinema salonlarının yanı sıra çeşitli yerel yönetimlerin açık havada film gösterimleri yaptığı alanlar da bulunmaktadır. Ek olarak Kundura Sinema adıyla eski Beykoz Kundura Fabrikası'nın içerisinde restore edilerek sinema salonuna dönüştürülen alanda açık havada film gösterimleri düzenli olarak yapılmaktadır. Atlas Sineması'nın yer aldığı mekânda aynı zamanda bir sinema müzesi oluşturulmuştur. Beyoğlu Sineması ise dönem dönem yaşadığı maddi zorluklara karşı seyircileriyle birlikte destek kampanyaları düzenlemektedir. Kadıköy'de yer alan REXX Sineması da kapanma tehlikesiyle karşı karşıya olan sinemalardan biridir. Kovid 19 Pandemisi döneminde sinema salonunun dışına metal levhalar yerleştirilmiştir. Bundan dolayı sinema salonunun yıkılacağı ile ilgili çeşitli haberler ortaya çıkmakla birlikte sinemanın durumu belirsizliğini korumaktadır. Bu araştırmada daha önce de belirtildiği gibi Kadıköy Sineması da maddi zorluklarla karşılaşmakla birlikte çeşitli kampanyalar yürüterek seyircilerinden gelir elde etmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla İstanbul'da sinema salonu olarak varlığını koruyan az sayıdaki yapının da geleceği belirsizliğini korumaktadır. Genellikle maddi kaygılardan dolayı sinema salonu işletmecileri salonlarını kapatma yoluna gitmektedir.

İstanbul'da sinema salonları ve kent mekânlarının geçirdiği dönüşüm bu bölümde incelenmiştir. Bir sonraki bölümde ise görüşmecilerin anlatılarında bu sinema salonları ve kent mekânlarıyla kurulan ilişki kente göç etmiş olan ailelerin anlatılarından yola çıkılarak incelenmiştir. Bu incelemede kuşaklara bağlı olarak anlatılardaki benzerlik ve farklılıklar da tartışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANLATILARIN ANALİZİ

Hikâye anlatma isteği insanlık tarihinde oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. “Anlatı, insan deneyiminin fenomenlerini karakterize etmenin ve birçok sosyal bilim alanına uygun olarak çalışabilmenin bir yoludur” (Connelly, Clandinin, 1990: 2). Anlatı çalışması, insanların, yaşamlarındaki bazı deneyimleri nasıl tanımladığı, bu deneyimleri aktarırken hangi kelimeleri seçtiği, kelimeleri kullanırken seslerinin yaşadığı değişimler, vurgular, hikâyelerini aktarırken paylaşmadıkları noktalar gibi birçok detayı analiz etmeye odaklanan bir yaklaşımdır.

Anlatı sadece yönetime dair çalışmaları tarif etmek için kullanılan bir kavram değil aynı zamanda geçmişe bakışın, belgelendirme çalışmasının ve tarih anlayışının da bir karşılığıdır. Anlatı analizinde veri toplama tekniklerinden biri olan sözlü tarih kavramı son yıllarda ilgi çekici bir şekilde klasik tarih anlatılarına bir alternatif olarak ön plana çıkmaktadır. Leyla Neyzi, sözlü tarihin 1960’lı yıllarda yazılı tarihi olmayan ötekilerin bir başka deyişle toplumda görece daha güçsüz olan azınlıklar, işçi sınıfı, kadınlar, yabancılar gibi kesimlerin tarihini yazabilmek amacıyla söze dayalı olan yaşam öyküsü anlatılarının kayda alınarak tarihin bir alt dalı olarak geliştiğini belirtmektedir (2016: 5). Bu gelişim geleneksel tarih anlayışına dair sorgulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu araştırmada anlatı araştırması temel alınmıştır. Creswell’in anlatı araştırmalarında önemli çalışmalar yapan Riessman’dan aktardığı gibi anlatı araştırmalarında üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan araştırmacının görüşme yaptığı kişilerden gelen anlatıları temaları belirleyip yapmış olduğu tematik analizdir. (Riessman’dan akt. Creswell 2018: 72). Yine Creswell’in de vurguladığı gibi anlatılarda çeşitli türler belirlenmiştir. Bu türler arasında biyografik çalışma, otoetnografi, yaşam öyküsü, sözlü tarih türleri yer almaktadır (Creswell, 2018: 73). Bu araştırma da yukarıda sayılan türlerden yaşam öyküsü ve sözlü tarihe yöntemsel olarak yakın bir alanda yer almaktadır. Araştırma bir anlatı analizi ile sonuçlanmaktadır fakat bu araştırma

süresince odağına veri toplama tekniği olarak sözlü tarih türünü almıştır. Görüşmecinin yaşam öyküsünün sözlü tarihini içerir. Görüşmecilerden gelen veriler temalarına göre ayrılarak bir inceleme yapılmıştır. Araştırmanın sözlü tarih ile ilintili olduğu nokta görüşmecilerin kişisel, kent ve toplumsal tarihe dair de verileri iletecek olmalarıdır. Kişinin yaşam öyküsü üzerinden bir sözlü tarih okuması yapılmasının sebebi sayıca daha spesifik bir gruba yönelik olarak yapılan bir araştırma olmasıdır. Sekiz farklı görüşmeci araştırmacının da yaşadığı semtten, kişisel ilişkilerinden yola çıkarak belirlenmiş kişilerdir. Dolayısıyla mikro ölçekte otoetnografik izler de taşımaktadır. Araştırma süresince izlenecek olan yöntem ve yaklaşım başlangıçtan sona doğru sıralanmıştır. Anlatı Analizi, Yaşam Öyküsü Temelli Mikro Sözlü Tarihle Verilerin Toplanması, Verilerin Temalara Göre Ayrıştırılması, Bağlamsal Anlatı Analizi'dir.

Yukarıda da formüle edildiği gibi çalışmanın sözlü tarihsel yanı kente, mekânlara ve toplumsal bağlama dair verileri de almasıdır. Diğer yandan görüşmecilerin yaşam öyküsel sözlü tarihine dair de verileri içermektedir. Salt sözlü tarih olarak ele alınmamasının sebebi niceliksel olarak daha sınırlı bir grup üzerinden araştırmanın şekillendirilmesidir. Bunda belleğe ilişkin kişisel anlatıların çeşitli başlıklarda haritalanacak olmasının da rolü vardır. Bu sınırlılığa rağmen görüşmecilerin yaşadıkları semtlere dair mikro düzeyde sözlü tarih verilerini içermektedir. Araştırmanın yaşam öyküsü temelinde yer almasının nedeni, kişilerin göç ve sinema deneyimlerine dair fikirlerini bireysel ve aile hayatlarında nereye oturttuklarının tespit edilmesi isteğidir. Dolayısıyla araştırmacıdan ziyade görüşmecilerden gelen verilere göre temalar şekillenmiştir. Buna ek olarak kişilerin anlatılarındaki baskın odak noktaları da belirlenmiştir. Çalışmanın yaşam öyküsel bir kapsamda yer alınmasında iki farklı kuşağın aile belleği çerçevesinde incelenmesi isteği de yatmaktadır. Göç deneyimini yaşayan ve yaşamayan iki farklı kuşağın yaşam öyküsü üzerinden kent ve toplumsal belleğe dair izleri tespit etmek mümkün olmuştur. Anlatıların tematik ayrımı yapıldıktan sonra bağlamsal bir şekilde analiz edilmesiyle aktarılan belleğin toplumsal olanla ilişkisinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Anlatılar analiz edilirken bağlama bakılmasının sebebi anlatıları etkileyen, toplumsal, mekânsal ve kuşaksal izlerin tespit edilmeye çalışılması

isteğidir. Böylelikle kişilerin anlatısına etki eden birçok faktör göz önünde bulundurularak bir analiz gerçekleştirilmiştir.

Kadın çalışmaları ve sosyal adalet üzerine araştırmalar yapan Joan Sangster, sözlü tarih teori ve pratiğinin iç içe olduğunu belirterek yapılan teorik tartışmaların da dolaylı olarak politik tahayyüller ile ilintili olduğunu, belirlenen konulardan, sorulacak sorulara ve çalışılan konunun nasıl çerçeveleneceğine kadar birçok konunun politik bakış açıları tarafından şekillendirildiğini belirtmektedir (2013: 59). Tam olarak bu nedenle sözlü tarih aynı zamanda tıpkı geleneksel tarih anlayışında olduğu gibi farklı politik bakış açılarının kendi perspektifleriyle yaklaştığı bir yöntem olarak da görülmektedir. Bu aynı zamanda sözlü tarihe geleneksel tarih anlayışının savunucuları tarafından nesnellik ve gerçeklik üzerinden getirilen eleştirilere de bir yanıt olarak görülebilmektedir. Tarihin politik bir bağlama oturan özelliği bu disiplinin alt dalları için de geçerlidir. Anlatı üzerine çalışmalar yapan Amy Shuman, her yeniden anlatımın yeni bir bağlam yarattığını belirtmiştir (2015: 41). Dolayısıyla anlatı araştırması, sözlü tarih aracılığıyla geçmişten veri elde ederken, geçmişin günümüzde nasıl bir anlatı ile ifade edildiğini analiz ederek dinamik bir çözümleme süreci sunmaktadır. Bu süreçte bağlam oldukça önemli bir yer tutar. Bağlamın değişkenliği, yaşanan olayın üzerinden belirli bir süre geçmesi, değişen toplumsal koşullar, bireyin içerisinde bulunduğu konum gibi tüm etmenler anlatının neden dinamik bir analiz süreci ile ilişkilendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu analiz sürecinin verinin tümüne hâkim bir şekilde yapılabilmesi için araştırmacının da çeşitli sorumlulukları bulunmaktadır. Creswell’in de vurguladığı gibi “bireylerin deneyimlerini almak için toplanan belirli hikâyelerden oluşan ana kaynakları belirleyebilmek keskin bir göz gerektirir” (2018: 76). “Keskin bir göze”e sahip olmayı isteyen bir araştırmacının ise konu ile ilgili dokümanları toplaması, görüşme yaptığı kişi ile ilgili çeşitli detayları öğrenmesi hem olayın hem de anlatıya dönüştüğü zamanın bağlamlarını kavraması gerekmektedir. “Sözlü tarihin en büyük gücü hikayelerin güvenilmezliğidir” (Janovicek, 2013: 196). Elbette Nancy Janovicek’in belirttiği şey sözlü tarihte anlatıcıların doğru olmayan şeyleri söylemesi değildir. Aksine anlatılan hikâyeler, zamana, bağlama, anlatıcının politik, kültürel konumuna bağlı olarak şekillenmektedir. Araştırmacının yapması gereken anlatıcının

söylediği şeyleri geleneksel tarihin yaptığı gibi doğruluğunu veya yanlışlığını sorgulamanın peşine düşmek değildir. Anlatıyı analiz etmek isteyen araştırmacı için önemli olan noktalar, neden böyle bir anlatı üretildiği, hangi koşullara bağlı olarak anlatının değiştiği, farklı kimliklerde anlatının neye göre farklılaştığı, anlatılar arasındaki ortak veya farklı temaların neler olduğu ve bu benzerlik ya da değişikliklerin neden dolayı ortaya çıktığı gibi sorulardır. Dolayısıyla Janovicek'in de belirttiği gibi bir sözlü tarih anlatısının gücü aslında hikâyelerin "güvenilmezliğiyle" başlamaktadır. Çünkü "bizlerin hatıraların yeniden biçimlendirilmesinden gerçekler kadar öğreneceklerimiz var" (Thompson, 2006: 33).

Hikâyelerin, hatıraların veya daha genel bir ifadeyle geçmişin aktarımı aynı zamanda kimliksel de bir aktarım sürecidir. Bu aktarım sürecinde aileler önemli bir işlev görürler. "Kültürel aktarımda önemli olan, kuşaklararası aktarım zincirinin kesilmemesi" (Neyzi, 2016: 5) olmuştur. Dolayısıyla kuşaklar ve ailelerin anlatıları bu aktarım sürecinin nasıl oluştuğuyla ilgili sözlü tarihçilere çeşitli ipuçları verebilmektedir. Anlatı üzerine çalışmalar yapan dilbilimci Cynthia Gordon, gelecekte aile anlatısı üzerine olacak olan araştırmaların gündelik aile deneyimlerine dair birçok bilgi vermesinin yanı sıra genel olarak anlatı çalışmalarının kendisine de önemli içgörü kazandıracağını belirtmektedir. (2015: 324). Gordon'un tespit ettiği içgörünün kuşaklar anlamında da gerçekleşeceğini öngörmek mümkündür. Aile anlatıları, toplumsal değişime paralel olarak kuşaklar arasındaki benzerlik ya da farklılıkların nasıl gelişim gösterdiğini ve bunun anlatılara ne gibi yansımaları olduğunu tespit etmekte fayda sağlayacaktır. Bunun yanı sıra anlatıda oluşan süreç kişinin kendi yaşamında da belirli noktalara temas etmesini sağlayabilmektedir. "Anlatılar, sadece anlatanın değil, dinleyenlerin de kendi deneyimlerini anlamalarına ve belki de bunun üstesinden gelmelerine yardımcı olurlar" (Cortazzi, 2021: 387). Dolayısıyla kuşaklar arası aktarımlar, göç anlatıları, kent belleğine yönelik hatırlama pratiklerine dair görüşmelerde dile getirilen veriler araştırmacının kendi deneyimlerine dair de analizlere fırsat tanıyabilmektedir. Görüşmeyi yapan araştırmacı görüştüğü kişiden elde ettiği verilerle kendi anlatılarına yönelik de bir içgörü kazanabilmektedir. Bu da çalışmanın farklı araştırma süreçlerine olanak tanıyabilmektedir.

Anlatı analizinde bağlamın dikkate alınmasının oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bir hikâyeyi, anlatıyı, yaşam öyküsünü sadece kelimelerden oluşan birer cümle dizgisi olarak ele almak yerine içerisinde bulundukları bağlam ile beraber inşa edildiklerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Aşağıda yer alan alıntı anlatının bağlamsal olarak hangi noktalara değindiğine dair önemli bir açıklamadır:

Tam bir anlatı; tanımı gereği, bir *olay* veya bir dizi olayı (geçmişte olan veya olduğu varsayılan), *deneyimleri* (anlatılan olaylara atfedilen görüntüler, tepkiler, duygular ve anlamlar) ve *anlatıyı* (olayları anlatmanın dilbilimsel -belki görsel ya da müzikal-biçimi) kapsamaktadır. Bir anlatı, deneyimlerin zaman ve mekânını belirleyerek ve genellikle onları nedensellik, teleoloji veya rasyonalizasyon açısından yorumlayarak aralarında tutarlılık inşa eder. Tam da bu nedenle anlatı analizinin unsurları, yalnızca analiz birimi olarak çeşitli şekillerde tanımlanmış hikâyeleri ve onların içeriklerini değil, aynı zamanda kültürel yorumun bağlamı ve tamamlayıcı yönleriyle bütüncül ilişki kurmak için etnografik bakışı dikkate alan diğer unsurları da içerir. Gerçek hikâyenin -*anlatılanlar*- yanı sıra, diğer unsurlar; *anlatıcı*, *dinleyici* ve bunların birbirleriyle olan ve anlatılanla olan şahsi *ilişkilerini* barındırır (Cortazzi, 2021: 388).

Bu araştırmada da göçmenin İstanbul'da kente dahil olup görünür olmasının sinema salonları aracılığıyla nasıl gerçekleştiğinin anlatı analizi üzerinden gerçekleştirilmesi bir nevi yukarıda belirtilen farklı bağlamların analizin içerisine dahil edilmesi isteğinden kaynaklanmaktadır.

Göçmenler anlatıları göç ettikleri yere aktaran topluluklardır. Kent bağlamında düşünüldüğünde yeni yerleştikleri alanların, sahip oldukları ve deneyimledikleri mekânların bu anlatıların şekillenip, değişmesine de katkı sunduğu görülmektedir. Buna ek olarak göçmen grupları yerleştikleri yerlerde aileleri aracılığıyla gelecek kuşaklara aktarabildikleri anlatılar oluşturabilmektedir. Yer değiştiren ya da değiştirmek zorunda kalan göçmenler için mekânlar anlatıların önemli aktörleridir. Sosyal antropolog Marita Eastmond, yer değiştirme öyküsüne sahip olan anlatıların kuşaklar boyunca belirli yerler üzerinde bir ev gibi hak iddia edebilen etkili araçlar olabildiğini belirtmiştir (2007: 257). Nurdan Türker İstanbul'dan Atina'ya göç eden Rumlar ile yaptığı görüşmelerde Atina'ya göçü yaşayan bazı göçmenlerin İstanbul'u mitleştirildiğini tespit etmiştir (2015: 266). Göç

etmeden önce yaşanan yere ait olan bu mitleştirme ve orada yaşanan anıların sürekli tekrarlanarak yaşatılması “aynı zamanda Atina’daki ‘biz’in kimlik kurgusunun temellerini oluşturur ve tekrarlarla ‘kendilik’ belirlemeleri pekiştirilir ve yeni kuşaklara aktararak kaybolması engellenir” (Türker, 2015: 267). Mekânın kuşaksal olarak aktarımı gelecek kuşağın, ailesinin göç ettikleri yerin sürekli bir mit halinde yaşayan bir kuşak mekânı haline gelmesini sağlar. Dolayısıyla geçmişin mekânları sürekli olarak kendini hatırlatır. Bu öylesine güçlü bir hatırlamadır ki; İstanbul’da azınlık olan bir toplumsal grubun, milliyet temelinde kolaylıkla uyum sağlayabileceği bir yer olan Atina’da bile mekânı yani İstanbul’u kimliğinin bir parçası olarak göstermektedir. Dolayısıyla milliyet temelli bir kimlik yerine mekân temelli bir kimlik aktarımı görülmektedir.

Öte yandan, kente göç sırasındaki hareketliliğin anlatısının yanı sıra kentteki deneyimlerin hikâyeleri kent tarihine ve belleğine farklı açılardan bakmanın da aracı olabilmektedir. Kente doğru olan hareket, kenti deneyimlemeye dair bir yer değiştirmeye doğru evrilirken, göçmenlerin buna nasıl yaklaştığı, nasıl anlatıya dönüştürdüğü, bu yer değiştirmeyi etkileyen faktörlerin neler olduğu gibi konular incelenmesi gereken noktalardır. Bu anlatılar göçün içeriğine, yerleşilen yere, göçmen ailelerin ait olduğu kimliğe göre değişim gösterebilmektedir, Kuşak anlatısı bağlamında düşünüldüğünde ise, kente gelen ilk kuşak göçmenlerden sonra yerleşik olarak kentte yaşayan göçmen aile mensubu bir sonraki kuşağın anlatılarındaki benzerlikleri, farklılıkları incelemek gerekmektedir. Bu inceleme salt entegrasyon, kentle aidiyet kurma bağlamında düşünülmeyecek kadar geniş bir konudur. Yeni kuşağın kentte ne kadar ‘yerli’ ne kadar ‘yabancı’ hissettiği ve bunların anlatılara nasıl yansıdığını çözümlemek kente dair farklı toplumsal grupların belleğinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Bu araştırmada sekiz ayrı kişi ile görüşülmüştür. Araştırmacıların anlatıları aynı zamanda öz yaşam öyküsü temelinde şekillenmiştir. Bu nedenle kısaca görüşmecilerin yaşantılarını özetlemek gerekmektedir.

Rıza Özdeniz 1943 yılında Tunceli’nin Pülümür ilçesinde doğmuştur. İlkokul mezunu olan Özdeniz’in, Pülümür’de yaşadığı yer ilçenin merkezinde olmayan bir

köydür. İstanbul'a göç ettiği tarihe kadar düğünlerde zurna çalan, hayvancılık ile uğraşan Özdeniz, İstanbul'da TEKEL'de çalışmaya başlamıştır. İstanbul'a ilk göç ettiğinde Kadıköy merkezde yaşayan Özdeniz daha sonra Fikirtepe ve en son da Ümraniye'ye taşınmıştır. İki erkek iki de kız çocuğu olan Rıza Özdeniz, TEKEL'de çalışmasının yanı sıra hafta sonları düğünlerde zurna çalmaya devam etmektedir.

Rıza Özdeniz'in kızı olan Lale Şengül, 1971 İstanbul doğumludur. Lise mezunu olan Şengül, çeşitli işlerde çalıştıktan emekli olmuştur. Şu anda Ümraniye'de yaşayan Şengül'ün bir erkek bir de kız çocuğu vardır. Lale Şengül de babası ve annesi ile aynı mahallede yaşamaktadır.

Seher Çelik 1956 yılında Erzincan merkeze bağlı bir köyde dünyaya gelmiştir. İlkokul mezunu olan Çelik, İstanbul'a 1966 yılında ailesiyle birlikte Kağıthane ilçesinin Okmeydanı semtindeki Gürsel Mahallesi'ne göç etmiştir. Çocuk yaşta ailesiyle göç eden Çelik, eğitimini İstanbul'da tamamlamıştır. 1984 yılında Ümraniye merkeze taşınan Çelik, sonrasında Armağanlı Mahallesi'ne taşınmıştır. Bir dönem fabrikada çalışan Çelik'in iki erkek çocuğu bulunmaktadır.

Seher Çelik'in oğlu olan Umur Çelik, 1990 yılında İstanbul Şişli'de doğmuştur. Çocukluğu Ümraniye'de geçen Çelik, lisans mezunudur. Üniversiteyi Sakarya'da okuyan ve sonrasında ön lisans lisansa tamamlayarak Mali müşavir olan Çelik ailesiyle aynı binada yaşamaktadır. Evli olan Umur Çelik'in çocuğu bulunmamaktadır.

Belgin Özcan, 1971 yılında Artvin'in Arhavi ilçesi merkezinde dünyaya gelmiştir. Lise mezunu olan Özcan, 1990 yılında evlenerek İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'a ilk göç ettiğinde Ümraniye'nin Armağanlı ilçesine yerleşen Özcan, birkaç kez taşınmakla birlikte aynı hep aynı mahallede yaşamaya devam etmiştir. Bir erkek ve bir kız çocuğu olan Özcan, muhasebe ve çeşitli ofis işlerinde çalışmıştır.

Belgin Özcan'ın kızı olan Hande Yeşim Özen, 2001 yılında İstanbul'da doğmuştur. Lisans öncesi eğitimini İstanbul'da tamamlayan Özen, Muğla'da İngilizce İktisat eğitimine başlamıştır. lisans eğitimine başlamıştır. Özen, İstanbul'da ailesiyle aynı evde yaşamaktadır.

Gönül Mirzanlı, 1977 yılında Tunceli'nin Pülümür ilçesinde doğmuştur. İlçenin merkezinde yaşayan Mirzanlı, 13 Mart 1992 yılında Erzincan'da meydana gelen deprem sonrası bir süre ailesiyle birlikte çadırda yaşamıştır. Daha sonra ailesiyle birlikte aynı yıl İstanbul'un Ümraniye ilçesine bağlı Armağanlı Mahallesi'ne göç eden Gönül Mirzanlı, tekstil atölyesinde çalışmıştır. Evlendikten bir süre sonra eşini kaybeden Gönül Hanım daha sonra çeşitli ofis işlerinde çalışmıştır. Şu anda ise Ümraniye'nin Tepeüstü Mahallesi'nde iki çocuğuyla birlikte yaşamaktadır.

Gönül Hanım'ın oğlu Ozan Mirzanlı, 1998 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ailesiyle birlikte Ümraniye'de yaşayan Ozan Mirzanlı, lisans eğitimine İstanbul'daki bir üniversitede Moleküler Biyoloji ve Genetik alanında devam etmekte ve Ümraniye Tepeüstü Mahallesi'nde yaşamaktadır.

3.1 Sahaya giriş ve notlar

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler, görüşmecilerin evlerinde yüz yüze yapılmıştır. Görüşmecilerin birçoğu ile öncesinde tanışıklığın olması eve girişte kolaylaştırıcı bir faktör olmuştur. Kendi evlerinde görüşmenin yapılması görüşmecilerin daha rahat hissetmesine yardımcı olmuştur. Buna ek olarak annemin de görüşmeci bulma konusundaki katkısı ve görüşmelerde yer alması annemle daha yakın iletişimi olan görüşmecileri rahatlatan ikinci bir faktör olmuştur. Yaşanan bu tanışıklık görüşme öncesinde adeta bir misafirlik havasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İstanbul'a göç etmiş olan birçok ailede ve kendi ailemde de tanık olduğum üzere misafire olan ilgi çay ve çeşitli yiyeceklerden oluşan ikram süreci ve buna yönelik ısrar kendimi sahada bir araştırmacı olarak değil de misafir olarak hissetmeme sebep olmuştur. Aradaki yakınlık ve iletişimin güçlü olması görüşmecileri rahatlatan ve onam formuyla alakalı aklındaki soru işaretlerinin ortadan kalkmasına sebep olan, güveni güçlendiren bir katkıdır. Görüşmeciler için

sahada araştırmacı kimliğimden çok ‘tanıdık’ olarak gördükleri kişiye ‘işinde’³ yardımcı olmak gibi bir süreç söz konusuydu. Bu durum, görüşmenin bazı bölümlerinde soracağım sorulara yanıt veremediklerinde üzülmelerine sebep olmuştur. Bunu farketmem neticesinde aslında verdikleri bilgilerin doğrusu ya da yanlışı olmadığını önemli olanın hafızalarında kalan şeylerin aktarılması olduğunu belirttiğimde daha rahat anlatıların ortaya çıktığını gözlemledim.

Kuşkusuz görüşmelerde dikkatli olmam gereken en önemli noktalardan biri görüşmecilerle daha önce tanışık olma haliydi. Aradaki mesafeyi korumak ve aynı zamanda da yakın olmak saha çalışmalarında dikkat edilmesi gereken noktalardan biriydi. “Alan çalışması yapanların, yerlilerle kurdukları ilişkilerde, ne uçurum yaratacak kadar uzak ne de yerlileşecek kadar yakın olmaları beklenir” (Nahya, Harmanşah, 2016: 21). Görüşmeciler ile aynı semtte yaşamam mesafenin olması gerekenden daha fazla kapanması riskini doğurmuştur. Bu noktada görüşme öncesi yaşanan konuşmalarda araştırma konusundaki mesafeyi korumaya özen gösterdim. Örneğin sorularla ilgili yorum yapmamaya çalışarak verilecek olan cevapların doğrusu ya da yanlışı olmadığını sık sık yineledim. Bu nedenle yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi olması gerekenden fazla mesafeli veya fazla yakın olmayarak araştırmanın nesnelliğini korumaya özen gösterdim. Benzer bir durumu “Saraybosna Havası” (2021) adlı çalışmasında yaşayan Halide Velioğlu bu durumu şöyle ifade etmektedir:

Etnografik anlatımın başkahramanına “O” dedim. “O” çokça teyzem. Mahremiyet sorununu, diğerlerinde olduğu gibi takma bir isimle giderebilirdim elbet, ancak yukarıda sözünü ettiğim yakın-uzak geriliminde, çok yakınımda olanlardan gramatik de olsa belli bir mesafeyle söz etme ihtiyacı duymuş olmalıyım. Ayrıca çok yakından baktım, katıldım ama anlatılan “üçra”nın hikâyesidir. Ancak yakında durmakla sunulan ve kendini sunan, çokça karşılıksız ama paha biçilmez bir hediye olarak başkalık hallerinin. Aşına olduğumuz ama adını koymakta güçlük çektiğimiz ücralar. Ve elbette, isimsiz olanlar değil midir, o dünyaları kuranlar (Velioğlu, 2021: 17-18).

³ Görüşmecilerin büyük bölümü “iş” veya “ödev” olarak gördükleri çalışmamda başarılı olmamı temenni ettiler.

Görüşmecilerden Seher Çelik'in halam, Umur Çelik'in de kuzenim olması bu mesafeli olma ihtiyacına daha fazla özen göstermemi sağlamıştır. Görüşme sürecinde dikkat çeken noktalardan bir diğeri de Rıza Özdeniz'in anlatısında mahalledeki bir yeri tarif ederken komşuları üzerinden tarif etmesiydi. Verdikleri isimleri benim de tanıyor olacağımı düşünerek o kişilerin evleri üzerinden konum vermektedir. Bu durum görüşmeci ile araştırmacı arasındaki mesafenin daraldığını ve görüşmedeki kaydın varlığının yavaş yavaş unutulmaya başladığını göstermektedir. Özellikle Rıza Özdeniz görüşmenin başlangıcında oldukça heyecanlıydı. Sonrasında ise sorulara yanıtlar vermeye başladıkça daha çok rahatladığını gözlemledim. Bu rahatlama sorulara daha ayrıntılı yanıtlar vermesinin de önünü açmıştı. Görüşmelerde kameranın varlığı ilk etapta heyecan uyandırmaktaydı. Sorular ilerledikçe görüşmeciler tıpkı Rıza Özdeniz gibi kameranın varlığını biraz daha unutmaya başlayarak daha rahat ve ayrıntılı cevaplar vermeye başlamıştı.

Sahada yapılan görüşmelerle ilgili bir diğeri dikkat çekici nokta ise özellikle eski kuşakta daha ağırlıklı olmak üzere görüşmecilerin çoğunun politik konularla ilgili yorum yapmaktan kaçınmaları veya temkinli söylemlerde bulunmalarıdır. Bu noktada sorulan Türkiye'nin ve İstanbul'un gündeminde neler olduğuna dair soruya verilen yanıtlarda sıklıkla genel geçer cevaplar verilmiştir. Politik konulara olan mesafeli tutumun gerekçesi olarak aynı zamanda çalışmayı yapan kişi olarak beni de 'riske atmama' isteği nedeniyle ortaya çıktığını söyleyebilmek mümkündür. Görüşmecilerden bir tanesi kayıt haricinde buna yönelik bir vurguda bulunmuştur. Dolayısıyla görüşmelerin bir kısmında geçmişte semtte ve kentte yaşanan toplumsal olaylara veya gelişmelere dair veriler sınırlıdır.

Anlatılarda öne çıkan noktalardan bir diğeri de görüşmecilerden bir kısmının kayıt kapalıyken kendi yörelerinin özgün ağızlarında konuşurken kamera açıldığında bunu değiştirmeye çalışmalarıdır. Görüşmecilerin bazıları kullandıkları ağzın görüşmeye uygun olup olmadığını sormuştur. Görüşmecilerin konuşma şeklinin uygun olduğu belirtilmesine rağmen bu konudaki çekince devam etmiştir. Yöresel ağız kullanımından dolayı verdikleri verilerin kötü olacağı endişesi taşıyan bir görüşmeci bundan dolayı İstanbul ağzına yakın bir Türkçe kullanmaya çalışmıştır.

Bu noktada karşılaşılan bir diğer şey de görüşmecilerin bazılarının sorulan sorulardaki bazı kelimeleri, terimleri duyduktan sonra görüşmenin devamında kullanmaya başlamasıdır. Görüşme sırasında dilini daha resmi olarak kullanmaya çalışan görüşmeciler, araştırmacının kullandığı terimleri bazı yerlerde tekrar ederek anlatıyı oluşturmaya çalışmışlardır.

Bu araştırmanın temel odağı İstanbul'a göç etmiş olan göçmen ailelerinin kent belleği ve sinema salonlarına dair hafızalarındaki anlatıları analize tabii tutmaktır. Bu kapsamda toplamda şu anda Ümraniye semtinde ikamet eden sekiz yetişkin özne ile görüşme yapılmıştır. Görüşme öncesinde görüşmecilerden onam formu onayı alınmıştır. Sonrasında ise daha önce belirlenen yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular aracılığıyla görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sırasında forma bağlı soruların yanı sıra akışa göre şekillenen sorular da kişilere yöneltilmiştir. Bu sorular ile görüşmede alınan veriler detaylandırılmaya çalışılmıştır. Görüşme sırasında görüntü ve ses kaydı alınmıştır.

Görüşmelerde başlangıç sorularında görüşmecilerin daha heyecanlı oldukları ilerleyen sorularla birlikte bu heyecanı çoğunlukla attıkları ve daha rahat cevaplar vermeye başladıkları görülmüştür. Görüşmecilerin soruların başında heyecanlı olmasının en önemli sebeplerinden birinin görüntü kaydı olduğu görülmüştür. İlerleyen sorularla birlikte kameranın varlığı adeta unutulmuş verilen cevaplarda ayrıntılar da iletmeye başlanmıştır. Görüşmecilerin demografik olarak dağılımına bakıldığında dört görüşmecinin Doğu Anadolu, iki görüşmecinin de Karadeniz Bölgesi olarak gözükmektedir. Görüşmecilerin meslekleri, eğitim durumları, gelir düzeyleri farklıdır. Bu durum veri çeşitliliği açısından da önemlidir. Şu ana kadar alınan verilerde görüşmecilerin eğitim durumları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Alınan veriler deşifre edilerek dijitale aktarılmıştır. Deşifre edilen sekiz görüşme neticesinde toplamda 183 word sayfası veri elde edilmiştir. Elde edilen verilerden yola çıkarak görüşmeler arasındaki ortak temalar belirlenmeye başlanmıştır. Deneyimlerin nerelerde ortaklaşıp farklılaştığı, deneyimlerin anlatılara dönüşürken nasıl ifade edildiği ve bu ifade ediliş biçiminin görüşmecilerin

aidiyetlerine göre nasıl değiştiği gibi noktalar irdelenerek anlatıların analizine başlanmıştır.

Görüşmeci İsmi	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Cinsiyet	Eğitim Durumu	şu anda yaşadığı yer
Rıza Özdeniz	1943	Tunceli	Erkek	İlkokul	Ümraniye
Lale şengöl	1971	İstanbul	Kadın	Lise	Ümraniye
Seher Çelik	1956	Erzincan	Kadın	İlkokul	Ümraniye
Umur Çelik	1990	İstanbul	Erkek	Lisans	Ümraniye
Belgin Özcan	1971	Artvin	Kadın	Lise	Ümraniye
Hande Yeşim Özen	2001	İstanbul	Kadın	Lisans öğrencisi	Ümraniye
Gönöl Mirzanlı	1977	Tunceli	Kadın	Ortaokul	Ümraniye
Ozan Mirzanlı	1998	İstanbul	Erkek	Lisans öğrencisi	Ümraniye

Tablo 1: Görüşmecilerin Demografik Durumları

Elde edilen veriler aracılığıyla başlanan analizde öncelikle yaşam öykülerinin nasıl şekillendiği, demografik ve toplumsal aidiyetlerin yaşam öykülerini ne şekilde etkilediği incelenmiştir. Bunun yanı sıra anlatıya hâkim olan dilin ne olduğu, yaşam öyküsünün hangi noktalarının baskın olarak aktarılmaya çalışıldığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öncelikle kişilerin yaşam öyküsü, anlatılarının odak noktaları analize konu edilmiştir. Daha sonra ise genelden özele doğru giden bir yöntemle görüşmecilerin sinema salonlarına ve kente dair belleklerindeki anlatıların analizi aşamasına geçilmiştir.

Araştırmanın bu aşamasında görüşmecilerin anlatılarında genellikle yaşantılarına ait ekonomik odak noktalarını, ailelerine ait bazı detayları ve

yaşadıkları yerlere dair ayrıntıları ön plana çıkardıkları görülmüştür. Anlatılarda ön plana çıkarılan bu noktalar derinlemesine görüşme formu sorularında yer alan soruların yanıtlarına ek olarak daha fazla detayın aktarıldığı bölümler olmuştur. Bu durum çalışmanın dayandığı sosyolojik boyutun da bir kanıtı olarak gözükmektedir.

3.2. Kente ve Kent Mekânlarına İlişkin Anımsamalar

Bu araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilerin İstanbul'un kent belleği ve gündelik yaşamdaki pratiklerine dair anlatıları çeşitli ortak temalara ayrılmıştır. Görüşmelerde gündelik yaşam, kent belleği, yaşadıkları yerle ilintili detaylara, yaşanan değişime, semtteki ilişkilerle ilgili anlatılara ulaşılmıştır. Özellikle İstanbul'a göç deneyimini yaşamış olan kuşakta kent ile ilgili olumsuz yönde olan değişime yapılan vurgular söz konusudur. Görüşmeciler arasında yaşı en büyük kişi olan Rıza Özdeniz'in İstanbul'a dair şu vurgusu kent belleğinin nasıl yok olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İstanbul'da çok büyük değişiklikler oldu. Mesela bizim o zaman çoğu yerde bana adres verirlerdi ben yazmazdım pat gider bulurdum şimdi o kadar çok binalar yapıldı. O kadar çok değişiklikler yapıldı ya bana yazıyo şeye gidiyosun o binayı bulamıyosun bile. Yani çok değişti eskisi gibi değil (Rıza Özdeniz, 1943, Tunceli).

Rıza Özdeniz'in anlatısı, kentin hızlı değişimi sonrasında kent belleğinin yok olmasına dair güçlü bir vurgudur. Gündelik hayatta kişilerin rahatlıkla bulabildiği yerler genellikle tanınan, mekânlar üzerinden konumsal olarak çıkarımda bulunabilen alanlardır.

Anlatılarda kent belleğine ilişkin bazı detaylara da ulaşmak mümkündür. Rıza Amca'nın anlatısında Haldun Taner Tiyatrosu binasının geçmişte hal olarak kullanıldığı bilgisi geçmektedir. “Gene aynı meydandaydı. Hemen hal vardı eskiden haldi şimdi gerçi bina orada yapılmış. Hemen sahilde gemi kalkıyor ya biri bu taraftan kalkıyor, bir o taraftan bu taraftan kalkan o taraftan halin sağından solundan kalkıyorlar. Orası haldi o zaman” (Rıza Özdeniz, 1943, İstanbul). Rıza Özdeniz'in

anlatısı İstanbul’da geçmişten günümüze kalan mekânların kullanım şeklinin değişmesini göstermesi bakımından önemlidir. İstanbul’un Avrupa Yakası’nda da bu tarz örneklerle sıkça rastlamak mümkündür. Örneklerin büyük bir bölümü genellikle geçmişten bugüne ulaşan mekânların fiziki ve tarihsel dokusuna zarar verecek şekilde kullanımına yönelik uygulamalar olabilmektedir. Bu nedenle kent belleği açısından mekânlar kesintiye uğrayabilmektedir.

Kent mekânlarına ilişkin anımsamalar aynı zamanda semt tarihine ilişkin detayları da içermektedir. Görüşmelerden elde edilen verileri çeşitli kaynaklarla karşılaştırmak araştırmanın bağlamına olumlu katkı sunmuştur. Ümraniye’nin geçmişine ilişkin incelenen veriler bu semte dair bilgilerle anlatıların karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır.

Ümraniye ile ilgili en yaygın hikâye, buranın ilk adının, Namazgah civarındaki bir tepenin üstünde tek başına duran bir selviden dolayı “Yalnız Selvi” oluşu ile başlıyor. Buraların, bir zamanlar, “saraylılara” ait, yarı orman yarı tarım arazisi bir bölge olduğunu da herkes biliyor. Yalnız Mevkii’ne “93 Harbi”nin ardından “muhacir”lerin yerleştirilmesiyle, burası “Muhacirköy” olarak anılmaya başlıyor. Buraya yerleşen köylüler de “sultan” adına ortakçı olarak tarım yapıyorlar. Muhacirköy, yoksul bir köy olarak yaşayıp giderken, Kısıklı’da oturan “saraylı” Cafer Ağa, (...) avlanmak için buralarda dolaştığı bir gün, dinlenmek için köye uğruyor. Ancak, buradaki ahşap camiye beğenmiyor ve köye kendi adına bir cami ve çeşme yaptırıyor. İnşaat bittikten sonra da; “Artık burası ümran gördü, adı da Ümranköy olsun” diyerek, köyün ismini değiştiriyor (Erder, 2021: 31).

Ümraniye’nin tarihine ilişkin anlatılarda “Yalnız Selvi” olarak adlandırılmasıyla ilçe olduktan sonra yine merkeze uzak ‘yalnız’ bir bölge olarak kalması birbirine oldukça benzerdir. Yine “Muhacirköy” adlandırması da aslında Ümraniye’nin en başından beri göçmenlerin yoğunlukla yer aldığı bir bölge olduğunu göstermektedir. Bir nevi ilçe göçle birlikte kurulmuştur. Yukarıda da vurgulandığı gibi Araştırmaya görüşmecilerin hepsi Ümraniye ilçesinde yaşamaktadır.

Ümraniye Belediyesi’nin online kaynağından alınan veriye göre belediye 1963’te kurulmuştur fakat 12 Eylül 1980 darbesinden sonra kapatılmış ve Üsküdar

Belediyesi'ne bağılı bir Şube Müdürlüğü olmuştur. 1987'de tekrar ilçe olmuştur. (umraniye.gov.tr, 2023).

Dolayısıyla 1987 tarihine kadar Ümraniye de aslında İstanbul'da tıpkı iskânı olmayan konutlar gibi belediye olarak görünür değildir. Ümraniye'nin 'ümran' kelimesinden türetilmesi ve ümran kelimesinin 'bayındır' anlamına gelmesi (sozluk.gov.tr, 2023) ile geçmişte ilçenin ulaşım ve altyapı hizmetleri bakımından zayıf olması bakımından bir karşıtlık bulunmaktadır. Ümraniye, İstanbul'da geçmişte isminde göçmenliğe dair iz taşıyan (muhacirköy) bir ilçedir. Ümraniye'de Dudullu Organize Sanayi Bölgesi'nin 1982'de kurulması sonrası bölge yoğun göç sürecini yaşamıştır.

3.2.1. Göçten Önceki Hayaller: “Deniz Manzaralı Ev”

Her toplumsal olayda olduğu gibi göçün ardında da çeşitli nedenler vardır. Çeşitli zorunluluklar, tercihler ve olaylardan dolayı göç etmeyi tercih eden ya da zorunda kalan toplumsal gruplar bulunmaktadır. Bu araştırmada da görüşmecilerin göç etmesine etki eden çeşitli faktörlerin varlığı söz konusudur. Bunlar içerisinde en belirgin faktör ekonomik nedenlerdir. Ekonomik nedenlerin yanı sıra deprem gibi felaketler de kişilerin zorunlu olarak göç etmesine neden olan olabilmektedir. Evini kaybetmiş olan ya da evi kullanılamaz hale gelen birçok kişi yaşayabileceği farklı bölgelere, kentlere göç etmiştir. Görüşme yapılan Gönül Mirzanlı da bunlardan bir tanesidir. 1992'de yaşanan Erzincan Depremi sonrası Tunceli'nin Pülümür ilçesinden İstanbul'a göç etmek zorunda kalan Gönül Hanım ve ailesi kente ilk geldiklerinde çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluklardan biri de göç etmeden önce İstanbul'a dair hayalleriyle göç ettikten sonra gördükleri hayatın birbirinden oldukça farklı olmasıdır. Gönül Hanım anlatısında bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

Ya burada çok tanıdıklarımız vardı bütün akrabalar buradaydı. Ablam burada oturuyordu o bize bulmuştu evi. Bir de İstanbul'da şöyle bir hayalle geldik ev hani İstanbul işte çok güzel bir şehir, deniz ilk aklımıza gelen şey deniz bir gün ablamı aradık dedik ki sen bize ev tuttun mu evet dedi ev çok güzel dedi falan. Hee dedim

nasıl dedi deniz manzaralı. Biz de seviniyoruz deniz manzaralı geldik ablama dedim ki abla deniz nerde dedi beni aldı evin çatısına çıkardı Adalar işte çok ufak görünüyor. Baksana deniz orada dedi. Ben de çok büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştık hani biz ev deniz kenarında hayal ediyoruz (Gönül Mirzanlı, 1977, Tunceli).

Gönül Hanım'ın veya İstanbul'a gitmek isteyen kişilerin hayallerinde deniz, boğaz, güzel binalar gibi İstanbul'a dair birçok imgenin belirgin olduğunu tahmin edebilmek zor değildir. Bu imgelere karşın geldikleri semtlerde yaşamış oldukları hayal kırıklıkları onların kent ile ilişkileneşine dair bir gecikme sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca Gönül Hanım kentteki ekonomik zorluklarla da ilk geldiğinde karşılaşmıştır. Bu nedenle kente karşı hayal kırıklığı yaşamıştır.

Yani ilk geldiğimde çok kötü duygular yaşadık yani Pülümür'de çok rahattık çok güzel bir hayatımız vardı. Kalabalık bir şehre geldik alışamadık ve direkt konfeksiyon hayatına atıldık. Hiç çalışma hayatımız olmadığı için bize çok zor geldi çok zor alıştık. Belki de hayatımın en büyük travmalarından biridir o dönemler. Ondan sonra yavaş yavaş İstanbul'a alıştık. (...) Yani şöyle biz orada hiç çalışma hayatımız olmamıştı buraya geldik 600 kişilik bir konfeksiyona girdik (Gönül Mirzanlı, 1977, Tunceli).

İstanbul'a yeni gelen göçmenlerin kent merkezi dışında kalan yerlere konumlanmaları akıllarındaki kent düşüncesinde de hayal kırıklıkları yaratmıştır. Görüşmecilerin bulundukları yere -özellikle eve dair- anlatılar göç etmeden önce bekledikleri kente uzak düşünceler içermektedir. Oya Morva'nın yürütücülüğünü yaptığı Bulgaristan göçmenleri üzerine çalışılan bir araştırma projesi olan "Kültürlerarası Etkileşim Pratiğı Olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç: 1969-1978 Yakın Akraba Göçü ile 1989 Zorunlu Göçü'nün Göçmenlerin Deneyim Anlatıları Üzerinden Analizi"⁴ (2021) başlıklı araştırma projesinde görüşmecilerin eve dair anlatılarına yönelik olarak şu analiz yapılmıştır: "İlginç bir biçimde bu araştırmada kadın ve erkek anlatılarının en fazla ortaklaştığı yerlerden biri evdir. Başka bir ifadeyle ev hem kadınların hem erkeklerin anlatılarının odağındadır. Her ikisi de Türkiye'ye gelir gelmez ilk yaptığı işin bir ev yapmak olduğunu vurguluyor"

⁴ TÜBİTAK destekli (119K855 numaralı) araştırma projesinin yürütücülüğünü Doç. Dr. Oya Morva yapmıştır. Projede araştırmacı olarak Prof. Dr. Gül Özsan yer almıştır.

(Morva, 2021: 35). Bu araştırmada ise kadınların ve erkeklerin eve dair anlatıları biraz daha farklılaşmakla birlikte ev edinmeye dair göçmen isteği yurtdışından göç eden Bulgaristan göçmenlerinin durumuna benzer bir şekildedir. Dolayısıyla göçmenler için ev edinmek, ‘başını bir evin içine sokmak’ gibi istekler oldukça ön plandadır. Bir ev sahibi olabilmek geldikleri yere yerleşmenin, ait hissedebilmenin başlıca dönüm noktalarından biridir. Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde kadınlar genellikle evin fiziki yönlerini ve eve, semte dair duygularını daha fazla ön plana çıkarmıştır.

3.2.2. Kentle İlk Karşılaşma: “Haydarpaşa’ya Gelince Bir Şok Yaşadık Köyde Öyle Bir Şey Yoktu. Denizi Gördük”

Göçmenlerin kentle ilk karşılaşmalarında yaşanan duygular geliş şekline, yaşa, koşullara göre farklılaşabilmektedir. Görüşmecilerden Seher Hanım, İstanbul ile ilk karşılaşmasını şu şekilde açıklamaktadır: “Ya Haydarpaşa’ya gelince bir şok yaşadık köyde öyle bir şey yoktu. Denizi gördük. Öyle yani.” (Seher Çelik, 1956, Erzincan). Seher Hanım’ın kent ile karşılaşması aynı zamanda deniz ile karşılaşması anlamına da gelmektedir. Denizi gördüğünüzde ne hissettiniz sorusuna verdiği yanıt denizi olmayan bir ilden göçen bir insanın yaşadığı duyguyu yansıtan bir niteliktedir: “Ne olduğunu anlayamadım ki zaten. Deniz mi su mu bilemedim yani. Sonradan deniz olduğunu öğrendim” (Seher Çelik, 1956, Erzincan). Seher Hanım’ın yaşadığı bu duygu göçmenin yaşamış olduğu sinemasal duygu coğrafyasına bir adım atıştır. Türk filmlerinin önemli mekânlarından biri olan Haydarpaşa Garı, Seher Hanım’ın daha sonradan izleyeceği filmlerdeki sahnelerin gerçek hayattaki karşılığının yaşandığı yer olmuştur. Denize sınırı olmayan Erzincan’ın bir köyünden trenle İstanbul’a gelen ailenin İstanbul’a dair belleğindeki ilk önemli imgenin Haydarpaşa ve deniz olması diğer göçmenlerde de sıkça karşılaşılabilecek bir durumdur.

Seher’in anlatısına karşılık Artvin’in Arhavi ilçesinden göç eden Belgin Hanım’ın İstanbul ile ilk karşılaşmaya dair anlatısı oldukça farklıdır. Belgin Hanım denizi olan Artvin’in Arhavi ilçesinden göç etmenin verdiği avantaj ile denize ve İstanbul’a dair farklı bir anlatı kurmaktadır.

Şöyle bunu eşim de bana sormuştu. İstanbul'a geldiğimizde dedi ki İstanbul'dan ne bekliyon ben çünkü hiç görmemiştim İstanbul'u. Ne bekliyordun nasıl buldun? Hani ne arıyordun falan dedi. Ben dedim her şeyin en güzelini umuyordum dedim ama ben buraya geldiğimde oooo, uuuu demedim yani vah demedim. Çünkü yaşadığım yer de bir deniz, sahil kasabasıydı. Tabii ki burası İstanbul çok farklı oraya nazaran ama ben yani Boğaz'ı çok sevdim sadece orası çok farklı geldi bana. Onun dışında giyim kuşamda da bir farklılık görmedim çünkü biz de orada her istediğimizi giyebiliyorduk. Böyle bir genç kızlık yaşadım. Yani tabii ki burası İstanbul sonuçta her şeyden çok farklı her yerden çok farklı ama çok aşırı derecede benim memleketimi yadırgamadım yani burayı gördükten sonra (Belgin Özcan, 1971, Artvin).

Belgin Hanım'ın geldiği Artvin'in Arhavi ilçesinde denize ulaşmanın oldukça kolay olması kente dair rahatlığın orada da olması (rahat giyinme, sinemaya gitme, denize girme vs.) anlatıda belirgin olarak ortaya çıkan bir unsurdur. Göç öncesi Belgin Hanım'ın yaşadığı konumun ilçe merkezine yakın olması ile Seher Çelik'in yaşadığı yerin bir dağ köyü olması göç öncesi ve sonrası yaşanan yerlere dair anlatıların da farklılaşmasına sebep olmaktadır. Rıza Özdeniz'in tamamıyla göç etmeden önce İstanbul'da kısa süre bulunması onu kente hazırlayan faktörlerden bir tanesidir. Gönül Mirzanlı'da ise bu durum daha farklıdır. Kente geldiğinde yaşadığı şey hayal kırıklığıdır. Geldikten kısa bir süre sonra bir tekstil atölyesinde çalışmaya başlaması, yaşadıkları evin fiziksel olarak hayallerinden farklı olması, denizi görmemesi gibi birçok nedenden ötürü bu hayal kırıklığı yaşanmıştır. Bu nedenle Gönül sürekli olarak daha önce yaşamış olduğu Tunceli'nin Pülümür ilçesine dönmek istemektedir ve ancak kısa bir süre gidip ilçeyi görüp tekrar İstanbul'a geldikten sonra yaşadığı yere yavaş yavaş uyum sağlamaya başlamıştır.

3.2.3. Kente Taşınamayan Şeyler: “O Zaman Ne. Bir sandık Almıştık Bir Kat Yatak Almıştık”

Göç deneyimini yaşamış görüşmecilerde göç ettikleri yerlerden kente getirebildikleri eşyalar oldukça azdır. Bu hemen hemen tüm görüşmecilerde karşılaşılan baskın anlatılardandır. Tunceli'nin Pülümür ilçesinden göç eden Rıza Özdeniz, bu süreci şöyle anlatmaktadır: “O zaman ne, bir sandık almıştık bir kat yatak almıştık işte öyle diğerlerini buradan aldık (...) Oradan başka bir şey

getiremedik sade sandıkta yani eşime ait olan bize ait olan elbiseler falan bir de bir yatak yani yatak da adet olsun diye.” (Rıza Özdeniz, Tunceli, 1943). Görüşmeci devamında, memleketinde kalan hayvanları satmadığını babasına bıraktığını açıklarken şunları belirtmiştir: “Yok etmek için değil hani ben satarsam buradaki komşular derler ki kendisi gitti bu davarları niye sattı babasını bu durumda bıraktı annesini bu durumda bıraktı o ayrılmıştık yani babamla annem benimle birlikteydi”. (Rıza Özdeniz, Tunceli, 1943). Rıza’nın bu anlatısı aslında göç ederken geride bıraktıkları taşradaki ilişkilere, arkalarından yapılacak olan konuşmalara dair çekinceleri gün yüzüne çıkarmıştır. Babasını bırakıp İstanbul’a göç edecek olması babasına ve yaşadığı köydeki diğer tanıdıklarına karşı çekinerek yaklaşmasına sebep olmuştur. Seher Çelik ise göç ederken yanlarına aldıkları eşyalarla ilgili şunları belirtmiştir: “Yatak, yorgan başka da kap kaşık vardı o kadar fazla bir şey yoktu yani” (Erzincan, 1956). İki anlatıda da her iki ailenin de yanlarına aldıkları eşyalar arasında yataklarının olması göçmenlerin göç ettikleri yere aidiyet olarak tam yerleşik olamama durumu ile ilintilidir. Elbette konunun maddi nedenleri de söz konusu olmakla birlikte koşulların yeni bir yerde yaşam için pek de hazır olmadığını göstermektedir. Gidecekleri evde yatak, yorgan, mutfak eşyası gibi eşyaların olmaması ihtimali yüksektir.

3.2.4. Denize Ulaşmak: “Hem Doğa Hem Deniz İşte Bu Benim Çocukluğum”

Görüşmecilerin anlatılarında ortak olan temalardan bir diğeri de denize ulaşma arzusudur. Yaşadıkları semtlerin (Okmeydanı, Ümraniye) denize kıyısı olmaması denizi sürekli olarak arzulanan bir yer haline dönüştürmüştür. Göç etmeden önce Artvin Arhavi’de yaşayan Belgin Hanım için denize ulaşmak aynı zamanda memleketiyle hasret gidermek anlamını taşımaktadır.

Denizi çok seviyorum hani deniz çocuğuyum doğup büyüdüğüm yerde de deniz vardı. Burada da denizin kokusunu aldığım zaman bambaşka bir şey hissediyorum yani kendimi çok iyi hissediyorum. Karşı tarafta da işte Sarıyer tarafına o taraflara Kilyos

tarafını onları seviyorum. Hem doğa hem deniz işte bu benim çocukluğum doğa ve deniz orada da iç içe ya herhalde altyapımda o olduğu için ben onları seviyorum (Belgin Özcan, 1971, Artvin).

Belgin Özcan'da olduğu gibi Umur Çelik'te de aynı şey söz konusudur. Ümraniye'de yaşayan Umur için aynı şekilde denize ulaşmak, boğaz havası almak arzulanan bir şeydir.

İşte boğaz havası alalım şimdi balık tutmaya gidiyoruz mesela hala o boğaz havasından vazgeçmedik. (...) Gençliğimizde heves ediyorduk bir şeylere birtakım şeylere şimdi tabii elimizin altında olduğu için her şey. İşte Üsküdar'a gitmek isterdik Kadıköy'e gitmek isterdik. Denizin olduğu muhitlerde işte denizi görelim deniz havası alalım gibi şeylerimiz olurdu. Ara ara oraya kaçıp giderdik. Kadıköy'e balık tutmaya giderdik. Üsküdar'a kafede oturmaya giderdik. O tip yerlere gidiyorduk (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Rıza Özdeniz'in kızı olan Lale Şengül için ise deniz kıyısı yine ulaşılması gereken ve arzulanan yer olarak nitelendirilmektedir.

Ya Moda'yı Moda çok hoşuma gidiyor hala da öyle Moda çok güzel ilgimi çekiyor deniz, sahili görüyor böyle. Oradaki Bomonti Çay Bahçesi'ne çok giderdik bir de. Orada çay içmek deniz, sahili izlemek. Yani çok hoşuma gidiyor hala da giderim yani canım sıkıldığında gider orada tek başıma bile oturur çayımı içer gene gelirim yani orayı seviyorum (Lale Şengül, 1977, İstanbul).

Sekiz görüşmecinin şu anda ikamet ettikleri yerin denize sınırı olmayan bir ilçe olan Ümraniye olması, denize ulaşma arzusunun göçün ilk yıllarında olduğu gibi yine devam etmesine sebep olmaktadır. Onlar için deniz kıyısına ulaşamayan bir ikamet konumu bir şeylerin eksik olmasına sebep olmuştur çünkü genellikle göç etmeden önce ve sonra arzulanan şey hep hayallerindeki deniz ve İstanbul imgeleridir.

3.2.5. Göçmen ve Kent Yoksulluğu: “O Zaman Sosis Ne Zeytin Ne Biz Bilmiyorduk”

Özellikle gelir düzeyi daha düşük olarak nitelendirilebilecek Seher Çelik’in anlatısında yoksulluk ile ilgili değinmeler oldukça yoğundur. Kentte gezme olarak nitelendirilebilecek zamanlarda bile yürüyerek uzak mesafelere gittiklerini anlatan görüşmeci buna ek olarak birçok yiyecek çeşidiyle de kentte karşılaştığını belirtmiştir. Bu durum göç edilen coğrafya, sınıfsal durum ve kültürel kimliklerle doğrudan ilintilidir. Görüşmecinin anlatısında bunları görebilmek mümkündür.

Bir de nişanlıydık biz. Nişanlımlan beraber kardeşlerimlen, dayımın kızlarıyla Taksim’den Gümüşsuyu’na gezmeye gittik. O zaman sosis ne zeytin ne biz bilmiyorduk. Eşim aldı onu yedik yiyece kadar söylemedi, yedikten sonra bize dedi ki, o domuz salamı dedi. Bizim hepimizin midesi bulanmıştı. O zaman yememiştik üzülmüştük yedik diye (Seher Çelik, 1956, Erzincan).

Seher Çelik ve akrabalarının domuz salamı yeme üzerine olan korkusu yine kültürel aidiyetler ve inanışlarla ilintilidir. Daha önce herhangi bir şekilde salam yemediği için yediği şeyin domuz salamı olduğuna inanması aynı zamanda kente ait olan yeni yiyecek türleriyle de daha tanışmadığını göstermektedir. Kent belleğine dair şeyler sadece mekânlar, insanlarla ilintili değildir. Aynı zamanda yiyecekler, kokular gibi birçok faktör kent belleğiyle ilintilendirilmektedir. Salam, sosis gibi yiyecekler de o dönem genellikle kentle ilişkilendirilen yiyeceklerdir ve görüşmecinin duyusal belleğinde yer etmiştir.

3.2.6. Bir Kent Yoksulu ve Göçmen Pratiği Olarak Yürümek

Yürümek ile göçmenlik arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Sınırı geçerken, kentleri geçerken, farklı semtlere ulaşırken göçmenler yürüme pratiğini hep gerçekleştirmek zorunda kalırlar. Yakın dönemde Suriyeli ve Afgan göçü dalgalarında da bunu görebilmek mümkündür. Uluslararası göçün fiili olarak sembollerinden biri olan yürüme pratiği yurt içi ve kent içi göç dalgalarında da

ortaya çıkabilmektedir. Görüşmecilerin özellikle sınıfsal olarak yoksul olarak nitelendirilebilecek kesimleri geçmişteki yürüme pratiklerini hayatlarının zorunlu bir fiili olarak aktarmaktadırlar. Seher'in anlatısında bunu baskın bir şekilde görebilmek mümkündür. Anlatının tümüne hâkim olan ve bu araştırma için oldukça önemli bir veri olarak kabul edebileceğimiz yürüme pratiğini Seher Çelik şu şekilde aktarmaktadır:

Valla beş altı yedi saat geçirdiğimiz zaman oluyordu zaten gidişimiz gelişimiz beş altı saati sürüyordu yani çünkü yürüyerek gidip geliyorduk (...) Dönüşte oradan Gümüşsuyu'na inerdik. Gümüşsuyu'ndan Dolmabahçe'den Beşiktaş'tan yukarı gene tekrar Okmeydanı'na giderdik (...) Hep yürüyerek. Eminönü dışında hep yürüyerek (Seher Çelik, 1956, Erzincan).

Okmeydanı Gürsel Mahallesi'nden Taksim, Gümüşsuyu ve Beşiktaş'a yürüyerek gidip geldiklerini belirten Seher Çelik'in anlatısı yoksul göçmen bir ailenin pratiğini de yansıtmaktadır: “Yürüyerek göç, sanılanın aksine büyük bir olgudur. Tarihi kökleri ulaşım açısından tek yolun yürümek olduğu zamanlara kadar ulaştığından göçün yürüyerek başladığını söylemek yanlış olmayacaktır” (İçen, 2021: 110). Buradaki yürüme pratiği bir nevi günlük göçtür.

Yayalara her geçen gün daraltılan alanlardan bir geçiş olan yürüme eylemi, modern şehrin ruhuna aykırıdır ve yürümenin gerektirdiği sokak düzeyinden bakış, yerleşik yolları keserek ve bu marjinal, şehrin sakinleri tarafından gözden kaçan unutulmuş alanları sık sık keşfederek şehrin resmî temsiline meydan okumalarıdır (Özgen, Aksoy, 2021: 18).

Yerleşik olmak kentli olmaya dair bir adımdır. Dolayısıyla uzun yürüme pratiği göçmen olmak ile kentli olmak arasında kalan bir pratiktir ve göçmenliğe daha yakındır. Gros'un da belirttiği, “sabahtan akşama kadar evim burası işte, yürüyerek ikamet edeceğim yer” (2022: 36) cümlesi göçmenler için oldukça geçerlidir. Kent merkezinde herhangi bir mekâna dahil olamama durumu, gündelik hayattaki alanların kamusal alanlar olmasını sağlamaktadır. Böylelikle tıpkı göç etme

eylemindeki gibi burada da yerleşiklik söz konusu değildir. Yürümek aynı zamanda kentle ilişkilenenin, yeni yerleri görmenin de bir aracı haline dönüşmüştür. “Yürümek çoğu zaman yeniden doğuşu, o âna kadar geçemediği nehrin karşı kıyısına geçmeyi beraberinde getirir. Kişinin kendini yeniden bulması için bir laboratuvarıdır” (Le Breton, 2023:131). Göçmen için de yürüme eylemi kendini bulmanın yanı sıra yeni bir yeri keşfetmeye destek olabilmektedir. Seher Çelik’in anlatısında bunu görebilmek mümkündür. Sadece yakınlarıyla olsa bile kenti keşfetmek ve dışarı çıkmak için yürümek bir fırsattır.

3.3. Sinema Salonlarına İlişkin Anlatılar

Bu araştırmada yapılan görüşmelerde sinema salonlarına dair anlatıların kişinin yaşadığı semte, sınıfsal konumuna, göç etmeden önce ikamet ettiği yere, kimliksel durumuna göre sinema salonlarına bakışının ve tercihlerinin şekillendiğini söyleyebilmek mümkündür. Göç deneyimini yaşamış olan grupta yer alan görüşmeciler için sinema salonlarının, bulundukları yerlerde az sayıda bulunan sosyalleşme alanlarından biri olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Sinema salonları aynı zamanda ilk sinema deneyimlerinin yaşandığı yerler olması ve yaşanan deneyime göre bu alanların hatırlanması bakımından da farklılaşabilmektedir. Örneğin, Umur’un gittiği ilk film aynı zamanda geçmişte sinemalarda sıkça gerçekleşen bir durumun tekrar yaşanmasıyla sonuçlanmıştır. Film yarıda kalmıştır. “Yılmaz Erdoğan’ın Vizontele filmine gitmiştik. O da film yarıda kesilmişti şey bozulduktan sonra geri çıkmıştık orada eğlence merkezine gitmiştik ondan sonra oradan çıktıktan sonra” (Umur Çelik, 1990, İstanbul). Dolayısıyla ilk film deneyiminde görüşmecinin kendisi belirtmese bile bir hayal kırıklığı da söz konusudur. Gönül Mirzanlı’nın anlatısında da ilk sinema salonuna gidiş deneyimiyle ilgili bir hayal kırıklığı duygusunu görebilmek mümkündür. Bu hayal kırıklığının oranı Gönül’de daha büyüktür. İlk sinema deneyiminde altyazılardan dolayı filmi anlayamaması nedeniyle büyük bir hayal kırıklığı yaşayıp yıllarca sinema salonuna gitmemiştir. Buna ek olarak ilk gittiği filmin gösterildiği sinema salonuyla ilgili detayları bile hatırlamamaktadır. Belleği etkileyen şeylerden birisi yaşanan

deneyimlerde yaşanan duygusal karşılıktır. Gönül'ün ilk gittiği sinema salonuyla ilgili çoğu detayı hatırlamaması veya unutmaması yaşadığı hayal kırıklığıyla alakalıdır ve bir nevi seçici unutmama söz konusudur. Bu nedenle duygu coğrafyası tanımı bu araştırmada oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

3.3.1. “Buradaki Açık Sinemaydı Yani Sanki Gariban Yeri Gibi”

Görüşme yapılan göçmen ailelerinde açık hava sinemalarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Genellikle mahallelerinde bulunan açık hava sinemaları konumlarının yakın olmasından dolayı sıkça gidilmeye çalışılan yerlerdendir. Ümraniye’de yaşadığı yerde yer alan açık hava sinemasını Kadıköy’deki sinemalarla karşılaştırmasıyla ilgili sorulan soruya Rıza’nın verdiği yanıt buna örnek olarak verilebilir: “buradaki açık sinemaydı yani sanki gariban bir yeri gibi oraya gittiğin vakit de daha lüks daha güzel bir yerdi yani” (Rıza, 1943, Tunceli). Bu benzetme hem sinema salonlarını hem de iki semti karşılaştıran bir anlatıdır. Genel olarak açık hava sinemalarına dair verilen görüşlerde bu benzerliği görebilmek mümkündür. “Duvarlar örülüydü sandalyeler vardı ya dışardan hani insanlar seyredeyorduk sade duvarlar yüksek olduğu için içerdekiler görebiliyordu. Geri kalan evler vardı hep gecekondular” (Seher Çelik, 1956, Erzincan). Okmeydanı’ndaki sinema salonunun fiziksel yapısını anlatan görüşmeci çevresindeki gecekonduların varlığını vurgularken açık hava sinemasının izleyicileriyle alakalı da ipuçları vermektedir. Rıza Amca’nın kızı olan Lale Şengül de mahalledeki açık hava sinemasıyla ilgili belleğinde kalan sınırlı bilgiyi şu şekilde aktarmaktadır: “Yani yüz kişi alır yüz elli kişi alırdı çünkü bayağı bir genişti bir de tuğlalarla örülmüştü yani öyle bir sinema salonuydu yani böyle bina şeklinde değildi. Etrafı tuğlayla örülmüş açık havaydı gerçekten de” (Lale Şengül, 1971, İstanbul). Lale’nin de anlatısında görüldüğü üzere açık hava sinemaları etrafı duvarlarla çevrili mahalle halkının gittiği gündelik hayatın mekânı haline gelmiş olan yerlerdir. Çoğunlukla görüşmeciler çok fazla detay hatırlamamakla birlikte dış görünüme ilişkin bazı bilgiler paylaşmışlardır. “O yazlık sinema var dediğimiz caminin karşısında dediğimiz yer de sade yazlık sinemaydı böyle pirketlerle yapılmıştı üstü açıktı” (Rıza Özdeniz, 1943, Tunceli). Yine Lale’nin

anlatısında açık hava sinemasında bir yangın çıktığını ve bu yangından sonra sinemanın daha kullanılmadığı aktarılmaktadır.

İşte dediğim gibi açık yazlık sinemamız vardı ama hani biz çok küçüktük çok net hatırlamıyorum ama gittiğimizi hatırlıyorum ama daha çok abimler hani gidiyordu onlar daha çok hatırlıyor ama ben de böyle hani az çok hatırlıyorum ama böyle çok net değil ama yazlık sinema olduğunu biliyorum orası çünkü bayağı bir böyle yangın çıktı yangından sonra bayağı bir kaldı kimse orayı tamir etmedi şey yapmadı. Belli bir zamandan sonra bina yapıldı sonra oraya tabii (Lale Şengül, 1971, İstanbul).

Ümraniye'nin bir mahallesindeki açık hava sinemasında yaşanan bu yangın sonrasında açık hava sinemasının daha kullanılmaması sinemanın ilk çıktığı dönemlerde çıkan yangınları akla getirmiştir. Bir süre seyircilerin sinema salonlarına mesafeli olmasının nedenlerinden biri olan bu yangınların yıllar sonra da yaşanması oldukça ilginç bir olaydır. Görüşmecilerde ikinci kuşaklardan sadece Lale Hanım yazlık sinemayı az da olsa hatırlamaktadır. Diğer görüşmeciler 1990 ve 2001 doğumlu olmaları sebebiyle mahalledeki yazlık sinemayı hatırlamamaktadır. Bu durum yazlık sinemanın yeni kuşaklara aktarılamadığını göstermektedir. Görüşmecilerden yazlık sinemanın ne zaman çalışamaz hale geldiğine dair herhangi bir veri alınamamıştır.

Görüşmecilerin anlatılarından yola çıkıldığında açık hava sinemalarının genellikle mütevazi olduğu, mahalledeki komşularıyla gidilen mekân olarak görüldüğü ve sahip olduğu fiziksel yapı açısından yoksullukla ilintilendirildiği görülmektedir. Bu noktada önemli olan şeylerden biri açık hava sinemalarının her iki semtte de – Okmeydanı ve Ümraniye- ulaşılabilir olmasıdır. Bu ulaşılabilirliğin sinemanın toplumsallaşmasına önemli katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Ailecek ve komşularla gidilen bir yer olması nedeniyle aynı zamanda mahallelerin sosyal etkinlik mekânları olarak da görülmektedir.

Görüşmecilerden Rıza Özdeniz'in açık hava sinemasını “gariban yeri” olarak nitelendirmesi başka bir benzerliği de akla getirmektedir. İstanbul'un göçmen mahalleleri daha önce de vurgulandığı gibi gecekondulaşmanın yoğun olduğu

yerlerdir. Kente gelen göçmenler bir şekilde kendi barınma alanlarını yaratarak yerleşmişlerdir. Genellikle tek katlı mütevazi ve altyapıdan yoksun olan gecekondu Rıza Amca'nın sinemalar için belirttiğine benzer şekilde “gariban yerleri”dir. Dolayısıyla bu bağlamda gecekondu ve o dönemin açık hava sinemaları birbirine oldukça benzerdir. Sadece fiziksel anlamda değil aynı zamanda üretim şekli anlamında da benzemektedirler. Yazlık sinemalar da o bölgenin insanları tarafından fiili olarak üretilmiş kültürel alanlardır. Buna benzer şekilde gecekondu da o bölgeye yerleşen insanlar tarafından herhangi bir resmi katkı ve izin olmadan inşa edilmiş barınma alanlarıdır. Bir benzerlik de yine iki mekâna dair kurulan nostaljik bakıştır. Mütevazi yapılar olan açık hava sinemaları ve gecekondu o dönemi anlatan görüşmeciler nezdinde nostaljik ve belleklerde olumlu bir şekilde yer alan mekânlardır. Anlatılarda tüm zorluklarına, eksiklerine rağmen yine de özlemle söz edilen yerlerdir.

Açık hava sinema salonları ve gecekondu arasında yer alan benzerliklerden biri de her iki mekânda da kamusal alan ve özel alan ayrımının silikleşmesidir. Mahalleli komşularıyla beraber tıpkı birbirlerine misafirlğe gider gibi açık hava sinemasına da gitmekte ve rahat bir şekilde davranabilmektedirler. Buna ek olarak tek katlı barınma alanları olan gecekondu ile yine etrafı duvarla çevrili, tek katlı yerler olan sinemalar aynı zamanda mahalledeki sınıfsal yapının benzer olduğunu gösteren mekânlardır. “Peyzajlar sadece hafızayı temsil etmekle, anımsatmakla veya hafızaya karşı çıkmakla kalmazlar, aynı zamanda da İstanbulluların kent hafızasını icra etme araçlarıdır” (Mills, 2014: 52). Gecekondu, kent peyzajı ve mekânları göçmenlerin sınıfsal hafızasının da araçlarıdır. Göçmen ailelerin İstanbul’a dair hafızaları aynı zamanda sınıfsal olana dair hafızalarını da yansıtmaktadır. Tarihçi Gökhan Akçura'nın açık hava sinemaları için belirttiği şu sözler yukarıdaki açık hava sineması ve gecekondu benzeştirmesini destekler niteliktedir: “aslında Türkiye’ye sinemanın girdiği 19. yüzyıl sonundan itibaren açık hava sinemalarından söz edilebilir. Çünkü hava koşulları uygunsa en kolay salon edinme yolu, boş bir arsayı tahta perdelerle çevirmektir” (Akçura, 2022: 355). Akçura'nın belirttiği açık hava sineması yapma yöntemi gecekondu yapılış tarzı ile benzerdir. Buradaki benzerlik kente göç eden topluluklar tarafından kendi güçleriyle boş bir arazinin

çevrilerek gecekondu yapılmasıdır. Genellikle mühendislik, mimarlık desteği yoktur. Gecekondunun yapıldığı arazi herhangi bir kamu arazisi olabilmektedir. Barınma sorununun çözümü için fiili olarak göçmenler kendilerine bu şekilde bir çözüm yaratmışlardır. Böylelikle konut sorunu toplum tarafından kendilerinin geliştirdiği bir yöntemle çözülmüştür. Açık hava sinema salonlarının yapılmasında da benzer bir durumu görebilmek mümkündür. Bu nedenle dönemin açık hava sinemaları sadece toplumsal olarak gidilen bir mekân değil aynı zamanda toplumsal olarak yaratılan da bir mekân olmuştur. Dolayısıyla hem kamusal hem de özel bir mekân olarak görülmüş ve yaygınlaşmıştır.

3.3.2. Sinema Salonunda Düğün

Sinema salonları taşrada ve kentte de toplumsal bir mekân olarak farklı nedenlerle de kullanılabilmektedir. Özellikle kentlerde tiyatro oyunları, konserler, politik etkinlikler, toplantılar sinema salonlarında yapılmıştır. Belgin Hanım görüşmesinde Arhavi’de yer alan Bahar Sineması’nın düğünler için de kullanıldığını belirterek şunları belirtmiştir:

Dışı çok tabii yeni değildi. Yani öyle tenekelerle falan girişi falan bilet kesme yerlerine öyle hatırlıyorum. İçi kocaman. Sahnesi de vardı orada düğünler de yapılyordu. Orada düğüne de gitmişimdir bir yakınımızın, çocukluğumda. Çok büyüktü tabii. Karanlık, sahnesi var. Basamakları var ama dışı pek hoş değildi eskiydi yani. (...) Sinema salonunu düğün düğün için de kullanıyorlardı. Düğün salonu yoktu demek ki ama benim çocukluğuma Arhavi’de düğün salonu yetiştii. Sonrasında vardı. (...) İşte çocukluğumda gittik. O sahne gibi sahnede orkestralar vardı sanatçılar. Altta pistler düğün davetliler de o sandalyeler o koltuklarda otururlardı. Arada koridorlar vardı. Koşardık biz basamaklarda. Düğünlere katıldık orada (Belgin Özcan, 1971, Artvin).

Bir önceki başlıkta kentte göçmenlerin sinema dışında gittikleri düğünler aracılığıyla da sosyalleştikleri belirtilmiştir. Belgin Hanım’ın anlatısında sinema salonunda düğün yapılması çeşitli coğrafyalar için kültürel süreçlerin farklı bir şekilde ilerlediğini gösteren bir örnek olmuştur. Muhtemelen ilçede düğün salonu olmaması

ya da kapalı alanda yapılması istenen düğünlerdeki kalabalığı kaldırabilecek yer olmamasından dolayı düğün etkinliği sinema salonunda yapılmıştır. Bundan daha da önemlisi Arhavi ilçesinde kültürel olarak önemli olarak görülebilecek şeylerden biri bir sinema salonunun olmasıdır. Bu bölgenin kültürel olarak yapısına dair veriyi içermektedir. Genellikle görüşmecilerin İstanbul öncesinde yaşadıkları yerlerde yer alan kültürel etkinlikleri oldukça sınırlıdır. Belgin Özcan'ın Arhavi ilçe merkezine yakın bir noktada yaşaması onun kültürel etkinliklere daha rahat ulaşmasını sağlamaktadır. Gönül Mirzanlı'da bunun farklı bir versiyonunu görebilmek mümkündür. Pülümür ilçe merkezinde yaşayan Gönül Hanım, yaşadığı bölgede evlerin arasında yapılan tiyatro oyunundan söz etmiştir.

Ama böyle şey vardı mesela komşular, çocuklar gençler çok böyle tiyatro oyunu yaparlardı. Gider izlerdik böyle gerçekmiş gibi perdeler asarlardı. Gerçek bir tiyatro oyunu sergilerlerdi. Çok o dönemleri güzel hatırlıyorum. (...) İşte evlerinin kapılarının önünde yapıyorlardı. Öyle güzel bir organizasyon yapıyorlardı. Çok böyle gerçekçi gibi hafızamdan çok güzel şeyleri kalmış o dönemden (Gönül Mirzanlı, 1977, Tunceli).

Göç deneyimini yaşamış diğer iki görüşmeciden Rıza Özdeniz ve Seher Çelik ise göç etmeden önce yaşadıkları yerlerde herhangi bir kültürel etkinlikten söz etmez. İki görüşmecinin ilçe merkezinde değil de köylerde yaşaması onların kültürel etkinliklere ulaşmasını imkânsız hale getirmiştir.

3.4. Sinema Anılarında Kent Kavrayışları

Görüşmecilerin sinema anılarına dair anlatıları aynı zamanda kente dair kavrayışlarına dair ipuçlarını içerisinde barındırmaktadır. Sinemaya giderken kullanılan yol, sinemaya giriş öncesinde veya sonrasında uğranılan mekânlar, hangi konumlarda ve zamanlarda sinemaya gidildiği gibi tüm bilgiler görüşmecinin kente dair kavrayışına ilişkin verileri barındırmaktadır.

Görüşme yapılan kişilerin bir kısmı yaşadıkları yere yakın olan konumları tercih ederken diğer bir kısmı ise merkezi konumlarda yer alan sinema salonlarına gitmişlerdir. İstanbul'a göç eden kişiler ve bir sonraki kuşakta yer alan görüşmeciler çeşitli sinemaya gitme pratikleri oluşturmuşlardır. Bu pratikler aynı zamanda görüşmecilerin kente hangi bölgeler üzerinden dahil olduklarını da göstermektedir. Öte yandan farklı semtlerdeki seyirci profillerine dair anlatılar elde edilmiştir. Görüşmelerdeki veriler farklı semtlerde gidilen sinema salonlarına göre seyirci yapısının değiştiğini göstermektedir.

Seyirci yapısı Kadıköy'deki seyirci daha genç daha bir dinamik oluyordu daha bir heyecanlı oluyordu tabii. Ümraniye'de yani oraya gençler geliyordu diyelim sürekli gençlerin bulunduğu bir yer olduğu için gençler geliyordu ama Ümraniye'ye de baktığında Ümraniye'de öyle bir genç yapı yok mu var ama o Ümraniye'deki insanlar başka yerler işte Kadıköy, Üsküdar'a gittiği için genelde aile yapısıyla geliniyordu daha bir hani yaşlı bir kesim geliyordu şeye sinemaya şu an öyle değil tabii o zamanlar o dönem o şekildeydi. Bu tip bir seyirci yapısı vardı. Semtler arasındaki farklar (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Umur'un anlatısında görüleceği üzere farklı semtlerde farklı seyirci profilleri ile karşılaşabilmektedir. Bu kentte yer alan farklı toplumsal yapıları da tanımaya destek olabilmektedir. Dolayısıyla kentin toplumsal yapısı sinema salonları ile de kavranabilmektedir.

3.4.1. Hemşehriyle Sinemaya Gitmek: “Erzurumlu Komşularımız Bizim Erzincanlılar, Sivashlı Olanlar Öyle Onlarla Beraber Giderdik Yani”

Göçmen mahallelerinde memleketleri birbirine yakın konumda yer alan, kültürel olarak benzerliği olan kişilerin beraber sinemaya gitme pratiğini yaratması anlatıda rastlanan bir vurgu olmuştur.

Mahalleden işte Erzurumlu komşularımız bizim Erzincanlılar Sivashlı olanlar öyle onlarla beraber giderdik yani annem götürürdü annem getirirdi. Öyle yalnız gitme şansımız yoktu. (...) Onların da anneleri geliyordu ya iki üç tane aile götürüyordu.

Kimin işi yoksa o götürürdü işi olan çocuğunu giden kişiye teslim ederdi. Öyle yani (Seher Çelik, 1956, Erzincan).

Bu anlatıda dikkat çeken bir diğer nokta da sinemaya o gün gitmeyen ailelerin çocuklarını sinemaya giden aileye emanet etmesidir. Bu, aradaki güven duygusunun gelişmişliğiyle ilintilidir. Konum olarak uzakta olmayan sinemaya bile gidilirken kendisine yakın olarak gördüğü kişilerle birlikte gitmesi yeni geldikleri kentte korunaklı bir şekilde hareket ettiklerini göstermektedir.

Görüşmecilerin genellikle aynı bölgeden gelen diğer komşularıyla birlikte sinemaya gitmeleri kültürel olarak kendilerine daha yakın gördükleri kişilerle bir kültürel pratiğin geliştirdiklerini göstermiştir. Anlatılara pek fazla yansımaya da aynı kültürel yapıya sahip toplumsal grupların film seçimini etkileyen faktörlerinin benzer olması sinemaya gitme pratiğini de beraber gerçekleştirmelerine olanak tanımaktadır. Ek olarak sinemaya gitmenin gündelik yaşamın doğal bir parçası haline gelmesi nedeniyle en fazla beraber vakit geçirdikleri kişilerle gitmeyi tercih etmeleri doğal bir sonuçtur.

3.4.2. Sinemaya Dair Travmatik Bir Deneyim: “Film mi İzleyeyim Yazıları mı Okuyayım?”

Görüşmecilerin sinemaya dair deneyimleri arasında pek fazla olumsuz bir veri yer almasa da ilk kez sinemayla tanışan bir izleyicinin yaşadığı kötü bir deneyim gelecekteki sinema deneyimlerini de etkilemiştir. Görüşmeciler arasında yer alan ve İstanbul’a 1992’de gelmiş olan Gönül Mirzanlı, ilk sinema deneyiminde altyazılı bir film izlemesi sonucunda yaşamış olduğu olumsuz anıyı şu şekilde aktarmıştır:

Şimdi eşim arkadaşları vardı birkaç arkadaş grubu hep beraber gittik. Ben de sinemaya ilk defa gidiyorum orada yabancı sinemaydı altyazılı. İşte girdik sinemaya ben hiç böyle şey değilim ben insanlara film mi izleyeyim yazıları mı okuyayım. Dışarı çıktı hepsi gülüyorlar eşime dedim ki ya dedim bunlar niye gülüyorlar dedim, dedi sen izlemedin mi? Ben dedim ben nereden bileyim ben yazı mı izleyeyim dedim filme mi bakayım dedim. Ondan sonra dedim ben daha asla sinemaya gitmeyeceğim dedim.

Sonra yıllar sonra alıştım ama şimdi çok seviyorum gidiyorum (Gönül Mirzanlı, 1971, İstanbul).

Gönül'ün anlatısı aslında kente yeni göç etmiş olan birisinin kent kültürüne dair yaşadığı olumsuz bir deneyimin gelecekteki pratikleri ne şekilde etkilediğini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Görüşmeci sonraki zamanlarda bu travmayı atlatıp, sinemaya gitmeye başladığını, oldukça sevdiğini ve günümüzde de gitmeye devam ettiğini belirtmiştir.

Gönül'ün kente dair anlatısında dikkat çeken şeylerden birisi de yaşadığı olumsuz olaylar neticesinde kente alışamamasıdır. Bu durumu ilk geldiği zamanki gündelik aktivitelerinden çalışma hayatına kadar görebilmek mümkündür. Sinema salonunda izlediği ilk filmde yaşadığı olumsuz durumdan kaynaklı uzunca süre sinemaya gitmemesi aynı zamanda sinemaya gitme pratiği üzerinden kentle ilişki kurmasını da engellemiştir. Yine Gönül Hanım'ın anlatısında İstanbul'a ilk geldiğinde çalıştığı tekstil atölyesinde maruz kaldığı tavırlardan dolayı kentle bağ kuramaması da travmatik bir süreçtir. Bu durum kentte yaşayanlar için gündelik hayatta sıradan olarak görülse bile göçmenlerin travmatik bir sonucu olabileceğini göstermiştir.

3.4.3. Yalınayak Sinemaya Gitmek

Sinema salonlarına erişim farklı coğrafyalarda kültüre özgü çeşitli pratikler yaratmıştır. Genellikle geçmişte kent merkezlerinde yer alan sinema salonlarına gidilirken giyim kuşama oldukça özen gösterilerek sinemaya gitmek bir kent kültürü pratiğine çevrilmiştir. Özellikle Beyoğlu'nda sinemaya gitmek sadece film izleme anlamında değil aynı zamanda sinema salonuna gidişin öncesi ve sonrasında o bölgeye dair kültürel yapıya uyum göstermenin de bir pratiğidir. İstanbul'un çeşitli bölgelerinden Beyoğlu'ndaki sinemalara giden izleyiciler bu bölgenin başta giyim kuşam olmak üzere diğer özelliklerine uygun bir şekilde bu pratiği gerçekleştirmektedir. Öte yandan semtlerdeki sinemalara giden kentliler için daha

farklı bir deneyim söz konusu olmakla birlikte Arhavi’de sinemaya giden Belgin Hanım’ın anlatısı Beyoğlu’ndaki sinemaya gitme deneyimine benzer bir şekilde gerçekleşmiştir. Belgin Özcan Artvin Arhavi’deki sinemaya gitmeye dair anlatısında aile üyelerinin sinemaya yolun büyük bir kısmını yalınayak yürüyerek gittiğinden bahsetmektedir. Bu anlatı sinemaya giderken ayakkabıların kirletilmek veya yıpratılmak istenmemesine işaretir. Sinemaya temiz bir şekilde gitmek kentte de rastlanılan bir pratiktir.

Ortaokul ve lisede. Liseyi biraz uzak da ortaokuldayken tam okulun dışındaydı. Bahar Sineması vardı. Birkaç sinema daha vardı ama onlar işte bizim gençliğimize harabeye dönmüştü ama Bahar Sineması çok güzeldi. Halalarım anlatırlardı biz işte Yeşilçam filmlerine giderdik diye çocukluğumda biz de isterdik hani bizde gidelim diye çocuk filmleri yoktu tabii ki o zamanlar yokmuş. Halamlar anlatırlardı. Evden merkeze kadar çünkü sinemalar merkezde oluyordu. Ayakkabılarını ellerine alıp yürürlermiş akşam saatinde fotoğraflı araçlı arabalar mahalleye gelirmiş anons ederlermiş işte bu akşam bu film var Yeşilçam filmleri falan halam iki bekar halam vardı. Bizim aynı evdeydi yaşıyorduk. Onların akranlarıyla falan birleşirlerdi akşam saatine karanlık olmadan merkeze yürüme giderlerdi. Ayakkabılar yıpranmasın diye ellerine tutarlardı ayakkabılarını giderlerdi. Gece de film bitince yürüme gelirlerdi. Onları anlatırlardı (Belgin Özcan, 1971, Artvin).

Sinemaya gitme deneyimi göç öncesi ve sonrasında farklı pratikleri içerisinde barındırmaktadır. Bu pratikler çeşitli benzerlikleri de içermektedir. Arhavi’de yalınayak gidilen sinemanın yerini İstanbul’da yürüyerek gidilen sinemalar almıştır. Göç öncesinde ilçe merkezine yakın yerlerde yaşayanlar sinemaya gitmeyi deneyimlemiştir. Arhavi ilçe merkezine yakın yerde yaşayan Belgin Hanım için sinema salonuna gitmek, film kiralayarak evde izlemek gibi pratikler yaşanmıştır. Buna karşılık Erzincan’da ve Tunceli’de köyde yaşayan Seher Çelik ve Rıza Özdeniz için bu pratikleri yaşamak oldukça zordur. Dolayısıyla bu iki görüşmecenin kentle karşılaşması ve sinemaya gitmesiyle ilgili anlattıkları şeyler daha farklı duyguları içerisinde barındırmaktadır. Sinemaya gitmek daha önce Belgin Hanım’ın aşına olduğu bir gündelik aktivitedir. Bu nedenle anlatısı diğer kişilerden farklılaşabilmektedir.

3.4.4. Vardiyadan Sabah Matinesindeki Filme

Görüşmeciler kendi sinemaya gitme pratiklerini ve yöntemlerini de hayatın akışı içerisinde yaratmışlardır. Yaşadıkları yerlerin merkezde olan sinema salonlarına uzaklığı, ulaşım ve zamansal olarak farklı çözüm yöntemlerini yaratmasını sağlamıştır. O dönem Ümraniye İMES (İstanbul Madeni Eşya Sanatkârları) Sanayi Sitesi'ndeki bir fabrikada çalışan Lale Şengül fabrikada gece vardiyası çıkışı Kadıköy'de gittikleri sinema deneyimini şu şekilde anlatmıştır:

Hatta bir kere arkadaş grubuyla fabrikada çalışıyordum o zaman on dokuz yaşıyordum gitmiştik sabah matinesine. Vardiyalı çalışıyordum gece vardiyasından çıkmıştık sabah matinesine gitmiştik . Korku filmiydi sanırım Jurassic Park mıydı ya hatırlamıyorum tam ama korku filmi olduğunu çok iyi hatırlıyorum. Altı kız gitmiştik ve sinemada hiç kimse yok hafta içi 11 matinesine gittik. Bir tek biz. Gene Kadıköy Rexx Sineması'ydı. Gittik filme girdik film başladı film tabii korku başlayınca birdenbire hani ses gürültü daha çoğalınca hep çığlık attık falan böyle korktuk ama çok güzeldi ama gene de çok eğlenmiştik hani korku filmine girmemiz halinde bile yani arkadaşlarımızla çok eğlenmiştik. Jurassic Park'tı ama sanırım (Lale Şengül, 1971, İstanbul).

Lale Hanım'ın anlatısı çoğu kez imkânlar zor olsa bile arkadaş çevresiyle birlikte sinemaya gitmenin gündelik hayatın rutininde olan bir pratik olduğunu göstermektedir. Lale Hanım'ın babası olan Rıza Amca ise Kadıköy Tekel'de çalıştığı için daha çok bu semtte sinemaya gittiğini aktarmıştır. Genellikle çalışma arkadaşlarıyla sinemaya giden Rıza Özdeniz sinemaya gitme pratiğinin nasıl olduğunu şu şekilde anlatmıştır: “Bizim orada diyorum ya kahve vardı ondan sonra postanenin yan tarafında park vardı, ön tarafta sahil vardı Moda vardı hep oturuyorduk arkadaşlarla oturuyorduk eğleniyorduk saati geldi mi gidiyorduk” (Rıza, Tunceli, 1943). İşten dolayı genellikle hafta sonu sinemaya gittiğini belirten Rıza Amca'nın kahvehanede arkadaşlarıyla buluşup sonrasında sinemaya gitmesi aslında gündelik hayatta İstanbul'da farklı göçmen gruplarının sinemaya gitme pratiklerinin nasıl farklılaştığını gösteren bir örnektir. Göçmenler kentte kendi sinemaya gitme pratiklerini oluşturmuşlardır. Seher Hanım'ın anlatısında komşularla sinemaya gitmeyle ilgili hatıralarını “güle oynaya eve geliyorduk, güle oynaya gidiyorduk

yürüyerek gidip yürüyerek geliyorduk” (Seher Çelik, 1956, Erzincan) şeklinde aktarmaktadır. Sinemaya gitme deneyimine dair aktarılan bu anlatı aynı zamanda mahalle yaşamına dair de anlatıların temel söylemini oluşturmaktadır. Sürekli olarak kolektif bir şekilde hareket etmeye, sosyalleşmeye, zorluklara katlanmaya dair bir vurgu bulunmaktadır. Sinema salonlarının bu kadar toplumsallaşmasının ardında yatan nedenlerden biri de budur. Mahalle hayatının gündelik yaşamdaki mekânlarından biridir.

3.5. Kuşak Bağlamında Kent ve Sinema Belleği

Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin farklı kuşaklara dahil olması kente ve sinema belleğine dair çeşitli anlatıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu anlatılar görüşmecinin ait olduğu kuşak, İstanbul’da deneyimlediği kentsel mekânlar ve sinema salonları üzerinden incelenmiştir. Kent ve sinema belleğinin kuşaklar üzerinden incelenmesinin sebeplerinden biri İstanbul özelinde yaşanan mekânsal değişimlerin farklı kuşaklarca nasıl deneyimlendiği ve hatırlandığının analiz edilmek istenmesidir. Böylelikle kuşakların ait olduğu toplumsal yapılara dair izleri de görebilmek mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra göç deneyimini yaşamış olan kuşak ile İstanbul’da doğan kuşaklar arasındaki bellek aktarımında kent ve sinema mekânlarının ne şekilde yer aldığının belirlenmesi de oldukça önemlidir. Fiziki mekânlar üzerinden olduğu gibi bellekte de bir devamlılığın ya da kesintinin yaşanıp yaşanmadığı konusu kent belleğine dair veriler sunabilmektedir. Kente ilişkin olan mekân pratiklerinin aynı zamanda bellek aktarımından dolayı oluşabilen ya da yok olabilen bir olgu olduğu düşünüldüğünde göçmen ailelerinde de bu olgunun incelenmesi gerekmektedir.

Alt başlıklarda ele alındığı gibi göçü yaşamış olan kuşaklar ile sonrasındaki kuşaklar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki gündelik hayattaki mekânsal pratiklerdir. İkinci farklılık ise yaşam tarzlarındaki değişimdir. Toplumsal yaşam biçimi, kültür ve ekonomik yapının değişmesiyle birlikte bu durumun kuşaklara yansımaları oldukça keskin bir şekilde olmuştur. Özellikle 1990 sonrası

İstanbul’da dünyaya gelen görüşmecilerin anlatılarında bu durumu görebilmek mümkündür.

3.5.1. Kuşak Mekânı Ağları

Bu başlıkta, görüşmecilerden farklı kuşaklara ait kişilerin verdikleri veriler üzerinden gittikleri ortak mekânlar analiz edilmiştir. Bu mekânlar daha önce de belirtildiği gibi kuşak mekânı olarak adlandırılmıştır. Kuşak mekânları farklı kuşağa ait kişilerin gittikleri benzer ya da farklı deneyimleri içeren aynı zamanda kuşağın bellek aktarımını da sağlayan mekânlardır. Sinema salonları bu mekânlara örnek olarak verilebilecek yerlerdendir. Daha önce de belirtildiği gibi geçmiş kuşakların kent mekânları hakkında aktardığı bellek, yeni kuşağın o mekâna dair bakışını de şekillendirmede etkili olabilmektedir. Yeni kuşağın, mekânın içerisindeyken hatırladığı olaylar ve anılar mekân ile bütünleşebilmekte ve o mekân artık ailesel bir özgeçmişin de parçası haline gelebilmektedir. Dolayısıyla sadece aileye dair anılar değil aynı zamanda mekânlar da aktarılabilmektedir.

Kuşak mekânları, fiziki olarak varlığını koruyamadığı noktada ise yapılan bellek aktarımı duygu coğrafyası kavramı bağlamında incelenmiştir. Duygu coğrafyası tanımlamasının ödünç alındığı araştırmacı Yael Navaro yaptığı etnografik çalışmada ‘yıkıntı’ üzerinden aktarılan deneyimleri şu şekilde ifade etmektedir: “Ama ne etnografik araştırmamda ele aldığım yıkıntı ne de bu yıkıntının etrafındaki insanlar kendi başlarına ve kendilerince duygusaldır; bilakis bu duyguyu ‘ilişkisel’ olarak üretir ve aktarırlar. Yıkıntılara dayalı bir çevre bir melankoli duygusu yayar” (Navaro, 2015: 202). Dolayısıyla fiziki olarak kuşak mekânının yokluğu da kuşaklar için farklı duyguların ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir. Navaro’nun yukarıdaki alıntısında oldukça isabetli bir şekilde bahsedilen üretim ve aktarım süreci mekânın fiziki varlığının ve hatta izlerinin olmadığı noktada da ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla kuşaklar arası aktarım belleğin inşa sürecine neden olmaktadır. Yeni kuşağın belleğinde mekâna dair bir duygu üretimi söz konusudur. Çoğu kez bu göndermeler yeni kuşağın belleğinde kuşak mekânını inşa eden bir sürece neden olabilmektedir. Kente dair aktarımlarda da bu inşa sürecini görebilmek mümkündür.

Fiziki olarak kuşak mekânı oluşabileceği gibi bellek aracılığıyla bir kuşak mekânının oluşması durumu da söz konusudur.

Görüşme anlatılarında yoğunlukla kente gelen ilk kuşak ile ikinci kuşak arasındaki kuşak mekânlarının genellikle ortadan kalktığı görülmektedir. Yapılan görüşmelerde sadece Rıza Özdeniz ve kızı Lale Şengül arasında mekânsal olarak aktarımın daha güçlü olduğu ve bunun da Kadıköy Moda üzerinden gerçekleştiği görülmektedir. İki görüşmeci arasındaki kuşak mekânı aktarımının olmasının nedenlerinden en önemlisinin birlikte de bu yerlere gidilmesi olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Mekânın deneyimlenmesinin ailecek tekrarlanan bir pratiğe dönüşmesi bu mekânın bir kuşak mekânına dönüşmesi noktasında oldukça etkili olmaktadır. Bir diğer neden ise her iki kuşağın ait oldukları kuşaklardır. 1943 doğumlu Rıza Özdeniz ile 1971 doğumlu Lale Şengül'ün kentteki pratiklerini ortak bir şekilde gerçekleştirdikleri dönemler İstanbul'daki yoğun yapılaşmanın ve kentin dönüşümünün bu yoğunlukta olmadığı yıllardır. Bu nedenle kuşaklar arası mekânsal belleğin aktarımının daha güçlü olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Yukarıdakilere ek olarak sayılabilecek bir diğer neden de bu ailenin sınıfsal durumuyla ilintilidir. Diğer ailelerden genel olarak farklılaştığı nokta o dönemler Rıza Özdeniz'in ailesinin orta sınıfa daha yakın bir gelir düzeyine sahip olmasıdır. Anlatılarda bu durumun farklarını görebilmek mümkündür. Örneğin televizyonun mahallede çok az kişide olduğunu ve bunlardan birinin de kendileri olduğunu belirtilmiştir. “Şimdi çoğunda televizyon yoktu o komşulardan bazıları gelirlerdi seyreder. O zaman bazı diziler vardı o dizileri seyrederlerdi. Komşular gelir oturur, bakar, seyreder diziler bitti mi giderlerdi” (Rıza Özdeniz, 1943, Tunceli). Dolayısıyla anlatılardan yola çıkıldığında sınıfsal konumun mekânla ilgili belleğin aktarımına etki eden bir faktörü olduğunu görebilmek mümkündür. Rıza Amca'nın memur olması ve Kadıköy'de çalışması bu semtin ve aileyle birlikte gidilen Moda'nın bir kuşak mekânına dönüşmesini sağlamıştır. Lale Hanım'ın çocuğunun da Moda'ya ve sinemaya gitmesi ve bunu zaman zaman annesiyle birlikte yapıyor oluşu yukarıda belirtilen önermeyi destekler niteliktedir. Genellikle görüşme yapılan diğer ailelerde bu devamlılığı görebilmek mümkün değildir. Dolayısıyla kuşak mekânlarının devamlılığının sağlanmasının sınıfsal aidiyetlere de bağlı olduğu görülmektedir.

İstanbul’da dair ilk kuşak görüşmecilerin aktardığı kuşak mekânı olarak nitelendirilebilecek yerlerin sonraki kuşak tarafından bilinmemesi toplumsal dönüşüme de işaret etmektedir. Toplumsal dönüşümün en önemli noktalarından birinin mekânlar üzerinden gerçekleştirildiği düşünüldüğünde aile içinde iki farklı kuşağın mekânlarının farklılaşması oldukça olağandır. Mekânların ortaklaşamaması, aile içerisinden başlayarak kolektif duygu coğrafyasının yavaş yavaş ortadan kalktığını göstermektedir. Kolektif duygu coğrafyası ortadan kalktıkça bireysel yaşantılar ön plana çıkmıştır.

3.5.2. Yeni Kuşağın Belleği: “Şunu Hatırlıyorum Sürekli İnşaat Halindeydi Burası”

Yeni kuşağın yaşadıkları yere ilişkin belleklerinde kalan baskın konulardan bir tanesi hızlı yapılaşmadır. Bu kuşağı yoğun bir şekilde yaşanan yapılaşma sürecinin içerisine doğan bir kuşak olarak nitelendirebiliriz. Özellikle 1990 doğumlu Umur Çelik ve 2001 doğumlu Hande Özen’in anlatıları bunları göstermektedir. Her iki görüşmeci arasında kentin genişlemesine ilişkin ortak temalar bulunmaktadır. Hande Hanım ile karşılaştırıldığında 1990’da doğan Umur Çelik’in yaşadıkları yerin geçmişine ilişkin daha fazla ve geniş anlatıya sahip olması olağan bir durumdur. Burada en çok dikkat çeken nokta, iki genç arasında on bir yıllık doğum tarihi farkının kent açısından çok daha büyük farklılıkları içerisinde barındırmasıdır. Anlatılara göre 1990 yılından 2001 yılına kadar olan süreçte semtlerindeki değişim çok daha fazla hızlanmıştır. “Şunu hatırlıyorum sürekli inşaat halindeydi burası. Küçüklüğümde hatırladığım şeylerden biri o. İnşaat halindeydi.” (Hande Yeşim Özen, 2001, İstanbul) diyen Hande, bu durumu doğrulamaktadır. Umur Çelik ise mahallelerinde yaşanan değişimin hızını şu şekilde anlatmaktadır:

İki sene üniversiteye gittim ben Sakarya’da okudum üniversiteyi üniversiteden döndüğümde her taraf şeydi evdi binaydı. Tamam ara ara gidip geliyorduk ama hani inşaatıydı oydu buydu falan iki sene sonra bir geldik her yer bitmiş insanlar taşınmış oturduğumuz semt bayağı bir kalabalıklaşmış çok kısa bir sürede oldu yani bu. (...)

Yani 2007-2009 arası ben bu lokasyon için konuşuyorum tabii. Kendi evimiz de şu an bulunduğumuz bina da o tarihler arasında yapıldı (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Bu anlatıda da görülebileceği gibi yapılaşmanın kısa sürede artış hızı semtte yaşayanları da oldukça şaşırtmıştır. Özellikle 2000 sonrası kuşakta yer alan Hande'nin hatırladığı en önemli şeylerden birinin sürekli inşaat halinde olan semt olması kentin fiziksel değişimin zamansallığına dair bir veri vermektedir.

3.5.3. Günümüz Kentine Dair İkinci Kuşakların Ortak Vurguları: “Kalabalık”, “Tedirginlik”

Araştırma kapsamında İstanbul'da doğan ikinci kuşaktaki tüm görüşmecilerin anlatılarında günümüz kentine dair ortak vurgular, kalabalık ve tedirginliktir. İstanbul sınırlarının sürekli olarak genişlemesi ve birçok farklı noktada yoğunlaşmanın yaşanmasıyla birlikte görüşmecilerin anlatılarına bu durumun yansıdığı görülmektedir. Aileleri farklı yerlerden İstanbul'a göç etmiş olup kendileri İstanbul'da doğan dört farklı görüşmecinin anlatımlarında belirgin olarak gözüken bu durum, aynı zamanda İstanbul'un kentsel belleğine dair de bir veriyi içermektedir. Bu yoğunlaşmanın hangi dönemde başladığı, gündelik hayata ve semtlere nasıl yansıdığı gibi soruların yanıtları kentteki değişime dair bilgileri barındırmaktadır. Görüşmeciler günümüzde İstanbul'u nasıl değerlendirdikleriyle ilgili soruya ise şu yanıtları iletmıştır: “Kalabalık olması tabii ki dikkatimi çekiyor. Çok kalabalık ve çok gürültülü bir yer” (Hande Yeşim Özen, 2001, İstanbul,); “Çok kalabalık olması çok fazla trafik olması bir yerden bir yere gitmenin çok zor olması. Plansız yerleşme, mimariden yoksun olması” (Ozan Mirzanlı, 1998, İstanbul); “Kalabalık, kalabalık çok kalabalık. Eskiden bu kadar insan mı yoktu veya insanlar bu kadar dışarı mı çıkmıyordu bilmiyorum ama şu an aşırı derecede kalabalık” (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Öte yandan Umur, Ozan ve Hande'ye göre daha önce İstanbul'da doğan ikinci kuşak görüşmecilerden Lale Şengül'ün anlatısındaki temel farklılıklardan biri geçmiş ve günümüzün kalabalıklarına bakıştaki değişimdir.

O zaman trenler daha yavaştı tıngır tıngır bir de çok şey kalabalık oluyordu tren. Çünkü ulaşım sadece genelde trenle insanlar gidiyordu kalabalık oluyordu böyle. Güzeldi yani. (...) Ya çocukluk ve gençlik yılları çok daha farklıydı güzeldi yani ben çok hoşuma gidiyordu şey açısından şimdiyle kıyaslarsam şimdiki o rahatlığı yaşayamıyoruz yani gittiğimizde hep bir tedirginlik var yani ya hep çünkü kalabalık hani hiç rahat edemiyorsun ki kalabalıktan hani oturup sohbet de edemiyorsun gürültüden ama o zaman daha sakin daha huzurlu kafan daha rahattı bir de hep hayat bu kadar mücadele içinde değildi yani kafamız daha rahattı o zaman şimdiki aynı şeyler yok. Şimdi o duyguları yaşayamıyoruz ki zaten. Yani yaşamak istesek de yaşayamıyoruz (Lale Şengül, 1971, İstanbul).

Yukarıda alıntılanan anlatıda geçmişteki kalabalığa olumlu yaklaşıldığı ancak günümüzdeki kalabalığın tedirginlik yaratan bir durum olarak algılandığı görülmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri geçmişin gündelik hayatına dair yaratılan nostaljik bakıştır. Ek olarak geçmişe dair olumlu duygular o dönem yaşanan sorunların daha kontrol edilebilir olmasıyla yakından ilintilidir. Semselerinde yaşanan sorunlar olsa bile tüm mahalleyi tanıdıkları için sorunun üstesinden gelmenin daha kolay olacağı düşüncesine sahiptirler. Şu an yaşanan şey ise semtlerinde tanımadıkları birçok insanın yaşamasıdır. Bu durum onlar için bilinmezliği yaratmıştır. Bu bilinmezlik ise tedirginlik ve korkuyu beraberinde getirmiştir.

3.5.4. Günümüz Kentine Dair Bireysel Vurgular: “Mutluluk da Bulaşıcıdır Mutsuzluk da Bence Hissedebiliyorsunuz Böyle”

Yapılan görüşmelerde ikincil kuşağa dair vurgularda İstanbul’un kent hayatına dair olumsuz göndermeleri belirgin olduğu dikkat çeker. Önceki kuşaktan ikincil kuşağa aktarılan kalabalığa dair vurgular bunu kanıtlar niteliktedir. Yeni kuşaktan İstanbul’a ve kentlilerin iletişimine dair en belirgin anlatı Ozan Bey’in (1998, İstanbul) aktarımlarıdır.

Ya ben kendi adıma genel olarak kalabalığı sevmediğim için hem Ümraniye’de hem Kadıköy’de dışarı çıkınca genellikle ne zaman eve gideceğimi düşünüyorum. Yani çok büyük bir telaş içinde herkes ve herkesin çok mutsuz olduğunu görüyorum. İnsanların mutsuzluğu gözünden okunuyor. Bu da beni daha çok depresif bir insan

yapıyor o yüzden insanlarla karşılaşmamak için mümkün olduğunca kendimi izole etmeye çalışıyorum işte (Ozan Mirzanlı, 1998, İstanbul).

Ozan Bey'in bu anlatısı İstanbul'daki yaşayan bir kentlinin duygularına dair belirgin veriler sunmaktadır. Kentin olağanüstü genişlemesi çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Nüfus yoğunluğu, altyapının yetersizliği, trafik, ekonomik sorunlar, çarpık yapılaşma gibi birçok nedenle kentlilerde İstanbul'a dair olumsuz duygular oluşmuştur. Simmel bu konuya benzer bir şekilde yaşanan büyük kentlerdeki bıkkınlığa dair aşağıdaki analizi yapmıştır:

Para mübadelesinin beşiği olan büyük kentler, şeylerin alınıp satılabilir olma niteliğini, küçük yerleşimlere kıyasla daha çok daha çarpıcı şekilde ön plana çıkarır. İşte bu yüzden kentler, bıkkınlığın da asli mekânıdır. Bıkkınlıkta, insanların ve şeylerin yoğun biraradalığı karşısında bireyin sınırları yüksek düzeyde doruk noktasına ulaşmıştır (Simmel, 2011: 92).

Günümüze dair anlatıların bir kısmına hâkim olan şey Simmel'in belirttiği gibi bıkkınlıktır. Geçmişin bir aradalığında ise bu duyguya rastlanmamaktadır. İstanbul'da yapılaşmanın yoğunlaşması, ekonomik kaynakların dağılımında yaşanan sorunlar bu duyguyu yaratmıştır. Bu duygular kentliler arasında yayılmıştır. Ozan Mirzanlı'nın anlatısında belirttiği “mutluluk da bulaşıcıdır mutsuzluk da bence hissedebiliyorsunuz böyle” (1998, İstanbul) cümlesi Simmel'in önermesini destekler niteliktedir. Kentlilerin davranış biçimleri gündelik hayatta karşılaştıkları deneyimlerle şekillenmektedir. Bu örnekler İstanbul özelinde daha görünürdür. Bireyselliği öne çıkaran ve kent yaşamına tutunmak için geliştirilen davranış biçimleri ulaşımda, ortak kent mekânlarında kendini göstermektedir.

Ozan'ın annesi Gönül Hanım, oğlunun anlatısını doğrular nitelikte yeni kuşağın yaşadığı memnuniyetsizliği vurgulamaktadır.

Böyle her şeye gülüyorduk o kadar biz mutluyduk ki yani şimdi bakıyorum ya demek istediğim biz bir vapura binmek bizi çok mutlu ediyordu. Her şeyde mutlu olabilen bir gençliktik. Şimdikilerle kıyaslıyorum ne yaparsan yap ne gençlik mutlu olmuyor. Hiçbir şeyden memnun değiller memnuniyetsizler, böyle (Gönül Mirzanlı, 1977, Tunceli).

Yaşanan memnuniyetsizlik duygusu kente ilişkin olabileceği gibi, semte, gündelik toplumsal hayata ilişkin de olabilmektedir. Gönül'ün anlatısında bu memnuniyetsizliğin nedenleri vurgulanmasa da birden fazla nedenle ilişkili olabileceği görülebilmektedir.

3.5.5. Yeni Kuşağın Seyir Pratikleri: Kolektif Davranıştan Bireyselliğe Geçiş

Araştırma kapsamında görüşülen İstanbul'da doğmuş olup göç deneyimini yaşamamış olan kuşak için semt ve kente dair pratikler de değişkenlik göstermektedir. Yaşadıkları yerlerin geçirdiği dönüşüme ek olarak yaşanan toplumsal dönüşüm de genç kuşağın yaşam pratiklerini oldukça etkilemiştir. Geçmişin kolektif kent pratiklerinin yerini bireysel mekânların içerisinde yaşanan bireysel pratikler almıştır. Dijital film ve dizi platformlarının gelişmesi seyir pratiklerini bireyselle döndürmede oldukça önemli bir neden olmuştur. Bu duruma ek olarak toplumun kolektif davranış biçimlerinin bireyselle dönmesinin nedenleri arasında siyasal ve ekonomik değişimlerin de başat bir etkisi bulunmaktadır. 1980 sonrası gelişmeye başlayan neo-liberal ekonomi uygulamalarıyla birlikte kolektif toplumsal davranış biçimlerinin yerini bireysellik almıştır. Görüşmeciler arasında 1990 sonrası doğan nesilde bu durumu görebilmek mümkündür. Bireyselin içine doğan bir kuşak söz konusudur. Bu kuşağın tüm davranış biçimlerinde olduğu gibi film izleme pratiklerinde de bireysel hareket etmeyi görebilmek mümkündür. Aşağıda yer alan uzun görüşme alıntıları bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Sessiz durma gerekliliği de beni sıkıyor ben çok sessiz durabilen biri değilim yani yanımdakiyle de olsa konuşmak istiyorum o yüzden bir film izleyeceksen onu evde

izlemeyi tercih ediyorum ya DVD alıp ya da Netflix'ten vesaire. Böylelikle uzanarak istediğimi yiyebiliyorum. İstedğim zaman durdurup kalkıp ihtiyacımı giderebiliyorum hem de o kadar fazla para vermiş olmuyorum. (...) Sinema salonları belki eskiden daha değerliydi hani şu an dediğim gibi Netflix var Disneyplus var ne bileyim bir Prime var ama eskiden bir filmi izlemenin yolu ya DVD'sini almaktı ya da sinemaya gitmekti ve bazı filmleri gerçekten heyecanla beklerdik vesaire yani. Ben olmasam bile başkaları. O yüzden bir arada olmanın verdiği ve birlikte bir şey yapmanın verdiği güzel bir his diyebilirim (Ozan Mirzanlı, 1998, İstanbul).

Yani sinema salonunda izlediğim zaman daha odaklı bir şekilde daha iyi hissederek izlediğimi düşünüyorum. Aslında sinema salonunda izlemek tabii ki de daha iyi ama şu an çok kolay ulaşabildiğimiz için internete ister istemez orayı tercih ediyorum (Hande Yeşim Özen, 2001, İstanbul).

Bizden önceki kuşakta olanaklar kısıtlıydı hani her yerde yoktu biz evimizin bulunduğu lokasyondan dolayı şanslıydık yakındı biraz hani bir nebze olarak yakındı. Gidebiliyorduk o zaman şeyleri insanları. Bizim kuşağımızda biraz daha şey her yere açılmaya başladı rahat bir şekilde girip çıkabiliyorsun ama bizim önümüzdeki kuşakta daha çok şimdi internete ve eve giren bazı platformlarla çok şeyde kaldığını düşünüyorum geride kaldığını düşünüyorum sinema salonlarının. (...) Çok nadir gidiyorum şu an hani pandemiden beri çok nadir gidiyorum. Pandemiden dolayı daha çok nadir gidiyorum. Evime şimdi bazı platformların şeylerini de aldım daha çok oraları tercih ediyoruz ki biraz daha iş hayatının getirdiği şeyler bunlar. Çünkü bu vakit ayırıp da eskisi gibi vakti yaratamıyoruz artık fazla şimdi artık iş bile evlere girdi hibrit çalışma sistemleri onlar bunlar falan derken yani boş vakti çok zor ayarlayabiliyoruz bunun için daha çok evden şey yapıyorum izliyorum (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Yukarıda uzun bir şekilde alıntılanan anlatılardan da görülebileceği gibi görüşmecilerden 1990 sonrası İstanbul'da doğan kuşaklar şu an sinema salonlarından daha çok dijital platformlar üzerinden film izlemeyi tercih etmektedir. Erişimin kolay olması kadar sinema salonlarında film izlemenin maddi yükünün artmış olması da bu tercihe neden olan faktörler arasındadır. Bu tercihin şekillenmesindeki en büyük neden ise geçmişin kolektif davranış biçiminin yerini bireysel davranış şekillerinin almış olmasıdır.

3.5.6. Kuşaklara Göre Anlatılarda Farklılaşan Dil: “Ben/O, Biz/Onlar”

Görüşme yapılan kişilerde kuşaklara göre farklılaşan bir dil kullanımının söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Özellikle 1990 ve sonrasında doğan kuşak, görüşme sırasında ailesinin göç öyküsü ile ilgili sorulara verdiği cevapta ailesinden bahsederken üçüncü çoğul şahıs dilini sıkça kullandığı görülmüştür. Bu durum ailesinin göç öyküsüne olan mesafelenme konusunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Çoğu kez ailelerinin göç öyküsünü anlatırlarken bazı eksikliklerin, boşlukların olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Umur Çelik’in ailesinin göç öyküsüne dair anlattığı şeyler oldukça sınırlı ve eksiktir. “Tam detaylı bir bilgim yok ama bir o zamanın terör olaylarından dolayı bir şey olmuş. Taa onlardan önceki jenerasyonlarda yaşanmış tabii bu. O zamanlardan bir göç olmuş. O zaman öyle gelmişler” (Umur Çelik, İstanbul, 1990). Umur’un anlatısında ailesi için onlar dilini görebilmek mümkündür. Bellek üzerine araştırmalar yapan akademisyen Özge Özdemir’in de belirttiği gibi “dolayısıyla burada görüşmelerin ortaya koyduğu ‘biz’ anlatısı yahut ‘bizim zamanımız’ vurgusu hem insanın biyolojik ritme bağlı zamansallığına hem de toplumsal değişime bağlı olan kuşak olgusunu işaret eder” (2023: 58). Umur ve Ozan’ın anlatısındaki aileleri için onlar vurgusu aslında yaşanan göç, göçmenlik olgusundan kendilerini ayırmalarıyla ilgilidir.

Biz dilinin geçmişten günümüze anlatılarda nasıl değiştiğini Akbulut araştırmasında şu şekilde özetlemektedir:

Sinemaya gitme anlatılarının ortaya koyduğu başka bir sonuç ise, bu anlatıların ben diliyle değil, biz diliyle hikâye edilmiş olmasıdır. Geçmiş sinema deneyimlerinin “biz” diliyle çoğul olarak hikâye edildiği görülür. Aynı görüşmecilerin günümüzde ise daha ben dilini kullanmaları, geçmiş/ gelecek arasındaki keskin dönüşümün çarpıcı bir göstergesidir (Akbulut, 2018a: 274).

Bu araştırmada da farklı kuşaklar arasında kullanılan dilin farklılığını görebilmek mümkündür. 1990 öncesi kuşak biz dilini daha fazla kullanırken sonraki kuşakta birinci tekil şahıs olan ben dili ön plana çıkmaktadır. Dilin kullanımının toplumsal süreç ile yakından ilintili olduğunu görebilmek mümkündür. Geçmişin paylaşımcı,

kolektif davranış biçiminin yerini bireyselci bir sürecin aldığını belirtmek gerekmektedir. Aynı süreci seyir deneyimlerinde de görebilmek mümkündür. Artık seyir pratiği yeni kuşak için daha bireyselci bir tarafa işaret etmektedir.

Daha önce da vurgulandığı gibi yeni kuşağın aileleriyle alakalı öykülerde onlar dilini ön plana çıkarması geçmiş ve göçmen olmaya dair aralarına sınır koyduklarını göstermektedir. Kendisi de bir göçmen ailede doğan Ozan'da bu yaklaşımı görebilmek mümkündür. Ozan, İstanbul'a göç için bir vize uygulamasının yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Belki İstanbul'a göçü artık vizeli bir uygulama haline getirirdim. Herkes göç etmesin de bir vizeye tabii tutulsun. Böyle bir uygulama olabilir. (...) Yani İstanbul'da rahat bir yaşam sürdürebilecek mi sürdüremeyecek mi. Sürdüremeyecek ise bu kişi için de bu bir eziyet, İstanbul için de bir yük. Buna bakardım (Ozan Mirzanlı, 1998, İstanbul).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere yeni kuşak için göçmenler kontrol edilmesi gereken toplumsal gruplar olarak görülmektedir. Ailelerin göç süreciyle mesafeli olmasının gerisinde yatan sebepler arasında bu nedeni de belirtebilmek mümkündür. Artık onlar kentlidir ve İstanbul'a aidiyet kuramasalar bile sahip olma ilişkisini kurabilmişlerdir. Böylelikle Ozan, bir kentli olarak yeni gelebilecek olan göçmenlere karşı (genellikle Ozan'ın anlatısında uluslararası göçmenlere yönelik karşıt bir söylem var) vize uygulamasının daha doğru olduğunu düşünmektedir.

3.5.7. Kuşaktan Kuşağa Bellek: Süreklilik ve Kesintiler

Görüşme yapılan farklı kuşaktan görüşmecilerin anlatıları arasında çeşitli benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır. Öykülerin aktarımına etki eden birçok neden bulunmakla birlikte bunlardan en önemlisi toplumsal bağlamdır. Göçün yapıldığı yer, görüşmecilerin sınıfsal konumları, yaşadığı ve gezdiği semtle kurduğu ilişki gibi birçok etken belleğin kuşak aracılığıyla aktarımına etkide bulunabilmektedir.

Kuşağa ait bellek, bellek türlerinden iletişimsel belleğe daha yakındır. “İletişimsel bellek yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişinin çağdaşları ile

paylaştığı anılardır. Bunun en tipik örneği kuşağa özgü bellektir. Bu bellek tarihi olarak grupla bağlantılıdır, zamanla oluşur ve zamanla yok olur; daha açık ifade edersek taşıyıcıları ile sınırlıdır” (Assmann, 2015: 58). Buradan yola çıkıldığında iletişimsel belleğin kuşak belleğini tanımlamak için daha uygun bir bellek türü olduğu görülmektedir. Yukarıda da vurgulandığı gibi kuşağa ait bellek onu taşıyanlar ile sınırlı olabilmektedir. Görüşmecilerde de çoğunlukla bu durumun yansımaları görülebilmek mümkündür. Öncelikle ailelerdeki ilk kuşak göçmenlerin anlatılarına sonraki kuşakta pek fazla rastlanamamaktadır. Ailenin göç öyküsüyle ilintili anlatıların yeni kuşakta çok fazla bilinmemesi, geçmişin kent mekânlarının ve sinema salonlarının yeni kuşağa aktarımının oldukça sınırlı olması bu durumu doğrulamaktadır.

Aktarımda yaşanan çeşitli sorunların aynı zamanda ortak mekân ve zaman kullanımında yaşanan sınırlılıkla da ilintili olduğu görülebilmektedir. İki farklı kuşak arasındaki zamanın ve mekânın yaşanan toplumsal değişim ile kısıtlı hale gelmesi bellekle ilgili derin bir kesinti yaratmıştır. Bu kesinti kente dair deneyimlere de yansımıştır. Kent içerisindeki göçmenlik neticesinde yaşanan mekânsal yer değişiminin de bu kesintilere katkısı olabilmektedir. İstanbul içi göç, kent ve kuşak belleğini olumsuz etkileyebilmektedir.

Daha önce de vurgulandığı gibi görüşmeciler arasında 90 öncesi kuşak ile sonraki kuşak arasında söylem farklılığının da olduğu görülmektedir. Birinci kuşakta ‘biz’ ile kurulan bir anlatı söz konusuysa sonraki kuşakta ‘ben’ söylemi ön plana çıkmıştır. Buna karşın günümüz kentine dair farklı kuşaklar arasında ortak vurgular da bulunmaktadır. Kalabalık, yoğun yapılaşma ve nüfusa ilişkin hem 1990 öncesi hem de sonrası doğan kuşakların ortak vurguları bulunmaktadır.

Şu an ne değişiklikler var binalar çoğaldı insanlar çoğaldı birbirimizi tanımıyoruz kimin ne olduğunu bilmiyosun. Mesela kimseyle belirli kişilerle konuşabiliyorsun ama önceden öyle bir şey yoktu. Herkes mesela evlerimiz tek katlı olunca kapılarımızın önünde toplanıyorduk oturuyorduk ama şimdi öyle bir imkânımız yok hep evde (Seher Çelik, 1956, Erzincan).

İstanbul'a dair kalabalıktan başka yine kalabalıkla alakalı aslında trafik hepimizin sorunu. İnsanlarda artık bir boşvermişlik mi desem o tip şey yani insanlar amaçsızca böyle dışarıda dolaşıyormuş gibi ama belki hepsinin kendince bir işi var bir işi yetiştirecek o oraya koşuyor bu buraya koşuyor bir acele etme şeyi var artık yani dışarıda hani dikkatimi çeken bu tip şeyler insanlar açısından. (...) eskisi gibi değil hani sürekli gidip gelme artık yok tabii (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Yukarıdaki alıntıdan yola çıkarak iki farklı kuşağın yaşanan yoğun yapılaşmadan, toplumsal yapıdan, farklı kişilerle iletişimin azalmasından dolayı eleştirel bir yaklaşıma olduğu ortaya çıkmaktadır. Dijital yaşam ile yeni kuşağın sinema salonlarına daha az gitmesine paralel olarak eski kuşak için de kentin geldiği mekânsal yerleşim tarzı bireyselliğe ve yalnızlaşmaya neden olabilmektedir. Anlatılarda, geçmişte beraber yapılan etkinliklere, komşularla gidilen sinemaya, düğüne, pikniğe vurgu varken günümüzde o vurguya rastlanamamaktadır. 1990 öncesi kuşaklar ile sonrasındaki kuşakların kent belleği, pratikleri ve deneyimleri oldukça farklıdır.

Bugün tanık olduğumuz gibi, gelecekte de sıkça tartışacağımız “kentsel yabancılık”, yeni neslin gençleri için bir şey ifade etmeyecek gibi görünüyor. Çünkü onların doğup büyüdüğü galerileşmiş ve fanuslaşmış kent, geleneğin, sanatın ve doğanın bütünleşebildiği kente göre, klasik anlamda çok daha az sokağı, mahalleyi ve meydanı vaat ediyor görünür. Buradaki muğlaklığın, daha fazla sinyalizasyon ve tabelayla, kentteki “kaybolma ufkumuzu” elimizden alma eğilimi vardır. Günümüz kentleri bulmamızı kolaylaştırırken keşfetmemizi de zorlaştırıyor. Gelecekte daha az adres soracak olan insanların yaşadığı kentte kaybolmak gibi bir derdi olmayacak. Oysa kenti yaşanılır ve anlamlı kılan, burada yaşayan insanlara kaybolabilme imkânı vermesidir. Kaybolma, heyecanı, telâşı ve keşfi yaşatır, insanlarla, ağaçlar, sokaklar ve evlerle kurulan görsel ve işitsel insanlarla, ağaçlar, sokaklar ve evlerle kurulan görsel ve işitsel temasla işaretlemeyi, hafıza ve güzergâh oluşturmayı, hatırlamayı ve unutmayı öğreniriz (Kurt, 2021: 219).

Dördüncü bölümde yapılan haritalamayla birlikte araştırma kapsamında yer alan geçmiş kuşağın deneyimlediği kentin gelecek kuşağa dijital olarak aktarılması durumu söz konusudur çünkü bu aktarım belirli nedenlerden dolayı sınırlı olarak yapılmıştır. Yeni kuşak ise bu deneyimi ve pratiği oldukça kısıtlı bir şekilde yaşamış

veya genellikle yaşayamamıştır. Lale Şengül'ün anlatısı ve kaybolmaya dair anısındaki vurgu yukarıdaki alıntıyı doğrular niteliktedir.

Lisedeyken arkadaşım ile çok samimi arkadaşım ile şeye gitmiştik okulu kaytarmıştık Yıldız Parkı'na gitmiştik Beşiktaş'a. İlk defa Beşiktaş'a geçmiştik Yıldız Parkı'na gitmiştik birlikte. Ya çok değişikti yani çünkü çok büyük çok güzel her taraf çiçeklerle dolu ilk defa bir de öyle bir şey yaptım. Okul kaytarıp gittik. Dönüşte ama yolumuzu kaybetmiştik çünkü daha lise 1 mi lise ikiydik. Yolumuzu kaybetmiştik Kocamustafapaşa'ya gittik bilmem ne yolumuzu bulana kadar anca geldik. Sonra ama evimize geldik sonuçta yani. (...)arkadaşıma kızdım hep senin yüzünden işte kaçtık geldik işte bak yolu da kaybettik. Evi bulamazsak hani o tedirginlik vardı ama sonra bulduk tabii (Lale Şengül, 1971, İstanbul).

Kaybolma duygusu da daha çok kente ilişkin bir duygudur. Yukarıdaki alıntıda olduğu gibi bir yerleri öğrenme davranışını pekiştirir farklı duygulara sebep olur. Dijital dönemde ise yol ve adres bulmak daha çok harita uygulamaları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle kente ve çevreye dair bilgi sınırlı hale gelmektedir. Kente dair bireyin belleğindeki hafıza daralmıştır çünkü bir konuma giderken etrafında nelerin olduğuna dair hatırlama ihtiyacı ortadan kalkmıştır.

3.6. Anlatılardaki Duygu Coğrafyası

Bu başlıkta, görüşmecilerin anlatılarında vurguladıkları sinema salonları ve bu salonlar hakkında verdikleri anlatılar analiz edilmiştir ve daha sonra “Sinemasal Duygu Coğrafyasını Haritalandırmak” başlığı altında bu anlatılar üzerinden haritalandırma işlemi yapılmıştır. Daha önce de bu araştırmada vurgu yapılan “duygu coğrafyası” kavramı, Yael Navaro'nun *Kurmaca Mekân: Kuzey Kıbrıs'ın Duygu Coğrafyası* (2015) başlıklı ödüllü çalışmasından ödünç alınarak kullanılmıştır. Bu çalışmada yer alan “mekâna dayalı melânkoli” (2015: 205) betimlemesinin bir araştırmacı konumundan bakıldığında İstanbul kent mekânları üzerinde çoğu kez sahip olunan duygu olduğunu belirtebilmek mümkündür. Buna ek olarak konuyu araştırmaya ve duygu coğrafyasını betimlemek için görüşmeler yapmaya iten şeyin aynı zamanda araştırmacının özdüşünümsel yaklaşımından kaynaklanabildiğini de

söylemek olasıdır fakat bu çalışmada önemli olan görüşmecilerin sahip oldukları ya da kaybettikleri kentsel mekânları hangi duygu coğrafyasında yaşattıkları ve bunları nasıl anlatıya dönüştürdükleridir. Klasik anlamda coğrafyanın farklı eğimlere, düzlüklere, yükseltilere, akarsulara sahip olduğu düşünüldüğünde duygu coğrafyasının da farklı anlatılara, düşüncelere, belleğe, travmalara, sevinçlere yol açabileceği net olarak söylenebilir. Dolayısıyla bu noktadan yola çıkarak sinemaların nasıl bir duygu coğrafyasını yarattığı, anlatılar üzerinden yola çıkarak analiz edilmiş ve haritalandırılmıştır. Duygu coğrafyasını analiz ederken anlatılarda şu temel soruların cevabı aranmaya çalışılmıştır:

Görüşmeciler, kent mekânlarındaki anılarını aktarırken anlatılara hangi duygu egemen olmaktadır? Bu duygu görüşmecilerde neye göre belirginleşip neye göre ayrılmaktadır?

Geçmişte yer alıp şu anda varlığını koruyan veya korumayan sinema salonlarının önünden geçilirken günümüzde neler hissedilmektedir? Bu duygu genellikle hangi kelime ile aktarılmaktadır?

Görüşmeciler semtlerini ve semtte yer alan yapıları, mekânları aktarırken hâkim olan duygu nedir?

Anlatılarda, geçmişteki özel ve kamusal alanların, semtteki gündelik hayatın ve ilişkilerin ifade ediliş biçimi nasıl olmaktadır?

Görüşmeciler mekân ile ilgili şahit oldukları ya da duydukları şeyleri aktarırken sahip oldukları ortak duygu temaları nelerdir?

Duygu coğrafyası başlık olarak çok genel bir alanı tanımlamakla birlikte bu araştırmanın odağını oluşturan İstanbul'a göç etmiş olan kişilerin sinema salonları aracılığıyla kentte nasıl görünür oldukları ve bu görünür olma sürecinde kent belleğine dair neleri hatırladıkları ve hatırlama sürecini hangi duygularla belirttiklerini içeren bir kavramdır. Bu duygular araştırmadaki katılımcıların sinemasal duygu coğrafyası ile bağıntılı olarak ele alınmıştır. Coğrafya ifadesinin kullanılması aynı zamanda mekâna ve haritalamaya yönelik de bir göndermedir. Göçmenlerin sinema salonlarına dair hatırlayışları kente dahil olma sürecindeki

duyguları ile bağıntılı olarak ele alınmaktadır. Duygu ifadesinin seçilmesinin sebebi anlatılarda sinema salonlarına ve kent belleğine dair hafızanın hangi duygularla ifade edildiğine dair anlatılara ulaşma isteğidir. Bunun yanı sıra duygu kavramına bakılmasının nedenlerinden bir diğeri ise, anlatılarda görüşmecilerin kendileri, toplum ve mekân ile ilişkilerinin duygular üzerinden ifade edilmesinin daha ayrıntılı bir analize imkân tanıyacak olmasıdır. Duygu kavramı gündelik hayatın içinde olan ve kavramsal tanımlamaları insana dair düşünceleri derinleştirerek almaya yaramaktadır.

3.6.1. Sinemasal Duygu Coğrafyası

Sinemanın kendisinin farklı coğrafyalarda gezen bir göçebe olmasıyla göçmenlerin sinemaya gitme, kentle sinemayı ilişkilendirme ve sinema salonlarını hatırlama pratikleri arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Filmler de tıpkı göçmenler gibi farklı yerlerde, koşullarda gösterilmekte ve seyirciyle buluştukları anda onların hafızalarında yerleşik hale gelebilmektedirler. Göçmenler de tıpkı filmler gibi yaşam alanı buldukları yerde kalıcı hale gelmekte ve yerleşikleşmektedir. Yaşadıkları yerlere kendi kültürlerini, davranış şekillerini, yaşam pratiklerini taşıyarak kentin belleğini oluşturabilmektedirler. Kent, belleğinde göç dalgalarını taşıırken göçmenler de belleğinde kentin hafızasını taşımaktadırlar. Karşılıklı olarak yaşanan bu etkileşim sürekli olarak birbirini beslemektedir. Sinemasal duygu coğrafyası başlığı hem göçmen anlatısının sinemasal olarak filmlerde daha sonra karşılaşılabilecekleri imgeler olması nedeniyle hem de kente ve sinemaya dair belleklerinde yer alan duygularının ne şekilde aktarıldığının analiz edilmesi sebebiyle tercih edilmiştir. Kentteki sinemasal duygu coğrafyasını kuracak olan göçmen, anlatılar aracılığıyla bunu belirginleştirecektir. “Öyleyse nesneler ve maddi bir çevre duygu üretebilir, ama ancak insanlar tarafından dolayımlandıklarında bunu yapabilirler” (Navaro, 2015: 245). Tam olarak da bu nedenle İstanbul ve sinema salonları göçmenler tarafından deneyimlendiğinde bir sinemasal duygu coğrafyasının yer imlerinden biri haline gelebilir. Yerleri imlemek kent belleği nezdinde göçmenin yarattığı duygu coğrafyasını da imlemek anlamına gelmektedir. Sinema bu duygu coğrafyasını

anlatılar aracılığıyla dile getirmektedir. “Düşümde bir dost geldi beni görmeye. Çok uzaklardan. Sordum kendisine düşümde: ‘Fotoğrafla mı geldin, yoksa trenle mi?’ Bütün fotoğraflar bir ulaşım biçimi, yokluğun bir dile gelişidir” (Berger, Mohr, 2021:19) Bir ulaşım biçimi olan trenle İstanbul’a gelen Seher Hanım’ın belleğindeki duygu saniyede 24 fotoğraf karesinin bir araya gelmesiyle oluşan hareketli görüntünün meydana getirdiği sinemayla birlikte hafızanın aktarımını sağlamaktadır. Göç hikâyesini anlatan bir film sinemayla gelirken, sinemasal duygu coğrafyasını oluşturacak olan göçmenler de trenle Haydarpaşa’ya gelmiştir. Filmlerde izledikleri denizler, garlar, köprüler artık gerçekte gördükleri yerlerdir. Filmlerde gördükleri bu alanlar onlar için dönüş biletinin de alınmasının umut edildiği yerlerdir.

Büyük şehirlerde yaşamaya başlayan göçmen işçilerin şehrin garına gitmek gibi bir alışkanlıkları vardır. Orada gruplar halinde toplanıp konuşmak, gelen trenleri izlemek, memleketten son gelen haberleri öğrenmek, dönüş yolculuğunun başlayacağı günü beklemek. Her göçmen işçi, içinde bulunduğu durumu geçici sayar. Geçmiş hatırlar geleceği düşler; amaçlarıyla anıları, düşüncelerinin geçmişle gelecek arasında durmadan gidip gelmesine yol açar” (Berger ve Mohr, 2021: 70).

Belki de göçmenler ve genel olarak sinema seyircileri ilk filmleri seyreden seyircilerin tepkisine benzer tepkiler vermişlerdir. Trenin göçmenlikle ilişkisi ve İstanbul kent belleği nezdindeki imgeleri göçmen hafızasında ve sinemada önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. Burada Murathan Mungan’ın “Vagonlar”(2017) adlı öyküsünden alıntılacağımız uzun bölüm yukarıdaki önermeyi destekler niteliktedir:

Bilindiği gibi, Lumiere kardeşlerin 1895 yapımı Bir Trenin La Ciotat Garı’na Gelişi adlı kısa filmiyle trenlerin beyazperdedeki yolculuğu başlar. Sinemada western türünün ilk örneğiysen 1903 tarihli, Edwin Porter’ın yönettiği Bir Tren Soygunu adlı filmidir. Tren ve sinema artık beraber büyüyen kardeşlerdir. Sinema perdesinde görülen trenden, tren penceresinden görülen hayata geçişte belleğimize çağrışımlar, imgeler devreden yıllar... Her şeyde olduğu gibi yolculuklarda da zamanın daha ağır aktığı günlerden trenin hızına geçilen “asri zamanlar”. (...) Yeşilçam’ın siyah beyaz filmleri zamanında Halit Refiğ’in Haydarpaşa Garı’yla açılan Gurbet Kuşları filmi yepyeni bir hayat kurmak ümidiyle Anadolu’dan kopup gelmiş ailenin şaşkın fertlerinin ümit ve hülya dolu yüzleriyle belleklerde sarsılmaz bir yer edinmiştir.

Sonraları Ömer Lütfi Akad'ın Gelin'ine varasıya, yıllarca kim bilir kaç filmde daha karşımıza çıkacak olan Anadolu'dan kopup gelenlerle, memleketlerine dönenler, gurbete çıkanlar, uzaklara gidenler...Her birinin diğerini andıran hikâyesi... Dumanlar içinde uzaklaşarak gözden kaybolana kadar ardından bakakaldığımız, canımızdan bir parça alıp götüren trenler, uzayıp giden raylar..." (Mungan, 2017: 15).

İstanbul'a 50'li 60'lı ve 70'li yıllarda göç eden göçmen kitlesi için tren garları, mahalle sinemaları ve dönem filmlerindeki göç öyküleri gerçeklik ile kurgunun iç içe geçtiği yerlerdir. Berger ve Mohr'un da vurguladığı gibi garlar göçmen işçi için dönüş yolculuğunun geleceği günün de beklendiği (2021: 70) alanlardır. En genel anlamda İstanbul'un göçmen mahalleleri de geri dönüşün akılda yer ettiği yerlerdir. Seher Çelik'e sorulan memleketinize geri dönmek istediniz mi sorusuna verdiği "tabii ki istedik ama gidemedik mecburen burada kaldık" (Seher, 1956, Erzincan) yanıtı bunu doğrulamaktadır.

Öte yandan İstanbul'a gelmeden önce kente dair filmlerde gösterilen imgelerin bu duygularda belirleyici olduğu aktarılmaktadır:

İstanbul tabii güzel bir şehirdi. Filmlerde görüyorduk. Ondan sonra ismi çok güzel gitsek diye tabii ki çok düşünüyorduk. Çocukluğumuzda da acaba İstanbul nasıl bir yer, görebilir. Bir de şöyle yazın hani akrabası olanlar İstanbul'a gelirdi okullar tatil olduğunda. Özenirdik onlara keşke bizim de bir akrabamız olsa da gitseydik İstanbul'a falan nasıl bir şehir diye. İşte kısmet benim evlilik olacaktı (Belgin Özcan, 1971, Artvin).

Kente geldikten sonra nasıl bir duygu coğrafyası oluşturulduğuna dair anlatılar zamansal dönemselleştirmeleri içerisinde barındırmaktadır. Evlilik, çocukların olması gibi birçok olay hayat öyküsünün dönemselleştirmelerini yaratmaktadır. Dolayısıyla kente dair duygularda belirleyici ölçütlerden biri de aileyle alakalı gelişmelerdir. Anlatılar aktarılırken kente bakış daha sınırlıdır. Buna karşın aile ve bireysel hayat hikâyesi üzerinden anlatılan öyküler daha baskındır.

Kente dair sinemasal anlatılar İstanbul'un gecekondu semtlerinde sıkça karşılaşılması olası anlatılardır. Analizin daha sonraki bölümlerinde de görüleceği

genellikle yaşadıkları yerlerdeki zorluklara da değinilmektedir. Yolların, suyun yokluğu, kısıtlı toplu taşıma imkânları gibi birçok zorluk bulunmaktadır. İstanbul'un göçle birlikte göçmenlerin ve kent yoksullarının ürettiği barınma yöntemlerinden biri gecekondudur. Gecekonduya dair üretilen anlatıların hem zorluk hem de iyi komşulukla, dayanışma vurgularıyla üretilmesi oldukça yaygındır. Gecekondu hem yaşadıkları ve semtlerinde rahat hissettikleri alanlar olurken hem de görünür halde olmadıkları yerlerdir. Genellikle gecekondular resmi olarak görünür değildir. Uluslararası göçmenlerin sahip olduğu görünür olamama durumu iç göç açısından gecekondularda karşımıza çıkmaktadır. Kente yeni gelenler fiziksel olarak var olmakla birlikte resmi olarak yoktur. İskânı, yolu, suyu olmayan gecekonduların fiziksel varlığı söz konusudur. “Yurtsuz olmak adsız olmak demektir. O, adı sanı olmayan bir göçmen işçi” (Berger, Mohr, 2021: 235). Bunu gecekondulu göçmenlere uyarlayabilmek mümkündür. Resmi olarak yerleştikleri mekânların adı yoktur fakat fiziksel varlıkları vardır.

Görüşmecilerden elde edilen verilerde sinemaya ilişkin farklı duygu coğrafyalarının yaşandığını belirtebilmek mümkündür. Örneğin, Umur'un ilk sinemaya gitme deneyiminde sinema salonu için bahsetmiş olduğu “kasvetli” ifadesi görüşmecinin o dönemki duygusunu belirtmektedir. “Yani geçmiş zaman onu çok hatırlayamıyorum ama şu anki salonlarla kıyasladığınız zaman çok amatörce kalan şeyler o zamanın profesyonelliği ama şu zamanın amatörlüğü oluyor tabii bunlar benim gözümde. Çok şeydi hani kasvetli bir şeyi vardı” (Umur Çelik, 1990, İstanbul). Umur'un ilk film deneyimi aynı zamanda içerisinde heyecan duygusunu da barındırmaktadır. “Bir de heyecanlıydık hani ilk defa şeye gidiyoruz sinemaya gidiyoruz ne bilim işte film izleyeceğiz filmle belki daha onu ilk defa idrak edeceğiz filmin ne olduğunu bir heyecandan dolayı da kasvetli geliyor olabilirdi yani” (Umur Çelik, 1990, İstanbul). Sinemayla ilk kez tanışan birinin duygu coğrafyasında heyecan ve alışıksız olmadığı mekâna dair kasvet duygusu yer almaktadır. Bunda sinema salonlarının kapalı, karanlık yerler olmasının da etkisi vardır.

3.6.2. Kente İlişkin Duygu Coğrafyası

Kentlilerin yaşadıkları yere ilişkin çeşitli duyguları, hisleri, görüşleri bulunmaktadır. Geçmişte ve günümüzde mekânlara ait düşünceleri farklı konumlara göre değişebilmektedir. Zamansal ve mekânsal olarak değişen bu görüş ve duyguların konumsal olarak ifade edilmesi oldukça önemlidir. Mekânsal ve konumsal olarak referanslanan duygular bellek açısından değerli bir yere sahiptir. Yeri ve mekânı işaret eden anı, duygu ve anlatılar kent belleğine dair gündelik hayatın bilgisini verebilmektedir. Gündelik hayata dair bu bilgilerin kente sonradan gelen göçmenler ve kuşaklar açısından ne şekilde oluştuğu sorunsal belleğin devamlılığı ve kesintisinin kentteki yansımalarını göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle kente ilişkin duygu coğrafyasının incelenmesi gerekmektedir.

Tarihçinin rolü, geçmişte olmanın nasıl bir şey olduğuna dair bir değerlendirme yapmasını gerektirir hâle gelmiştir: “Nasıl bir histi?” diye sorarız. Kimlik, benlik, kişilerarası ilişkiler, kurumlarla olan ilişkiler, kültürün üretimi ve algılanması, doğayla, ekosistemle ve kentle olan ilişkilere dair soruların tamamı tarihsel analizin alanına girer (Boddice, 2023: 21).

Bu nedenle geçmişi incelemek geçmişteki duyguların ne olduğu, nasıl dile getirildiği, nelerin öne çıkartıldığı ve aktarıldığına ek olarak hangi tarihsel, toplumsal bağlamda bu duyguların ortaya çıktığıyla yakından ilişkilidir. Yukarıda belirtilen nedenlere ek olarak günümüzde kent ve kentlilerin aralarındaki mesafenin açılması, bireysel yaşam alanlarının kolektif yaşam alanlarına göre öne çıkması neden kentteki duygu coğrafyasının incelenmesi gerekliliğini göstermektedir. Mekânsal ve toplumsal uzaklaşma durumu duygularda da farklılıklar yaratmıştır. Hatırlanan ve bellek aktarımı yapılan şeylerin de değiştiği görülmektedir. Bu değişimlerin coğrafya bağlamında nasıl yansıdığı kentin yakın tarihinin belleğine gündelik hayattan izlerin konumlandırılması bağlamında önemlidir. Bu konumlandırmanın da kentte görece daha dezavantajlı yapıda yaşayan göçmenler nezdinde yapılması gerekmektedir.

3.6.2.1. Göçmenlik Tedirginliği: “Bahçede Otururduk Annemler Yanımızda Bahçede Otururduk Yani Oynardık Ama Sokak Yoktu”

İstanbul’a göç hareketleri sonucunda oluşan yaşam alanları kendi içerisinde belirli bir yaşam tarzını da yaratmıştır. Dayanışmanın ön planda olduğu ama dışarı daha kapalı olan bu yerler aynı zamanda göçmenlerin güvenli olarak gördükleri alanlar olarak nitelendirilebilir. Bu durumun bir nedeni de kenti daha tam olarak tanıyamamalarıdır. Bu tanıyamama durumu bazı göçmen ailelerin ilk kuşakları için yıllar boyu devam edebilmektedir. İstanbul’un çoğu bölgesini görememiş olan geniş topluluklar bulunabilmektedir. İstanbul’da kentle ilişkilene mede göçmen ailelerdeki kadınların daha farklı zorlukları yaşadığı öngörülmektedir. Bu araştırma kapsamında görüşülen Seher Çelik’in anlatısı bunu kanıtlar niteliktedir.

Orada ben amcamın yanında durduğum için amcam beni de çıkarmazdı dışarı. Bahçeliydi evimiz bahçenin içinde amcamın çocuklarıyla oynardık yani bazen köylülerimiz gelirdi biz onlara giderdik. Öyle yani. Dışarı yok. (...) Sadece ana caddede yürüyerek öyle bazen park olduğu zaman Gümüşsuyu’nda o Taksim Meydanı’nda oturacak yerler vardı. Oralarda biraz oturur dinlenirdik o kadar. (...) Valla beş altı yedi saat geçirdiğimiz zaman oluyordu zaten gidişimiz gelişimiz beş altı saati sürüyordu yani çünkü yürüyerek gidip geliyorduk. (...) Çok fazla değil ya ayda 15 günde bir kere ama eşim götürüyordu o zaman annem bizi o zaman bekarken koymuyordu. (...) Akşam olunca rahmetlik dayım vardı bizi toplardı. Annem anca bizi öyle sokağa bırakırdı. Dayımla gece 1’e 2’ye kadar oynardık yani. Başka da bir şeyimiz yoktu yani bizim öyle bir sosyal hayatımız yoktu o zaman. (...) Bırakmıyordu, kız çocuğu olduğumuz için bırakmıyordu işte sokağa. Bahçede otururduk annemler yanımızda bahçede otururduk yani oynardık ama sokak yoktu (Seher Çelik, 1956, Erzincan,).

Kadınların sosyal yaşama karışmalarına yönelik olarak ortaya çıkan bu engel aynı zamanda göçmen ailelerin mahalle dışıyla ilişkilene mede yaşadıkları korkuyu da göstermektedir. “İstanbul bir korku metropolüdür” (Tanyeli, 2022: 40) Bu korku göçmenler ve özellikle de göçmen kadınlar nezdinde daha fazla olabilmektedir. Kadınlara yönelik yapılan bu sınırlayıcı yaklaşımın etkisi anlatılarda da kendini göstermektedir. Bunun yanı sıra yoksulluk da kente karşı mesafeli olma sonucunu getirebilmektedir. Yoksulluk nedeniyle kentin belirli bölgelerine dışardan bakma durumu ve korku oluşabilmektedir. Kentle temas edilmeyen, ilişki kurulmayan ya da

sınırlı bir şekilde kurulan yaklaşım kente ilişkin korkuları çoğaltabilmektedir. Seher Çelik'in anlatısında bunu görebilmek mümkündür. Maddi olanaksızlıklar yüzünden aile sadece yürüyerek kent merkezlerinden geçer ve genellikle dışarda kalır. Kente dahil olamama durumu söz konusudur. Görünmez bir sınır vardır. Sınırların silikleştiği anda korkuların da silikleşeceği öngörülebilir. Buna ek olarak sinemasal duygu coğrafyası başlığına da uygun şekilde anlatılardaki duygular değişebilmektedir. Kente dair korku duygusu sinema filmlerindekine benzer bir şekilde oluşmaktadır. Türk Sineması'ndaki Yeşilçam filmlerinde yaşanan klasik öykülere benzer bir şekilde yaşanan korkudur. Evden uzaklaşan kadının başına gelen olumsuz olaylara dair seyircinin yaşadığı korku ve endişe ile göçmen kadınların dışarı açılmasına yönelik olarak yaşanan duygular benzerdir. Buna dair tüm evreni temsil gücüne sahip herhangi bir araştırma olmamasına rağmen bu benzetmeyi yapabilmek mümkündür. Bu yönüyle de sinemada yaşanan duyguların coğrafyaya yansması bakımından anlatılar bir temsiliyet teşkil etmektedir.

Dışarıya açılma korkusu bilinmez olana yönelik bir korkudur. Kenti tam anlamıyla tanımamış olanlar bildikleri, gördükleri yer olan mahallelerinde kendilerini daha fazla güvende hissetmektedir. Buna ek olarak kadınlara yönelik olarak yaşanan bu korku cinsiyetçi bir bakış ile de ilintilidir. Bekârken aile haricinde tek başına bir yere gidemeyen Seher Hanım evlendikten sonra daha fazla dışarı çıkabilmektedir. Burada da genellikle eşiyle birlikte gezebilmesi aynı cinsiyetçi bakıştan tam olarak kurtulmadığını da göstermektedir. Bu durumun yıllar sonra aşılabildiği görülmüştür. Buna karşın Seher Çelik'in ailesinin yaşadığı korku aslında dönemin mahalleleri ve kenti için sıkça söylenen güvenli, kimsenin birbiriyle kavga etmediği, herkesin kardeşçe yaşadığı nostaljik söyleme zıt bir anlatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zıt anlatının oluşmasının nedeni göçmenlerin içerisinde bulunduğu tedirginlikle ilintilidir. Ayşe Parla, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Türkler ile yaptığı araştırmasında “umudun esasen ikircikli mahiyetini” (2023: 61) inceler ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin de zorluklar yaşayıp umutlarının değişken yapıya sahip olduklarına işaret eder. Farklı göçmen tiplerinin değişken hukuki yapıları olsa da, iç veya dış göç sürecini yaşamış olan göçmenlerin içerisinde bulundukları durum belli benzerlikler gösterebilmektedir. Bu çalışmada da iç göç

ile İstanbul'a gelen göçmenler korkuyu, değişken duyguları yaşayabilmekte ve göçmenliğe özgü belirli duygular öne çıkabilmektedir. Seher Çelik'in anlatısında bu durumu baskın bir şekilde görebilmek mümkündür.

Öte yandan kentin yerlileri için de farklı korkular söz konusudur. Mimar Uğur Tanyeli, İstanbul'da taşra ile metropol geçirgenliği korkusu olduğunu belirterek İstanbul'un taşralaşmasına karşı duyulan bir korkudan bahsetmektedir (2022: 373).

Yukarıdakilere ek olarak gelecek kuşağa da bazı korkuların aktarıldığı görülmektedir. Seher Çelik'in oğlu Umur bu korkunun aktarımını şu şekilde anlatmaktadır:

Televizyonlardan insanlardan. İnsanlardan derken genelde arkadaşlarımızdan kendi annemizden babamızdan duyuyorduk hani dikkat edin gidip gelirken hani kimseye yabancı kimseyle konuşmayın kimseden bir şey almayın. Yabancı biri gelir bir şey derse şey yapmayın bir dükkana kaçın girin falan gibi telkinlerde bulunurlardı bize (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Tekinsiz olabilecek şeylere karşı olan korkunun yanı sıra bazı göçmen ailelerinde farklı toplumsal gruplara karşı olan korkular da görülebilmektedir. Belgin Hanım'ın kızı Hande çocukken mahallelerinde at arabasıyla gezen çingenelerden korktuğunu belirtmiştir. “Şeyler vardı ben korkardım onlardan. At arabasıyla gezen Çingene dediğimiz onlar vardı ben onlardan çok korkardım. Şu an hiç görmüyorum zaten. O farklılık var yani onu söyleyebilirim” (Hande Yeşim Özen, 2001, İstanbul). Hande'nin anlatısı, kentte farklı toplumsal grupların arasındaki mesafenin çocukluk korkularında kendisini nasıl gösterdiğini vurgulaması bakımından önemlidir. Öte yandan bu anlatıda önemli olan noktalardan bir diğeri de kentteki toplumsal grupların, gündelik hayattaki yansımalarına dairdir. Çingeneler, İstanbul kent kültüründe ve belleğinde çoğu toplumsal grupta olduğu gibi önemli bir yere sahip olan topluluklardan biridir. Sulukule, Kuştepe gibi birçok mahallede yer alan Çingeneler, kent belleğini de yansıtan toplumsal gruplardır. At arabalı çingenelerin mahalleden silinişi kentte yaşanan demografik ve mekânsal değişimin de önemli bir göstergesidir.

3.6.2.2. Ulaşılmaz Olan Kent: “Uzağa Gittiğin Zaman Arabaya Binmen Gerek Arabaya da Para Nereden Bulacan Girecen”

Ulaşımda yaşanan zorluklar, anlatılara baskın olan bir diğer temadır. Kent merkezine ulaşım için birkaç vasıta değiştirmek, ulaşım araçlarının kalabalık aileler için maliyetine dair vurgular ulaşım ile ilgili yaşanan zorlukları belirtmektedir. “Ya pahalı değildi ama kalabalık olduğumuz için öyle bir imkânımız yoktu” (Seher Çelik, 1956, Erzincan). Kentteki ikinci kuşağın da anlatılarında ulaşım yapılan vurgu söz konusudur. Yaşadıkları yer ile ilgili değişen şeylerin başlarında ulaşımın kolaylaşması örneğini vermektedirler.

Ya kent açısından Ümraniye’de benim çocukluğumda bir şey yoktu. Bizim mahalle dediğimiz koskoca Çakmak Mahallesi’nde bizim bildiğimiz gördüğümüz üç tane ev vardı. Bir bizim evimiz bir karşı komşumuzun evi bir onun yanındaki evi. Onun dışında ya bırak evi yol da yoktu. Hani beton bloklar falan vardı toprak yol vardı sonra sonra bunlar olmaya başladı. İşte teknoloji geliştikçe veya ekonomik düzenlemeler olmaya başladıkça mı diyeyim o dönem daha çocuk akli hani ermiyor o tip şeylere. Gelişme oldu mu oldu. Minibüs yoktu minibüs geldi otobüs yoktu otobüs yoktu veya var olan otobüsler sıklaştırılmaya başlandı. Yeni binalar yapıldı (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Ulaşımın kentin yeni yerleşimleri için problem olması İstanbul için yıllardır süregelen bir sorun olarak gözükmektedir.

İstanbul’da gündelik hayatta geliştirilen ulaşım pratiklerinden biri olan dolmuş özellikle göçlerin yaşandığı mahallelerde sıkça kullanılan bir ulaşım aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatılarda kent merkezinde bir yere gidebilmek için öncelikle dolmuşla ilçe merkezine gidip sonrasında başka bir vasıtaya binildiğinden bahsedilmektedir. “Dolmuş için önceden belirlenmiş bir zaman çizelgesi ve izleyeceği, çok kesin olarak belirlenmiş bir geçiş yolu yoktur. Yolculuk sistemine göre durak yerleri ve kimi zaman geçiş yolu bile kolayca ayarlanabilir” (Tekeli ve Okyay, 1981: 9). Dolmuş da tıpkı göçmenlerin kendi mekân kurma pratikleriyle yarattıkları gecekondulaşma sistemi gibi çizgileri kesin olmayan bir ulaşım sistemidir. Elbette sadece göçmenleri kapsayan bir ulaşım sistemi değildir fakat dış

mahallelere ulaşması, kurallarının net olmaması gibi özellikler nedeniyle gecekondulaşmaya yapısal olarak benzemektedir. Lale Şengül, anlatısında bulundukları yerden (Armağanvler Mahallesi) Kadıköy’e gidebilmek için öncelikle Ümraniye’de daha merkezi bir yer olan Çarşı’ya minibüsle gittiklerini sonrasında ise yine minibüs ile Kadıköy’e geçtiklerini vurgulamaktadır.

Kent üzerine önemli çalışmalar yapan şehir ve bölge planlamacısı İlhan Tekeli kent içerisindeki ulaşımın gelişme sürecindeki etkenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

Bir kentin biçimlenişi ile kent içi ulaşım hizmetlerinin örgütlenmesi karşılıklı etkileşim içinde bulunur. Kentin belli yönleri doğru gelişmesi, bu yörelere ulaşım hizmetlerinin gitmesini zorunlu kılar. Belli ulaşım eksenlerinin gelişmesi ise bu eksenler etrafında kentsel yapılanmayı hızlandırır. Bir kentin gelişme süreci içinde bu iki yönlü ilişkiden hangisinin hangi dönemde ağır basacağı büyük ölçüde o ülkedeki kapital birikim sürecine, kent içi ulaşım alanına ve yapı sektörüne ne türde ve ne ölçekte kapital girdiğine bağlı olarak belirlenir (2010: 21).

İstanbul’daki kent içi ulaşımın gelişmesi genellikle konut artışı sonrası ulaşımın bu konut yoğunluklarının olduğu yere götürülmesi şeklinde gelişmiştir. Öncelikle konutlar yapılmış sonrasında ise o bölgelere ulaşım gelmiştir. Dolmuş, minibüs gibi ulaşım araçları bu deneyimin ürünüdür. Yine Tekeli’nin belirttiği gibi dolmuş “dolunca yola çıkan taşıttır” (1981: 8). Buradan yola çıkarak İstanbul’daki bazı mahalleler ya da bölgeler de konut ve insan bakımından “doldukça” bu yerlere ulaşım hizmetinin geldiğini belirtmek abartı bir yorum olmayacaktır.

3.6.2.3. Öykünülen Yer: “Kadıköy Daha Böyle Evimiz Gibiydi”

Görüşmelerde anlatıların ortak noktalarından bir diğeri de Kadıköy ilçesinin hep gidilmek istenen, öykünülen yer olarak imlenmesidir. Kadıköy’ün Ümraniye’ye göre daha merkezi bir yer olması, farklı bir yaşam tarzını barındırması, denize kıyısının olması gibi birçok neden Kadıköy’ü öykünülen bir yer haline getirmiştir. Bunu hemen hemen tüm görüşmecilerde görebilmek mümkündür.

Yani Kadıköy aslında daha doğrusu orada daha rahat ediyoruz Ümraniye’den ziyade Kadıköy daha böyle evimiz gibiydi. (...) Ya orada daha rahat ediyorum hala da öyle yani. Kadıköy’e gidince farklı duygular hissediyorum sanki burada daha rahatım daha özgürüm. O havadayım yani Ümraniye’den ziyade Kadıköy daha böyle nefes alabiliyorum orada (Lale Şengül, 1971, İstanbul).

“Onun dışında unutamadığım şu anda da varlar zaten yani Üsküdar’ı Kadıköy’ü Boğaz’ı onları unutamıyorum ama yine de varlar” (Belgin Özcan, 1971, Artvin).

Semtın dışında genelde insanların çok fazla gittiği o zamanın da gençliğe işte yeni girdiğin ergenliğe girdiğin dönemlerde insanların fazla olduğu kalabalık olduğu yerlere gitmeye çalışırdık hani herkes giderdi biz de özenirdik o şeye biz de giderdik onların şeyine. Kadıköy’ün şu anki şeyinde Bahariye Caddesi tarafına çok gidip geliyordum (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Görüşmecilerin anlatılarından yola çıkıldığında Kadıköy, kendileri bizzat göç deneyimini yaşayan ya da aileleri göç deneyimini yaşamış kişiler için aslında hedefte olan ve göç etmek istedikleri yeni yerdir. Geçmiş anlatıları analiz edildiğinde Ümraniye’nin daha çok taşra ile ilişkilendirilen (yol sorununun olduğu, kültürel aktivitelerin sınırlı olduğu) bir yer olurken, Kadıköy kentle ilişkilendirilen bir semt olarak görülmüştür. Kadıköy, kent kültürüne ait mekânların, denize olan yakınlığının olması nedeniyle İstanbul imajına daha fazla uymaktadır. Bu nedenle öykünme duygusu yaşanmaktadır. Görüşmelerin çoğunda yaşadıkları yer olan Ümraniye ile fiziksel ve toplumsal olarak sıkça karşılaştırılan bir semttir. Bu karşılaştırmada çoğunlukla Kadıköy’ün önde olduğu görülmektedir. Görüşmecilerin aidiyet kurdukları kültürel yapıları nedeniyle bu semti tercih ettiği düşünülmektedir. En genç görüşmeci olan Hande’nin anlatısında da Kadıköy’ün baskın bir şekilde tercih edilen bir yer olduğu görülmektedir:

Şöyle orası da tabii ki çok yeni binalara sahip değil ama bence görsel olarak insanı tatmin eden bir eski yapı. Buradakiler gibi durduğunu düşünmüyorum görsel açıdan böyle kötü gelen bir yanı olduğunu sanmıyorum yani benim açımdan. Burayla o

yüzden kıyaslayamıyorum burası pek göze hitap etmiyor (Hande Yeşim Özen, 2001, İstanbul).

Hande'nin doğrudan ifade etmediği ama ima ettiği çıkarımlardan biri, Kadıköy'deki yapıların kent dokusuyla daha uyumlu olmasıdır. Eski olmalarına rağmen övülmesi bu yapıların kent kültürüyle daha derin bir ilişkisinin olmasıyla ilintilidir. Gönül'ün anlatısında Kadıköy İstanbul ile özdeşleştirilerek asıl İstanbul'un bu tarz yerler olduğu belirtilmektedir. Görüşmede belirtmiş olduğu şu ifadeler bu durumu doğrular niteliktedir. “O dönemlerde öyle böyle büyük çok büyük güzel aaa diyordum bak evet İstanbul burasıymış demek ki yani bizim şu an oturduğumuz yer değil” (Gönül Mirzanlı, 1977, Tunceli). Sonuç olarak Kadıköy hep zaman geçirmek için tercih edilen ve fırsat olması halinde taşınılmak istenen bir yerdir. Bu nedenle de sürekli olarak orali olmaya öykünme ve ulaşma isteği söz konusudur. Genç kuşakta bu duygu daha belirgindir.

3.6.2.4. Kozmopolitizm ve Nostalji Vurguları: “Hep Akraba Gibiydik. Kimse Kimseye Nereli Olduğunu Sormuyordu Yani. Sadece Komşuydu Herkes”

Anlatılara hakim olan vurgulardan bir diğeri de komşuluk ilişkilerine ve kozmopolit yaşama olan değinmelerdir. Görüşmecilere mahallelerindeki komşuların yapısı hakkında sorulan sorulardan sonra verdikleri yanıtlarda bunu görebilmek mümkündür. “Genelde hep Tuncelililer oturuyordu oturduğumuz semtte yani ama Kastamonulular da vardı Sinoplular vardı Gümüşhane, Giresunlular vardı ama dediğim gibi hep akraba gibiydik. Kimse kimseye nereli olduğunu sormuyordu yani. Sadece komşuydu herkes” (Lale Şengül, 1971, İstanbul). Lale'nin “kimse kimseye nereli olduğunu sormuyordu” demesine rağmen mahalledekilerin memleketlerini biliyor olması aslında kozmopolizme, komşuluk ilişkilerine yapılan vurgunun yanında bir tezatlığa da işaretir. O dönemde de kökenlere ilişkin bilgiler komşular tarafından bilinmektedir fakat günümüzden o döneme ilişkin aktarımlarda nostaljik bakış bunu örtmektedir. Okmeydanı'nda yaşamış olan Seher Çelik de benzeri bir

vurguyla komşuluğu ön plana çıkarmıştır. “Komşularım Erzurumlular vardı, Sivaslılar vardı, Ordu Mesudiye’liler vardı, bizim Erzincanlılar vardı o kadar yani. Tokatlılar vardı. (...) Komşularla ilişkilerimiz çok güzeldi. Hep beraber oynardık çocuklarla. Kavga etmezdik. Öyle o zamanki çocukluk güzeldi yani” (Seher Çelik, 1956, Erzincan).

Rıza Özdeniz’in anlatısında da aynı vurguyu görebilmek mümkündür. TEKE’de çalışan görüşmeci, aynı zamanda düğünlere giderek zurna çalan bir sanatçıdır. Görüşmeci olarak yer almasının en önemli katkılarından biri de budur. Anadolu’dan göç etmiş olanların düğünlerinde zurna çalan Rıza Özdeniz’in görüşmesinde göç edenlerin kültürel yapısı, düğünlerin gerçekleştiği yerler, farklı toplumsal gruplarla iletişime dair anlatılar bulunmaktadır. Geçmişte genelde kimlerin düğünlerine gittiğine dair soruya aşağıdaki cevabı veren Rıza Özdeniz, toplumsal gruplar arasındaki mesafelerin açılmasına dair konuya da işaret etmektedir. “Bölge olarak bizim Tuncelilerin ve yahut Bingöllü o zaman pek böyle şey olmadığı için herkes bizi götürüyordu. Karadenizlilerin bile düğününe gidiyordum.” (Tunceli, 1943). Belgin Özcan anlatısında buna benzer kozmopolitizme yönelik vurguları görebilmek mümkündür: “Benim en çok sevdiğim arkadaşlarım daha çok işte Tunceli, Elazığ, Erzincan gibi yörelerde çok kafam uyuşuyordu o yörelerle” (Belgin Özcan, 1971, Artvin). O dönem genel olarak hemşehricilik yaygın bir pratik olmakla birlikte görüşmeci farklı bölgelerden kişilerle de görüşebilmekte yakın ilişki kurabilmektedir.

Görüşmelerde baskın bir şekilde karşımıza çıkan anlatılardan biri de mahalleli olmaya dair vurgudur. Anlatılarda “mahalleli olmak” ayrıca bir kimlik göstergesi olarak da görülmektedir. Bu kimlik göstergesi yer yer içerisinde politik aidiyetleri de vurgulamaktadır. İstanbul’un özellikle belli yıllarda mahallelerinin hatta sokaklarının bile politik aidiyetlere göre ayrışması durumu mahalleye yapılan vurguları analiz ederken incelenmesi gereken bir noktadır. Bu araştırmada politik yöne yapılan vurgular yerine mahallenin birlikte olma davranışına yapılan atıflar söz konusudur. Dayanışmaya, ayrımcılığın olmamasına yapılan övgü sürekli olarak kendisini göstermektedir. “Mahalle, insanların yerel ölçekte yaşadığı ve mahallelilerin geniş

ailenin bir ferdi gibi görüldüğü daha hoşgörülü ve kapsayıcı bir hayat biçimini işaret eden bir uzamdır” (Mills, 2014: 57). Bu uzamda Mils’in de dediği gibi mahalle geniş bir aile olarak görülmektedir. Dolayısıyla kamusal ve özel alan sınırları kalkmaktadır. Geçmiş anlatılarda sıkça dile getirilen “kapıları hiç kilitlemezdik” vurgusu da bu kapsamda ele alınabilir.

Anlatılarda karşılaşılan baskın vurgulardan bir diğeri de kozmopolitizme ek olarak geçmişteki yaşam tarzına olan nostaljik vurgulardır. Lale’nin anlatısı geçmiş zamanın yaşantısını şu şekilde idealize etmektedir: “Şimdi yok yani ama o zaman biz çok güzel zaman yaşadık diyeyim sana” (Lale Şengül, 1971, İstanbul). Anlatılarda geçmişe yönelik olumlu anlatılar yer alırken aynı zamanda o dönemlere yaşam tarzı olarak ulaşmanın imkânsızlığına dair de çeşitli vurgular yer almaktadır.

Çok güzeldi. Bence şimdiki tekrar o zamana dönmek gerekir. Yani çok rahattık çünkü kimse kimseye ne zarar veriyordu ne de kimse kimseye kötü bir düşünce içindeydi herkes çok uyumluydu herkes çok iyiydi. Herkesin evine gidip gelebiliyorduk. Komşuluk vardı yemek birlikte yedik dışarda birlikte oynardık. Yani çok güzel bir ortamdı ne bileyim ben şimdi bu ortamları hayatta bulamayız diye düşünüyorum (Lale Şengül, 1971, İstanbul).

Yukarıdaki anlatıda da görüldüğü üzere geçmişe geri dönemeyecek olmanın verdiği kayıp duygusu güçlü bir şekilde gözükmektedir. Bu nostalji aynı zamanda çaresiz de bir nostaljidir. Antropolog Marc Augé nostaljiyi ikiye ayırarak şu şekilde kategorize etmektedir:

İki tür nostalji vardır; biri yaşadığımıza diğeri yaşamış olabileceğimize duyduğumuz özlemi ifade eder. İlkinde fiiller dilek kipinin hikâyesiyle (O güzel günlere dönebilseydim”), diğesinde ise rivayetiyle kurulur (Harekete geçmeye cesaret edebilmiş olsaydım, başardım”). Birinci tür nostalji az ya da çok sadık bir hafızanın yerine geçer ve ondan beslenir. Bizi, zamanın geri çevrilemeyeceğiyle yüzleştirir. İkincisinde ise sadece geriye dönmeyi değil tarihi değiştirmeyi de isteriz (Augé, 2021: 61).

Burada daha çok geçmişe duyulan özlemle ilgili bir nostalji söz konusudur. Bir bitişi de sürekli olarak vurgulayan bir anlatı vardır. Artık o günler sona ermiştir. Dolayısıyla ulaşılmaz olan bir yerdedir.

Anlatılarda yaşanan zorluklar da kısıtlılıklar da belirgin bir tema olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda belirgin yokluklar ise elektrik, su sınırlılığı ve ulaşımdır. Bahse konu olan dönemlerde su genellikle çeşmelerden ya da açılan tulumbalardan temin edilmektedir. Genellikle bu çeşme ve tulumbar başında sıra oluşmaktadır. Bu sıralar aynı zamanda mahallelinin bir araya geldiği de bir kamusal alan olarak öne çıkmaktadır.

Şu vardı bir tek semtimizde bir tane tulumbamız vardı. O zaman sular hep kesikti. Su yoktu evlerde. Biz küçükmüşüz mesela abimler hep tulumbaya gider bayağı bir on dakikalık yol tulumba da. Su getirirlerdi. Sonra biz böyle üç dört yaşındaydık biz de abimlerle birlikte küçük bidonlar alırdık biz de giderdik kuyruğa girerdik. O tulumba hala duruyor ve tatlı su geliyor oradan ama şu anda kullanmıyorlar kapatmışlar ama tulumba duruyor hala yani. (...) Bazen geçiyorum böyle denk geliyorum. Ya eski hani sanki gerçekten hani eskiden tekrar hani gelip su alacakmışız hissine kapılıyorum oradaki evler şimdi değişmiş ama o mahalle de sonuçta çok gittiğimiz bir mahalle olduğu için hani eski şeyler tekrar göz önüne canlanıyor gözümde böyle yani çok güzel. Herkes bidonunu koyardı sıraya girerdi beklerdi suyumuzu alır gelirdik yani ama çok güzel yani çok güzel duygu. Bilmiyorum şimdik o duyguları yaşayabilir miyiz tekrar yaşayamayız asla diye düşünüyorum (Lale Şengül, 1971, İstanbul).

Araştırma kapsamında Lale Şengül'ün bahsettiği tulumba belirttiği gibi hala varlığını korumaktadır. Aynı tulumba ile araştırmacı olarak benim de çeşitli anılarım olmasından kaynaklı Lale Hanım'ın anlatısı belleğimi tekrar çağırmama destek olmuştur.

Resim 7: Lale Şengül'ün Anlatısında Bahsetmiş Olduğu Tulumba⁵

Lale'nin tulumba üzerinden yola çıkarak vurgulamış olduğu duyguyu o dönem İstanbul'un çoğu mahallesinde görebilmek mümkündür. Gündelik hayattaki zorluklara karşı bulunan çözümlerin gelecekte hangi duyguları yarattığı ise anlatılarda kendini göstermektedir. Semtin geçmişini yaşayanların belleğine başvuru sonucunda tulumbanın onlarda yarattığı duygu coğrafyası ortaya çıkmıştır. Semtteki yoğun yapılaşma sonrası dünyaya gelen kuşak için bu tulumbanın herhangi bir duygu karşılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla onu deneyimlemiş olmak o mekân ve yer ile ilgili duygusal bir karşılık oluşturmaktadır. Açık hava sinema salonları için de bu durum geçerlidir. İkinci kuşaktaki görüşmeciler için açık hava sinemasının somut bir belleksel karşılığı yoktur. Sadece şayet ailelerinden aktarıldı ise bu mekâna dair nostaljik anlatılara şahit olmuşlardır.

⁵ Tulumbanın fotoğrafını çekmek için gittiğimde su çekmeyi denememiş olmam belki de görüşmecim olan Lale Şengül'ün bahsetmiş olduğu gibi tulumbanın kapanmış olmasına dair yaşadığım bir korkuydu. Çalışmada daha önce de bahsetmiş olduğum gibi oto-etnografik izler tulumbanın başında karşıma çıkmıştı.

3.6.2.5. Anlatılara Sinen Yoksulluk: “Dışardan En Fazla Alsak Bir Tane Simit Alabiliyorduk. Başka Bir Şey Yok”

Göçmenlikle ilgili konularda en sık karşılaşılan temalardan biri yoksulluktur. Genellikle göç eden kişiler göç etmeden önce var oldukları şeyleri bırakarak yeni bir yaşama doğru adım atmaktadırlar. Bu aşamada maddi olarak güçlü bir varlığı olmayan topluluklar kente geldiklerinde yoksullukla karşılaşmaktadır. Görüşmecilerden özellikle Seher Çelik’in geçmiş anlatısı kente yeni gelmiş olan bir ailenin yaşadığı yoksulluğun kent ile ilişkilende nasıl bir engel teşkil ettiğini de göstermektedir. Seher Çelik genellikle gezdikleri yerlerde herhangi bir mekâna girerek bir şey yiyip içmediklerini, yürüyerek gidip geldiklerini ve mağazaların sadece önünden geçtiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla anlatı detaylı bir şekilde irdelendiğinde kent ile temas kurmak, kent mekânlarını deneyimleme noktasında yoksulluğun önemli bir engelleyici faktör olduğu gözükmemektedir. Kent merkezlerine olan konumları nedeniyle yürüyerek ulaşım engelini aşan Seher Çelik ve ailesi aslında kenti yürüyerek ve bir nevi dışardan deneyimlemektedirler.

Beşiktaş’ta Barbaros’un olduğu müze var oraları gezerdik müzeyi geziyorduk. Bir kere Dolmabahçe Sarayı’na gitmiştim. Orada başka da şey yap orada da aynı gene aynı insanlar aynı evler aynı şeyler vardı ama dışardan en fazla alsak bir tane simit alabiliyorduk. Başka bir şey yok (...) Yok bir yere gitmedik sadece ana caddeleri gezdik mağazalara baktık geldik (...) Girmedik almadığımız için girmedik yani (...) Evlendikten sonra bazen giriyorduk bakıyorduk almıyorduk ama. Gene giyeceklerimiz pazardan (Seher Çelik, 1956, Erzincan).

Yukarıdaki anlatıda da görüldüğü gibi kent yoksulu göçmenlerin kente dahil olma süreçleri sınırlı olabilmektedir. Mağazaları, yemek mekânlarının önünden geçen ve dolayısıyla kent pratiklerini de dışarıdan gözlemleyen konumundadırlar. Bu noktada kentteki kamusal alanların önemi ortaya çıkmaktadır. Ücretsiz olarak vakit geçirecekleri yerler sınırlıdır. Seher Hanım’ın ve ailesinin yaptığı gibi yürüme arasında dinlendikleri yerlerdir.

3.6.2.6. Beklemek: “Eskiden Mesela Minibüs Beklerdik Kuyruk Beklerdik Otobüs Beklerdik”

Göçmenlik doğası gereği beklemekle beraber anılan bir olgudur. Sınırdaki kentte, sokakta, resmi alanlarda sürekli bir bekleyiş söz konusudur. Uluslararası göçte olduğu gibi iç göçte de beklemeye dair yaşantıları görebilmek mümkündür. Anlatılarda sıkça rastlanan temalardan biri de ulaşım araçlarında beklemeye yapılan vurgudur. Bu vurgunun sürekli olarak dillendirilmesi kentin dışında kalan bir mahallede ulaşımın zayıf olduğu bir bölgede yaşamının zorluğundan kaynaklanmaktadır. Belgin Hanım da anlatısında ulaşım araçlarını beklemeye dair vurgu yapmaktadır. “Bir de en çok yadırgadığım bu ne dediğim dolmuşlar vardı Üsküdar’da bir kuyruk oluşurdu belki bir kilometre çok tuhaf yadırgamıştım bu nasıl bir şey dedim hani. Nasıl bir kuyruk biter mi? Eşim derdi biter biter derdi. Öyle dakikalarca saatlerce beklediğimiz olurdu” (Belgin Özcan, 1971, Artvin). Kentleşmeye ilişkin en önemli belirtilerden biri de kuyruklardır. Belgin Hanım kentte en çok yadırgadığı şeylerden biri olarak kuyrukları göstermektedir. Arhavi’de kullandığı minibüste, araçlarda böyle bir bekleyiş ve kuyruk söz konusu değildir. Beklemenin salt kentlilere özgü olmadığı daha önce de vurgulandığı gibi göçmenlikle ilintili bir durum olduğunu belirtmek mümkündür. Genellikle kente yerleşen göçmenlerin çoğu için kentin olanaklarından faydalanma imkânı uzun bir süre sonra olabilmektedir. Gecekondu bölgelerinde bunu görebilmek mümkündür. Altyapının çok sonra olduğu bu bölgeler beklemeye ilgili örneklerdendir. Elektriğin bağlanması, suyun gelmesi, yolların yapılması, otobüs hatlarının açılması, gecekonduya iskan alınması hep bekleme gerektiren süreçlerdir. İç göçte olduğu gibi uluslararası göçte de bekleyiş önemli bir göçmen davranışıdır. Avrupa’ya gitmek için sınırda ‘bekleyen’ göçmenler çağımızın örneklerindendir. Bu bekleyiş tercih edilen bir bekleyiş olmaktan ziyade zorunlu bir bekleyiştir. Çoğu kez bekleyiş dramatik sonlarla sonuçlanabilmektedir.

Öte yandan Belgin Hanım’ın ulaşım araçlarında yaşanan bekleyişe eleştirel bakışına karşılık Lale Hanım’ın anlatısında bekleyişe nostaljik yaklaşımla olumlu bir bakış atfedilmiştir.

O zaman bile bak biz çocuktuk tulumhada sıra beklerdik kimse kimseye kızmazdı sen niye öne geçtin sen... Herkes bidonunu koyardı sıraya girerdi beklerdi suyumuzu alır gelirdik yani ama çok güzel yani çok güzel duygu. Bilmiyorum şimdiki o duyguları yaşayabilir miyiz tekrar yaşayamayız asla diye düşünüyorum (Lale Şengül, 1971, İstanbul).

Kentsel duygu coğrafyası içerisinde, geçmişe yönelik o duyguların tekrar yaşanamayacağı vurgusu, nostaljik bir bakış ile geçmişini olumlanmasıdır.

Geçmişin çoğu kez nostaljik bir bakış ile hatırlanan zorlukları günümüzde şekil değiştirmiştir. Geçmişin su, elektrik, yol, ulaşım gibi altyapıdan kaynaklanan sorunlarının yerini artık büyük kentlere ve semtlere özgü sorunlar almıştır. Kent ve göç üzerine araştırmalar yapan Sema Erder bu durumu şu şekilde özetlemiştir.

2020 yılında “yerin ruhu” açısından durum, hızlı kentleşme sürecinin yavaşlaması ve kentlerde artık birkaç nesildir yaşayan yeni kentlilerin yaşamasıydı. Bu dönemde köylülük çözülmüş, yeni kentli yaşam yaygınlaşmıştır. Yeni kentliliğin kırsal alanları da kapsayacak biçimde temel bir yaşam biçimi haline geldiği bu dönemi “post kentleşme” dönemi olarak tanımlıyoruz. “Post kentleşme” döneminde esas olarak kente göç edenlerin acil sorunları azalmış, buna karşılık kentlerdeki büyümenin yarattığı yeni altyapı sorunları gündeme gelmiştir (Erder, 2023: 18).

İstanbul’da geçmişte yaşanan zorlukların şekil değiştirmesiyle sorunların artık kentin tümünü ilgilendiren hale dönüştüğü görülmektedir. Kentte yaşanan sorunlar artık daha fazla insan kitlesini etkilemektedir. Anlatılarda da günümüz İstanbul’una dair dile getirilen, kalabalık, çarpık yapılaşma, gürültü, trafik gibi sorunlar kentlilerin neredeyse tümünü etkileyen problemlerdir. Buna ek olarak üstesinden gelinmesi daha zor ve maliyetli sorunlar olarak gözükmektedir. Bu nedenle anlatılarda geçmişte yaşanan sorunlara daha nostaljik bir bakış ile bakılmaktadır. Bir nevi günümüz ile geçmişte yaşanan sorunlar karşılaştırılarak geçmişte yaşanan sorunlar tercih edilmiştir. Geçmişe yaşanan zorluklar kendilerinin üstesinden gelebilecekleri bir zorluk olarak gözükmekte iken günümüz zorlukları çözümü daha zor problemleri içermektedir.

Bu bölümde belirli temalar üzerinden görüşmecilerin anlatıları analiz edilmiştir. Bir sonraki bölümde ise yine görüşmecilerin anlatılarından yola çıkarak elde edilen veriler dijital olarak haritalanmıştır. Dijital haritalarda, görüşmecilerin kent ve sinema salonlarına dair belirtmiş olduğu duygular, mekânlara dair anlatıları konumlar üzerine işaretlenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL’UN SİNEMA BELLEĞİNİ HARİTALAMAK

Haritalama eylemi, insanlığın ilk dönemlerinden bugüne kadar olan bir süreci kapsamaktadır. Teknolojinin ilerlemesi ile haritacılık teknikleri de gelişim göstermiştir. Akademik bir çalışma alanı olarak haritalama, başlangıçta coğrafya, şehir planlaması, tarih, mimarlık, arkeoloji gibi alanların ilgi alanı olarak gözüke de son yıllarda daha farklı disiplinlerin çalışmalarına da dahil edilmektedir. Haritalama işleminin salt teknik bir konu olmaktan öte aynı zamanda bir yorumlama etkinliği olarak da gözükmeye başlamıştır.

Coğrafi anlamda haritacılık, insanlığın doğayı, devlet sınırlarını, çeşitli yerleri tanımlama, betimleme ve kategorizasyonunda kullanılmaktadır. Doğa ve siyasi olanın bilgisinin iki boyutlu bir yere aktarımı bitki örtüsü, yer altı ve yer üstü kaynakları, beşerî kaynaklar, siyasi sınırlar gibi birçok ayrıntıyı içerebilmektedir. Tüm detaylandırmalara rağmen geleneksel haritacılık daha sınırlı bir haritacılık olarak nitelendirilebilir. Son yıllarda klasik haritalama anlayışına ek olarak dijital haritalama işleminin başlamasıyla birlikte geçmişe ait çeşitli bilgi setleri oluşmuştur. Bu bilgi setleri günü anlama yanı sıra geçmiş anlamak için de önemli araçlardır. “Geçmiş anlamak için, mekânsal veri yönetimi ve analizi gibi dijital araçları kullanan bütün yaklaşımlarda, işin doğası gereği *konumun önemi*, yerlerin mekân ve zamana bağlı durumları, bağlantıları ve bireysel özellikleri anlamak bulunur” (Roosevelt, 2020: 5). Coğrafi Bilgi Sistemleri’nin kullanılmaya başlanması sadece yere, mekâna ve zamana bağlı durumları değil aynı zamanda bu alanlar arasındaki ilişkileri, örüntüleri, katmanları da analiz etme noktasında katkı sunmaktadır. Bir kentin tarihinin çeşitli zamanlarındaki haritası kentin geçirdiği dönüşümü açıklayabilmek açısından önemlidir. Coğrafi Bilgi Sistemleri aracılığıyla, gerekli verinin elde olması halinde, dijitalleşen haritaların katmanlar halinde üst üste bindirilerek değişim somut bir şekilde gösterilebilir. Coğrafi Bilgi Sistemleri üzerine çalışmalar yapan Ian N. Gregory ve Richard G. Healey, tarihsel coğrafi bilgi

sistemlerinin on yıl gibi bir süre içerisinde tarihsel coğrafyanın nicel ve nitel alanlarının benimsenen ve gelişen alanları haline geldiğini belirtmektedir (Gregory, Healey, 2007: 649). Coğrafi Bilgi Sistemlerinin alanının genişlemesinde dijital teknolojilerin gelişmesinin payı oldukça büyüktür. Bu pay, sadece haritalamanın hızı, erişilebilirliği anlamında değil aynı zamanda bilginin yayılımı ve bu alanı interdisipliner alana kaydırması ve yeni alt dallar oluşturması anlamında da önemlidir. Coğrafi Bilgi Sistemleri üzerine araştırmalar yapan Christopher H. Roosevelt bu gelişim sürecini şu şekilde açıklamaktadır:

Son yıllar dijital ve mekânsal teknolojilerde farklı tür verilerin yönetimini kolaylaştıran, interaktif biçimde görüntülenmesini ve analizini sağlayan olağanüstü bir gelişmeye tanık oldu. Geçmiş nüfus, ekonomi, siyasi, askeri, dini ve diğer olgular hakkında bilgilendiren veri setleri bunun bazı örnekleridir. Bu verilerin sorgulanması ve analizleri, yerleşim ve iletişim ağlarının, malzeme dağıtımının, sosyal ve politik sınırların ve nüfus örüntülerinin anlaşılmasını sağlamıştır. Bu olgu geniş anlamıyla dijital beşerî bilimler olarak tanımlanan, veri-bilimi uygulamalarında ortaya çıkan kavramlardan ve dijital veri depolama, işleme, analiz ve sunum konusundaki ilerlemelerden faydalananarak metin, görsel ve coğrafi kaynakları sunum konusundaki ilerlemelerden faydalananarak metin, görsel ve coğrafi kaynakları yeni biçimlerde destekleyen gelişimin kesin ve ayrılmaz bir sonucudur. Bu durum aynı zamanda, haritalar ve haritalandırmanın artan bir şekilde kullanıcı dostu haline gelmesi, yaygın olarak kullanılması ve özellikle de mekânsal açıdan önemli analizler yapabilecek Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımlarının doğal avantajlarından kaynaklanmaktadır. Benzer eğilimlerin yaklaşarak “mekânsal tarih,” “mekânsal beşerî bilimler” ve hatta “coğrafi beşerî bilimler”i ortaya çıkarması kaçınılmazdı (Roosevelt, 2020: 5).

Haritaların tarihin uzamı haline gelmesi, veri çeşitliliği ile derinleştirilmesi, online erişime açılarak kitleselleşmesi ve toplumun farklı kesimlerinden beslenen yaşayan platformlar haline gelmesiyle olmuştur. Dolayısıyla haritaları sadece birer tarihsel malzeme olarak değil yeni kuşakların da yaşayacağı, göreceği ve katkı sunacağı bilgi setleri olarak görmek gerekmektedir.

Dijital haritalamayı kaybolmak üzere olan kültürel mirasın, aktarılacak istenen belleğin de taşıyıcısı olarak düşünmek gerekmektedir. Bu noktada dijital haritalamanın yanı sıra farklı içerik ve tekniklerle gerçekleştirilen haritalama örnekleri çoğalmaktadır. Şehir plancısı Kevin Lynch, yaptığı çalışmada gördüğü

kişilerden kentin bir eskizinin çizilmesini isteyerek, kentte yapılan gezintilerin sayısı, ayrıntılı tarifi ve hangi yerlerin görüşülen kişinin aklında kaldığını belirtmesini istemiştir. Böylelikle imgelenebilirlik test edilecektir. (2016: 59). Lynch'in bu çalışması görüşmecilerin verileri üzerinden oluşturulacak olan haritalamaya öncülük etmesi bakımından önemlidir. Lynch bilişsel haritalamanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kent belleğinin bilişsel haritalama (zihinsel haritalama olarak da ifade edilmektedir) üzerinden ortaya çıkaran çalışmaların sayısı giderek artmaktadır. “Zihin haritası, anahtar sözcük ve imgelerin birbiriyle birleşmesiyle zihinde meydana gelen doğal süreci, kağıt üzerinde sürdürme yöntemidir” (Çelen Öztürk, 2016: 865).

Bilişsel haritalama aynı zamanda kentte daha fazla vakit geçirmiş olan kişiler ile yeni gelen kentlilerin kente karşı imgelerindeki benzerlik ya da farklılıkların araştırılması için de yapılabilmektedir. Mimarlık üzerine araştırmalar yapan Ayşegül Tanrıverdi Kaya, “Üniversite Öğrencilerinin Zihinsel Haritalarında Kentin İmajı: Düzce Örneği” (2019) başlıklı çalışmasında mimarlık bölümünde birinci ve dördüncü sınıf öğrencileri üzerinden kent mekânlarına ilişkin farklılaşmanın zamana bağlı olarak nasıl değiştiğini öğrencilere çizdirilen imaj haritaları üzerinden ölçmüştür (Tanrıverdi Kaya, 2019: 165). Bilişsel haritalama aynı zamanda kente göç edenler arasındaki benzerlik ve farklılıkları ölçme noktasında da yöntemsel olarak kullanılmaktadır. Sosyolog Tolga Tezcan, bilişsel haritalamanın göç olgusunu analiz etmeye katkısını şu şekilde özetlemektedir:

Göç her ne kadar somut bir yer değiştirme hareketi olsa da etkileri, nedenleri ve sonuçları bakımından karmaşık bir doğaya sahiptir. Göç gibi etkileri, nedenlerin ve sonuçların içiçe geçtiği, ötesinde getirileri ve götürülerinin reddedildiği yahut içselleştirildiği bir süreci analiz etmek ve göç olgusunu kavramlar üzerinden süzerek hakim düşünce kalıplarını çıkarması bakımından bilişsel haritalama özgün bir yöntemdir. Göçmenlerin kendilerini, birbirlerini ve göçün kendisini kavramlar ve ilişkiler üzerinden konumlama biçimleri tarihsel deneyim ve gündelik pratiklerinden bağımsız değildir. Bu bakımdan göçün yarattığı ve/veya göçe neden olan toplumsal eşitsizlikler gibi göçün sonuçları da göçmen penceresinden görünür hale gelir (Tezcan, 2011: 120).

Dijital haritalama aynı zamanda farklı sosyal sorumluluk projeleri için de önemli bir yöntem olarak görülmektedir. Girl Museum yöneticisi Ashley Remer’ın öncülük ettiği “Kız Çocukları Müzesi” bu örneklerden biridir. Bir sanat tarihçisi olan Ashley Remer, bu projenin dijital bir haritalandırma projesi olduğunu belirtmektedir. (2019: 263). Yapılacak olan haritalama çalışması interaktif ve çeşitli kaynaklardan beslenen bir yapıya sahip olması nedeniyle klasik dijital haritalama çalışmasını aşmaktadır. Remer, proje kapsamında yapılacak olan çalışmada dünyanın çeşitli yerlerinde öldürülmüş kız çocuklarının temsil edilmesi ve yaşadıklarının aktarılması amacıyla temsili mekânların belirlendiğini belirtmiştir (2019: 267).

Dijital haritalar, “Kız Çocukları Müzesi” örneğinde olduğu gibi toplumsal olandan beslenen bir yapıya sahiptirler. Bu durum geçmişi anlamlandırırken yerele, tanıklıklara başvurma gerekliliğini beraberinde getirmektedir. "Hikâye haritaları", 'kurgusal haritacılık', 'anlatı atlası' ve 'jeo-uzamsal hikaye anlatımı', haritalar ve anlatılar arasındaki artan ilişkiyi karakterize eden terimlerdir” (Caquard, 2011: 135). Haritalama ile belleğin birleşmesi, anlatının kendine uzamsal olarak bir yer bulması sürecinde tanıklıkların anlatıları, konum detayları, mekân üzerine verdikleri bilgilerin ayrıntılı bir analize tabii tutulmasını gerektirmektedir. Çoğu kez birkaç tanık üzerinden konumun teyit edilmesi konumun doğruluk oranını yükseltecektir. Öte yandan şunu belirtmek gerekmektedir; anlatıcıların verdiği konum bilgileri, mekâna dair detaylar her zamanda yüz yüz bir doğruluk oranına sahip olmayacaktır. Net bir doğruluk beklenmemelidir. Dijital bellek haritalamasında önemli olan nokta yerelin, tanığın ya da birinci tanıklıktan aktaran ikinci tanıklığın anlatısındaki detaylar ve anlatılardır. Önemli olan anlatıdaki konumun, mekânların yüzde yüz doğruluğu değil belleğin nasıl aktarıldığı ve konuma, mekâna olan yaklaşımdır.

Gerek anlatının mekânsal organizasyonu gerek yerlerin tarihleri veya kültür varlıklarının konuma odaklı analizleriyle ilgili olsun, mekân ve alan fikri hümanist düşünce yapısında derin bir öneme sahiptir. Mekân, tarihsel hareketlilik için sadece boş bir taşıyıcı değil, aynı zamanda kültürün gelişimi ve kültür anlayışı için kayda değer bir araçtır (Barker, 2020: 31).

Haritaların kültürün aktarımında önemli birer araç olduğu gerçeğinden hareketle bellek haritalamasının da gelecek kuşaklar için önemli bir işleve sahip olacağı öngörülmektedir. Tıpkı arkeologların tarihi kalıntılar için kullandığı haritalama çalışmalarında olduğu gibi bir bellek arkeolojisi aracılığıyla anlatıların ortaya çıkarılması ve bunların analiz edilmesi için haritalandırma yapılmaktadır. Haritaların yön bulmak için kullanılması özelliği geçmiş kuşağın yeni kuşaklara da belleksel aktarımı açısından önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde yoğun olarak kullanılan dijital haritalar teknoloji ile daha yakın olan yeni kuşaklar açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada da kullanılan dijital haritalar geçmişin belleğinin yeni kuşağa aktarımı konusunda fayda sağlayacaktır. Dijital haritalar hazırlanırken Google My Maps uygulaması kullanılmıştır. Konumlar ve görüşmecilerin lokasyonlar arası akışları bu harita üzerine işaretlenmiştir. Ekran görüntüsü alınarak kullanılan haritalar Google My Maps üzerinden kişisel olarak oluşturulmuş hesap üzerinden alınmıştır. Haritalar nasıl ki yüzyıllar önce yeni yerlerin keşfi için insanlığa veriler sunmakta ve deneyim ile gelişerek ilerlemekteyse bugün de belleğin gelecek kuşaklara aktarılması noktasında benzer bir işlev görmektedir.

Bu araştırmada da gerçekleştirilen haritalama türü, anlatılara dayanarak dijital bir şekilde işlenen bellek haritalamasıdır. İstanbul'un sinema belleğinin göçmen yetişkinler aracılığıyla nasıl oluşturulduğuna dair anlatılar bilgi setinin en temel verisini oluşturmuştur. Bellek yoluyla aktarılan anlatılar haritadaki verilerin derinleştirilmesine destek olmuştur. Bunun klasik bir haritalama işleminde gerçekleştirilmesi oldukça zordur. Belleğin haritalanmasıyla birlikte harita sürekli okunabilecek ve anlatılarla beslenen bir yapıya evrilecektir. Böylelikle haritalardaki verinin somutlaştırılması ile toplumsal belleğe katkı sunacaktır. Bireylerin anlatısı kolektif belleği yeni haritaları çizmeye çağırarak haritanın geliştirilmesini sağlayacaktır. Bunun sonucunda da haritayı okuyan insanlar, aynı kenti, semti paylaştığı insanların gündelik yaşamlarına tanık olabilecek ve daha ulaşılabilir olan bir haritayı deneyimleyebileceklerdir.

Dijital haritalama işlemi hikâyeleri yansıtabildiği gibi tarihsel bilginin işlenmesi konusunda da araştırmacılara destek sağlayabilmektedir. Geleneksel arşive

dayanan belgeleri kullanarak geçmişin coğrafi olarak birebir olmasa bile gerçeğe yakın oranlarla haritalanması, araştırma veri ve sonuçlarının daha çok kişinin hızlı ve yaygın bir şekilde kullanımına açılması sonucunu getirmiştir. Yahudi topluluğu üzerine araştırmalar yapan Nicholas de Lange “tarihsel anlatımlara eşlik eden haritaların konumlandırma açısından çoğunlukla belirsiz ve doğru olmadıkları gözlemlenmiştir. Bu haritalar siyah ve beyaz eskiz haritaları olup vermeye çalıştıkları bilgiler açısından bu anlamda kısıtlıydı ve genellikle sadece kıyı şeridini ve bazı yer isimlerini göstermekteydiler” (2020: 181) diyerek tarihsel belgelerin bu anlamda farklı kanıtlarla geliştirilip desteklenmediği takdirde sınırlı olacağını vurgulamaktadır. Dolayısıyla de Nicolas Lange tarihsel verilere ilişkin tüm kanıtların bir araya getirilerek Coğrafi Bilgi Sistemleri ve uydu görüntüleri ile güvenilir haritalar oluşturmak için kullanıldığını ve böylelikle dijital beşerî bilimlerin bir ayağı olarak dijital tarihe katkı sunabileceğini belirtmektedir (2020: 182). Görüldüğü üzere Coğrafi Bilgi Sistemleri tarihe yöntemsel olarak bakışın da değişmesine neden olmuştur. Salt arşiv malzemesi ile yetinmeyen onu farklı verilerle destekleyerek ve dijital imkânları kullanarak yeni bir yöntemsel alan açan tarih anlayışı belirlemiştir. Bu tarih anlayışını yerele de uygulayabilmek mümkündür. Kent tasarımı, mimari, farklı toplumsal grupların yerleştikleri alanlar, semtlerdeki gündelik yaşam biçimlerinin mekânlar arasında oluşturdukları ağlar gibi birçok konu dijital haritalama ile görünür kılınmayı bekleyen alanlar arasındadır. Gündelik hayatın görünür kılınması, toplumsal grupların yer aldığı, geçtiği konumların bellek üzerinden ortaya çıkarılması tanınmış olmayan insanların gündelik tarihini yazma açısından oldukça önemlidir. Bu tarz bir tarih anlayışı tarihi toplumsal olandan daha fazla beslenen bir yere yaklaştırmaktadır.

Gündelik hayatta kentte görünür olmayan göçmenlerin kentteki hareketlerinin haritalanması toplumun farklı kesimlerinin kente dahil olma süreçlerinin görülmesi bakımından önemlidir.

Mekân değiştirmek kaçınılmaz hale geldiğinde, çağlar boyunca göçebe yaşamış Anadolu insanının güzel ifadesiyle, bir “göç kurmak” zamanı gelmiştir. Üstelik bunun yöntemi de bellidir: “Göç yolda kurulur.” İçinde çok şey barındıran bu deyişle göçün

asında kurgusuzluğu, aciliyeti, acemisizliği, çaresizliği, belirsizlikleri, olası çözümleri, zorluğu; ama illa da öncelikle mevcut mekânın terk edilmesi gerekliliği hep ifadesini bulur. Tüm belirsizliklere karşın gitmek zamanıdır; detaylar, olasılıklar yolda düşünülür, kararlaştırılır. Hele bir yola çıkılsın da, gerisine sonra bakılır anlamına gelir bu deyiş (Tümtaş, 2020: 11).

Haritalama gündelik hayatta göçmenlerin kent içerisindeki mekân değişiklikleri, uğradıkları konumda yaptıkları ya da yapamadıkları pratiklerin, kente ilişkin belleklerinde yer alanları coğrafi olarak ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Dolayısıyla haritalama işlemi aynı zamanda görüşme yapılan göçmen ailelerin gündelik hayatta kentteki izlerinin ortaya çıkarılmasına neden olmaktadır. Böylelikle görüşmecilerin belleği haritalanmıştır.

Haritalama yapılırken göçmenin kentte kurduğu ağ üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak kişilerin gittikleri konumlar üzerinden kentle nasıl ilişki kurdukları da belirlenmeye çalışılmıştır. Kentteki gündelik hayatın aynı zamanda kişilerin deviniminin, hareketinin de hayatı olduğu gerçekliğinden hareketle göçmenlerin kentteki gündelik göçerliklerinde nasıl bir yaşam oluşturdıklarına dair veriler analiz edilmiştir. Haritalama aynı zamanda geçmişteki kent belleğine dair anlatıların iki boyutlu bir yüzeyde ifadesidir, “anlatı, hafızanın hezimetlerine verilecek en etkili tepkilerden biridir. Elbette tüm anlatılardan söz etmiyorum. Anlatı var, anlatı var. Bazı öyküler dondurup hapsederken bazıları gevşetip özgürleştirir” (Kearney, 2012: 217). Dolayısıyla haritalama, hafızanın sınırlılığına ve sona erme ihtimaline karşı donuk anlatıların hikâyeleşmesi ve canlanması halidir. Bu canlanma hali haritalarda hayatın içine girer ve en nihayetinde biçimsel anlamda da tarihselleşir. Her öykünün tarihsel bir yanı vardır. Toplumsalın içerisinde doğan ve tarihselleşen bir yapıdadır. İçerisinde hatırlamanın, unutmanın bilinçli ve bilinçsiz halleri mevcuttur. Toplumsaldır çünkü toplumsalın içerisinde ortaya çıkmıştır ve aynı zamanda anlatıldığı ölçüde toplumsallaşmıştır. Geçmişte tarihçilerin ve toplumların hayatlarının önemli bir bölümünde haritalar bulunmaktadır. Günümüzde de geçmiş için referans oluşturulabilecek şeyler haritalardır. Bir kentin herhangi bir haritası o kente dair çeşitli şeyler söyleyen referans araçlarındandır. Bellek haritaları da o kent hakkında birçok şeyi belirten kaynaklardandır. Aynı zamanda bellek

haritaları referans noktalarıdır da çünkü tercih edilen mekânların, dönüşen yapıların gelecek kuşağa da bazı konularda kaynak olmasında işe yarayabilmektedir. Siyasi, fiziki haritalar nasıl ülke sınırlarını, akarsuları, denizleri, şehirleri konumsal olarak anlatıyorsa anlatılar da farklı kuşakların gündelik hayatının sınırlarını, ulaşılan yerleri, mekânları anlatmaktadır. Mikro ölçekte ise ailelerin içerisindeki farklı kuşakların yaşadıkları çeşitli deneyimlerin referansları olarak görülmektedir. Kearney'in de yukarıdaki alıntısında belirttiği gibi donuk anlatılar ve özgürleştirici anlatılar haritalamada yer alabilmektedir. Mekânsal olarak bağımlılığın, sınırların olduğu yerde donuklaşıp, hareket kısıtlanırken genişlediği farklı konumları içerisine aldığı ölçüde daha özgürleştirici olabilmektedir. Örneğin, görüşmecilerden Seher Çelik'in kadın olmasından kaynaklı hareketlerinin sınırlandırılması buna karşın ailesiyle dışarı çıktığı ölçüde yürüyerek kenti deneyimlemesi ve bunun konumsal yansıması özgürleştirici bir pratiğin göstergesidir. "Sıradan duygulanımlar, yaygın dolaşımlarda başlayıp biten kamusal hislerdir, ama sözüm ona özel hayatlar da aynı hamurla yoğrulmuşlardır" (Stewart, 2013: 2-3). Gündelik hayatta da özel olan ile kamusal olan, sınırlandırıcı olan ile özgürleştirici olan sürekli karşılıklı bir çatışma içerisinde. İçerisinde birbirini barındıran noktaları da içermektedirler. Bu araştırmada haritalar kamusal olanın içerisindeki göçmenin bireysel ve aile hikâyeleriyle kentteki gündelik hayat deneyimlerini anlattığı bir haritalama ile oluşturulmuştur. Gündelik ve tanınmış olmayan, sıradan hayatların belleğindeki anlatılar yoluyla ortaya çıkmıştır. "Bir mekânda yaşamak, orada izler bırakmak demektir" (Benjamin, 2013: 98) Bu mekânlarda iz bırakmak için yaşamak, zaman geçirmek gerekmektedir. Seher Çelik'in ve bazı görüşmecilerin anlatısında bu zaman geçirme genellikle çok sınırlıdır veya yoktur. Örneğin; yürüyerek Osmanbey, Taksim, Gümüşsuyu, Beşiktaş gibi yerleri gezen Seher Hanım buralarda mağazalara pek girmemiştir. Bunun nedeni yoksulluktur. Seher Çelik'in ve bazı görüşmecilerin giremediği ama geçtiği yerlerin haritadaki konumları işaretlenmiştir. Bu konumlar o mekânlarda fiziksel olarak bulunamayan Seher Hanım gibi olan kentlilerin bir nevi izleridir ve bu izler bellek ile aktarılıp haritaya işlenmiştir. Kenti adımlayan göçmenlerin izleri tıpkı bir flanör gibidir. "Cadde Flâneur için konuta dönüşür; sokaktaki adam, kendi dört duvarının arasında nasıl evinde olduğunu duyumsarsa,

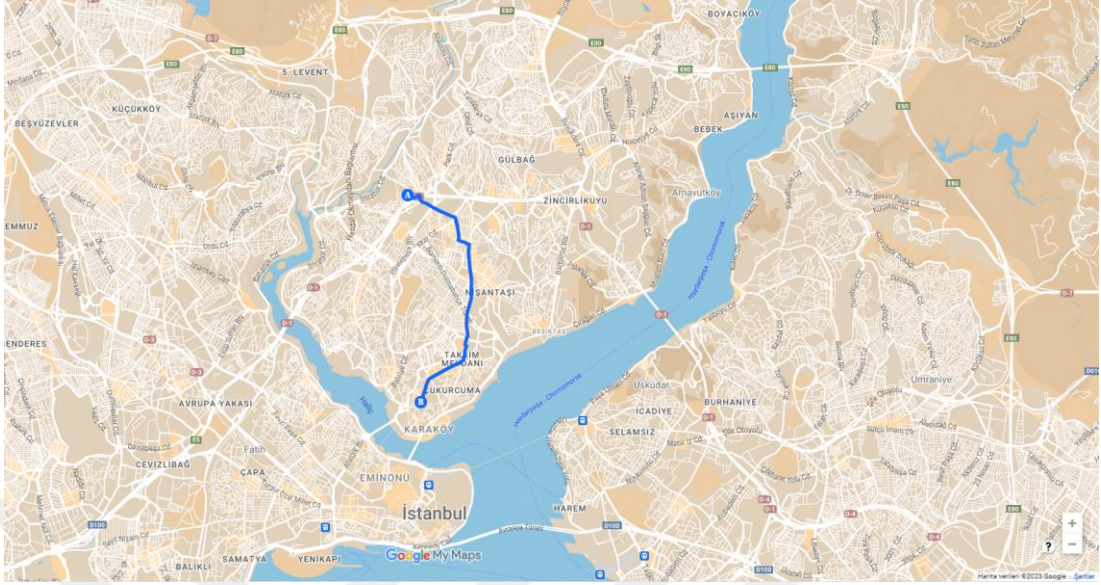
Flâneur de bina cepheleri arasında kendini evindeymiş gibi duyumsar” (Benjamin, 2013: 131). Göçmenler için de kent mekânları bir flanör gibi aralarında dolaştıkları yerlere benzerdir. Özellikle Seher Çelik’te gördüğümüz kent merkezine sürekli olarak yürüyerek gidilmesi pratiği bir flanörün yaptığı gezi gibidir.

Sinema salonlarına dair göçmen ailelerinin anlatıları haritalandırılarak görselleştirilmiştir. Göçmen ailelerin sinema aracılığıyla kenti nasıl deneyimledikleri ve bu deneyimler sonucunda belleklerinde kalanları anlatılara nasıl dönüştürdüklerinin görülmesi ve sonrasında ise bu görünüşün haritalama ile gösterilmesi bu anlatıların hareket kazanması anlamına gelmektedir. Böylelikle bellek dinamik bir sürece kaynak oluşturmaktadır. Öte yandan sosyal bir mekân olan sinema salonlarına dair anlatıların konumsal olarak nereyi işaret ettiği önemli bir sorunsaldır. Çünkü bu konumsal referanslar kentin sinema hayatına dair de ipuçlarını barındıran gündelik deneyimlerdir. “Gündelik yaşam, birden kabaran duygulanımlar, maruz kalınan ya da kıl payı kaçınabilen darbeler düzeyinde yaşanan bir hayattır. Sahip olduğumuz her şeydir. Ama şeylerin seyrinde hayali kurulabilen bir dizi küçük şeyler halinde çoğalabilir de” (Stewart, 2013: 10). Gönül’ün görüşmesinde deniz gören ev ile ortaya çıkan hayaller, Seher Çelik’in görüşmesinde eğitim görememiş olmasının verdiği üzüntüyle kabarmaktadır. Bu duygular aynı zamanda sinemasal duygu coğrafyasına dair de duygulardır. İzlenilen filmlerde ortaya çıkan memleket özleminin de yansıması olabilir. Neden sinema salonlarının ve sinemaya gitme pratiklerinin incelendiğine dair soruların yanıtı da işte bu duygularda yer almaktadır. Sinema salonları farklı bir sosyal yaşamın, hayal kurmanın ya da farklı hayallerin izlendiği alanlardır. Dolayısıyla sıradan yaşamların gündelik hayatındaki iki ve üç boyutlu hareketinin de karşılığıdır. Sinemaya gitmek için semte ya da kente karışan bir göçmenin üç boyutlu hareketi ile sinemadaki iki boyutlu hareketin ve en nihayetinde haritaya dökülen iki boyutlu çizimin yansımasıdır. “Bir kent rutini olan sinema yirminci yüzyıl başlarındaki yeni kültürel ve toplumsal pratiklerin mikro bir dinamiği, deneyim sahasıdır” (Özsoy, 2023: 34). Gündelik hayatın mikro alanlarından biri olan sinema kentin ve semtlerin dinamizmini de etkilemektedir. “Deneyimin gittikçe yok olmaya yüz tuttuğu modern çağın en önemli kültürel dinamiklerinden biri sinemadır. Zira sinema tam da her şeyin otomatikleştiği bu

çağın içinde hapsolmuş bireye uzak diyarlardan yeni hikâyeler anlatır (Özsoy, 2023: 35). Sinema kentliyi gündelik hayatın rutin mekânlarından dışarı çıkarıp beyaz perde üzerinden farklı coğrafyalara taşır. Dolayısıyla sinema salonunun içerisinde de izleyicinin düşünsel anlamdaki bir hareketliliği söz konusudur. Görüşmecilerden Gönül Hanım'ın belirttiği gibi izlediği bir filmdeki doğal güzellikleri göç etmeden önce yaşadığı memleketine benzetebilmektedir. Bu durum görüşmecinin düşünsel anlamda farklı coğrafyalara yolculuk ettiğini göstermektedir.

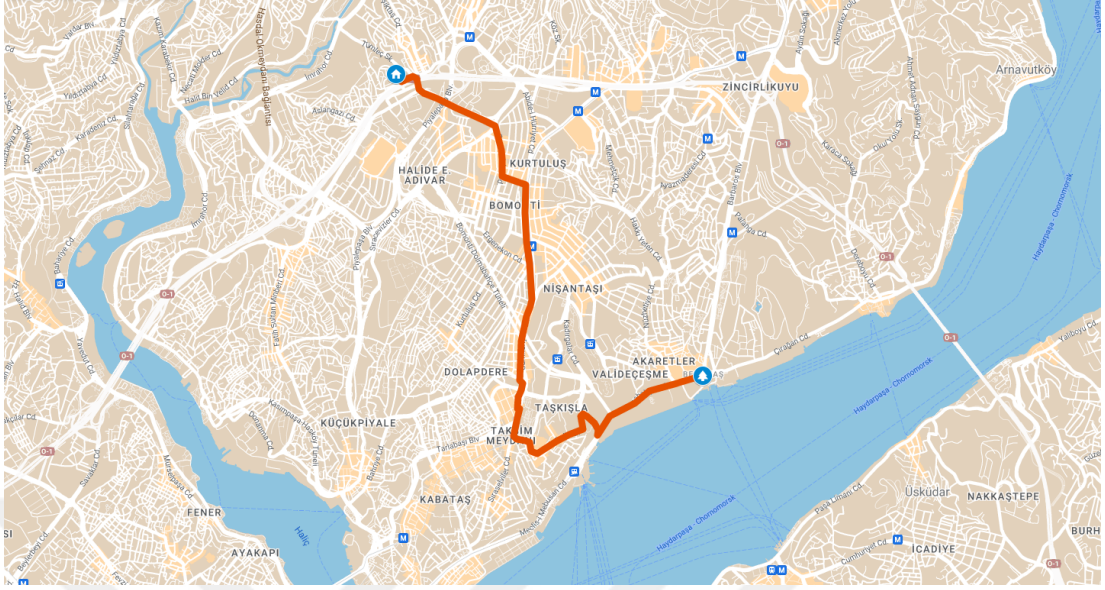
4.1. Kente ve Kent Mekânlarına Dair Anlatılardaki Bellek Haritaları

Anlatıların analiz edildiği bölümde de görüldüğü üzere görüşmeciler kente dair belleklerinde belirli yerleri öne çıkarmıştır. Görüşmecilerin anlatılarında belirttiği konumlar yaklaşık olarak işaretlenmiştir. Bu başlıkta görüşmecilerin kente dair hatırladıkları yerlerin nerelerde yer aldığı, bu yerlere nasıl ulaştıkları harita üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun nedeni görüşmecilerin kenti ve kent mekânlarını deneyimlerken hangi deneyimleri ve pratikleri gerçekleştirdiğinin de aktarılmasına destek olmaktır. Örneğin; gidilen kent mekânlarına etki eden nedenlerden biri olan ulaşımın da rolü böylelikle aktarılabilmiştir. Buradaki amaç konumların yüzde yüz olarak doğru işaretlenmesi değildir. Görüşmecilerin belleğinde yer alan konumların, deneyimlerin, güzergâhların ve kent mekânlarının anlatılar aracılığıyla haritalara işlenmesi birinci amaçtır.

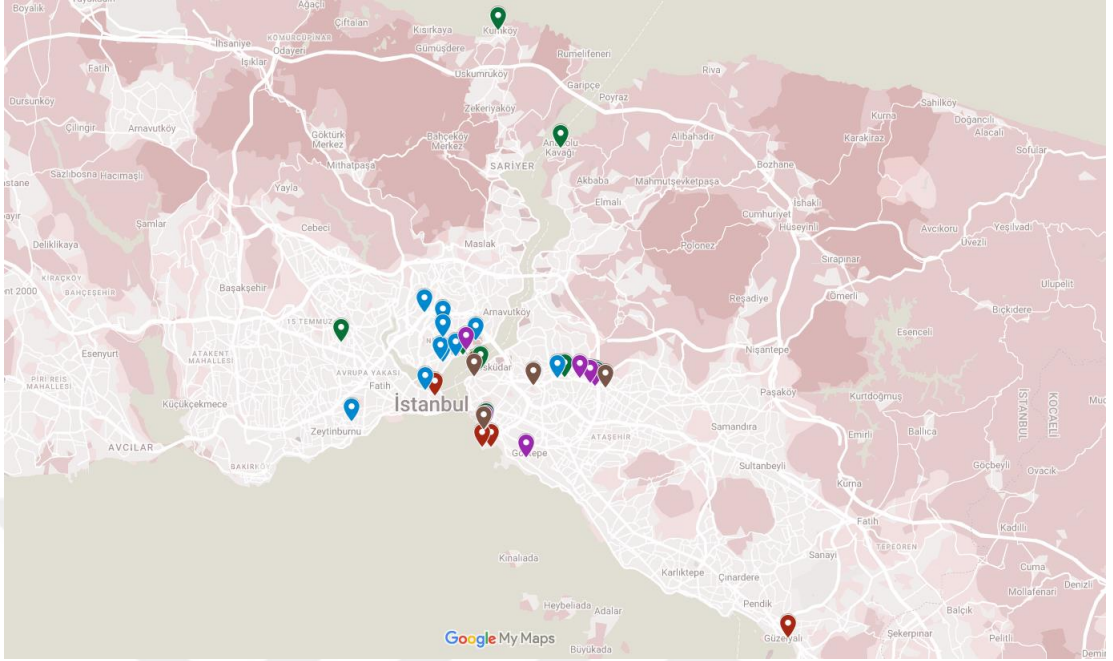
Resim 8: Seher Çelik – Okmeydanı – Taksim Yürüyüş Güzergahı

Görüşmecilerden Seher Çelik’in kenti ve kent mekânlarını yürümeyle deneyimlediği ve genellikle kent mekânlarının içerisine girmeden önünden geçtikleri görülmüştür. Yaşadıkları semt olan Okmeydanı’ndan Taksim’e de yürüyerek gidip geldikleri mağazalara dışardan baktıkları, yeme içmenin ise parkta yapıldığı görülmüştür. Bunun nedenini, maddi yoksulluk olarak belirtmiştir. Dolayısıyla Seher’in kente dair anlatılarında ara konumlar çok fazla yer almamaktadır. Örneğin, Taksim’e gidildiğinde herhangi bir mekâna girilip vakit geçirilmemiştir. Bu da haritada sadece A ve B konumlarının olmasına neden olmuştur.

Resim 9: Okmeydanı – Beşiktaş Yürüyüş Güzergahı

Seher Çelik'in anlatısında belirgin olarak görülen yerlerden bir tanesi de yine evinin bulunduğu konumdan yola çıkarak Beşiktaş'a yürüyerek gitmeleridir. Bu yolculukta parkta dinlenerek yürüyüşe devam etmişlerdir. Seher'in bu anlatısı kent belleği ve kentliler açısından ortak kamusal alan olan parkların önemini göstermektedir. Bu yerler yoksulların herhangi bir para ödmeden vakit geçirebileceği alanlardır. Dolayısıyla sosyal bir kent anlayışına destek olmaktadır. Benzer bir vurguyu Gönül Hanım da yapmıştır. Parklar göçmen aileleri için ücretsiz bir şekilde kent merkezlerinde vakit geçirebileceği fırsatı yaratmakta olan kamusal alanlardır.

Resim 10: Kadın Görüşmecilerin Gittikleri Kent Mekânları

Yukarıdaki haritada mavi renkli konum ikonları Seher Çelik; kırmızı renkli konum ikonları Lale Şengül; kahverengi konum ikonları Gönül Mirzanlı; yeşil renkli konum ikonları Belgin Özcan; mor renkli konum ikonları Hande Özen'in uğradığı kent mekânlarının yaklaşık konumlarıdır. Görüşme yapılan kadınlardan özellikle göç deneyimini yaşayan kuşakta yer alanların kent mekânları ile kurdukları ilişki tek başına olmamaktadır. Örneğin; Seher Çelik'in görüşmesinde bunu belirgin olarak görebilmek mümkündür. Bu nedenle kadın görüşmecilerin gittikleri kent mekânlarının kişilere göre ayrılıp renklendirilerek işaretlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Genellikle kadın görüşmecilerin belirli konumlarda daha fazla vakit geçirdikleri ve baskın bir şekilde anlatılarında öne çıkardıkları görülmüştür. Görüşmecilerden Seher Çelik haricindeki tüm kadınların Kadıköy vurgusu ön plandadır. Ek olarak yine aynı görüşmecinin konumlarında genellikle evine yakın veya yürüyerek gidilen yerlerin tercih edildiği görülmüştür. İşaretlenen konumlar bu durumu doğrulamaktadır.

Resim 11: Kuşaklara Göre Gidilen Kent Mekânları

Görselde kırmızı ile işaretlenen konumlar ilk kuşağın gittiği kent mekânlarıdır. Mavi ile işaretlenen konumlar ise göçmen ailelerindeki ikinci kuşağın gittiği mekânlardır. Kente göç eden ilk kuşak ile İstanbul'da doğan ikinci kuşağın ortak gittiği kent mekânları ise yeşil ile işaretlenmiştir. Bu konumlar arasında alışveriş merkezlerinin öne çıkması dikkat çekicidir. Alışveriş merkezleri kentin geçmişine dair herhangi bir veri sunmayan fakat kentin dönüşümünü göstermesi açısından önemli konumlardır. Kentin değişen yapısının iki farklı kuşağa nasıl yansıdığını vurgulamaktadır.

Bu haritadaki dikkat çekici bir diğer veri de İstanbul'da doğan kuşağın Beyoğlu gibi Avrupa Yakası'nın kent merkezinde yer alan bölgelerinde çok fazla vakit geçirmemesidir. Anlatılarda bu durumun nedenleri görüşmeciler tarafından

açıklanmıştır. Belirtilen bölgelerde yaşanan toplumsal ve mekânsal dönüşüm bu kuşağın tercihlerini etkileyen nedenlerden en önemlisi olarak görülmektedir.

Yukarıdaki haritada öne çıkan verilerden bir diğeri de Anadolu Yakası'nda yaşayan görüşmecilerin genellikle kendi yakalarındaki çeşitli yerlerde zaman geçirmeyi tercih etmesidir. Avrupa Yakası'na geçiş ve mekânsal deneyimler oldukça sınırlıdır. Bu durum kentsel deneyim pratiklerini etkilemektedir. Kentle ilişkilene sınırlı bir alanda oluşmaktadır. Bu sınırlılığın nedenlerinden biri kentin geçmişteki merkezi noktalarının günümüzde değişmiş olmasıdır. Beyoğlu, kentlilerin bir bölümü için geçmişteki popüleritesini kaybetmiştir.

4.2 Sinema Salonlarına Dair Anlatılardaki Bellek Haritaları

Görüşmecilerin sinema salonlarına dair anlatıları yaşadıkları yerlere, deneyimledikleri sinema salonlarına göre şekillenmektedir. Anlatılar daha çok sinema salonlarının fiziksel yapısı, yer aldığı konum, kimlerle birlikte gidildiği gibi detaylar üzerinden oluşmuştur. Bu noktada göç etmeden önce gittikleri sinema salonlarına dair bir bölüm yer almamaktadır. Görüşmecilerden sadece Belgin Hanım göç etmeden önce Artvin Arhavi'de sinemaya gitmiştir. Diğer göç deneyimini yaşamış olan görüşmecilerin yaşadıkları köy veya ilçede sinema salonu bulunmamaktadır. Bu nedenle göç etmeden önceki yaşantılarında sinema salonlarına dair herhangi bir anlatı bulunmamaktadır.

Görüşmeci İsmi	Sinema Salonu / Film İzleme Alanı	Semt
Rıza Özdeniz	Süreyya Sineması	Kadıköy
Rıza Özdeniz	Rexx Sineması	Kadıköy
Rıza Özdeniz	Mahallesindeki açık hava sineması (ismi)	Ümraniye

	bilinmiyor)	
Seher Çelik	Hürriyet Sineması	Okmeydanı
Seher Çelik	Çakmak Sineması	Çağlayan
Seher Çelik	Erkoç Sineması	Çağlayan
Belgin Özcan	Bahar Sineması	Arhavi
Belgin Özcan	Kadıköy Sineması	Kadıköy
Gönül Mirzanlı	Buyaka AVM Sineması	Ümraniye
Gönül Mirzanlı	Meydan AVM Sineması	Ümraniye

Tablo 2: Göç Deneyimini Yaşamış Olan Görüşmecilerin Gittikleri Sinema Salonları ve Film İzleme Alanları

Görüşmecilerden göç deneyimini yaşamış olan kişilerin bilindik anlamdaki sinema salonlarına ilgisinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Buna ek olarak açık hava sinemalarında film izleme deneyimini de çoğunlukla yaşamışlardır. Görüşmecilerden Gönül ise açık hava sinemasını deneyimleyememiştir ve İstanbul'a geldiğinde ilk gittiği sinema salonundaki filmde filmin altyazılı olmasından dolayı yaşadığı sorun nedeniyle uzun bir süre sinemaya gitmemiştir. Sonrasında ise alışveriş merkezlerindeki film izleme alanlarında film izlemeyi tercih etmiştir. Bu noktada diğer görüşmecilerden farklılaşmaktadır. 1992 yılında İstanbul'a gelmesinin de bunda etkili olduğu düşünülmektedir. Görüşmecilerden Seher Çelik anlatısında belirttiği Çağlayan Sineması'nın ismini yanlış söylediğini doğru isminin Çakmak Sineması olduğunu belirtmiştir.

Görüşmeci İsmi	Sinema Salonu / Film İzleme Alanı	Semt
Lale Şengül	Rexx Sineması	Kadıköy
Umur Çelik	Rexx Sineması	Kadıköy
Umur Çelik	Prenses Sinemaları	Ümraniye
Umur Çelik	Buyaka AVM Sineması	Ümraniye
Umur Çelik	Meydan AVM Sineması	Ümraniye
Hande Yeşim Özen	Buyaka AVM Sineması	Ümraniye
Hande Yeşim Özen	Meydan AVM Sineması	Ümraniye
Hande Yeşim Özen	Canpark AVM Sineması	Ümraniye
Hande Yeşim Özen	Rexx Sineması	Ümraniye
Hande Yeşim Özen	Capitol AVM Sineması	Üsküdar
Hande Yeşim Özen	Akyaka AVM Sineması	Ümraniye
Ozan Mirzanlı	Carrefour AVM Sineması	Ümraniye
Ozan Mirzanlı	Canpark AVM Sineması	Ümraniye
Ozan Mirzanlı	Meydan AVM Sineması	Ümraniye
Ozan Mirzanlı	Rexx Sineması	Kadıköy

Tablo 3: Göç Deneyimini Yaşamamış Olan Görüşmecilerin Gittikleri Sinema Salonları ve Film İzleme Alanları.

Görüşmeciler İstanbul'a geldikten sonra genellikle bulundukları semtte yer alan açık hava sinemalarını ya da semtlere yakın veya merkezi konumlardaki kapalı sinema salonlarını tercih etmektedirler. Resim 12'de film şeridi ikonu ile gösterilen

konumlar görüşmecilerin gittikleri sinema salonlarını göstermektedir. Mavi renkteki ikon ile gösterilen sinemalar açık hava sinemalarıdır. Kırmızı renkliler ise kapalı sinema salonlarıdır. Mor renkle gösterilenler ise AVM içerisinde yer alan film izleme alanlarıdır.

Resim 12: Anlatılarda Belirtilen Sinema Salonları ve Film İzleme Alanları

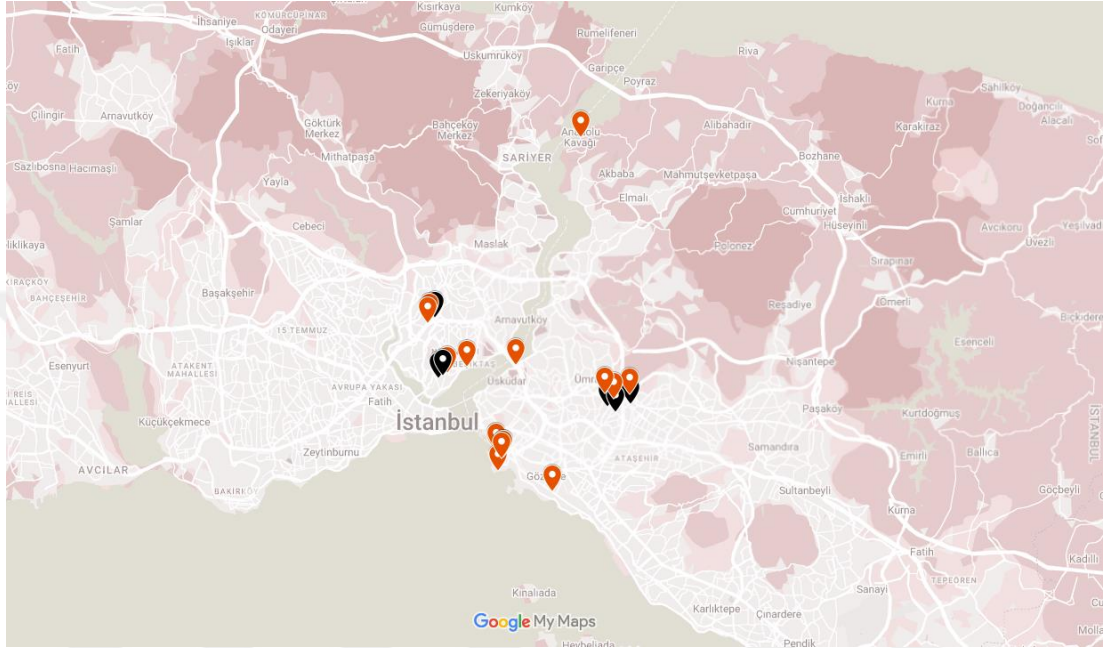

Resim 13: Kadıköy’de Gidilen Sinemalar

4.3. Kente ve Sinemaya Dair Duygu Coğrafyasının Haritalanması

Kente ve sinema salonlarına dair duygular mekâna, kuşağa, içerisinde yer alınan toplumsal gruba göre şekillenebilmektedir. Kentin dışından içerisine doğru olan harekette olduğu gibi kent içerisindeki hareketlilikte de toplumun yarattığı bir duygu coğrafyası söz konusudur. Bu duygu coğrafyası kentsel mekâna, sinema salonlarına dair olabileceği gibi toplumsal yapıya, yaşam tarzına dair de olabilmektedir. Görüşme yapılan kişilerden çeşitli mekânlara ve sinema salonlarına dair duygu olarak nitelendirilebilecek çeşitli anlatılar olmuştur. Bu anlatılar onların kent belleğine dair gündelik hayattan verdikleri yanıtları da içermektedir. Tunceli’nin Pülümür ilçesi merkezinden İstanbul, Ümraniye’ye gelen Gönül Mirzanlı için ilk yaşadığı duygu hayalinde kurduğu İstanbul imgesine dair yaşadığı hayal kırıklığıdır. Bu duyguya sebep olan olaylardan birinin görüşmecinin küçük yaşta konfeksiyon atölyesinde çalışmaya başlamasıdır. Geldiği yerde çocuk konumunda olan görüşmeci İstanbul’a gelmesiyle birlikte sabahın erken saatinde işe giden bir yetişkin çalışana

dönüşmüştür. İşyerinde farklı kişilerin onları dışlamasıyla birlikte İstanbul'a dair onda uyanan duygu hayal kırıklığı olmuştur.

Resim 14: İstanbul – Anlatılardaki Duygu Coğrafyası

Yukarıdaki haritada siyah ikon ile gösterilmiş olan yerler görüşmecilerin olumsuz duygularla ifade ettikleri yerlerdir. Kırmızı ikon ile gösterilenler ise anlatıda olumlu bir yere konumlandıkları mekânlara işaret etmektedir. Siyah ikon ile gösterilen yerlerin büyük bölümünün görüşmecilerin yaşadıkları yer olan Ümraniye ilintili olan konumlar olduğu görülmektedir. Burada geçmiş ile ilgili genellikle merkezden uzak olmasına, ulaşımın sorunlu olmasına ve ilk göç edildiğinde yaşanan hayal kırıklığına dair anlatılar bulunmaktadır. Örneğin; Gönül Hanım, İstanbul'a ilk geldiğinde daha çocukken tekstil atölyesinde çalışmaya başlamıştır. Geldiğinde karşılaştığı ev deniz görmemektedir ve fiziksel olarak kötü durumdadır. Bu nedenle hayal kırıklığı duygusunu belirtmiştir ve yaşadığı semt ve çalıştığı atölyenin yaklaşık konumları siyah ikon ile gösterilmiştir. Öte yandan geçmişte ulaşımın olumsuz vurgular, günümüzde semtin oldukça kalabalık ve yoğun yapılaşmaya maruz kalması

gibi anlatılar sebebiyle siyah ikonlar kullanılmıştır. Ek olarak görüşmecilerden Rıza Özdeniz'in semtlerindeki açık hava sinemasının fiziksel yapısına dair olumsuz görüşleri ve "gariban yeri gibiydi" (Rıza Özdeniz, 1943, Tunceli) ifadesi ve Kadıköy'deki sinemaları olumlaması nedeniyle Ümraniye'de yer alan açık hava sinemasının bulunduğu konum siyah ikon ile gösterilirken Kadıköy'deki Süreyya Sineması'nın olduğu konum kırmızı ile gösterilmiştir. Yeni kuşaktan, Umur, Ozan ve Hande'nin semtlerine dair belirtmiş oldukları, kalabalık, gürültü, mimari yapı, yoğun yapılaşmaya dair eleştiriler nedeniyle semt siyah konum ile işaretlenmiştir. Yine Seher Çelik'in Şişli ve Taksim için bahsetmiş olduğu anlatılarda mağazalara yoksulluk nedeniyle girilememesi, mekânlarda oturulamaması gibi vurgulardan dolayı bu konumlar siyah ile işaretlenmiştir. Kent ile temas noktasında bu geziler olumlu olmakla birlikte görüşmecideki yoksulluk anlatısı nedeniyle olumsuz bir duyguyu nitelendirdiğinden siyah ile işaretlenmesi daha uygun görülmüştür. "Tabii onların giyimi daha daha güzeldi. Bizimkinden çok çok güzeldi yani. Biz normal öyle yani" (Seher, 1956, Erzincan) biçimindeki anlatısı, bu görüşü destekler nitelikteki anlatılardan biridir. Kendilerini onlar kadar güzel giyimli görmemektedir. Bu duygu coğrafyasında olumsuz bir konuma işaret etmektedir. Buna karşın yine aynı görüşmeci Taksim'deki Atatürk anıtını gördüğünde ise mutlu olduğundan bahsetmiştir. "Ya çok da bir dikkatimi çeken bir şey de olmadı sade Atatürk heykelini çok severdik o çok dikkatimizi çekiyordu öyle. Sevindim Atatürk'ü görünce" (Seher Çelik, 1956, Erzincan). Görüşmecinin bu vurgusundan dolayı bu konum kırmızı ile işaretlenmiştir. Bu durum aynı zamanda anıtın ulusal ve kent belleği açısından önemini de göstermektedir. Yine aynı görüşmecinin oğlu ise Taksim'e ilk çıktığındaki duygusunu heyecan sözcüğü ile ifade etmektedir.

Heyecan işte yabancı bir yer şimdi çocukken büyümüşsün etmişsin Ümraniye'nin her tarafını biliyorsun. Hani artık şey değilsin her tarafına gidip gelebiliyorsun ama yabancı yer merak merak ediyorsun şurada ne var burada ne var. Tamam insanların anlattığı belli başlı şeyler vardı ama insanların anlattığı şeye göre gezip tozmuyorsun ona göre yaşamıyorsun sonuçta her tarafına gidiyorsun bir merakla heyecanla gidiyorsun yani (Umur Çelik, 1990, İstanbul).

Görüşmecilerden Ozan ise Taksim'in kendisi için endişe verici bir yer olduğunu ve bunun sebebinin ise Taksim'de son dönemde yaşanan saldırılar ve kente gelen uluslararası göçmenler olduğunu belirtmektedir.

Küçükken Taksim'i severdim. İstiklal Caddesi'ni severdim. Yani küçük olmama rağmen küçük dediğim hani 7 - 8 yaşlarından bahsediyorum. Oranın gerçekten tarihi bir dokusu olduğunu ve keyifli vakit geçirilebilecek bir yer olduğunu farkındaydım ama şu anda aynısını düşünmüyorum. Hatta en son Taksim'e iki üç sene önce gittim. İşim düşmedikçe de gitmeyi düşünmem. Çok güvende hissettiren bir yer değil (Ozan Mirzanlı, 1998, İstanbul)

Benzer bir vurguyu Hande'de de görebilmek mümkündür. Beşiktaş'ta 'yabancıların' olması kendisini yabancı hissetmesine neden olmaktadır. Bu nedenle bir hoşnutsuzluk söz konusudur.

Yani Kadıköy'de yine daha böyle şey farklı hissetmiyordum ama Beşiktaş'a gittiğim zaman çok farklı insanlar görüyorum. Genelde yabancı oluyorlardı. Bir yandan hoşuma gidiyordu bu durum ama bir yandan ben kendimi yabancı hissediyordum pek hoşlanmıyordum bu durumdan çok kalabalık oluyordu (Hande Yeşim Özen, 2001, İstanbul).

Görüşmecilerden Rıza ve Lale'nin semte dair belirtmiş oldukları olumlu nostaljik vurgular nedeniyle semt kırmızı ile işaretlenmiştir. Yine semtte şu anda bulunan film izleme alanlarına yapılan olumlu vurgu nedeniyle alışveriş merkezlerinde yer alan sinema salonlarının konumları da kırmızı ile belirtilmiştir. Aynı biçimde Kadıköy ve Üsküdar'a görüşmecilerin büyük bölümünün olumlu vurgu yapması nedeniyle bu bölgelerde gittikleri mekânların konumları da kırmızı ile işaretlenmiştir.

Sinema salonları genellikle tüm görüşmecilerde sosyalleşme, eğlence, kültürlenme gibi olumlu nitelendirmelerle belirtildiği için kırmızı ile işaretlenmiştir. Gönül Hanım'ın ilk sinema deneyiminde yaşamış olduğu olumsuz deneyim görüşmecinin sinemanın yaklaşık konumunu, semtini dahi hatırlamaması nedeniyle haritaya işlenememiştir. Umur'un ilk sinemaya gitme deneyiminde yaşamış olduğu

filmin kopması anısını olumlu bir anlatı tarzı ile aktarması nedeniyle siyah ile işaretlenmemiştir.

Görüşmecilerin genel olarak yaptıkları nostaljik vurgular, dayanışma, komşuluğun iyi olması gibi olumlu vurgular genel olarak semtte yaklaşık bir konuma kırmızı ikon eklenmesine neden olmuştur. Semte dair olumlu vurgular genellikle 1990 öncesi doğan kuşaktan ve genellikle geçmişe dair yapılmıştır. Günümüz semtine dair ilk kuşaklar ve 1990 sonrası doğan kuşağın yapmış olduğu vurgular kısmi şekilde olumlu şeyler içerse de (ulaşım gibi) birbirine benzer bir şekilde genel olarak olumsuzdur.

SONUÇ

Bu araştırma bağlamında bellek literatürüne katkı sağlaması olası çeşitli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Genel olarak Holokost literatürüne dayanan bellek literatürü daha sonra yapılan araştırmalarla içerik ve yöntem olarak çeşitlilik kazanmıştır. Dijital kayıt tekniklerinin de gelişmesiyle verilerin daha geniş ve kitlesel olarak toplanma, yayınlanma ve toplumun farklı kesimlerine ulaşabilme ihtimali artmıştır. Genel olarak Holokost'a dayanan bellek literatüründe bakılan belleğin biraz daha uzak tarihli olması sıkça karşılaşılan bir uygulamadır. Örneğin; İkinci Dünya Savaşı sırasında Holokost'ta yaşanan trajedi, üzerinden on yıllar geçtikten sonra literatüre dönüşmektedir. Aynı şekilde kent belleğine ilişkin literatür de genel olarak yakın tarihten ziyade uzak tarihlere ait belleğe ilişkin verileri toplamaktadır. Bu araştırmada ise en yaşlı görüşmecinin 1943 doğumlu, en genç görüşmecinin ise 2001 doğumlu olması durumu söz konusudur. Bunun nedeni kente göç deneyimini yaşamış ilk kuşak ve İstanbul'da doğan sonraki kuşakların kent ve sinema salonlarına dair belleğine başvuru isteğidir. Dolayısıyla yakın tarihli bir bellek incelemesi yapılmıştır. Bu denli yakın tarihe ilişkin verilerin elde edilmesi isteği kentteki hızlı dönüşümden kaynaklanmaktadır. Bu hızlı değişim deneyimin anlatıya dönüşmesine süre fırsatı bırakmamıştır. İstanbul'un yaşadığı hızlı dönüşüm görüşme verilerinde de görüldüğü üzere on yıllık bir zaman diliminde bile kente ilişkin belleğin ve anlatıların farklılaşmasına yol açmıştır. Bu nedenle çalışmayı klasik Batı tipi bellek çalışmalarından farklılaştıran şeylerden biri toplumsal ve kentsel dönüşüm aşamalarının hızlı ve bir öncekini içerisinde barındıran bir şekilde yaşanmasıdır. Yerele ilişkin bir bellek incelemesinin bu kadar hızlı ve değişken olan bir dönüşümü incelemesini kolaylaştıracak yöntem ise farklı kuşakların incelemeye dahil edilmesidir. Böylelikle yine batı literatüründeki bellek aktarımı ile yereldeki bellek aktarımının farklılaştığı yönler de ortaya konulmuştur. Holokost çalışmalarında olduğu gibi yakın tarihteki bellek aktarımını sağlayabilmek için aradan belli bir sürenin geçmesinin gerekliliği ön kabullerden bir tanesidir. Bu süreç içerisinde yaşanan olayların bellek deneyimi olarak şekillenmesi için gereken süre Holokost çalışmaları ya da klasik anlamda Batı'daki bellek çalışmalarından biraz daha farklı şekillenmiştir. En yaşlı görüşmeci ile en genç görüşmeci arasında geniş bir yaş

aralığı bulunmaktadır. Öte yandan en yaşlı görüşmecinin anlatısında daha önce de belirtildiği gibi o an yaşanan bir deneyim söz konusudur. Sorulan sorular neticesinde belleğin çağırılması ve aktarılmasıyla yaşanan deneyim anlatıya dönüşmüştür. Yaşanılan olayın, anıların bellek deneyimine dönüşmesi için gereken süre toplumsal ve mekânsal dönüşümler nedeniyle hızlı bir şekilde yaşandığı için bellek aktarımı da oldukça değişken bir süreç izlemiştir. Bu nedenle araştırma klasik bellek çalışmalarından farklılaşmaktadır.

Görüşme sırasında sorulan soruların hatırlama eylemine yardımcı olduğu görülmüştür. Görüşmeci, yöneltilen sorular sonrasında gelecek kuşağa aktarım konusunu daha fazla deneyimlemiştir. Dolayısıyla araştırmacı ile görüşmeci aynı anda bu deneyimi yaşamıştır. Bu nedenle yine klasik batı literatüründeki bellek aktarımı deneyimlerine dayanan çalışmalardan farklılaşmıştır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeri de kente göç etmiş olan kişilerin anlatılarının sonraki kuşaklara aktarılmasının toplumsal bellek ve kuşak belleği bağlamında öneminin görüşmeciler nezdinde çok fark edilmemiş olmasıdır. Bellek aktarımının öneminin batı literatüründeki deneyimlere göre farklılaştığı noktalardan bir tanesi de bu durumdur. Sözlü edebiyat geleneğinin güçlü olduğu bir yer olan Anadolu’da bunun ortaya çıkması aslında tezat bir durumdur. Modernleşme sonrasında gelinen noktada neo-liberalizm dönemini yaşayan toplumun önceki aşamalardaki süreci tam anlamıyla tamamlayamaması nedeniyle bellek aktarımının da çeşitli kesintilere uğradığı görülmüştür. Düzenli bir geçişe sahip olmayan ekonomik ve toplumsal değişimin kent üzerindeki yansıması da aynı şekilde klasik akıştan farklı bir şekilde olmuştur. Bu nedenle de batıdaki literatürden yöntem ve analiz noktasında farklı sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmanın amaçları çerçevesinde ortaya çıkan sonuçlar aşağıda sıralanmıştır.

1. Anlatılarda kent mekânlarına dair çeşitli temalar tespit edilmiştir. Bu temalar üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Kente dair aktarılan konularda baskın olanlar, İstanbul’a gelindiğinde yaşadıkları semte dair ayrıntılar ve kent mekânlarına dair detaylardır. Görüşmecilerin kent üzerine olan anlatılarında genellikle yaşadıkları

bölge ön planda olmuştur. Bu nedenle anlatılar kentin yerel tarihine dair izleri barındırmıştır. İstanbul'un yaşadığı hızlı dönüşüm farklı kuşakların anlatılarında kendisini göstermektedir. 2001 doğumlu Hande'nin yakın tarihli belleği kentin yereline dair çeşitli izleri içerisinde barındırmıştır. Çocukluğunun inşaat halinde olan semtiyle günümüzü karşılaştırmasından yola çıkılarak mekânsal değişimin hızlı bir şekilde olduğu tespit edilmiştir. Daha önce de vurgulandığı gibi bir bellek anlatısının oluşması için gereken süre anlamında net bir yıl aralığı verebilmek mümkün olmamakla birlikte görüşmecinin doğduğu 2001 tarihi ile görüşmenin yapıldığı 2023 tarihi arasında Batı'daki gibi bir deneyimin oluşması mümkün değildir. Hande'nin belleği tam da İstanbul'a ve Türkiye'ye özgü olarak oluşan bir bellektir. Hızlı mekânsal değişim 2001 doğumlu bir görüşmeci için bile yerele özgü bir bellek aktarımı deneyimini yaratmıştır. Görüşmecinin çocukluğunda bahsetmiş olduğu semt hızla değişmiştir. Bellek ve kent mekânlarının günümüzde bu denli hızlı dönüşmesinin analizi bu araştırmayı klasik batı tipi bellek araştırmalarından ayırtıran bir noktada ele alınmasını gerektirmiştir.

Yine araştırma sonucunda ortaya çıkan sonuçlardan biri genel olarak kent ve sinema salonları belleğine dair bir aktarımın oluşabilmesi için kent mekânları ve kentlilerin aynı konumda uzun süre yaşaması gerekliliğidir. Batı'daki kent mekânlarının yüz yıllar sonra bile aynı konumda ve fiziki yapıda yer alması, kentlilerin aynı yerde yaşamaları, kente dair belleklerinin de uzun süre yaşaması ve aktarılması sonucunu doğurmuştur. Buna karşın İstanbul'da yaşanan durum ise daha farklıdır. Aynı konumda yaşayan bir kentli çevresindeki mekânların hızlı değişimiyle birlikte kente dair hafızasını koruyamamıştır. Bu hafızayı koruyamadığı noktada ise sonraki kuşağa aktaramaması sonucu doğmuştur. Görüşmecilerden Rıza Özdeniz'in de belirttiği gibi geçmişte adres sormadan bulunan yerler var iken artık bunu gerçekleştirmek oldukça zordur. Belleği besleyen en büyük kaynaklardan birinin mekân olduğu düşünüldüğünde konumsal referansların sürekli ve hızlı bir şekilde değişmesi kişinin hafızasını etkileyebilmektedir. Buna ek olarak İstanbul'da yaşanan hızlı dönüşüm, kentteki konut fiyatlarının yükselmesi İstanbul içi göçün de artmasına yol açmıştır. Özellikle yeni kuşağın sürekli olarak İstanbul içi göçü düşünmesi yaşadıkları yer olan Ümraniye'ye dair bir aidiyetin ve semt belleğinin ortadan

kalkmasına neden olmuştur. Bu durumu İstanbul geneline yayabilmek mümkündür. İstanbul'a Anadolu'dan yaşanan göç sonrasında iç göç kapsamına sokulabilecek en büyük hareketliliğin bu dönemde yaşandığını söyleyebilmek olasıdır. Konut fiyatlarında yaşanan değişimle birlikte bu durum hız kazanmış görünmektedir. Bu nedenle araştırma kapsamında görüşülen ve göç deneyimini yaşamamış olan kişilerin de kent içi göç açısından potansiyel bir göçmen adayları olduklarını söyleyebilmek mümkündür. İlçeler arası göçe ek olarak İstanbul'dan farklı kentlere doğru da olası bir göç söz konusudur. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri budur.

Geçmişte İstanbul'un yeni yapılanan bir ilçesi olan Ümraniye, göçmenler tarafından şekil verilen bir yer olduğu için buraya göç edenlerin daha rahat yaşadığı bir yer olmuştur. O dönem, klasik anlamda fiziki olarak bir kent yapısına sahip olmayan bu ilçe göçle birlikte şekillenerek şu anki yapısına evrilmiştir. Göçmenler yerleştikleri bu yerde kendi yaşam pratiklerini hızlıca oluşturmuşlardır. Böylelikle semtin göçmeni şekillendirdiği değil göçmenin semti şekillendirdiği bir pratik oluşmuştur. Bu oluşumda aynı bölgeden gelen kişilerin benzer mahallelere yerleşmesi davranışının katkısı büyüktür. Ümraniye o dönem göçmenler için daha rahat hareket edebildikleri, kentleşmenin yoğun olmaması nedeniyle kendilerini yabancı hissetmedikleri bir yer olmuştur. Böylelikle semt, ilk kuşak göçmenler tarafından daha fazla sahiplenilmiş ve bu durum kendisini anlatılara da yansıtmıştır.

Görüşmelerde kente dair rastlanılan ortak temalardan bir diğeri de, ulaşım daıdır. Tüm anlatılar semtin ulaşım olanaksızlıklarıyla ilgili veriler barındırmıştır. Ulaşım geçmişte genellikle çözülmesi gereken bir sorun olarak gözükmektedir. Ulaşımın sınırlı olması nedeniyle kent merkezine geçişler genellikle birkaç vasıta üzerinden sağlanmıştır. Bu noktada klasik anlamdaki toplu taşıma kapsamından daha farklı olan minibüs kullanımına dair vurgular oldukça önemlidir. Minibüs veya dolmuş kullanımı göçmenlerin ve semtlerdeki yerel insanların ortaya çıkarttığı çözümlerden bir tanesidir. Yıllarca varlığını koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Alternatif toplu taşıma araçlarının sayısı fazlalaşmasına rağmen minibüslerin varlığını koruması geçmişin gündelik hayatındaki geçici ulaşım çözümlerinin hala yaşadığını göstermiştir. Özellikle Ümraniye'ye göç etmiş görüşmeciler kent

merkezine ulaşmak için iki farklı minibüs kullanmıştır. Bu durum maddi açıdan da zorlayıcıdır. Dolayısıyla kent merkezine ulaşım zordur. Kent merkezine olan uzaklık ve ulaşım araçlarının sınırlı olması göçmenlerin kent mekânları ve sinema salonlarına erişimini zorlaştırmıştır. Bu nedenle de bazı kent merkezlerine dair anlatılar oldukça sınırlıdır. Görüşmeciler anlatılarında kentin sık deneyimledikleri yerlerini daha çok geçirmiştir.

Görüşmecilerin, özellikle de İstanbul'da doğan kuşağın anlatılarında vurgulanan noktalardan biri kentte sürekli devam eden inşaat süreci olmuştur. Hande'nin semtin sürekli inşaat halinde olduğunu hatırlaması kentin yakın tarihine dair bir veri de sunmuştur. Umur Çelik'in anlatısında da kentteki hızlı değişimine dair önemli vurgular bulunmaktadır. İstanbul'da doğan kuşaklar bu inşaat sürecinin içerisine doğmuştur. Bu nedenle geçmişin mekânlarına dair anlatıları sınırlı kalmıştır. Bunda Ümraniye'nin Kadıköy, Üsküdar gibi semtlere göre yeni inşa edilen bir semt olmasının da etkisi büyüktür.

İlk kuşak görüşmecilerin büyük çoğunluğu (Seher Çelik haricinde) kent merkezlerine konumsal olarak uzak kalmıştır. Bu nedenle Ümraniye'de yaşamış olan görüşmeciler için göç etme sürecinin tam anlamıyla tamamlanmadığı görülmüştür. Elbette fiziksel olarak İstanbul'a göç etmişlerdir fakat yaşayış ve kültürel olarak göç etmeden önceki memleketleriyle İstanbul arasında sıkışmışlardır. Gönül'ün sürekli olarak hayal kırıklığından bahsederek memleketi olan Tunceli'ye dönmek istemesi bu durumu kanıtlayan örneklerden biridir. Göçmek ile yerleşmiş olmak arasında gidip gelen bir durum söz konusudur.

Görüşmeler neticesinde ortaya çıkan bir diğer sonuç da geçmişin kamusal alanlarının ortadan kalkmasının kişileri negatif yönde etkilemesidir. Özellikle yeşil alanların, dinlenme yerlerinin, parkların yok olmasının hem ilk hem de ikinci kuşağı oldukça olumsuz etkilediğini söyleyebilmek mümkündür. Bu tarz yerlerin yok olmasının sebepleri arasında yoğun nüfus, aşırı yapılaşma gibi nedenler sayılmıştır. Bu anlatılar da kent belleğine dair önemli veriler barındırmıştır.

2. Araştırmada ortaya çıkan önemli sonuçlardan bir diğeri de sinema salonlarının anımsanmasına ilişkin farklılıktır. Merkezi sinema salonları ile yazlık

açık hava sinemaları arasında belirgin farklılıkların olduğu tespit edilmiştir. İlk kuşak görüşmecilerin anlatılarında sinema salonları özel alanların devamı konumundadır. Özellikle açık hava sinemaları mahallenin hatta evin bir parçası olarak görülmektedir. Seyircilerin daha rahat davranması, tanıdık kişilerle gidilmesi bu sinemaların daha fazla sahiplenilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla mahalle sinemaları aslında özel ve kamusal alan tanımlarının silikleştiği bir konuma yerleşmiştir. Semtlerdeki sosyal alanların sınırlı olması sinemanın sıkça tercih edilen bir sosyal alan haline gelmesine neden olmuştur. Bu nedenle açık hava sinemaları yaygın bir şekilde çoğu mahallede görülmüştür. Açık hava sinemaları daha çok mahallelinin, yoksulların gittiği fiziksel olarak daha mütevazı yerler olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle kent merkezindeki sinemalar nitelendirilirken daha farklı tanımlanmaktadır. Dolayısıyla açık hava sinemalarını göçmenlerin kentte görünür olmasını sağlayan alanlar olarak nitelendirmek oldukça güçtür. Yazlık açık hava sinemalarının Rıza Özdeniz tarafından “gariban yeridir” (Tunceli, 1943) olarak tanımlanması araştırma bakımından oldukça önemli bir sonuca ulaşılmasına neden olmuştur. Açık hava sinema salonları özellikle kente gelen yoksul göçmenlerin konut pratiklerinden olan gecekondulara benzetilmiştir. Bu nedenle konut ve kültürel pratikler, benzer anlatılarla ifade edilmiştir.

Araştırmada, sinema salonlarına erişilebilirliğin kent merkezine yakın konumda yer alan kişiler için daha olanaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin; Seher Çelik bir gecekondı mahallesinde oturmasına rağmen Okmeydanı’nın konumundan dolayı birkaç sinemaya erişim sağlayabilmiştir. Günümüzde film izleme deneyiminin azalmasına dair anlatılarda maddi yönün oldukça etkili bir neden olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Sinema salonlarına erişimde maddi yükün artması dijital platformların tercih edilmesinde önemli bir etkidir. Geçmişte kültür sanat veya sosyalleşme bağlamında bakıldığında sinema salonları hayatın önemli bir noktasında dururken şu anda o konumunu kaybetmiştir. Sektörde yaşanan tekelleşme, maliyetlerin artması, seyirci sayısının azalması gibi nedenlerle sinema işletmeciliği geçmişteki gibi gelir getiren bir iş alanı olmadığı için salon sahipleri mekânları farklı sektörlere kiralamakta ya da satışa çıkarmaktadır. Bu ilanların örneklerine çalışmada yer verilmiştir. Sinema salonu olarak kullanılan daha fazla kâr

etmek için satışa çıkarılması sinema salonlarının sayısını oldukça azaltmıştır. Bu araştırmada AVM’lerde film izlenen alanlar sinema salonu olarak değil film izleme alanları olarak tanımlanmıştır. Klasik anlamda sinema salonlarıyla aralarındaki farkın belirlenmesi nedeniyle bu tanımlama ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Sinema salonlarının azalmasıyla AVM’lerde film izleme pratiği artmıştır. Bu durum kentin kültürel, mekânsal yapısındaki büyük değişikliği ve dönüşümü göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Kültürel yaşam, kentin görünür yerlerinden çıkarak AVM’lerin içerisine yerleştirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla sinema salonuna erişim artık tüketimin bir parçası haline gelmiştir. Mekânsal değişimin ardında ekonomik, toplumsal, siyasal dönüşüm bulunmaktadır. Sinemaların yok olarak film izleme alanlarının AVM’lerin içerisine kayması tüketim aracı olarak görülen sinema sektöründe üretimden, dağıtıma kadar tüm süreçleri yakından etkilemiştir. Artık sinema işleten aileler yerine AVM’lerdeki film izleme alanlarına sahip olan büyük şirketler oluşmuştur ve gösterimde tercih edilen filmler genellikle maddi kaygılara göre oluşmaktadır. Maddi kaygılara göre oluşturulan film seçimleri geçmişin sinema kültürünün de değişmesine neden olmaktadır. Öte yandan bu araştırmada da görüldüğü üzere günümüzde sinemaya gidenlerinin büyük çoğunluğu AVM sinemalarını tercih etmektedir. Bu durumda AVM’lerin oturdukları yerlere yakın olmasının büyük etkisi vardır. Sayılan AVM isimleri genellikle birden fazladır. Buradan yola çıkarak AVM sayısının oldukça fazla olduğunu ve yaygınlaştığı görülmüştür. AVM’lerin bu kadar yaygın olması neo-liberal bir kent tahayyülünün yansıması olarak gözükmektedir. Bu kent tahayyülü klasik anlamdaki kent kültüründen oldukça farklıdır. Ek olarak geçmişteki İstanbul dokusuna da uygun olmayan bir yapı olarak gözükmektedir. Bu yapının değişmesi kentlilerin ilgisinin de farklılaşmasına yol açmıştır. Artık klasik anlamdaki kent merkezleri yerine bir bölümü AVM’ler içerisinde merkezileşen alanlar yaratılmıştır.

3. Sinema anılarında gündelik hayat pratiği içerisinde kent kavrayışına dair çeşitli sonuçlar da ortaya çıkmıştır. Sinemaya gitmenin göçmenler için hemşehri, komşu ve aileyle birlikte icra edilen (1990 öncesinde) kolektif bir etkinlik olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Sinema salonlarına erişim sosyal hayatın doğal bir parçası haline

dönüşmüştür. Sinema salonları bir kültür sanat aktivitesi olarak değil daha çok komşularla gidilen bir eğlence sosyalleşme alanı olarak görülmektedir. Sinema salonları hatırlanırken genellikle salonların konumları etrafındaki yapıların da hatırlandığı görülmektedir. Bu durum, sinema salonlarının kent veya semt mekânlarıyla birlikte hatırlandığını göstermiştir. O dönem yoğun yapılaşmanın olmamasının bunda etkili olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan günümüzde ise kent mekânlarındaki değişim sinema salonlarını da etkilemiştir. Bu nedenle görüşmeciler kent mekânları ve sinema salonlarından bahsederken yoğun yapılaşma, nüfusun artması gibi konuları öne çıkarmaktadır.

Anlatılarda sinema salonlarının ve film izleme deneyiminin göç eden kuşak için daha önemli olduğu görülmüştür. Farklı sosyalleşme olanaklarının kısıtlı olması, sinema salonlarının ulaşılabilir olması bu sonucu yaratan etkenlerdendir. Semtlerde özellikle kadınların sosyalleşme olarak bir araya geleceği alanlar sınırlıdır. Sinema salonları kadınların sosyalleşmesi önündeki engelleri de kısmi olarak kaldıran bir işlev görmüştür.

Buna ek olarak sinema, göçmenlerin hem göç etmeden önce yaşadıkları yere hem de İstanbul'a dair çeşitli imgeler sunmaktadır. İstanbul'a gelmeden önce filmlerde izlediklerin yaşamların deniz kıyısındaki evlerde olduğunu vurgulayan görüşmeci ve Haydarpaşa'daki ilk denizi görme deneyimini anlatan diğer görüşmeci bu imgelere dair referanslar sunmaktadır. Sinema aynı zamanda göç etmeden önce yaşadıkları yeri hatırlatan da bir araç olmuştur.

Görüşme verileri analiz edildiğinde sinemaya dair pratiklerin yoksul göçmenler nezdinde farklılaştığı görülmüştür. Kültürel ve modernist sinema pratiklerinin yerini gündelik hayatta yürüyerek, kahvehaneden, vardiyadan çıkıp gidilerek yapılan bir sinemaya gitme pratiği almıştır. Bu nedenle görüşülmüş olan göçmenlerin kendilerine özgü sinemaya gitme pratiklerini gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. Bunda kent merkezlerinden ziyade daha çok yereldeki sinemaların tercih edilmesinin de etkisi büyüktür. Genellikle semtlerinde var olan sinemalar daha çok o bölgenin toplumsal yapısına hitap eden niteliktedir. Rıza Özdeniz'in açık hava sinemaları için ifade ettiği gibi bu sinemalar genellikle "gariban yeridir" (Tunceli,

1943). Dolayısıyla bu tarz sinema salonlarına gidişte gündelik hayatın içerisinde kıyafetler tercih edilmektedir. Özellikle gelir düzeyi daha yüksek ve kentin yerlisi olan farklı toplumsal grupların Beyoğlu üzerinden kurduğu sinemaya gitme pratiği ile görüşme yapılan göçmenlerin yarattığı sinemaya gitme pratiği birbirinden oldukça farklıdır. Görüşmecilerin neredeyse tümünde Beyoğlu sinemalarına dair çok fazla anlatı bulunmamaktadır. Farklı toplumsal grupların kendi sınıfsal, kültürel yapısına uygun bir şekilde sinemaya gitme pratiğini belirlemesi ve bunu süreklileştirmesi sinemanın daha fazla toplumsallaşmasına neden olmuştur.

4. Genel olarak anlatılardan yola çıkıldığında sinema kültürünün göç eden kuşak için önemli olduğu görülse de sinema salonları ve sinemaya gitme deneyimlerinin belleklerinde sınırlı bir yer kapladığı tespit edilmiştir. Özellikle kente alışma sürecinde yaşanan problemler, yoksulluk ve genel olarak yaşam mücadelesinin çok fazla ön planda olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle sadece sinema kültürü değil aynı zamanda mekânsal detaylar da sınırlı olarak aktarılmıştır. Tablo 4'te görüşmecilerin sinema salonları ve film izleme deneyimlerine dair öne çıkarttıkları noktalar gösterilmiştir.

Göç deneyimini yaşamış olan farklı kuşakların kentle ilişkileneğinde yaşadıkları yerin oldukça önemli olduğu görülmüştür. Okmeydanı, Kadıköy ve Ümraniye'nin çeşitli mahallelerinde yaşamış olan (Armağanlılar, Çakmak) görüşmeciler için kente dair imgeler farklılık göstermiştir. Ümraniye'ye göçmüş olan kişiler için kent merkezleri genellikle öykünülen yerler olarak gözükmektedir. Kadıköy bunların başındaki yerlerden birisidir. Ümraniye'nin geçmişte ulaşım bakımından dezavantajlı konumu ve daha taşra denilebilecek bir şekilde yapılaşmış olan fiziksel yapısı nedeniyle görüşmeciler Kadıköylü olmaya öykünmüşlerdir.

Ailedeki Konumu	Görüşmeci İsmi	Doğum Yılı	Sinemaya Dair Baskın Anlatılar	Günümüzde Sinemaya Gitme Durumu
Baba ve Kızı	Rıza Özdeniz	1943	Gariban yeri (açık hava sineması) Kahvehaneden çıkıp sinemaya gitmek Sinemanın fiziksel özellikleri	Gitmiyor
	Lale Şengül	1971	Sosyalleşme, Vardiya çıkışı sinemaya gitmek	Gidiyor
Anne ve Oğlu	Seher Çelik	1956	Hemşehriyle sinemaya gitmek Eğlenmek Sinema sonrası piknik Yalnız sinemaya gidememek	Gitmiyor
	Umur Çelik	1990	İlk seyir deneyiminde filmin kopması, Kasvet, Kolektif seyir deneyimi	Gidiyor
Anne ve Kızı	Belgin Özcan	1971	Modernlik, Yalınayak sinemaya gitmek	Gitmiyor
	Hande Yeşim Özen	2001	AVM Sinemaları	Seyrek gidiyor
Anne ve	Gönül Mirzanlı	1977	Hayal kırıklığı (Altyazılı filminden kaynaklı) AVM sinemaları, Sinema filmlerinin göç ettiği yeri ve geçmişi	Gidiyor

Oğlu			hatırlatması	
	Ozan Mirzanlı	1998	AVM Sinemaları, Bireysel seyir deneyimi	Seyrek gidiyor

Tablo 4: Sinemaya Dair Baskın Anlatılar

Kuşaklar arasında sinema ve kent belleğinin inşasında belirgin ayrımların olduğu tespit edilmiştir. Bu ayrım anlatılarda kendisini göstermiştir. Göç deneyimini yaşamış olan ilk kuşağın anlatılarında sinema salonları genellikle kolektif bir izleme deneyimi sunan, özellikle açık hava sinemaları için kamusal alan ile özel alanın iç içe geçtiği yerler olmuştur. İkinci kuşak göçmenler için (özellikle 1990 sonrası doğanlar) sinema salonları etkisini yitirmiş ve yerini dijital platformlara bırakmıştır. Toplumsal ve ekonomik olarak bireyselleşmiş bir yapıya paralel olarak bireysel film izleme deneyimi de öne çıkmıştır. Bu ayrım anlatılardaki dilde de kendisini göstermiştir. İlk kuşak ‘biz’ dilini ön plana çıkartırken ve sonraki kuşaktan da ‘biz’ diye bahsederken sonraki kuşaklar kendileri için ‘ben’ dilini öne çıkarmıştır ve aileleri için ise ‘onlar’ vurgusu ön planda olmuştur.

Bu araştırma kapsamında görüşülen görüşmecilerden göç deneyimini yaşamış olan ve 1990 öncesinde doğan kuşakların sinemaya gitme deneyimlerinin kolektif bir pratik olduğu görülmüştür. 1990 sonrası doğan üç görüşmecide sinemaya gitme deneyimi kolektif bir pratik olarak görülse de çeşitli dijital platformlar üzerinden film izleme deneyiminin daha çok tercih edildiği görülmüştür. Bunda geçmişin kolektif davranış biçimlerinin zayıflayarak daha bireyselci bir sürecin yaşanmasının payı büyüktür. Neo-liberal ekonomik sistem ve bireyi öne çıkaran bir yaşam tarzı bu durumun nedeni olarak görülmektedir.

Kuşaklar arasında kendisini gösteren belirgin farklardan biri de kent mekânlarına dair anlatılardır. 1990 öncesi doğan kuşağın kent mekânlarına dair referansları daha belirgindir. Mekân ve geçmiş zaman bir bütün olarak

sahiplenilmiştir. Geçmişin semtlerine ve kentine dair vurgularda nostaljik bir bakış söz konusu olmuştur. Sonraki kuşakta ise belirgin olan konum kente karşı mesafeli olmaktır. Ek olarak kentin geçmişine ve günümüze dair aktardıkları vurgularda kalabalık, yoğun yapılaşma, göçmenlere karşı olumsuz bakış, semtlerine dair eleştirel vurgular ön plandadır.

Araştırmada öne çıkan noktalardan bir diğeri de yerelin tarihinin yerele sonradan eklemlenmiş olan kişiler tarafından nasıl anlamlandırılıp anlatıya dönüştüğünün tespiti ile ilgilidir. Bu tespiti yaparken kuşak belleğinin önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Kuşak belleğini kültür ve toplumsal değişim etkileyebilmektedir. Birinci ve ikinci kuşağa sorulan sorularda nelerin aktarılıp nelerin aktarılmadığı ve sürecin hangi değişkenlerle devam edip neler ile kesintiye uğradığı tespit edilmiştir. Birinci kuşakta kent mekânlarına dair verilerin daha baskın olduğu fakat ikinci kuşakta bunların kesintiye uğradığı görülmüştür. Öte yandan ailenin tarihine dair anlatıların da yeni kuşakta sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada kuşaklar arasında göç sürecine dair bellek aktarımının çok güçlü olmadığı sonucu da ortaya çıkmıştır. Göç, genellikle zorlukları hatırlatan bir süreç olduğundan sonraki kuşağa aktarılmamasının tesadüfi bir tercih olmadığı tespit edilmiştir. Göç deneyimini yaşamış olan kişilerin bu sürece dair verdiği bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu durumun gelir düzeyi biraz daha yüksek bir ailenin mensubu olan Rıza Özdeniz ve Lale Şengül’de daha farklı olduğunu görebilmek mümkündür. Bu ailede bellek aktarımı biraz daha güçlüdür. Lale Hanım, İstanbul’da doğmasına rağmen göç sürecine dair çeşitli bilgiler aktarabilmiştir. Babasının İstanbul’a nasıl geldiği, nereye yerleştiği, nerede çalışıp hangi işleri yaptığı gibi bilgileri anlatabilmiştir. Bunun yanı sıra mekâna ilişkin bellek de daha güçlü aktarılmıştır. Ailecek aynı mekânda sürekli olarak yinelenen etkinlikler mekâna dair bilgilerin daha diri olmasını sağlamıştır. Ailede Rıza Özdeniz ve eşinin Ümraniye’de oturduğu evin günümüzde de aynı olması mekânın bellek aktarımındaki rolünü gösterir niteliktedir. Özdeniz ailesinin evi bu noktada bir kuşak mekânı işlevi de görmektedir.

Farklı sınıfsal aidiyetlere mensup görüşmeciler için kentle ilişkilene durumu çeşitli şekillerde oluşmuştur. Memur olan Rıza Özdeniz ve kızı Lale için

Kadıköy ve diğer kent merkezleri daha erişilebilir konumdayken Gönül Mirzanlı için bu durum farklıdır. Kuşak mekânlarının oluşumu ve devamlılığı da sınıfsal duruma göre farklılık göstermiştir. Örneğin; Rıza Amca ve kızı Lale için Moda, Bomonti Çay Bahçesi, REXX Sineması gibi yerlere kuşak mekânı tanımlanabilirken, Seher Hanım ve oğlu Umur, Gönül Hanım ve oğlu Ozan, Belgin Hanım ve kızı Hande'nin arasında herhangi bir kuşak mekânının varlığını belirtmek mümkün değildir. Dolayısıyla mekâna olan aidiyet, mekân üzerinden kimlik oluşturma ve mekân belleğinin devamlılığı gibi konulara yaklaşırken sınıfsal konumların oldukça etkili olduğunu belirtebilmek mümkündür. Mekânla kimliklenme durumu orta sınıf için daha belirginken alt sınıflar için bu izler silikleşmektedir. Bu yerleşik olma durumuyla oldukça yakından ilintili bir durumdur.

Tüm anlatılarda bariz bir şekilde görülen noktalardan bir tanesi İstanbul'da yaşanan mekânsal değişimin toplumsal bellekte çeşitli kırılmalara neden olduğudur. Meydana gelen kırılmayla birlikte mekâna dair toplumun belleğinde kesintiler oluşmuştur. Bu araştırmada yapılan çalışmalardan biri olan belleğin haritalandırılması kişilerin anlatılarından yola çıkarak bazı mekânların ve sinema salonlarının haritalandırılmasına dayanmaktadır. Böylelikle dijital platformları yoğun bir şekilde kullanan yeni kuşağa aktarımın yapılması amaçlanmıştır. Belleğin silikleşmesi ve yaşanan hızlı mekânsal değişim çalışma yapılırken oldukça zorlaştırıcı bir unsur olarak görülmektedir. İstanbul'un hızlı bir şekilde dönüşüme uğradığı, görece yeni olan semtlerin bile bu değişimden etkilendiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda mekânla ilgili konumsal tariflerin, detayların ve belleğin aktarımında zorluklar yaşanmıştır. Bu zorluklar yeni kuşak için daha ağır hale gelmiştir.

Araştırma kapsamında görüşülen göçmen bir ailede doğan yeni kuşakların, günümüz göçmen gruplarına karşı mesafeli bir tutum takındığı tespit edilmiştir. Bu mesafeyi ortaya çıkaran birçok neden sayılabilmekle birlikte araştırmanın konusu açısından bir tanesi öne çıkmaktadır: Artık bu kuşaklarda göçmen aile algısı ortadan kalkmıştır. Aidiyet hissetmelerini engelleyen birçok neden olsa bile kendilerini kentin sahipleri olarak görmüşlerdir. Aidiyet kuramamak ile sahiplik duygusu aynı

anda oluşmuştur. Sonuç olarak özellikle İstanbul örneğinden yola çıkıldığında göç, göçmenlik, ötekilik, kentlilik gibi kavramların oldukça değişken olabildiği görülmüştür. Bu değişkenlik, kente gelen göçmenlerin profillerine, geldikleri bölgelere, toplumsal bağlama, ekonomik duruma kadar birçok alanın etki etmesiyle ortaya çıkmıştır. Kentlilerin bir bölümü sahip oldukları sorunların kaynağı olarak kente yeni gelen göçmenleri görmektedir. Bu durumda belirli semtlerde, mahallelerde toplumsal gerginlik oluşabilmektedir. Temel olarak farklı araştırmaların konusu olmakla birlikte bu tarz gerginliklerin, mesafelerin ya da yakınlıkların ifade edilmesi de kentin toplumsal belleğine katkı sunmuştur. Kentin yakın dönemde yaşadığı değişimin yerelde nasıl yaşandığı, uluslararası olaylarda (uluslararası göç gibi) kentlilerin davranış ve tutumlarının ne şekilde değiştiği gibi konular, kentin yakın tarihini anlamlandırabilmek açısından oldukça önem taşımıştır. Toplumsal ilişkiler kentlerdeki konumlanışları, gündelik hareketleri de etkilemiştir. Gündelik hayatta serbest zamanın geçirileceği yerlerden, gidilecek olan mekânların tercihine kadar tüm konular toplumsal ilişkilerin yansımalarının görüldüğü alanlardır. Bu araştırmada da özellikle 1990 sonrası doğan kuşakta yukarıda belirtilen konunun etkisi görülmüştür. Ozan'ın Taksim'e mesafeli yaklaşımı ve bunu açıklarken öne sürdüğü argümanlar yukarıdaki gerginlik konusuna örnek bir anlatıdır. Kente yeni gelen göçmenlere karşı takınılan tavırda ekonomik ve kültürel nedenlerin başat rol oynadığını belirtmek gerekmektedir. Öte yandan yeni göçmenlere karşı (özellikle uluslararası göçmenler) gerginlik, mesafeli olma durumunun on yıllar sonra kentliler ve göçmenler tarafından nostaljik bir kozmopolitizm anlatısına mı dönüştürüleceği yoksa farklı bir bakış ile mi ele alınacağı konusu gelecek yılların araştırma konularını oluşturacaktır.

Bir önceki sonuca ek olarak İstanbul'a göç nedenlerinin değişmesi ile kente daha önce göç edenlerin yeni göçmenlere bakış açısının değişmesinde bir ilişki bulunmaktadır. Daha önceki göçlerde kente gelen göçmenlerin semtlerinde de olsa toplumsal hayatta görünür oldukları tespit edilmiştir. Farklı göçmen grupları birbirlerini kabullenmiştir. Kültürel olarak belirli farklılıklar taşınsa da genellikle iç göç olmasından kaynaklı (dış göç olsa bile kültürel yakınlıktan dolayı Balkan göçleri de bu kapsama alınabilir) daha yakın davranış kalıplarına sahip toplumsal gruplar

kente gelmiştir. Günümüzde yaşanan uluslararası göç sürecinde ise göçmenlerin toplumsal hayattaki görünürlüğü daha sınırlıdır. Uluslararası göçmenlerin kentte görünür olduğu zamanlarda ise birliktelik, dayanışma gibi davranışlar yerine ayrılıkların, farklılıkların ön plana çıkması durumu oluşabilmektedir. Yeni göçmenlerin kentte görünür olduğu ölçüde kentin eski göçmenleri ve yerlileri tarafından tepkisel yaklaşılabilir. Bu durumu ekonomik, politik, kültürel bağlamları da içine katarak birçok nedenle açıklamak mümkündür. Uluslararası göçmenlerin kentte görünmez oluşu günümüzde daha sık rastlanan bir durumdur. Görünür oldukları yerlerde ise göçmenlere karşı mesafeli olan topluluklar tarafından görünmez olmaları arzulanabilmektedir. Bu araştırmada göçü yaşamış olan görüşmeciler yer yer gerilimleri hayal kırıklıklarını aktarmış olsa da genel olarak kente dahil olma durumu hızlı bir şekilde gelişmiştir. Geçmişte kentteki ekonomik ve toplumsal yapının daha farklı oluşu bu gelişmenin nedenleri arasında gösterilebilir. Yeni kuşağın göçmenlere bakışı daha farklıdır. Yukarıdaki sonuçlara ek olarak yeni kuşağın kendi ailelerinin de göçmen olduğunun üzerini örterek farklı göçmenlere karşı mesafeli ve eleştirel bir söylemi öne çıkardıkları görülmüştür.

Görüşme verilerinden çıkan önemli sonuçlardan bir tanesi de göçmen ailelerinin çocuklarının günümüz kentine dair eleştirel söylemi daha fazla öne çıkarmalarıdır. Bu eleştirelilik semtlerindeki toplumsal ve mekânsal yapıya olduğu gibi kente ve kent politikalarına karşı da olabilmektedir. Kente dair eleştireliliğin en fazla ön plana çıktığı konulardan bir tanesi nüfus ve yapılaşmayla ilgili konulardır. İstanbul'un nüfus yoğunluğunun giderek artması, yoğun yapılaşma genç kuşağın dikkatini çekmiştir. Gündelik hayatta sıkça karşılaştıkları durumlar üzerinden örneklendirerek sorunları anlatan yeni kuşaklar, problemlerin çözülmesine dair çeşitli öneriler de sunmuştur. Bu noktada ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeri de kendilerini artık kentin söz söyleyebilecek özneleri konumunda görmeleridir. Semt ve kentle aidiyet kuramamalarına, eleştirel davranmalarına rağmen İstanbul ile ilgili mekânsal, toplumsal çözüm önerilerini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla bu kuşak düşünsel anlamda kentten hala kopamamıştır.

5. Görüşmecilerin anlatılarında sinema salonları ve kent mekânlarına dair çeşitli ortak ve farklı duygular ortaya çıkmıştır. Bu nedenle sinema ve kente dair duygu coğrafyası birçok temayı içerisinde barındırmıştır. Denize ulaşmak kıyı şeridi haricindeki semtlere yerleşen göçmenler için her zaman güçlü bir amaç olmuştur. Bu durum aynı zamanda kentteki farklı sınıfsal ve kültürel konumdaki kişilerin kente erişebilirlikleri hakkında da veri sunmuştur. Kent, gelir durumu düşük göçmen aileleri için erişilebilirliği daha zor bir konumdadır. Aynı durum kente ait doğal yapı için de geçerlidir. Denize ulaşmak, hep arzulanan ama ulaşması zor olan bir istektir. Artvin, Erzincan, Tunceli gibi farklı yerlerden gelen görüşmeciler için ortak hedefin denize ulaşmak olmasının nedenleri farklıdır. Artvin'in Arhavi ilçesinden gelen bir görüşmeci için deniz memleketini çağrıştıran bir coğrafi oluşum iken, Erzincan ve Tunceli'den gelen kişiler için merak edilen, filmlerde gördüğü, İstanbul imgesini temsil eden bir yerdir. Böylelikle İstanbul ve denize dair anlatıların göç edilen konuma göre oluştuğu tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeri de göçü yaşamış ve 1990 öncesinde doğan kuşakların bölge aidiyetlerine ve hemşehrilik ilişkilerine daha fazla önem verdiği gerçeğidir. Onlar için kent ile ilişkilene durumu bölge, komşuluk gibi ilişkiler üzerinden yaşanmıştır. Yeni kuşakların anlatılarında ise bu duruma rastlamak çok mümkün değildir. Dolayısıyla 1990 sonrası doğan kuşaklarda bölgeciliğe dayanan ilişkilerin yerini farklı aidiyetlerin, ilişkilerin aldığı görülmüştür.

Araştırma kapsamında görüşmecilerden yola çıkarak İstanbul'da hem kuşak mekânlarının hem de toplumun kolektif bir şekilde hareket ettiği, duygu coğrafyasını paylaştığı mekânların oldukça azaldığını söyleyebilmek mümkündür. Toplumun kolektif davranış biçimlerinin yok olması, kent mekânlarındaki ortaklığı da ortadan kaldırmıştır. Bu sonucu araştırmadaki farklı mensup görüşmecilerde görebilmek mümkündür. Artık ilk kuşak, bireyselleşen mekânlara ve davranış biçimlerine uyum sağlamıştır. Bu davranış biçimlerinin aslında yeni kuşaktan eskiye doğru gittiğini söyleyebilmek de mümkündür.

Araştırmada görüşmecilerin büyük bir bölümünün toplumsal olaylar, politika gibi konularla ilgili görüşlerini belirtmekten kaçınmaları veya anlatılarının yüzeysel

olmasıdır. Bu davranışın nedeni politik konulara karşı olan çekincedir. Görüşmecilerden biri geçmişte yaşanan toplumsal olaylarla ilgili soruya dair hatırladığı şeylerin olduğunu fakat araştırmacıya zarar gelmemesi için bunu anlatmaktan kaçındığını iletmiştir. Görüldüğü üzere anlatıları şekillendiren çekinceler sadece görüşmecinin kendisiyle alakalı değil aynı zamanda tanıdıkları biri olan araştırmacıya dair de olabilmektedir. Bu davranış biçimini özellikle ilk kuşağın anlatılarında görebilmek mümkündür. Geçirdikleri gergin ve çatışmalı dönemler görüşmecilerin günümüzde bile çekincelerini devam ettirmesine neden olmuştur. Bu durum anlatılarını etkilemiştir.

Görüşmecilerden göçü yaşamış kişilerin kentle ilgili belleklerinde yer alan anlatılar genellikle bireysel yaşanmışlıklar üzerinden şekillenmiştir. Seher Çelik'in anlatısında bu genellikle yoksulluk ve kadınların alanlarının kısıtlanması üzerinden oluşurken Rıza Özdeniz için kent, iş nedeniyle gittiği yerler üzerinden anlatıya dönüşmüştür. Araştırma kapsamında ailenin kentle ilişkilenmede etkili bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Lale Şengül için Kadıköy'ün sürekli erişilebilir olmasında babasının işyerinin bu semtte yer almasının etkisi büyüktür. Yukarıdaki etkiye ek olarak ailenin kültürel yapısı da görüşmecilerin kentle kurduğu ilişkiyi belirleyen faktörlerdendir. Ailede yer alan büyüklerin sonraki kuşakları bu konuda teşvik etmesi, birlikte kent mekânlarına gitmesi, aile öyküsünün kentteki bellek haritasına eklenmesini sağlamıştır. Aile yapıları ve kent mekânlarının farklılaşması bellek haritalarındaki konumların da değişmesine yol açmıştır. Geçmişteki kuşağın çizdiği güzergah, gittikleri konumlar ile sonraki kuşağın konumları farklılaşmıştır. Belleğin aktarımı düz bir şekilde değil kesintilerle oluşmuştur.

Ailedeki Konumu	Görüşmeci İsmi	Anlatıdaki Baskın Noktalar/Duygular	Doğum Yılı	Göç Edilen Tarih	İstanbul'da Yaşadığı Yerler
Baba ve Kızı	Rıza Özdeniz	İş, Komşuluk	1943	1970	Kadıköy (Merkez) Fikirtepe Ümraniye
	Lale Şengül	Nostalji, Komşuluk, Öykünme	1971		Fikirtepe Ümraniye
Anne ve Oğlu	Seher Çelik	Yoksulluk, Yürümek, Kadınlara uygulanan kısıtlama	1956	1966	Okmeydanı Ümraniye
	Umur Çelik	Mahalle, Yapılaşma, Trafik	1990		Ümraniye
Anne ve Kızı	Belgin Özcan	Denize ulaşmak, Modernlik	1971	1990	Ümraniye
	Hande Yeşim Özen	Kalabalık, Yapılaşma	2001		Ümraniye
Anne ve Oğlu	Gönül Mirzanlı	Hayal kırıklığı, Geçmişe özlem, Denize ulaşmak, Öykünme	1977	1992	Ümraniye
	Ozan Mirzanlı	Kalabalık, Göçmenlere eleştirel bakış	1998		Ümraniye

Tablo 5: Anlatılarda Kente Dair Öne Çıkan Baskın Noktalar

Görüşmecilerden 1990 sonrası doğan kuşağın anlatılarında çocukluk dönemi semt belleğine dair verilen ayrıntıların oldukça sınırlı olduğu saptanmıştır. Yerel bazda belleğin bu denli sınırlı oluşunun yaşanan hızlı değişim ve semtle aidiyet kuramamaktan kaynaklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aidiyet hissedilen yerlere dair hikâyelerin anlatılma isteğine anlatılarda daha yoğun rastlanmıştır. Örnek verilen yerler genellikle farklı semtlerden, bölgelerden oluşmuştur. Dolayısıyla hikâyelerin özenilen mekânların anlatısı olduğu tespit edilmiştir. Göç deneyimini yaşamış görüşmeciler ise tam tersi bir şekilde semtlerine, göç ettikleri yerlere dair mekânların ve toplumsal yaşamın anlatısını öne çıkarmıştır. Şu anda bile o döneme ve mekânlara dair kurulan nostaljik bakış, aidiyetin ortadan kalkmadığını ve geçmiş üzerinden de olsa devam ettiğini göstermiştir.

Ümraniye’de yaşayan görüşmecilerin büyük bir bölümünün Kadıköy’ü ulaşılması gereken ve öykünülen yer olarak gördüğü sonucu ortaya çıkmıştır. Buradaki nedenlerden ilki kent merkezi olarak görülmesidir. Kültürel ve sosyal alanların daha yoğun olması, Ümraniye’den kolay ulaşılabilirlik, denize ulaşımın olması, farklı yerlere ulaşım için geçiş güzergahı olarak görülmesi gibi birçok neden Kadıköy’ü tercih edilen bir yer yapmıştır. Bunları yanı sıra kültürel olarak da görüşme yapılan kişilerin kendilerini Kadıköy’deki toplumsal profile daha yakın hissettikleri görülmüştür. Yukarıdaki sonuca ek olarak bu davranış ve anlatılardan yola çıkarak İstanbul içerisinde ve farklı ilçelerde yaşayan toplumsal grupların aslında kendilerini pek de oraya ait hissetmediği sonucunu çıkarılmıştır. Onlar için İstanbul’un farklı ilçeleri sürekli olarak ulaşmak ve yaşamak istedikleri hedef alanlar konumuna dönüşmüştür. Kadıköy bu ilçelerden bir tanesidir. Dolayısıyla kent içerisinde göç etmek isteği sürekli olarak düşüncelerinde yer almıştır. Bu durum İstanbul’a göç etmiş olan ailelerin çocuklarının da kent içi göçle sürekli yüz yüze olmasına neden olmaktadır. Son yıllarda kent merkezlerindeki konutların kiralama ve satın alma fiyatlarındaki yükseliş de kent içi göçlere neden olmuştur. Bu göçler İstanbul içerisinde olabileceği gibi farklı kentlere veya yurtdışına yönelik de olabilmektedir. Sonuç olarak göçmen ailelerin çocuklarının da bir nevi göçmen adayı

olduğu gerçeğine görüşmelerden yola çıkarak ulaşabilmek mümkündür. İstanbul artık yerlileri, iç ve dış göçmenleriyle birlikte göçü yeniden üreten bir kent haline gelmiştir.

Araştırmada bariz bir şekilde ortaya çıkan sonuçlardan bir diğeri de özellikle 1900 öncesi kuşakta göçmen ailelerde yaşayan kadınların kente dahil olmasında yaşanan engellemelerdir. Özellikle Seher Çelik'in görüşmesinde ortaya çıkan bu durumu diğer görüşmecilerde de görebilmek mümkündür. Bu nedenle yapılan bellek haritası cinsiyete göre yaşanan engelleri de göstermiştir. Dışarıya karşı duyulan korku engellemeleri de yaratmıştır. Korkunun geldikleri kentte belirli süre geçirdikten sonra bile yaşamaya devam etmesi bu duygunun yeni kuşağa kısmen de olsa aktarıldığını göstermiştir. Engellenme ve baskılanma duygusu ilk kuşak kadın görüşmecilerde daha barizdir.

Bu araştırma kapsamında, anlatılardaki olumsuz referansları vurgulamak için kullanılan siyah konum işaretlerinin genellikle görüşmecilerin yaşadıkları semtlere dair olduğu tespit edilmiştir. Semt dışı yerlerden özellikle Kadıköy onlara olumlu duyguları çağrıştırmaktadır. Semt dışına çıkan görüşmecilerden sadece Seher için Taksim, Şişli çevresinde olumsuz duygular görülmektedir fakat bu olumsuz duygular mekâna ve bu yerlere ilişkin değil içerisinde bulunduğu yoksulluğa dair vurgulardır. Bu yerler aynı zamanda yoksulluktan dolayı yürüyerek gidilen, mekân içerisine yine yoksulluk nedeniyle girilemeyen yerleri hatırlattığı için duygu coğrafyası bağlamında siyah ikon ile konumlandırılmıştır. Genel olarak günümüz semtine karşı yapılan olumsuz vurgular, görüşmecilerin öykündükleri yerlerin kentin farklı noktaları olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla kente göçle gelen ailelerde yer alan 1990 sonrası kuşaklar için kent içi göç sürekli ihtimal dahilindedir.

Görüşme verilerinden hareketle İstanbul'un kendi içerisinde iç göçü yoğun bir şekilde yaşayan bir kente dönüştüğü tespit edilmiştir. Özellikle genç kuşağın kente dair yaşadığı aidiyetsizlik duygusu, fırsatların oluşması durumunda kent içi göçü güçlü bir ihtimale dönüştürmüştür. Göç deneyimini yaşamamış olan kuşaklar göçü belleğinde taşımaktadırlar. Buna karşılık İstanbul'daki konut fiyatlarındaki değişkenlik bu göçe engel oluşturmaktadır. Bu değişkenlik kentin daha merkezi

yerlerine göçü engellerken aynı zamanda kent merkezlerinden çeperlere doğru bir göç hareketliliğine sebep olmaya başlamıştır. Ümraniye semti de bu durumun yaşanması olası semtlerdendir. Kentin içinden dışına doğru genişleyen bir göç halkası mevcuttur. Dolayısıyla kent içi mekânsal ve toplumsal bellek kesintilere uğramaktadır. Semt içerisinde karşılaşılan kişiler ve görülen yerler hızlı bir şekilde değişmektedir. Görüşmecilerin eski komşularını görememesi ve bazılarının farklı semtlere taşındığını belirtmesi bu durumu doğrular niteliktedir. Öte yandan geçmişte kent merkezi dışında kalan Ümraniye artık kent merkezine ulaşımın görece kolay olduğu bir merkez haline dönüşmüştür. Bu nedenle konut mülkiyetine sahip olamamış olan göçmenler için bu ilçeden de daha dış ilçelere doğru bir kent içi göçün başlayabileceği belirtilebilir.

Genel olarak araştırma sonucunda kuşakların, göçün yaşandığı toplumsal bağlamın, ailelerin sınıfsal yapılarının, görüşmecilerin cinsiyetlerinin kentteki hareketliliği ve sinema salonlarıyla ilişkilene durumu biçimlendirdiği görülmüştür. Göçmen ailelerin kendi sinemaya gitme pratiklerini yarattığı ve bu pratikler aracılığıyla semte ve kente dahil olmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Bu dahiliyet görüşmecilerin ailesel yapısına göre farklılık göstermiştir. Buna ek olarak kuşakların kente ve sinema salonlarına bakış açısının, önceliklerinin toplumsal bağlama göre farklılaştığı görülmüştür. Ülkenin ve kentin hızlı toplumsal, ekonomik ve mekânsal değişimi bellek oluşumunu etkilemiş ve bu araştırmanın klasik anlamda bellek araştırmalarından farklılaşmasına sebep olmuştur. Bu sonuçta, neo-liberal bir kent ve mekân politikasının hızlı tüketime dayalı bir yapıyı ortaya çıkartmasının payı büyüktür. Ekonomik ve toplumsal yapının hızlı dönüşümüne paralel olarak belleğin deneyim anlatısına dönüşmesi süreci kendi olağan sürecinde yaşanmamıştır. Böylelikle belleğin hatırlama ve unutma süreçleri ülkeye ve kente özgü bir şekilde oluşmuştur. Araştırma bu özgünlüğü dikkate alarak çeşitli analiz, sonuç ve önerilere ulaşmıştır.

Yukarıda sıralanan sonuçlara ek olarak bu araştırma sinema salonları ve kent belleğiyle ilgili olarak yapılacak olan çalışmalara şu önerilerde bulunmaktadır:

Yapılacak olan yeni sinema araştırmalarında kent belleği, sinema ve göç merkezli saha çalışmaları dijital yöntemleri kullanma oranını arttırarak çalışmayı daha geniş bir topluluğa ulaştırılabilmelidir. Geniş topluluklara ulaştırılan bir çalışmanın toplumsal olarak yaygınlaşması ve katkılarla beslenmesi olasılığı daha yüksek olacaktır.

Sinema tarihçiliğinin değişen literatürü incelenerek bu literatüre Türkiye’deki farklı bölgelerden yerele özgü çalışmalar sunulmalıdır. Yerel bir sinema tarihinin yeni literatür aracılığıyla analiz edilmesi sinema araştırmalarına katkı sunacaktır. Sinema salonlarının yerelde ve kentte nasıl bir yere sahip olduğu karşılaştırılmalı analizlerle incelenerek sinema araştırmalarına önemli ivmeler kazandırılabilir. Ülkenin bir döneminde toplumsal yaygınlık anlamında oldukça yüksek bir etkiye sahip olan sinema salonları ve filmler Türkiye’nin kültürel tarihinin ayrıntılı analiz edilmesine katkılar verecektir. Gündelik hayatın ve yerel insanların anlatıları kültürel tarihin toplumun geniş kesimlerinde nasıl yaşandığının analizine önemli veriler sunabilir.

Sinema araştırmalarında kente iç ve dış göç ile gelen toplumsal grupların film izleme ve kent belleğine dair deneyimlerini merkeze alan çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmalar yapılırken interdisipliner bir yaklaşım benimsenerek farklı bağlam ve toplumsal gruplarda deneyimlerin nasıl şekillendiği incelenmelidir. Bu inceleme neticesinde çeşitli grupların sinema deneyimlerine dair toplumbilimsel bir analiz gerçekteşirilmiş olacaktır.

Bu araştırma kapsamında yapılan çalışmalar şehir planlamacıları, mimarlar, kent sosyologları gibi farklı alanlardan araştırmacıları da dahil ederek, konunun farklı yönleriyle çalışılmasına olanak sağlanabilir. Böylelikle sinema araştırmaları farklı disiplinlerin daha fazla birlikte çalıştığı bir alan haline gelebilir. Çeşitli disiplinlerin katkı sunduğu bir sinema araştırması bu alana ilişkin yapılan çalışmaların yaygınlaşmasını sağlayacaktır.

Spesifik olarak sadece belirli bir bölgeden göç etmiş olan kişilerin göç etmeden önce ve sonraki sinema deneyimlerine dair çalışmalar yapılarak karşılaştırılmalı bir analize tabii tutulabilir. Bu analizler, farklı kültürel ve toplumsal

grupların sinemaya deneyimlerini araştırarak sinemaya gitme deneyiminde göçün nasıl bir etkiye sahip olduğuna dair çeşitli sonuçlara ulaşabilir.

Yaşayan sinema salonlarıyla ilgili kentin farklı kesimleri arasından anlatılara dayanan çalışmalar yapılarak kent belleğine dair önemli veriler elde edilebilir. Böylelikle sinema salonlarının farklı toplumsal gruplar nezdinde yerinin ne olduğuna dair veriler ortaya çıkarılabilecektir. Bunun sonucunda ise çeşitli toplumsal ve kültürel kimliklerin aidiyetlerinin sinema pratiklerini nasıl etkilediğine dair anlatılar elde edilebilir. Anlatılardan yola çıkarak sinema deneyimlerinin yerele özgü kent kültürünün yayılmasındaki etkileri incelenmiş olacaktır.

Bu araştırma Türkiye'nin tüm bölgelerinden görüşmecilerle ayrıntılandırılıp kent tarihi alanından da beslenerek daha makro ölçekte de çalışılmalıdır. Makro ölçekte yapılacak olan bir çalışmada farklı teknik ve yöntemler de kullanılarak daha genel bir araştırma evreni üzerinden çalışma gerçekleştirilebilir. Tüm bölgelerden görüşmecilerin olması verileri çeşitlendirerek daha genel bir bakışa sahip olunmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABADAN UNAT, N.: **Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017
- ABRAMS, L.: **Oral History Theory**, New York: Routledge, 2010
- AKBULUT, H.: “Sinemaya Gitmek ve Seyir: Bir Sözlü Tarih Çalışması”, **Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler 12** (Yay. Haz. D. Bayrakdar) İstanbul, Bağlam Yayıncılık, s. 231-252, 2016
- AKBULUT, H.: “Cinemagoing As A Heterogeneous And Multidimensional Strategy: Narratives Of Woman Spectators”, **The Turkish Online Journal of Design Art and Communication**, Sayı 7 (4), 530-541, 2017
DOI: 10.7456/10704100/001
- AKBULUT, H.: **Kültürel ve Toplumsal Bir Pratik Olarak Sinemaya Gitmek: Türkiye’de Seyirci Deneyimleri Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması**, TÜBİTAK Proje No: 115K269, proje raporu, 2018a
- AKBULUT, H.: “Bir Seyirci Araştırmasından Etnografik Deneyimler ve Hikâyeler”, **folklor/edebiyat**, cilt:24, sayı:95, 2018/3, 2018b

- AKÇURA, G.: 2022 **Yıldızların Altında. Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Eğlence Yaşamı**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- AKKENT, M., KOVAR, N.: (Der) 2019 **Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri**, İstanbul: İstos Yayınları.
- AKYOL ALTUN, D.: 2010. “Kapalı Konut Siteleri ve ‘Mahalle’ Kavramı”, **İDEALKENT** , 1 (2) , 216-244 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36625/417025>
- ASLAN, Ş.: 2013 “Güncelden Geçmişe Türkiye’de “Gecekondu Meselesi” Üzerine Yeniden Düşünmek”, **Kent Üzerine Özgür Yazılar** (Ed. C. Ergun & M. Güneş & A. Dericioğulları Ergun) İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s. 85-105.
- ASLAN AYAR, P. : 2020 “İstanbul İmgesini Yitirirken Geriye Kalanlar: Uyku Sersemi’nde Nostalji ve Melankoli” **Moment Dergi**, 7(1). doi:10.17572/mj2020.1.4256
- ASSMANN, J.: 2015 **Kültürel Bellek. Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, (Çev. A. Tekin) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- AUGÉ, M.: 2021 **Yaşsız Zaman. Kendi etnolojisini yapmak**. Çev. Ö. Naldemirci. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

AVSAN, D., PULAT
GÖKMEN, G., UÇMAN
ALTINIŞIK, İ.:
2020

“Endüstriyel Mekân ve Kentsel Hafıza; Sümerbank Denizli İplik Fabrikası Üzerinden Bir Değerlendirme”, **İDEALKENT**, Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı , 997-1022 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/56755/678257>

AYDIN, H.:
2008

“Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı: 19, s. 61-74.

AYTEMİZ, P.:
2019

“Benden Sonra Bu Resim Faruğun” Samanpazarı Antikacıları ve Kentin Hafıza Mektupları, **Kent Kitabı Mimariden Müziğe, Kahvecilerden Mezar Taşlarına**, (Haz. N. Tural), İstanbul: Varlık Yayınları, s. 139-147.

BACHELARD, G.:
2017

Mekânın Poetikası, (Çev. A. Tümertekin) İstanbul: İthaki Yayınları.

BARKER, E.:
2020

“Indiana Jones Olsa Ne Yapardı? Bilgi Notu Uygulamasıyla Hakikat Sonrasına Direnmek” **Mekansal Ağlar Araştırma ve Kamu Erişimi İçin Anadolu’nun Geçmişinin Haritalandırılması** (Ed. C. H. Roosevelt. İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi. S.27-53

BARTU, A.:
2018

“Eski Mahallelerin Sahibi Kim? Küresel Bir Çağda Tarihi Yeniden Yazmak”, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**. (Haz. Çağlar Keyder) İstanbul: Metis Yayınları, s. 43-59.

- BAYKAN, A.: **Büyük Valide Han: Kültürel ve Toplumsal Belleği**
2009 **İnceleme, Dokümantasyon ve Yazılım Projesi.** TÜBİTAK Proje
No: 106K010. Proje sonuç raporu.
- BALKI, Ş.: **O Yılları Yaşamak: İzmit Sinemaları,** Kocaeli: Kocaeli
2001 Dokümantasyon Merkezi Yayınları.
- BATUMAN, B.: **Kentin Suretleri. Mekân ve Görsel Politika,** İstanbul: Dipnot
2019 Yayınları.
- BENJAMIN, W.: **Pasajlar.** (Çev. A. Cemal). İstanbul Yapı Kredi Yayınları.
2013
- BERGER, J., MOHR, J.: **Yedinci Adam. Avrupa’da Bir Göçmen İşçinin Hikâyesi.**
2021 İstanbul: Metis Yayınları.
- BERGSON, H.: **Madde ve Bellek.** Ankara: Dost Yayınevi.
2007
- BERMAN, M.: **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor,** (Çev. Ü. Altuğ, B. Peker),
2019 İstanbul: İletişim Yayınları.
- BIÇAKÇI, H.: **Uyku Sersemi,** İstanbul: İletişim Yayınları.
2017
- BİLGİN, N.: **Tarih ve Kolektif Bellek,** İstanbul: Bağlam Yayınları.
2013
- BULUNMAZ, B., OSMANOĞLU, Ö.: **İstanbul’un 100 Sinema Salonu,** İstanbul: İstanbul Büyükşehir
Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
2016

- BODDICE, R.: **Duygular Tarihi.** (Çev. A. Pala). Ankara: Fol Kitap.
2023
- BORAN, T.: “Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Taşrada Sinema Seyri: Çankırı
2015 Örneği”, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, 41, s. 257-276
- BOYM, S.: **Nostaljinin Geleceği,** (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Metis
2009 Yayınları.
- CANEFE, N.: **Anavatandan Yavruvatana Milliyetçilik, Bellek ve Aidiyet.**
2007 (Çev. D. Boyraz) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CAQUARD, S.: “Cartography I Mapping narrative cartography”. **Progress in**
2011 **Human Geography.** 37(1):135-144 DOI:
10.1177/0309132511423796
- CASETTI, F.: “Sinemasal Deneyim.” Çev., Defne Kırmızı, **sinecine** 2(2): 81–
2011 93.
- CASSIN, B.: **Nostalji. İnsan Ne Zaman Evindedir? Odsseus, Aeneas,**
2018. **Arendt,** (Çev. S. Kıvrak), İstanbul: Kolektif Kitap.
- CAUNCE, S.: **Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi,** (Çev. B. B. Can, A. Yalçınkaya).
2016 İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- CONNELLY, F. M.; CLANDININ, D. J.: 1990 “Stories of Experience and Narrative Inquiry”. **Educational Researcher**, 19 (5): 2-14.
DOI:10.3102/0013189X019005002.
- CONNERTON, P.: 2014a **Toplumlar Nasıl Anımsar?** (Çev. A. Şenel) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- CONNERTON, P. 2014b **Modernite Nasıl Unutturur?** (Çev. K. Kelebekoğlu) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- CORTAZZI, M. 2021 Etnografide Anlatı Analizi. (Çev. Y. Çokadar). **Etnografi El Kitabı**. Ed. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, I. Lofland . (Çev. Editörleri: G. Kaçar Tunç, F. Güllüpınar). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık s. 384-394
- CRESWELL, J. W.: 2018 **Nitel Araştırma Yöntemleri**, (Çev. Ed. M. Bütün, S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- CRINSON, M. 2005 “Urban Memory –an Introduction”. **Urban Memory History and Amnesia in the Modern City**. (Ed. M. Crinson) London: Routledge. S. xi-xx
- ÇAM, A.: 2016 Sinemasal Mekânlar ve Sinemasal Mekânların Çözümlemesi, **Sinecine**, Ankara: Dipnot Yayınları. Sayı 7/2. s. 7-37.
- ÇAM, A.: 2018 “1960-1975 Yılları Arasında Adana’da Filmcilik ve Sinemacılık İşİ”, **İletişim**, 28: 9-41.

ÇAM, A.,
ŞANLIER
YÜKSEL, Ö. İ.
2019 “Yeni Sinema Tarihi Çalışmalarında Dijital Olanaklar: Sahadan Örnekler”, **Yeni Medya Çalışmaları IV. Ulusal Kongresi**. Bildiri sunumu. İzmir.

ÇAM, A.,
ŞANLIER, İ.:
2019 “Toros Yayla Köylerinde Sinema Deneyimleri: Modernlik, Şehir, Sinema ve Seyirci İlişkilerine Dair Bir Soruşturma”, **SineFilozofi**, (özel sayı) , s. 415-436
DOI: 10.31122/sinefilozofi.514088.

ÇAM, A.: 2020 “Beyoğlu Sinemalarının Dönüşümü ve Sait Faik Abasıyanık Hikâyelerinde, Sinema: Yeni Salonlar, Seyirciler ve Deneyimler”, **Ankara Üniversitesi İlef Dergisi** , 7 (1) , s. 9-38 . DOI: 10.24955/ilef.736024

ÇAM, A.
(Yürütücü).
ŞANLIER
YÜKSEL, İ.:
2021a **1902-2019 Dönemi Adana Sinemalarının Haritalanması**. Yükseköğretim Kurumları Destekli Proje.

ÇAM, A.,
ŞANLIER
YÜKSEL, İ.
2021b “Adana Sinemalarının Haritalanması: Yeni/Yerel Sinema Tarihi Çalışmalarında Çoklu Yöntemlerin ve Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanımı”, **Moment Dergi**, Erkeklikler- 1, s. 289-310.
DOI: 10.17572/mj2021.1.289310

ÇAVUŞOĞLU, E.: 2016 **Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

CELEN ÖZTÜRK, A.: 2016 Eskişehir'in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri. **İdealkent**, 7 (20). s. 856-880.

DANACIOĞLU, E.: 2001 **Geçmişin İzinde: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

DE LANGE, N.: 2020 Ortaçağ Anadolu'sundaki Yahudi Topluluklarının Haritalanması. **Mekansal Ağlar Araştırma ve Kamu Erişimi İçin Anadolu'nun Geçmişinin Haritalandırılması** (Ed. C. H. Roosevelt. İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi. s. 181.192.

DERRIDA, J.: 2001 **Marx'ın Hayaletleri: Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal**, (Çev. A. Tümertekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

DRAAISMA, D.: 2016 **Sıla Hasreti Fabrikası. Bellek Yaşlılıkta Nasıl İşler**, (Çev. D. Tunç), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

DUYAN, Y.: 2021 "Sinemanın Mardin'deki seyri: sinema, şehir, seyir". **sinecine**, 12(1), 9-42.

EASTMOND, M.: 2007 "Stories as Lived Experience: Narratives in Forced Migration

Research”. **Journal of Refugee Studies** Vol. 20, No. 2 .s .248-264

ELLIOTT, J.: 2005 Using Narrative in Social Research Jan: Qualitative and Quantitative Approaches. London: SAGE Publications.

ERCAN, N.: 2013 “Kentsel Hareketler: Protesto, Karşı Hafıza ve Yaratmama Olasılığı”. **İDEALKENT**, 4 (10), s. 134-163. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36683/417597>

ERDER, S.: 2015 **İstanbul Bir Kervansaray (mı?) Göç Yazıları**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ERDER, S.: 2021 **İstanbul’a Bir Kent Kondu Ümraniye**. İstanbul: İletişim Yayınları.

ERDER, S.: 2023 **Yeni Nesil Popülizm ve Kentsel Gerilim. Pendik Örneği**. İstanbul: İletişim Yayınları.

ERDOĞAN, N.: 2017 **Sinemanın İstanbul’da İlk Yılları: Modernlik ve Seyir Maceralar**. İstanbul: İletişim Yayınları.

ERGUR, A.: 2019. “Kokular, Anılar, İmgeler: Yitik Bir Sanayi İstanbul’u Çağırışımı”. **Kent Kitabı. Mimariden Müziğe, Kahvecilerden Mezar Taşlarına**. (Haz. N. Tural) İstanbul: Varlık Yayınları, s. 99-122.

- ERKİLİÇ, H.: 2009 “Düş Şatolarından Çoklu Salonlara Değişen Seyir Kültürü ve Sinema”, **Kebikeç**. 28. s. 143-162.
- ERMAN, T. 1996. Kentteki Göçmenin Bakış Açısından Kent/Köy Kimliği "Niçin Köylüyüz Hala?". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 51 (01),. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3110/43065>
- ERMAN, T.: 2017. “Belleklerde Gecekondu”. **Bir Varmış Bir Yokmuş. Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar**, (Der. T. Erman, S. Özaloğlu), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 111-124.
- ERMAN, T. ÖZALOĞLU, S.: (der.) 2017 **Bir Varmış Bir Yokmuş. Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar**, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- ERTAYLAN, A.: 2013 “Yeşilçam Döneminde Van’ın Sinema Kültürü”, **Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 8 (8): 1839-1857.
- EVREN, B.: 1998 **Eski İstanbul Sinemaları: Düş Şatoları**. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- FISKE, J.: 2003 **İletişim Çalışmalarına Giriş**. (Çev. S. İrvan). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- FOUCAULT, M.: 2016 **Özne ve İktidar.** (Çev. I. Ergüden, O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FULFORD, R.: 2014 **Anlatının Gücü. Kitle Kültürü Çağında Hikayecilik,** (Çev. E. Kardelen) İstanbul: Kolektif Kitap.
- FREUND, A.: 2013 “Toward an Ethics of Silence? Negotiating Off-the-Record Events and Identity in Oral History” **Oral History Off the Record Toward an Ethnography of Practice** New York: Palgrave Macmillan. S. 223-238
- GENÇ, F.: 2019 “Kent Çalışmaları ve Antropoloji”. **Kültür Denen Şey. Antropolojik Yaklaşımlar.** S. 102-125. İstanbul Metis Yayınları.
- GORDON, C.: 2015 “Narratives in Family Contexts”. **The Handbook of Narrative Analysis,** Edited by Anna De Fina and Alexandra Georgakopoulou. Malden, MA: John Wiley & Sons, s. 311-328.
- GÖKMEN, E.: 2019 Samsun’da Sinema Mekanları Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması, **Selçuk İletişim,** 2019, 12 (1): 325-350.
- GÖKMEN, E , GÜR, H.: 2017) Yazlık Açık Hava Sinemaları: Sinema Mekanlarının Sosyal Bir Alan Olarak İşlevleri, **Erciyes İletişim Dergisi,** 5 (2), s. 2- 18 . DOI: 10.17680/erciyesakademia.304482.
- GÜL, M.: 2018 **Modern İstanbul’un Doğuşu: Bir Kentin Dönüşümü ve Modernizasyonu.** Çev. Büşra Helvacıoğlu. İstanbul: Sel

Yayıncılık.

GÜLGÖZ, S. **Hayatı Hatırlamak. Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar**, S. Gülgöz, B. Ece, S. Öner (Der.) İstanbul: Koç S. (der.) 2018 Üniversitesi Yayınları.

GÜLGÖZ, S.: “Otobiyografik Bellek: Tanımı ve Temel Kavramlar”, **Hayatı Hatırlamak. Otobiyografik Belleğe Bilimsel Yaklaşımlar**, (Der. S. Gülgöz, B. Ece, S. Öner) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 13-26

GÜNAL, A., ÇELİKKAN, M.: 2018 **Hatırlayan Şehir: Taksim’den Sultanahmet’e Mekân ve Hafıza**, İstanbul: Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları Derneği Yayınları.

GÜNGÖR, N.: **İletişim: Kuramlar ve Yaklaşımlar**. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2013.

GÜNGÖR, N.: Kültürel Çalışmalar ve Türkiye Serüveni. Kültürel Çalışmalar ve Türkiye Serüveni. **TRT Akademi** , 5 (10) , 514-535 . 2020

GÜRBİLEK, N.: 2019 **Sessizin Payı**. İstanbul: Metis Yayınları.

GÜRBİLEK, N.: 2020 **İkinci Hayat. Kaçmak, Kovulmak, Dönmek Üzerine Denemeler**, İstanbul: Metis Yayınları.

GREEN, A., LUSCOMBE, K.: 2019. “Family memory, ‘things’ and counterfactual thinking”. **Memory**

Studies, Vol. 12(6) 646–659. DOI: 10.1177/1750698017714837

GREGORY, I.N., HEALEY, R. G.: 2007 “Historical GIS: structuring, mapping and analysing geographies of the past”. **Progress in Human Geography** 31(5) pp. 638–653

GROS, F.: 2022 **Yürümenin Felsefesi**. Çev. A. Ulutaşı. İstanbul: Kolektif Kitap.

GRUNDSTROM, H.: 2018. “What digital revolution? Cinema-going as practice”. **Participations Journal of Audience & Reception Studies**. Volume 15, Issue 1. 5-22.

HALBWACHS, M.: 2016 **Hafızanın Toplumsal Çerçevesi**, (Çev. B. Uçar) Ankara: Heretik Yayıncılık.

HALBWACHS, M.: 2017 **Kolektif Hafıza**, (Çev. B. Barış). Ankara: Heretik Yayıncılık.

HART, K.: 2011 **Modernliği Dokumak. Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek**, (Çev. E. Gen). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

HARVEY, D.: 2016 **Kent Deneyimi**, (Çev. E. Soğancılar) İstanbul: Sel Yayıncılık.

HIRSCH, M.: 2012 **The Generation of Post Memory Writing And Visual Culture After The Holocaust**. New York: Columbia University Press.

HUYSEN, A.: 1999. **Alacakaranlık Anıları. Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı**

Belirlemek, (Çev. K. Atakay), İstanbul: Metis Yayınları.

İĞSİZ, A.: 2012 “Memleket, Yurt ve Coğrafi Kardeşlik: Arşivci Kültür Politikaları”, (Haz. E. Özyürek), **Hatırladıkları ve Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası**. S. 153-182
İstanbul: İletişim Yayınları.

İÇEN, H. 2021 **Yürümeye Dair Bir Psikocoğrafya Denemesi**. Psikocoğrafya.
(Ed. N. Özgen, E. M. Ertürk) S. 97-114. Ankara: Nobel
Yayıncılık.

İLYASOĞLU, A. KAYACAN, G.: (yay. haz.) 2006 **“Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar. Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı”**, Basılı bildiri kitabı. İstanbul: Tarih Vakfı.

İLYASOĞLU, A., SOYTEMEL, E.: 2006. “Bir Haliç Semtinde Yerel Değişim, Toplumsal Dönüşüm ve Topluluk Yaşantıları”, **Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar. Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı Bildiri Kitabı**. (Yay. Haz. Aynur İlyasoğlu, Gülay Kayacan) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 95- 116

İŞİN, E.: 2023 **İstanbul’da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

JANOVICEK, N.: 2013 “If you’d told me you wanted to talk about the ’60s, I wouldn’t have called you back”: Reflections on Collective Memory and the Practice of Oral History **Oral History Off the Record Toward an Ethnography of Practice** Edited by Anna Sheftel and Stacey Zembrzycki s.185- 199

JARVIE, I. C. 1993. “Sosyal Bir Kurum Olarak Sinemaya Gitme” Çev. G. Güçhan, **25. Kare**, 5, 22-25.

KADİKOYSİN EMASİ.COM.: 2021 <http://www.kadikoysinemasi.com/koltuk-destek/#:~:text=NASIL%20DESTEK%20OLURUM%3F,com%20mail%20adresinden%20bize%20ula%C5%9Fabilirsiniz.> Online erişim tarihi: 01.06.2021

KANDEL, E. R.: 2016 **Belleğin Peşinde. Yeni Bir Zihin Biliminin Doğuşu**, (Çev. M. Doğan), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

KATZNELSON, I.: 2019 **Marksizm ve Kent**, (Çev. C. Göğüş), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

KAYA, D.: 2017 “Eski İzmir Sinemaları ve Yıldız Sineması: Mekân, Toplum, Seyir”, **sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi** , 8 (2) , 93-138 .

DOI: 10.32001/sinecine.536527

KAYNAR, H. 2012. **Projesiz Modernleşme. Cumhuriyet İstanbul’undan Gündelik Fragmanlar**. İstanbul: İstanbul Araştırmaları (Çev. B. Özkul) Enstitüsü Yayınları.

KEARNEY, R.: **Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar. Ötekiliği yorumlamak.**
2012 İstanbul: Metis Yayıncılık.

KELEŞ, R.: **Kentleşme Politikası** İstanbul: İmge Kitabevi.
2021

KING, N.: 2000 **Memory, Narrative, Identity: Remembering the Self,**
Edinburgh: Edinburgh University Press.

KIREL, S. **Kültürel Çalışmalar ve Sinema.** İstanbul: İthaki Yayınları.
2018.

KLENOTIC, J. “Mapping Flat, Deep, and Slow: On the ‘Spirit of Place’ in New
2020. Cinema History”. **TMG Journal for Media History** · TMG 23
(1/2) 1-34.

KOTTAK, C. **Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış,** (Çev. S. Altuntek.
P.: 2002 vd.) Ankara: Ütopya Yayınevi.

KUHN, A. 2004 “Heterotopia, heterochronia: place and time in cinema memory”.
Screen 45:2 Summer. 106-114.

KUHN, A. “Memories of cinemagoing and film experience: An introduction”
BİLTEREYST, **Memory Studies**, Vol. 10(1) 3–16.
D. MEERS, P. 2017.

KURT, S.: 2021 **Haneden Ev Haline. “Türk Evi”nde Mimari, Düzenleme,**

Pratik. İstanbul: İletişim Yayınları.

LE BRETON, D.: 2023 **Hayatı Yürümek. Sakin Bir Mutluluk Sanatı.** (Çev. G. Şakar) İstanbul: Sel Yayıncılık.

LEFEBVRE, H.: 2015 **Mekânın Üretimi,** (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Sel Yayıncılık.

LEFEBVRE, H.: 2018 **Ritimanaliz. Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat,** Çev. A. Lucie Batur. İstanbul: Sel Yayıncılık.

LEFEBVRE, H.: 2019 **Kentsel Devrim,** (Çev. S. Sezer). İstanbul: Sel Yayıncılık.

L'HEUILLET, H.: 2019 **Komşuluk. İnsanların Birlikte Varoluşu Üzerine Düşünceler,** (Çev. A. Beyaz). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

LİMAN, A. S.: 2014 “Gaziantep’te Sinema, Seyir ve Seyirci (1923-1980)”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 47, 97-124.

LOW, K. E. Y.: 2015 “The Sensuous City: Sensory Methodologies in Urban Ethnographic Research”. **Ethnography** 2015, Vol. 16(3) 295–312. DOI: 10.1177/1466138114552938.

LYNCH, K.: **Kent İmgesi.** Çev. İ. Başaran. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- MANNHEIM, **Bilgi Sosyolojisi.** Çev. M. Yalçınkaya. İstanbul: Pinhan K.: 2018 Yayıncılık.
- MARCUS, G. “Dünya Sistemi(nde/nin) Etnografya(sı): Çok-Mevkili E.: 2015 Etnografyanın Ortaya Çıkışı”. **Yöntembilim Üzerine Antropolojik Okumalar** (Haz. N. S. Altuntek). (Çev. E. Boz)) Ankara: Dipnot Yayınevi, s. 377- 414.
- MEERS, P., BILTEREYST, D., VAN DE VIJVER, L. 2010. “Metropolitan vs rural cinemagoing in Flanders”, 1925–75 . **Screen 51:3** Autumn. 272-280.
- MILLS, A.: 2014 **Hafızanın Sokakları. İstanbul’da Peyzaj, Hoşgörü, ve Ulusal Kimlik,** (Çev: C. Soydemir) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- MISZTAL, B. **Theories of Social Remembering.** Maidenhead UK: Open A.: 2003 University Press.
- MORLEY, D.: 1980 **The Nationwide Audience: Structure and Decoding.** London: British Film Institute.
- MORVA, O.: 2021 **Kültürlerarası Etkileşim Pratiği Olarak Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göç: 1969-78 Yakın Akraba Göçü ile 1989 Zorunlu Göçü’nün Göçmenlerin Deneyim Anlatıları Üzerinden Analizi.** TÜBİTAK Proje No: 119K855.
- MUNGAN, M.: 2017 **Vagonlar. Tren Geçti. Hikâyeler.** S. 9.17. İstanbul: Metis Yayıncılık.

- MUTLU, E.: İletişim Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
2004
- NAVARO, Y.: **Kurmaca Mekân. Kuzey Kıbrıs'ın Duygu Coğrafyası.** (Çev. C. 2015
Soydemir) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- NAHYA, Z. N., **Kendini ve Ötekini Yazmak. Alan Araştırması ve Deneyim.**
HARMANŞAH Etnografik Hikâyeler. Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri.
, R.: 2016 S. 17 – 34. İstanbul: Metis Yayınları.
- NEYZİ, L.: **'Ben Kimim' Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik,**
2013 (Çev. H. Özkan) İstanbul: İletişim Yayınları.
- NEYZİ, L.: **Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları,** İstanbul:
(yay. haz.) 2014 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- NEYZİ, L.: **İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak. Birey, Bellek ve Aidiyet,**
2016 İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- NORA, P.: 2006 **Hafıza Mekânları,** (Çev. M. E. Özcan). Ankara: Dost Kitabevi
Yayınları.
- NTV.COM.TR.: **"Nostaljik Yazlık Sinema Günleri Devam Ediyor"** (Çevrimiçi)
2019 <https://www.ntv.com.tr/sanat/nostaljik-yazlik-sinema-gunleri-devam-ediyor,db32XGHV3EuyDD40I4MuFw> Online erişim
tarihi: 19.06.2021

- OK
ŞEHİTOĞLU,
B.: 2021
- Göçmenlerin Mekân Tasarımında Hafızanın Rolü: Fenomenolojik Bir Araştırma. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- OLICK, J.K.,
VINITZKY
SEROUSSI, V.,
LEVY, D.
2020
- “Giriş”. **Kolektif Hafıza Kitabı**. (Haz. J. K. Olick, V.Vinitzky Seroussi, D. Levy). Çev. Z. Can, Ü. Keskin, T. Özbek. Ankara: Dipnot Kitabevi. 9-86.
- ÖRMECİOĞLU
, H. T.: 2019
- Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köycülük Tartışmaları ve Numune Köyler. **Belleten**. Cilt: 83. Sayı: 297. 729 – 752.
- ÖYMEN
ÖZAK, N.,
PULAT
GÖKMEN, G.:
2009
- Bellek ve Mekan İlişkisi Üzerine Bir Model Önerisi. **İTÜDERGİSİ/a**, 8 (2), 145-155.
- ÖZALOĞLU,
S.: 2017
- “Hatırlamanın Yapıtışı Mekânın Bellek ile İlişkisi Üzerine”, **Bir Varmış Bir Yokmuş. Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar**, (Der. T. Erman, S. Özaloğlu), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. s. 13-19.
- ÖZBAY, F.:
2017
- Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZDEMİR, Ö.:
2023
- Geçmişin İzleri. Altmışlı ve Yetmişli Yılların Kolektif Belleği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖZGEN, N.,
AKSOY, S.
2021
- Psikocoğrafya’nın Kavramsal ve Tarihsel Gelişimi. Psikocoğrafya**. S. 3-31 Ankara: Nobel Yayıncılık.

- ÖZKAN ALTINÖZ, M.: 2015 “Endüstri Kenti Karabük’ün Sosyal Yaşantısının Şekillenişinde Yenişehir Sineması’nın Rolü”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**. Cilt 4 Sayı 1. 83-98
- ÖZSOY, M.: 2023 Pavlidis’ten Uğur’a Giresun’da Sinemanın Toplumsal Tarihi (1914-1990). “Yeni Sinema Tarihi Çalışmaları Yöntemler – Yaklaşımlar”
- ÖZTÜRK, S.: 2013 “Türkiye’de Sinema Mekanlarını Sözlü Tarih Üzerinden Anlamak”, **Millî Folklor**, 2013, Yıl 25, Sayı 98, s. 19-31
- ÖZUYAR, A.: 2021 **Gazi’nin Sineması**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZUYAR, A.: 2023 **Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi – 2 (1923–1931)**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZYÜREK, E.: (der.) 2012 **Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye’nin Toplumsal Hafızası**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARLA, A.: 2023 **Kırılğan Umut. Türkiye’de Göç ve Aidiyetin Sınırları**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- PÉROUSE, J.-F.: 2016 **İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri. Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- PORUBČANS KÁ, T.: 2018 “Approaches to Spatial Analysis in a Local Cinema History Research”, **TMG Journal for Media History**, 21(1), 54.

RANDALL, W. L.: 2014 **Bizi “Biz” Yapan Hikâyeler. Kendimizi Yaratma Üzerine Bir Deneme**, (Çev. Ş. S. Kaya). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

REMER, A.: 2019 “Kız Çocuklarının Mekânları: Bir Küresel Bellek Projesi” **Feminist Pedagoji: Müzeler, Hafıza Mekânları ve Hatırlama Pratikleri** (Yay. Haz. M. Akkent, N. Kovar) S. 261-269.

ROOSEVELT, C. H.: 2020 “Konumun Önemi: Geçmişin Dijital Olarak Haritalandırılmasında Disiplin Çeşitliliği ve Toplumla İş Birliği”. **Mekânsal Ağlar Araştırma ve Kamu Erişimi İçin Anadolu’nun Geçmişinin Haritalandırılması** (Ed. C. H. Roosevelt. İstanbul: Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi. S. 5-26.

SAHİBİNDEN.COM.: 2021a “**Yatırımlık Hisseler Fikirtepe Murat Sinemasında**” (Çevrimiçi)

<https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-arsa-satilik-yatirimlik-hisseler-fikirtepe-murat-sinemasinda-925712962/detay> erişim tarihi 04.06.2021 Erişim saati 01:41. (Resim 1 ve Resim 2’nin kaynağı)

SAHİBİNDEN.COM.: 2021b “**7 Sinema Salonlu 2100 M2 Komple Satılık 2 Sinema Binası**” (Çevrimiçi)

<https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-is-yeri-satilik-7-sinema-salonlu-2100-m2-komple-satilik-2-sinema-binası-906498233/detay> erişim tarihi: 04.06.2021. Erişim saati: 01:53. (Resim 3, 4, 5 ve 6’nın kaynağı)

SANGSTER, J.: “Politics and Praxis in Canadian Working-Class Oral History”
2013 **Oral History Off the Record Toward an Ethnography of Practice** Palgrave Macmillan New York S. 59-75

SARLO, B.: **Geçmiş Zaman. Bellek Kültürü ve Özneye Dönüş Üzerine Bir Tartışma**, (Çev. P. B. Charum, D. Ekinici). İstanbul: Metis Yayınları.

SAYBAŞILI, N.: 2011 **Sınırlar ve Hayaletler. Görsel Kültürde Göç Hareketleri**, İstanbul: Metis Yayınları.

SEBALD, W.G.: 2016 **Hava Savaşı ve Edebiyat**. (Çev. H. Demirel) İstanbul: Can Yayınları.

SENNET, R.: 2013 **Gözün Vicdanı. Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam**, (Çev. S. Sertabiboğlu, C. Kurultay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

SENNET, R.: 2018 **Ten ve Taş. Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**. Çev. T. Birkan. İstanbul: Metis Yayınları.

SHUMAN, A.: 2015 Story Ownership and Entitlement. **The Handbook of Narrative Analysis**. Edited by A. De Fina and A. Georgakopoulou Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons. s. 38-56

SIMMEL, G.: **Modern Kültürde Çatışma**. (Çev. T. Bora, N. Kalaycı, E. Gen)

2011 İstanbul: İletişim Yayınları.

SMITH, N.: 2015 Mutenalaştırma, Sınır ve Kentsel Mekânın Yeniden Yapılandırılması. (Haz. N. Smith, P. Williams) **Kentin Mutenalaştırılması.** (Çev. M. Uzun) İstanbul: Yordam Kitap, S. 29-55.

SOJA, E.: 2017 **Postmodern Coğrafyalar. Eleştirel Toplumsal Teoride Mekânın Yeniden İleri Sürülmesi,** (Çev. Y. Çetin). İstanbul: Sel Yayıncılık.

SOYTEMEL, E., "İstanbul'da Soylulaştırma. Orta Sınıfın Sosyal Ağları ve Mekân Yaratma Stratejileri", (Haz. Özhan Koçak, D., Koçak, O. K.)
ŞEN, B.: 2016 **İstanbul Kimin Şehri? Kültür, Tasarım, Seyirlik ve Sermaye.** İstanbul: Metis Yayınları, s. 85-112.

SOZLUK.GOV. <https://sozluk.gov.tr/> Online erişim tarihi: 02.09.2023
TR.: 2023

STAVRIDES, S.: 2016 **Kentsel Heterotopya. Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru.** Çev. A. Karatay. İstanbul: Sel Yayıncılık.

STEVENSON, N.: 2015 **Medya Kültürleri: Sosyal Teori ve Kitle İletişimi.** (Çev. G. Orhon, B. E. Aksoy). Ankara: Ütopya Yayınevi.

STEWART, K., **Sıradan Duygulanımlar**. (Çev. Z. Cunillera). İstanbul: Boğaziçi
2013 Üniversitesi Yayınevi.

SUDA, E. Z.: **Büyük Savaşın Hafıza Mekânları. Gelibolu ve Alsace**
2017 **Lorraine**, İstanbul: Yazılama Yayınevi.

SRINIVAS, L. "The active audience: spectatorship, social relations and the
2002 experience of cinema in India". **Media, Culture & Society**.
SAGE Publications (London, Thousand Oaks and New Delhi),
Vol. 24: 155–173.

SRINIVAS, L.: "Cinema halls, locality and urban life". **Ethnography**. Vol 11(1):
2010. 189–205[DOI: 10.1177/1466138109355213].

ŞANLIER
YÜKSEL, İ.,
ÇAM, A.: 2019 "Adana Sinema Tarihinden Kadınların Seyir Deneyimlerine Dair
Fragmanlar", **Kültür ve İletişim**, 2019, 22(2): 63-94.

TANRIVERDİ "Üniversite Öğrencilerinin Zihinsel Haritalarında Kentin İmajı:
KAYA, A.: Düzce Örneği" **Tasarım Kuram** 15(28) s.165-178 doi:
2019 10.14744/tasarimkuram.2019.82787

TANYELİ, U.: **Korku Metropolü İstanbul. 18. Yüzyıldan Bugüne**. İstanbul:
2022 Metis Yayınları.

TAŞ ÖZ, P.: "Pelikülden Dijitale Sinemada Seyir Kültürü ve Seyircinin
2012 Değişen Konumu", **TOJDAC: The Turkish Online Journal of**
Design, Art and Communication, April, 2 (2), 65-73.

TEKELİ, İ.: **İstanbul ve Ankara İçin Kent İçeri Ulaşım Tarihi Yazıları.**
2010 İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TEKELİ, İ., **Dolmuşun Öyküsü.** Ankara: Çevre ve Mimarlık Bilimleri
OKYAY T.: Derneği Yayınları.
1981

TEKSOY, R.: **Rekin Teksoy'un Sinema Tarihi.** Cilt 1. İstanbul: Oğlak
2009 Yayıncılık.

TEZCAN, T.: **Gebze: "Küçük Türkiye"nin Göç Serüveni.** İstanbul: İstanbul
2011 Bilgi Üniversitesi Yayınları.

THOMPSON, **Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih.** İstanbul: Tarih Vakfı (Çev. Ş.
P.: 1999 Layıkel), Yurt Yayınları.

THOMPSON, "21. Yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan
P: 2006 Okumalar", **"Kuşaklar Deneyimler Tanıklıklar. Türkiye'de
Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı".** A. (der. İlyasoğlu, G.
Kayacan) İstanbul: Tarih Vakfı, s. 23-37.

TOKGÖZ, O. **İletişim Kuramlarına Anlam Vermek: Başlangıcından
2015.: Günümüze Anglo-Amerikan İletişim Kuramı.** İstanbul: İmge
Kitabevi Yayınları.

TOPRAK, Z.: **Türkiye’de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma 1908-1928.** 2019 İstanbul: Doğan Kitap.

TRAVERSO, E.: 2019 **Geçmiş Kullanma Kılavuzu. Tarih, Bellek, Politika.** (Çev. I. Ergüden) İstanbul: İletişim Yayınları.

TREVERI GENNARI, D.: 2018. “Understanding the Cinemagoing Experience in Cultural Life: The Role of Oral History and the Formation of ‘Memories of Pleasure’ **TMG Journal for Media History** 21(1):39-53. DOI:10.18146/2213-7653.2018.337.

TRIGG, D. 2009 “The Place of Trauma: Memory, Hauntings, and the Temporality of Ruins”. **Memory Studies**. Vol 2(1): 87–101 [DOI: 10.1177/1750698008097397]

TUNCER GÜRKAS, E.: 2011 “Bellekteki Yer Neresidir?: Samatya’da Zihinsel ve Toplumsal Pratikler”. **Mekan ve Kültür**. Ed. E. Onaran İncioğlu; B. Kılıçbay, Ankara: Tetragon, TÜBİTAK.

https://www.academia.edu/3253508/_Bellekteki_Yer_Neresidir_Samatya_da_Zihinsel_ve_Toplumsal_Pratikler_Where_is_the_place_in_mind_Social_and_Mental_Practices_in_Samatya

Online Erişim tarihi: 09.12:2020.

- TÜMERTEKİN, E.: 2014 **İstanbul İnsan ve Mekân**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TÜMTAŞ, M. S.: 2020 Nöbetleşe Dışlanma. Göç ve sosyal dışlanma döngüsü. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜRKER, N.: 2015. **Vatanım Yok Memleketim Var. İstanbul Rumları: Mekân, Bellek, Ritüel**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜRKOĞLU, N., ÖZTÜRK, M., AYMAZ, G.: (haz.) 2014 **Kentte Sinema Sinemada Kent**, İstanbul: Pales Yayıncılık.
- UÇAR İLBÜĞA E.: 2017 “1960-1970’li Yıllarda Kent ve Taşra Karşıtlığında Türkiye’de Kadınların Sinema İzleme Pratikleri Üzerine Bir Araştırma”, **İletişim Kuram ve Araştırma dergisi**, s. 389-402.
- UÇAR İLBÜĞA, E.: 2018 “1960-1970’li Yıllarda Antalya’da Sinema İzleme Deneyimleri”, **Ankara Üniversitesi İlef Dergisi**, 5 (1) , s. 61-90 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilef/issue/37303/430942>
- UÇAR İLBÜĞA, E.: 2021 “Eski Sinema Salonları ve İzleyici Deneyimleri Üzerine Bir Sözlü Tarih Çalışması” **sinecine: Sinema Araştırmaları Dergisi**, 12 (2) , 293-329 . DOI: 10.32001/sinecine.887523
- UMRANIYE.G OV.TR.: 2023 <http://www.umraniye.gov.tr/umraniyenin-tarihi> Online erişim tarihi: 15.09.2023

ERDOĞAN, E., **Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: UYAN**
SEMERCİ, P.: **Gereklikler, Sınırlılıklar ve İncelikler.** İstanbul: İstanbul Bilgi
2021 Üniversitesi Yayınları.

VAN DE VIJVER, L.: “The cinema is dead, long live the cinema!: Understanding the
2017. social experience of cinema-going today”. **Participations Journal of Audience & Reception Studies** 14 (1) 129-144.

VELİOĞLU, H.: 2021 **Saraybosna Havası Bir Gündelik Hayat Etnografisi.** İstanbul: İletişim Yayıncılık.

VIOLI, P.: 2012 “Trauma Site Museums and Politics of Memory: Tuol Sleng, Villa Grimaldi and the Bologna Ustica Museum”, **Theory, Culture and Society**, 29(1), 36-75.

WILLIAMS, H. “Otobiyografik Anı Ağları”, **Zihinde ve Kültürde Bellek.** (Yay. L., CONWAY, Haz. P. Boyer ve J. V. Wertsch) Çev. Y. Aşçı Dalar. İstanbul: M. A.: 2015 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 43-77.

WILSON, C. S.: **Anıtkabir’in Ötesi. Atatürk’ün Mezar Mimarisi Ulusal Belleğin İnşası ve Sürdürülmesi.** Çev. Mehmet Beşikçi. 2015 İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

VİTRİNEL, E. (2020). “Benim Yerim”den “Yok-Yerler”e: İstanbul’da Güncel Seyir Deneyimine Dair Salon-İçi Manzaralar. *sinecine*, 11(2), 227-265.

- YATES, F. A.: **Hafıza Sanatı**. Çev. A. D. Temiz. İstanbul: Metis Yayınları. 2020.
- YELSALI
PARMAKSIZ,
P. 2019. “Belleğin Mekânından Mekânın Belleğine: Kavramsal Bir Tartışma”. **Ankara Üniversitesi İlef Dergisi**, 6 (1) , 7-26 . DOI: 10.24955/ilef.574436
- YILMAZ, A.: 2014 “Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekânsal Bir Deneyim Olarak Hatırlama”, **Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye’de Bellek Çalışmaları**. (Yay. Haz. L. Neyzi) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 187-216.
- YILMAZ, E.,
İNCEKÖSE,
Ü.: 2017 “İzmir’de Bir Kentsel İmgenin Dönüşümü: Büyük Efes Oteli”, **Bir Varmış Bir Yokmuş. Toplumsal Bellek, Mekân ve Kimlik Üzerine Araştırmalar**, T. Erman, S. Özaloğlu (Der.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. s. 61-76.
- ZAPATA
BARRERO, R.,
YALAZ, E.:
2019 “Giriş: Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalara Giden Yolu Açmak”, **Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar**, (Der. R. Zapata Barrero, E. Yalaz) İstanbul: Göç Araştırmaları Derneği. s. 1-9

EKLER

Görüşmeciler

Belgin Özcan, 1971 Görüşme yeri: İstanbul, Ümraniye. Görüşme tarihi:
17.09.2022.

Gönül Mirzanlı, 1977 Görüşme yeri: İstanbul, Ümraniye. Görüşme tarihi:
04.02.2023

Hande Yeşim Özen,
2001 Görüşme yeri: İstanbul, Ümraniye. Görüşme tarihi:
17.09.2022.

Lale Şengül, 1971 Görüşme yeri: İstanbul, Ümraniye. Görüşme tarihi:
03.09.2022

Ozan Mirzanlı, 1998 Görüşme yeri: İstanbul, Ümraniye. 04.02.2023

Rıza Özdeniz, 1943 Görüşme yeri: İstanbul, Ümraniye. Görüşme tarihi:
03.09.2022

Seher Çelik, 1956 Görüşme yeri: İstanbul, Ümraniye. Görüşme tarihi:
25.09.2023

Umur elik, 1990

Görüşme yeri: İstanbul, Ümraniye. Görüşme tarihi:
25.09.2023

Tarih ve Sayı: 09.05.2022-877527

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu
Başkanlığı

Sayı :E-35980450-663.05-877527
Konu :Arda KAYA

Sayın Arda KAYA

İlgi : 09.03.2022 tarihli, 801556 sayılı yazı

Sorumlu araştırmacılığını üstlendiğiniz 2022/92 dosya numaralı "Sinema Salonlarının Kentsel Bellekteki Yeri: Göç Bağlamında Bir Sinema Mekanları Analizi" başlıklı çalışma, Kurulumuzun 21.03.2022 tarih ve 03 sayılı toplantısında görüşülerek etik yönden uygun bulunmuş olup, karar ekte sunulmuştur.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. N. Tolga SARUÇ
Başkan

Ek:Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BS4SCM7CY2 Pin Kodu :79662

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/istanbul-universitesi-ebys>

Istanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü

34452 Beyazıt Fatih-İstanbul

Tel : 0212 440 20 89 Faks : 0212 440 20 88

e-posta : sosyalbilimleretikkurul@istanbul.edu.tr Elektronik Ağ : www.istanbul.edu.tr

Kep Adresi: istanbuluniversitesi@ks01.kep.tr

Bilgi için : Süleyman ARIK

Dahili : 10689

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU BAŞKANLIĞI

Tarih ve Sayı: 13.04.2022-849004

İlgili makama,

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo-TV Sinema Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi Arda KAYA "Sinema Salonlarının Kentsel Bellekteki Yeri: Göç Bağlamında Bir Sinema Mekanları Analizi" başlıklı, 2022/92 dosya numaralı 09.03.2022 tarih ve 801556 sayılı başvurusu ile İ.Ü. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvurmuştur. 21.03.2022 tarihinde gerçekleştirilen inceleme sonucunda, adı geçen çalışmada etik açıdan bir sorun olmadığına oybirliği ile karar verilmiştir. Gereğini bilgilerinize saygılarımızla sunarız.

Unvanı / Adı / Soyadı	Kurumu	Araştırma ile ilişkisi	Karar	İmza
Prof. Dr. Naci Tolga SARUÇ (Başkan)	İktisat Fakültesi	E ☒ H ☐	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Çiğdem Börke TUNALI (Başkan Yardımcısı)	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Eray YURTSEVEN (Başkan Yardımcısı)	İstanbul Tıp Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Aydın TOPALOĞLU	İlahiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Yasemin IŞIKTAÇ	Hukuk Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selahattin KARABINAR	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Seyhan NİŞEL	İşletme Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Selim YAZICI	Siyasal Bilgiler Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Rasim İlker GÖKBULUT	Ulaştırma ve Lojistik Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Enes KABAĞCI	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Haluk ZÜLFİKAR	İktisat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Prof. Dr. Hanife Özlem SERTEL BERK	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Doç. Dr. Şenife Sema KARAKELLE	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	RAPORLU
Dr. Öğr. Üyesi Göklem TEKDEMİR YURTDAS	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Bengi PİRİM DÜŞGÖR	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Elif YAVUZ SEVER	Edebiyat Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güven GÜNVER	İstanbul Tıp Fakültesi	E ☐ H ☒	☐ Onay ☒ Katılmadı ☐ Ret ☐ M.Katılmadı	

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Arda Kaya, 2012 senesinde Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo TV Sinema Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra 2018 yılında Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV Sinema Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı'ndan mezun olmuştur. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine 2018 yılında başlamıştır. Çeşitli araştırma projelerinde bursiyer olarak da görev aldıktan sonra sektörde dijital pazarlama alanında çalışmalar yapmıştır.

